Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete

súčasnosť a budúcnosť

ZBORNÍK STATÍ

EDITORKA
IVETA PAUHOFOVÁ

Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete

(súčasnosť a budúcnosť)

Zborník statí

Iveta Pauhofová
(editorka)

Editorka

doc. Ing. Iveta PAUHOFOVÁ, CSc.
Ekonomický ústav, Slovenská akadémia vied

Vydal Ekonomický ústav SAV, Bratislava
Prvé vydanie

Tlač Equilibria, s. r. o. Košice

Náklad 150 ks

Grafický návrh obálky: Branislav Hakel

Technické spracovanie: Tomáš Želinský

Jazyková úprava, korektúry: Eva Chovancová

Za obsah jednotlivých príspevkov zodpovedajú autori.

Recenzenti
doc. Ing. Vladimír Gazda, PhD.
prof. PhDr. František Ochrana, DrSc.
doc. Dr. Ing. Menbere Workie Tiruneh, PhD.

ISBN 978-80-7144-200-4
e-ISBN 978-80-7144-201-1

Organizovanie konferencie a vydanie zborníka bolo podporené Vedeckou grantovou agentúrou MŠ SR a SAV v rámci riešenia vedeckovýskumného projektu *VEGA 2/0208/09 Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete (súčasnosť a budúcnosť).*

Obsah

Úvod **6**

Vplyv finančných trhov na polarizáciu bohatstva **11**
Peter Staněk

Vplyv regionálneho faktora na polarizáciu bohatstva v globalizovanom svete **20**
Štefan Volner

Rozvoj informačných technológií – súvislosti s polarizáciou bohatstva **34**
Karol Nemoga

Polarizácia príjmov vo vyspelých ekonomikách a nové póly rozvoja **40**
Boris Hošoff

Souvislosti etiky a ekonomiky **50**
Ingeborg Němcová

Vplyv morálky a etiky na ekonomiku vo väzbe na polarizáciu bohatstva **65**
Pavlína Ivanová

Globalizace a malý stát aneb konec českých dějin **75**
Oskar Krejčí

Scenáre polarizácie bohatstva v globálnej a národnej ekonomike pre 21. storočie **88**
Peter Staněk

Súvislosti polarizácie bohatstva a globálnej spotreby v krízovom období **97**
Iveta Pauhofová

Charakteristika domácností a osôb s najvyššími príjmami v Európskej únii **107**
Tomáš Želinský

Možnosti formovania spotrebiteľského dopytu seniorov **117**
Michal Páleník, Iveta Pauhofová

Príjmová diferenciácia podľa veku vo vybraných krajinách EÚ **125**
Gabriela Dováľová, Ján Košta

Vzdelanie ako nástroj znižovania chudoby **135**
Darina Orbánová

Vybrané aspekty vzťahu etiky a ekonomiky v podnikateľskom vzdelávaní **141**
Ľudmila Velichová

Poistný trh ako súčasť finančného trhu v súvislosti s polarizáciou bohatstva **146**
Ingrid Vachálková

Informácie o konferencii **153**

Conference Information **155**

Úvod

Hľadanie odpovedí na zásadné otázky vývoja súčasnej civilizácie, ktorú vedci nazývajú antropocén, tzv. človekom ovládanú epochu, sa v súčasnej dobe zintenzívňuje a nadobúda výraznejší charakter prierezovosti a komplexnosti zároveň. Dôvodom nie je len nástup turbulencií spoločenských a ekonomických procesov, ale ešte stále nie v plnej miere zodpovedanie otázok vzájomného vzťahu človeka, systému Gaia[1] a vesmírnych procesov.

Čitateľovi je predkladaný zborník statí, ktorého ambíciou je ukázať oblasti, v ktorých sú odkrývané dôležité otázky, súvisiace s ďalším možným vývojom globálnej spoločnosti. Dotknutá problematika determinantov polarizácie bohatstva v globalizujúcej sa spoločnosti je súčasťou skúmania paradigiem zmien budúceho vývoja v 21. storočí na pôde Ekonomického ústavu SAV, v spolupráci s ďalšími domácimi i zahraničnými akademickými inštitúciami.

Snaha o prierezovosť skúmanej problematiky determinantov polarizácie bohatstva v globalizovanom svete je zabezpečená zadefinovanou štruktúrou zborníka a participáciou statí, ktorých autori sú odborníkmi v rôznych vedných odboroch a disciplínach a majú i skúsenosti s aplikáciou výsledkov výskumu v praxi.

Očakávania „odznenia“ súčasnej krízy, ktorá nadobúda rôzne prívlastky v dôsledku formy a obsahu jej vplyvu na spoločnosť, mali vplyv na zoradenie príspevkov tak, aby bolo zreteľné, ktoré determinanty sú kľúčové pre polarizovanie bohatstva a spoločnosti a naviedli čitateľa k formulovaniu aj vlastných otázok, o čo vlastne v polarizujúcej sa spoločnosti ide. Nie náhodou sú k vplyvom finančných trhov na polarizáciu bohatstva, príjmovej polarizácii vo vyspelých ekonomikách a k zložitostiam pôsobenia

[1] Planéta Zem je podľa teórie Gaia samoregulujúci sa systém, ktorý tvoria všetky organizmy, povrchové skaly – horniny, oceán a atmosféra. Tieto sú úzko prepojené do jedného vyvíjajúceho sa celku. Teória vníma tento systém na základe toho, ako by mal určitý cieľ - regulovanie podmienok pre život, vždy tak, aby boli čo najvhodnejšie pre súčasný život. Teória nepostuluje, že Gaia má cieľ, chová sa účelovo. (LOVELOCK, J. *The revenge of Gaia. Why the Earth is fighting back – and how we can still save the humanity.* London: Penguin Books, 2006, s.162.)

regionálneho faktora priradené state, ktoré pojednávajú o otázkach etiky a morálky, ako aj problematika rozvoja informačných technológií a ich vplyvu na polarizáciu spoločnosti, na ovplyvňovanie jedinca a vybraných skupín obyvateľstva. Prierezovo fundovane prezentovaný príklad vplyvu globalizácie na malý štát sa síce dotýka Českej republiky, ale rovnako dobre môže byť nastaveným zrkadlom aj na ďalšie malé krajiny v európskom priestore. Súvislosti vývoja spoločnosti, primárne založenej na spotrebe, a polarizácie bohatstva, ako aj výsledky analýz, dokumentujúce dôsledky polarizovania spoločnosti na báze príjmových nerovností a charakteristikách bohatých v EÚ, umožňujú vhodné „zaostrenie“ optiky na dotknutú problematiku. Strednodobý až dlhodobý charakter „videnia“ vývoja starnúcej spoločnosti a detailnejšie „dokreslenie“ východísk pre realizáciu tzv. striebornej ekonomiky v budúcom období predstavujú state, ktoré sú orientované do oblasti príjmovej diferenciácie podľa veku a možností formovania dopytu na strane seniorov v európskom priestore a na Slovensku.

Skúmať a pochopiť – je práve v súčasnosti viac, ako len hovoriť...

doc. Ing. Iveta Pauhofová, CSc.

editorka

STATE

Vplyv finančných trhov na polarizáciu bohatstva

Peter Staněk[1] Ekonomický ústav SAV

Impact of Financial Markets on Wealth Polarisation

Author's contact details

[1] *Slovak Academy of Sciences, Institute of Economic Research, Department of Globalization of the World Economy, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovakia*
peter.stanek@savba.sk

Abstract: The inconsistent character of the up-to-date financial sector creates an image of a need for a more complex control. Though the existing control mechanisms have not been analysed in connection to their failure. The possible solution might lie in a higher level of control of the banking and financial sector. The problem is, that the key reasons of the today's status are not being solved, but even the proposed new control mechanisms will not solve them. Speculation that the higher level of control will prevent the future problems is wrong, unless we solve the causes of the today's status. The financial sector reflects up-to-date problems, but the way of solving its situation will not lead to improvement of this status. On the other hand it can lead to the further escalation of the control systems within the controlled society. We can say that the proposed control systems within the "anti-crisis fight" increase the level of control of the whole society, while the penetration of the financial sector to the whole society enables a new quality of control of the whole society. If control through the financial system is satisfactory and the system is developed by specific mechanisms, development of a system of control of the society then appears as inefficient. The proposed systems for solving the crisis do not solve the crisis, but increase the level of control of society.

Keywords: Financial sector, regulatory and control mechanisms, context of financial and commodity markets, Basel III, global crises, debt crisis, indebtedness of economic subjects, globalisation.

Napísanie príspevku bolo podporené Vedeckou grantovou agentúrou MŠVVaŠ SR a SAV: VEGA 2/0208/09 Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete (súčasnosť a budúcnosť).

1 Úvod

Súčasná globálna kríza ukázala celý rad kľúčových negatívnych javov, ale zároveň obnažila kľúčové vývojové línie finančného sektora. V nej sa ako v kvapke vody odráža kumulácia krízových fenoménov, ako aj celkové hromadenie napätia v ekonomike. Virtualizácia finančného sektora v plnej nahote odhalila rad špekulatívnych procesov. Zároveň nastolila otázku kontrolných mechanizmov tak v ekonomike, ako i spoločnosti. Riešením má byť zavedenie nových kontrolných mechanizmov. Otázka však znie: prečo nefungovali existujúce kontrolné mechanizmy?

Je pritom paradoxné, že rad opatrení po roku 2000 uvoľňoval mechanizmy či už v oblasti komoditných trhov, či bankového sektora. Túto protikladnosť – uvoľňovanie – kontrolu, možno považovať za významný faktor po roku 2000.

Niektoré analýzy zároveň ukazujú, že situácia finančného sektora môže byť iná, než prezentujú napríklad médiá. Vzniká zásadná dilema: sprísnenie kontroly nad finančným sektorom prinesie viac bezpečnosti, alebo ide len o opatrenia pre opatrenia. Ide teda o kumuláciu viacerých problémových okruhov.

2 Kontrolovaná spoločnosť a finančný sektor

Súčasné diskusie o potrebe kontroly sa objavujú na rôznych úrovniach. Je to napríklad otázka boja proti terorizmu, boja proti prírodným pohromám a podobne, ale zároveň je to aj otázka kontroly nad jednotlivými subsystémami spoločnosti. V tomto kontexte nehovoríme o subsystéme bezpečnostných protokolov, ale hovoríme o kontrole v rámci jedného z kľúčových sektorov ekonomiky, a to je finančný sektor.

Kríza, ktorá sa rozvinula v roku 2000 a znamenala kolaps technologických trhov, bola jednou z foriem pravidelných cyklických kríz, súvisiacich s technologickými cyklami. Na druhej strane kríza v roku 2008 sa ukázala už ako systémová kríza, a to kríza všetkých systémov ekonomiky a osobitne v oblasti finančného sektora. Kríza vo finančnom sektore a presnejšie hypotekárna kríza už v roku 2007 sa stala len štartérom ďalších problémov, ktoré sa objavili postupne v jednotlivých subsystémoch ekonomiky a vyústili do najväčšej globálnej krízy od roku 1929.

Finančný sektor v tomto smere bol na jednej strane štartérom krízy, na druhej strane ako keby v predstihu predznačoval vývoj krízy a zároveň ako keby sa prvý dostal z krízy von. V skutočnosti však musíme upozorniť na niekoľko významných rovín tohto problému:

- Snaha získavať za každú cenu profit aj pri obchodovaní s finančne nekvalitnými produktmi, a možno povedať priamo toxickými aktívami, bol jedným z významných štartérov narastania vnútorných problémov finančného sektora.
- Virtualizácia finančných operácií, ktorá vyústila do extrémneho nárastu finančných operácií a transferov znamenala, že sa odtrhol finančný sektor od reálnej ekonomiky a v podstate sa dostal na vlastnú trajektóriu vývoja, ktorá už ani nesúvisela priamo s výrobou, produkciou, spotrebou a pod.
- Požiadavky na ziskovosť boli také vysoké, že ich mimo finančného sektora nebolo možné nikde splniť. Priame obchodovanie s komoditami, s tovarmi, službami a podobne, prinášalo ziskové hodnoty na úrovni od 2 % do 10 %. Špekulatívne obchody vo finančnom sektore však prinášali zhodnotenie aktív v rozsahu 10 %, a to v podstate bez významného zasahovania do oblasti produkčných kapacít, potreby energií, miezd a podobne. Zároveň veľmi významným parametrom vo finančnom sektore sa stala možnosť úplného odstránenia kontroly produktov, operácií, transferov a finančných činností, ktoré sú v sektore, kde formálne na jednej strane existovali regulačné mechanizmy, na druhej strane nikto ich reálne nevyžadoval.

Zoberme do úvahy, že v každom suverénnom štáte existovala kontrola a dohľad nad bankovým trhom, existovala kontrola nad poistným trhom, boli limity, ktoré stanovovali záväzky, napríklad pre operácie hedžových fondov. A napriek tomu, v podstate všetky subsystémy finančného sektora mohli fungovať, kumulujúc virtuálne zisky, ale, bohužiaľ, aj reálne straty. Ak k tomu pridáme skutočnosť, že hodnotenie bonity jednotlivých subjektov prostredníctvom ratingových agentúr sa stále viac odchyľovalo od reality, je zrejmé, že takto vytvorená sústava musela skôr či neskôr dosiahnuť mieru krehkosti, ktorá viedla k vnútornému zrúteniu.

Kým kríza v roku 2000, ktorá viedla ku kolapsu technologických trhov, sa týkala predovšetkým takzvaných technologických trhov (americký Nasdaq alebo európsky Neuer Markt), kríza, ktorá sa objavila v roku 2007, sa už týkala všetkých subsystémov finančných trhov (od hypotekárnej oblasti, až po oblasť úverovania obyvateľstva, kreditných kariet a pod.).

Formálne by sme mohli konštatovať, že finančný sektor len zodpovedá svojou činnosťou potrebám spoločnosti. Z tohto hľadiska je čiastočne pravdou, že finančný sektor bol tlačený priamo politickými elitami k tomu, aby poskytoval úvery, napríklad hypotekárne. Súvisí to presne s tlakom americkej vlády na obnovu bytového fondu po dopade hurikánu Katrina. Súvisí to s boomom hypotekárnych úverov v Španielsku, Francúzsku, Anglicku a Portugalsku, súvisí to s nárastom obchodovaní s derivátmi, čo malo viesť k zhodnoteniu vkladov súkromných investorov. Ale stále zostáva otvorenou základná otázka, prečo k tomu došlo a aká je väzba na kontrolovanú spoločnosť?

Ukázalo sa, že kým ešte predtým existovali určité tzv. spoločenské kontrolné mechanizmy, ktoré v 60. alebo 70. rokoch nedovoľovali, aby došlo k nadmernej polarizácii bohatstva, v podstate v posledných dvadsiatich rokoch došlo k extrémnemu prehĺbeniu polarizácie bohatstva vo všetkých krajinách.

V krajinách, ktoré boli typické ako rozvojové krajiny (krajiny Afriky, Južnej Ameriky a pod.), toto prehlbovanie príjmovej polarizácie nebolo novým javom, v podstate zodpovedalo trajektórii, ktorá bola uplatňovaná po druhej svetovej vojne. Novou sa však táto trajektória objavila v krajinách Európskej únie, v USA a niektorých ďalších krajinách. Ak dochádza k takému extrémnemu presunu bohatstva vnútri spoločnosti, sú len dve možnosti, ako to prekryť: *poskytovaním úverov* alebo *riadeným prerozdeľovaním*. Pretože však dochádza postupne k erózii prerozdeľovacích funkcií štátu, aj keď funkcie prerozdeľovania sú v krajinách tzv. starej EÚ 15 približne dvojnásobne väčšie ako v nových členských štátoch EÚ, ktoré vstúpili do Európskej únie po roku 2004, je zrejmé, že mechanizmus prerozdeľovania mohol svojím spôsobom utlmovať tie základné excesy, ktoré sa objavili v prerozdelení bohatstva.

Na druhej strane bolo treba nevyhnutne vytvoriť zdanie, že všetci bohatnú. A toto zdanie bolo možné vytvoriť buď cestou nafukovania technologických bublín, čo bol prípad v období 1996 – 2000, alebo cestou poskytovania plošného objemu úverov, cestou spotrebných úverov, hypotekárnych úverov, kreditných kariet a podobne, čo nastúpilo po roku 2000. Dôsledkom tohto vývoja bolo extrémne zvýšenie objemu zadlženosti všetkých subjektov – ako obyvateľstva, štátov, podnikovej sféry i bankového sektora. Zároveň sa ukázalo, že hodnotenie portfólia bankového sektora nezodpovedá realite a v podstate ide o virtuálne bonity a aktíva, ktoré sú hodnotené ako pozitívne z hľadiska štruktúry bankového sektora.

Výsledkom bolo virtualizovanie reálneho stavu všetkých subsystémov ekonomiky. Výrazné extrémne zvýšenie zadlženosti všetkých subsystémov ekonomiky viedlo k tomu, že bolo iba otázkou času, kedy sa kumulácia týchto negatívnych procesov pretaví do zásadného rozporu medzi objemom zdrojov a ich rozdelením v ekonomike. Dôsledkom takéhoto vývoja bolo postupné kumulovanie všetkých negatívnych

procesov, čo v konečnom dôsledku vyústilo po roku 2007, ale hlavne v roku 2008 (na jeseň) do prepuknutia najskôr hypotekárnej a neskôr bankovej a finančnej krízy.

Pozrime sa aj na vlastný priebeh krízy. Ukázalo sa, že štartérom bola hypotekárna kríza. Avšak hypotekárna kríza bola spôsobená nielen extrémnym poskytovaním úverov nízkopríjmovým skupinám a viazaná na to, že úvery boli poskytované aj z vnútornej potreby finančného systému nesolventným skupinám. Celý systém odmeňovania, zakódovaný do finančného systému, viedol priamo k špekulatívnemu a morálnemu hazardnému konaniu na všetkých stupňoch riadenia. Vykazovali sa poskytnuté úvery, nie bonita klientov. Je logické, že pokiaľ došlo k takémuto vývoju, muselo dôjsť k nadhodnocovaniu cien nehnuteľností, čo zasa viedlo k vytváraniu virtuálneho bohatstva medzi obyvateľstvom a to v konečnom dôsledku viedlo k ďalšej vlne spotreby, už nie hypotekárnej, ale spotreby reálnych predmetov, hlavne predmetov dlhodobej spotreby, ktoré ale znova neboli kryté reálnym majetkom, ale druhým zástupným majetkom v podobe nafúknutej ceny nehnuteľností. Takéto kumulovanie virtuálneho bohatstva nevyhnutne muselo viesť k tomu, čo sa stalo v roku 2008 a v prípade zreálnenia cien nehnuteľností sa museli v prvej fáze odkryť všetky kolapsové faktory trhu nehnuteľností a v druhej fáze nevyhnutne kolapsové faktory v oblasti zadlženosti obyvateľstva.

Štát sa pokúšal tento vývoj korigovať tým, že začal zachraňovať bankový sektor. Formálne existovali kontrolné mechanizmy od národných bánk až po systémy ratingových agentúr. V skutočnosti všetky kontrolné mechanizmy zlyhali, pretože nevarovali pred narastaním negatívnych prvkov v portfóliu jednotlivých finančných inštitúcií. Osobitne vo väzbe na kontrolovanú spoločnosť treba upozorniť aj na tento fakt. Väčšina bánk získavala kapitál na medzibankovom trhu. Na medzibankový trh vstupovali subjekty, ktoré poskytovali kapitálové zdroje. Postupom vývoja sa však viac a viac na týchto trhoch objavovali súkromné investičné fondy a súkromné skupiny investorov, ktoré využívali zdroje získané prerozdelením bohatstva a spätne ponúkali bankovému sektoru ďalšie kapitálové zdroje. Zároveň bankový sektor reagoval na politickú objednávku, to znamená, zväčšoval objem úverov napriek kontrolným mechanizmom a na druhej strane, priamo na zákazku vládnucich elít produkoval zdanie hospodárskeho rastu.

Toto odtrhnutie finančného sektora od reálnej ekonomiky sa nevyhnutne muselo premietnuť aj do úvah o nekonečnom alebo tzv. trvalom, či udržateľnom hospodárskom raste, hoci bolo zrejmé, že zaťaženie prírodných zdrojov je enormné a bolo zrejmé, že väčšina populácie schudobnieva, a teda rastový a spotrebný model nie je možné udržať. Bolo tiež zrejmé, že všetky kontrolné mechanizmy od Paktu stability a rastu až po národné dohľady nad bankovým sektorom zlyhali. Ak k tomu pridáme skutočnosť, že v podstate od r. 2000, 2002 až 2004 došlo k výraznému deregulovaniu celého finančného sektora (odstránenie napríklad Glassovho-Steagallovho aktu v USA, ktorý oddeľoval investičné a retailové bankovníctvo), a ak vezmeme do úvahy, že došlo k výraznému zjednodušeniu fungovania hedžových a investičných fondov, a takisto k zníženiu kontroly nad poisťovníctvom a ďalšími okruhmi finančného sektora, je zrejmé, že s postupujúcou dereguláciou dochádzalo k nárastu morálneho hazardu a postupnému zvyšovaniu vnútorného napätia v rámci finančného sektora.

Ak k tomu pridáme presúvanie finančných prostriedkov medzi jednotlivými centrami ekonomického rozvoja, to znamená, napríklad poskytnutie 1,5 bil. USD americkým hypotekárnym inštitúciám od európskeho bankového sektora, ak k tomu pridáme skutočnosť, že zároveň dochádzalo k výraznému nárastu kumulácie vnútorných zdrojov v čínskej ekonomike na základe výsledkov zahranično-obchodného prebytku so Spojenými štátmi americkými, ale aj na základe kupovania amerických štátnych dlhopisov, môžeme hovoriť o tom, že došlo k vytvoreniu niečoho, čo by sme mohli priamo nazvať finančnou atómovou bombou. Kým predtým hlavnými veriteľmi sveta boli rozvinuté krajiny, ktoré poskytovali úvery rozvojovým krajinám, v súčasnosti sú to tzv. bývalé rozvojové ekonomiky (osobitne Čína), ktoré poskytujú finančné zdroje vyspelým krajinám. Táto asymetria, premietajúca sa do toho, že reálne finančné zdroje sú v rukách krajín, ako je napríklad skupina BRIC (Brazília, Rusko, India a Čína) a virtuálne finančné zdroje, sú v rukách takzvaných tradičných centier rozvoja, ako je Európska únia, USA či Japonsko, vyústila do úvah o novom geopolitickom rozdelení sveta, ale čo je paradoxné, zároveň v procese sanácie krízy, vyústila do úvah o nevyhnutnosti sanovania bankového sektora bez ohľadu na náklady a to z prostriedkov daňových poplatníkov.

Formálne odstránenie kontroly nad bankovým sektorom umožnilo vznik obrovského objemu toxických aktív, ale systém reagoval nie sprísnením dohľadu a kontroly, ale sanáciou týchto strát z prostriedkov daňových poplatníkov, a teda z verejných zdrojov. Zároveň nikto nevyhodnotil, prečo a akým spôsobom došlo k zavádzaniu pri hodnotení národných ekonomík, plnení kritérií Paktu stability a rastu a reálnej konvergencii v rámci krajín, ktoré sú členmi eurozóny. Logická asymetria, ktorá sa vytvorila medzi reálnym a virtuálnym bohatstvom priamo nabádala ku kontrolným mechanizmom.

V reakcii na krízu došlo v prvej fáze k sanovaniu finančného sektora v rozsahu skoro 5 bil. USD (za celú planétu), v druhej fáze došlo k vytvoreniu takzvaného kontrolného mechanizmu Bazilej III. Podobne ide o vytvorenie nového mechanizmu Solvency III v rámci poistného sektora a je to snaha kontrolovať hedžové fondy v rámci finančných operácií na finančných trhoch. Zároveň však možno povedať, že v relatívne krátkej dobe došlo ku kumulácii protikladných procesov. To malo byť zvýšenie kontroly nad bankovým sektorom, vrátane kontroly odmien vrchných manažérov, vrátane zastavenia platov v bankovom sektore a podobne. Avšak v skutočnosti bankový sektor v priebehu jedného roka vrátil väčšinu poskytnutých finančných prostriedkov (prípad USA). V Európe bol vývoj odlišný. Na základe toho je možné konštatovať, aká bola vlastne reálna hrozba v rámci finančného sektora, keď tento bol schopný za rok vrátiť poskytnuté prostriedky v rámci systému Target III a zároveň obnovil svoju kredibilitu. Buď tá reálna kríza nebola taká veľká, a potom stačilo posilniť kontrolné mechanizmy, alebo kríza bola taká veľká, že ju bolo nutné finančne zabezpečiť, avšak v takom prípade schválené finančné mechanizmy nebudú postačujúce.

Pozrime sa aj na vlastný charakter finančných mechanizmov. Kým Bazilej I priamo zaväzoval banky k vyslovene opatrnému investovaniu, Bazilej II vytvoril určitý priestor pre vlastné subjektívne hodnotenie rizikového portfólia finančných inštitúcií. Bazilej III zavádza nutnosť vytvárania rozsiahlych oprávok a rezerv, avšak v situácii,

v ktorej bankový sektor nemá vnútorné zdroje, medzibankový trh je výrazne zúžený. Dôsledkom tohto vývoja je obmedzenie úverov, sťaženie dostupnosti podnikateľských úverov a celkové zhoršenie vzťahu medzi finančným sektorom a podnikovou sférou. Ide teda o riadenú kontrolu finančného sektora, ide o nepriame riadenie a ovplyvňovanie ekonomiky prostredníctvom finančného sektora? Alebo ide znova o úplne autonómny vývoj kontrolných mechanizmov v rámci finančného sektora s tým, že kontrolné mechanizmy vnútri spoločnosti fungujú odlišne?

Upozorňujeme na to z niekoľkých dôvodov. Je zrejmé, že jedným z významných faktorov v oblasti finančných tokov je korupcia. Znamená nielen navyšovanie výdavkov verejného sektora, ale znamená aj zásadným spôsobom inú kvalitu spojenia reálnej ekonomiky a finančnej ekonomiky. Ak zoberieme do úvahy, že podľa analýz Eurostatu celkový rozsah strát a nákladov v rámci korupcie je v EÚ medzi 350 – 400 mld. eur, je zrejmé, že ide o gigantickú sumu, ak k tomu pridáme skutočnosť, že tento tlak korupcie, napriek všeobecným snahám o obmedzenie nie je riešený – ide o významný fenomén. A naopak, keby v jednotlivých krajinách korupcia dosahovala úroveň škandinávskych krajín, bolo by možné hovoriť o tom, že tieto krajiny by nemali rozpočtové problémy, ani dlhové problémy. Alebo znova v rámci kontroly vzniká situácia, v ktorej na jednej strane síce etablujeme nové kontrolné mechanizmy, avšak na druhej strane ponechávame finančnému sektoru zároveň voľnosť, pretože potrebujeme, aby tento finančný sektor prefinancovával deficitnosť štátneho a verejného sektora? Táto skutočnosť zároveň nadväzuje aj na ďalší blok problémov.

Hodnotenie krajín podľa ratingových agentúr vykazuje pomerne veľké fluktuačné výkyvy. Je zrejmé, že v rámci dlhovej krízy budú ratingové agentúry opatrné a budú skôr hodnotiť negatívny výhľad jednotlivých krajín. Zároveň, keď zoberieme do úvahy veľkú ratingovú trojku, je zrejmé, že z hľadiska vlastníckych vzťahov dve z nich sú súkromné inštitúcie, ktoré majú svoje vlastné investorské záujmy.

Aj predtým existovali kontrolné mechanizmy, ale zároveň tieto mechanizmy pripúšťali, aby časť honorára pri ratingovom hodnotení bola vyplatená v akciách firiem alebo štátov, ktoré boli hodnotené. Je teda zrejmé, prečo dochádzalo k nekorektnému hodnoteniu, a to z dlhodobého hľadiska. Zoberme len hodnotenie ratingovými agentúrami, napríklad juhovýchodnej Ázie pred krízou v roku 2000 a v roku 1996. Na to nadväzuje aj ďalšia skutočnosť. Súčasné prijímané ratingové hodnotenia, samozrejme, ako keby odrážali výsledky summitov Európskej únie, snahu jednotlivých krajín o konsolidačné balíčky, situáciu bankového sektora v jednotlivých krajinách a tak ďalej. Avšak, dávno je známe, že kľúčové časti finančného sektora v podmienkach EÚ ovplyvňuje rozhodujúcim spôsobom osem nadnárodných finančných konglomerátov.

Hodnotenie ratingu týchto finančných konglomerátov nikde neexistuje. Je to teda záležitosť iných kontrolných mechanizmov? Je to záležitosť toho, že takto chápané finančné konglomeráty nadnárodného typu by mali mať inú ratingovú hodnotiacu škálu ako národné ekonomiky v zmysle ich logickej uzavretosti? A nevzniká tu ďalší vnútorný rozpor medzi posilnením bankového dohľadu na úrovni Bazilej III a národnými hodnotiteľmi? Upozorňujeme na to preto, že ešte pred polrokom Bazilej III bol chápaný ako hlavný kontrolný mechanizmus bankového a finančného sektora. Medzitým sa však ukázalo, že Bazilej III, aj keď jeho zavedenie bolo posunuté z roku

2018 na rok 2013, bude mať rozporné účinky. Na jednej strane má zvýšiť kontrolu nad bankovým sektorom, na druhej strane bude vyžadovať veľmi rýchle vytvoriť rozsiahly objem oprávok a rezerv navyše existujúcich objemov, čo bude vyžadovať stiahnutie likvidity z činnosti finančného sektora. Ak k tomu pridáme skutočnosť, že vlastne bankový sektor by mal byť zároveň hodnotený nadnárodne, v rámci európskej bankovej únie, a znamená to teda, že by vznikol dohliadajúci a hodnotiteľský orgán na úrovni bruselskej centrály, je možné považovať takto povýšenú úroveň kontrolných mechanizmov za dostatočnú?

Tento systém kontroly európskej bankovej únie, vzhľadom na to, že musí prejsť vnútroeurópskym schvaľovacím procesom, bude reálne uplatniteľný až v horizonte 3 – 5 rokov. V období do tohto pôsobenia bude pôsobiť Bazilej III, ale jeho vnútorné pôsobenie je dosť rozporné a umožňuje vnútorné ďalšie prerozdeľovacie procesy. Ukazuje sa, že vlastne žiadna zo zúčastnených strán nemá reálny záujem o kompletnú a reálnu kontrolu finančného sektora a jeho vzťahu s národnými ekonomikami. Národné ekonomiky v každom prípade potrebujú emitovať štátne dlhopisy. Tieto dlhopisy musí niekto kupovať, to znamená kupujú ich buď investorské skupiny, alebo bankový sektor. Zároveň však, ak bankový sektor má dôsledne prejsť na objektívnu podobu portfólia, mal by dôsledne a objektívne hodnotiť kvalitu štátnych dlhopisov.

Manéver s európskymi štátnymi dlhopismi je len určitým zástupným problémom, pretože neodpovedá na reálnu otázku vzťahu jednotlivých národných ekonomík. A takto sa dostávame k ďalšej rovine otázok. Je dnešné hodnotenie stavu národných ekonomík korektné a zodpovedná globalizačným procesom a presunom mocenských a kapitálových štruktúr mimo úrovne národných ekonomík? Malo by teda ísť skôr o nadnárodný kontrolný mechanizmus, niečo, ako povedzme smernice krajín OECD, smernice Európskej únie pre boj proti špinavým peniazom, pre boj proti finančným transferom a podobne? Dnes sme však svedkami zaujímavého paradoxu. Rozvíjame nové kontrolné mechanizmy, ale zároveň tieto mechanizmy už v zárodku budú pôsobiť selektívne a nekomplexne.

Okrem toho odlišnosti a nuansy národných úprav budú znamenať, že tieto jednotlivé formy pôsobenia a regulácie budú mať odlišný dosah na národné ekonomiky. Zoberme len diskusiu o výške dane na finančné transfery, alebo výške zdanenia bankového sektora. Na druhej strane vzniká otázka, či skutočne je v záujme štátu dôsledne kontrolovať finančný sektor, alebo či sa novými opatreniami vytvára nový priestor pre samostatné operácie finančného sektora.

Finančný sektor, ako jeden z mála, má väčšinou komplexný súbor informácií o svojich klientoch. A to je jedno, či ide o podnikový sektor, štátny sektor, alebo obyvateľstvo. Kombinácia informácií o finančných obchodoch, transferoch, nákupoch, použití kreditných kariet, úverovej politiky, hypotekárnych úverov a podobne dovoľuje finančnému sektoru vytvárať virtuálny obraz zákazníka so všetkými jeho silnými a slabými stránkami. Táto oblasť nie je kontrolovane postihovaná žiadnym mechanizmom v rámci doteraz platných regulačných mechanizmov ani budúcich prijímaných regulačných mechanizmov. Dovoľuje to teda vytvárať určitý profil zákazníka, a to je jedno, či ide o občana, alebo hospodársky subjekt a vo väzbe na jeho charakter kombinovať informácie z iných častí ekonomiky – o výhodných nákupoch, o výhodných možnostiach finančných transferov a podobne. Tieto ponuky ponúkané

jednotlivým klientom zároveň znamenajú pre nich ako keby zvýšenie užívateľského štandardu, znamenajú skvalitnenie služieb, ktorými možno zalepiť oči bežnému občanovi, ale zároveň znamenajú spúšťanie nezadržateľnej špirály postupného vťahovania každého subjektu do stále väčšej a väčšej finančnej kontroly.

Ak doteraz úvahy mnohých ľudsko-právnych organizácií vyjadrovali obavy z využívania informácií o občanoch na úrovni štátu alebo verejného sektora, ukazuje sa, že omnoho väčšie využívanie týchto údajov je na úrovni bankového alebo finančného sektora, ktorý rovnako ako štátne orgány, ba dokonca podrobnejšie, pretože napríklad informácie o finančných aktivitách väčšina orgánov nemá, môže modelovať obraz spoločnosti. Vzniká stará známa otázka: kto však kontroluje reálne finančný sektor v tejto oblasti produktov? Predstavitelia finančného sektora hovoria, že táto oblasť nemôže byť ani regulovaná, ani kontrolovaná, pretože ide o nezadateľné právo slobody finančných transferov a operácií. Avšak platí rovnaká sloboda aj napríklad pri finančných transferoch transnacionálnych firiem medzi jednotlivými krajinami a pobočkami? Máme reálne informácie o tom, ako dochádza k posunu finančných zdrojov v rámci medzinárodných investičných tokov? Máme reálny obraz o finančných transferoch, vyplývajúcich z korupcie šedej ekonomiky, čiernej ekonomiky?

Ak nemáme reálne obrazy o týchto tokoch informácií, vzniká potom otázka reálneho postavenia a objektívneho a korektného položenia tej ktorej krajiny z hľadiska finančného sektora. Formálne môžu byť využité možnosti na to, aby sa kontrolná činnosť subjektov, ktorá môže vyústiť napríklad do publikovania zoznamu nesolventných klientov (tých ktorých nesplácajú úvery), včleniť do zoznamu podnikov, ktoré nedodržujú svoje záväzky. Tým je možné formálne očistiť štruktúru subjektov. V skutočnosti, znova si treba položiť otázku, a to bez sprisahaneckých koncepcií: kto vlastne kontroluje celý tento vnútorný mechanizmus, pri ktorom finančný sektor má všetky relevantné dostupné informácie o všetkých subsystémoch ekonomického rozvoja spoločnosti vrátane situácie štátu, verejného sektora, samospráv a podobne?

3 Záver

Uvedené úvahy poukazujú na rad skutočností. Máme skutočné a relevantné informácie o stave bankového a finančného sektora? Alebo sa spoliehame na informačné zdroje verejne publikované? Skutočný stav je značne odlišný od proklamovanej situácie. Svedčí o tom nielen rýchle oživenie v niektorých odboroch, ale i schopnosť podivuhodne rýchlo splatiť požičané zdroje. Analýzy ukazujú, že situácia nie je ani biela, ani čierna. Významný faktor predstavuje nutnosť riešiť tzv. únikové oblasti (daňové úniky, korupcia, vnútropodniková kriminalita).

Problém zadlženosti ale treba spojiť s problémom portfólia bánk, zadlženosti obyvateľstva, štátu, podnikov atď. Dlhová kríza krajín EÚ je len jedna z fáz globálnej krízy. S ňou súvisí kríza produkčných kapacít, kríza nezamestnanosti atď.

Tieto krízy, i keď sú posunuté v čase, vyžadujú systémové sanačné opatrenia. Namiesto toho sa prijímajú parciálne kroky a zároveň sa navrhuje nová generácia kontrolných systémov bez analýzy funkčnosti systémov doteraz platiacich. Akoby neriešenie fundamentálnych príčin a sústredenie sa na čiastkové problémy malo viesť

k vyriešeniu problémov dlhovej krízy. A tak, ako sa nedarí riešiť kľúčové javy dnešnej krízy, nedarí sa riešiť ani nástupné problémy.

Rozširovanie diskusií o potrebe kontrolovanej spoločnosti takto nahrádza riešenie problémov a vedie k ďalšej kumulácii problémov.

Literatúra

FISMAN, R., MIGUEL, E. 2008. *Economic Gangsters: Corruption, Violence and the Poverty of Nations.* Princeton – Oxford: Princeton University Press. ISBN 978-0-691-13454-3.

FRIEDMAN, G. 2011. *The Next Decade: Where We've Been… and Where We're Going*. New York: Doubleday. ISBN 978-0-385-53294-5.

CHEN, C. ed. 2009. *China's Integration with the Global Economy: WTO Accession, Foreign Direct Investment and International Trade*. Cheltenham, UK – Northampton, USA: Edward Elgar Publishing.

LACITY, M. C., ROTTMAN, J. W. 2008. *Offshore Outsourcing of IT Work. Client and Supplier Perspectives.* Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-230-52185-8.

STANĚK, P. 2010. *Globálna kríza – hrozba alebo výzva?* Bratislava: Sprint dva. 219 s. ISBN 987-80-89393-24-4.

STIGLITZ, J. E., SEN, A., FITOUSSI, J.-P. 2010. *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Paris. Dostupné na: <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf>.

Vplyv regionálneho faktora na polarizáciu bohatstva v globalizovanom svete

Štefan Volner [1] VŠEMvs Bratislava

The Regional Influence on the Polarization of Wealth in a Globalized World

Author's contact details

[1] *School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, Železničná 14, 821 07 Bratislava, Slovakia,* volner@vsemvs.sk

Abstract The basic determinants of regional influence on the polarization of wealth in a globalized world are analyzed (also the impact of globalization on the development of the regions, or States in the region). Globalization: integrates and distributes; It enhances the national barriers and builds new barriers against the proliferation of global social chaos; separates and make humanity polarization, States and Nations polarization, the development and movement of humanity, but also the imbalance dynamic , contradictions and conflicts. The basic effects of raw material resources and energy resources for the development of the regions are analyzed. The energy is sufficient. The problem is the attitude of the global players, the price, the availability and power. A new view on the abiotic origin of oil and natural gas is also point of view. Great importance will be the methane and permafrost. The impact of climate change on the development of the regions is one part of this article. Studies show the importance and influence of the cosmos, the Sun, the magnetic poles on climate changes, plasma, the biosphere on the development of the regions from the18th to the 21th century. Inspiring is the knowledge theory of the electrical system of the Earth. The global society is awaiting greater extremes and changes in the Earth's climate system, which will have an impact on the wealth, social, technological and polarization of humanity.

Keywords: Globalization, regions, energy, climate,

1 Úvod

Charakter regiónov, ich vývoj, miesto a úloha v globálnom systéme je determinované rôznymi faktormi. Ich skúmanie je veľmi dôležité pre pochopenie ich vývoja a súčasného stavu. Mali by sme hľadať odpoveď na otázku, ktoré faktory determinujú rozvoj či pád jednotlivých štátov v regiónoch? Prečo niektoré regióny, štáty v nich, už niekoľko sto rokov prežívajú konflikty a nedokážu sa vymaniť z biedy a zároveň prečo niektoré regióny sú ekonomicky prosperujúce a bohaté? Ako dlho môže takýto (majetkovo, kultúrne, sociálne, ľudsky) polarizovaný a konfliktný svet fungovať? Odpovede na tieto a mnohé ďalšie otázky sú veľmi ťažké, nakoľko daný problém ľudstva (determinanty polarizácie bohatstva ľudstva, štátov) je dlhodobý, mimoriadne zložitý, komplexný a viacvrstvový.

K *základným determinantom* vplyvu regiónov na polarizáciu bohatstva v globalizovanom svete patria :

- kozmos, kozmické búrky, plazma,
- Slnko a slnečné aktivity,
- magnetosféra a magnetické póly Zeme,

- klimatický systém Zeme a extrémnejšie klimatické zmeny (skleníkové plyny, CO_2, ozón a ozónová vrstva, roztápanie ľadovcov, metánhydrátu a permafrostu, extrémne teploty, hurikány, cyklóny, oceánske prúdenia, požiare, záplavy),
- Mesiac, rotácia a osi,
- tektonické pohyby a sopečná činnosť,
- elektrický systém Zeme,
- voda a hydrosféra Zeme,
- atmosféra,
- slanosť a teplota oceánov,
- suroviny, energetické zdroje (metán, metánhydrát, ropa a plyn) a energetické systémy a toky (ropovody, plynovody), export nerastných surovín a energetických zdrojov z chudobných regiónov pod výrobnú cenu, splácanie virtuálnych peňazí (často za zbrane) surovinou a prácou, devastácia životného prostredia,
- doprava a komunikačné systémy (eurázijská železničná magistrála Čína - Európa, Čína – Stredozemné more, Čína – Indický oceán),
- informačný systém a kyberpriestor,
- úroveň vedecko-technického rozvoja (nanotechnológie, genetika, kozmický výskum, oceánsky výskum),
- stav biosféry,
- potravinová sebestačnosť, geneticky modifikované potraviny, úbytok úrodnej pôdy, zavlažovacie systémy,
- finančné zdroje, svetová mena, zadlženosť štátov a explózia virtuálneho finančného systému,
- morálny hazard v politike a ekonomike,
- ekonomický systém, „panstvo trhu“, globalizácia – búranie národných a regionálnych bariér, liberalizmus a privatizácia už aj verejných statkov a štátov,
- globálny sociálny chaos (migrácia, kriminalita, terorizmus, otroctvo, nezamestnanosť, produkcia a predaj drog),
- náboženské a kultúrne osobitosti národov, štátov a regiónov, rasizmus, národnostné konflikty,
- vzdelanie (účelové, pragmatické a nízkoúrovňové vzdelanie bez chápania širších súvislostí a konzekvencií), utajený výskum, zneužívanie výsledkov vedy, negramotnosť v chudobných krajinách, regulovaný zánik jazykov v regiónoch a „vnucovanie“ „monopolného globálneho jazyka“,
- politický systém, „degradácia“ demokracie, úpadok štátov a vlád, oslabovanie suverenity štátov, globálne i vnútorne kontrolovaná spoločnosť, korupcia, morálny hazard, skorumpovanosť a predajnosť bábkových vlád v chudobných krajinách,
- geopolitické aktivity globálnych aktérov, mocensko-politický systém sveta, závislosť a prepojenosť chudobných štátov, konflikty, nárast militarizácie, obchodovanie so zbraňami, vojny,
- „zneužívaná“ a „falošná“ rozvojová „pomoc“ (tzv. modernizácia), ktorá míňa svoj deklarovaný cieľ a zámer.

V tejto stati sa sústredíme len na niekoľko teoretických problémov. Zmyslom nie je dať riešenia, návody, ale načrtnúť teoretické prístupy a šírku problémov, ktoré by pre hlbšie a komplexnejšie skúmanie regiónov, ich vplyvu na polarizáciu bohatstva, bolo žiaduce skúmať. Zámerom je načrtnúť tri problémy:

1. vplyv globalizácie na vývoj regiónov, vzťah medzi globalizáciou a regionalizáciou,
2. vplyv surovinových a energetických zdrojov na vývoj regiónov,
3. vplyv klimatických zmien na vývoj regiónov. Tu spomeniem len tri faktory, ktoré výrazne ovplyvňujú klímu, a to: kozmos, plazma a kozmické búrky; Slnko a slnečné aktivity, magnetosféra a magnetické pole Zeme.

2 Vplyv globalizácie na vývoj regiónov, vzťah medzi globalizáciou a regionalizáciou

Globalizáciu často spájame len s procesmi zjednocovania, unifikácie a spájania. V skutočnosti však globalizácia nielen *spája, ale aj rozdeľuje, diferencuje a polarizuje*. Vedľa rozvíjajúcich sa globálnych dimenzií obchodu, financií, kapitálu, podnikania a informačného toku sa dáva do pohybu aj proces regionalizácie, oddeľovania, „izolácie“. Tieto dva úzko spojené procesy - globalizácia a regionalizácia - ostro diferencujú existenčné podmienky rozvoja národov, civilizácií a krajín.

Globálni aktéri globalizáciou integrujú jednotlivé regióny, národné štáty do jedného globálneho celku. Prenikajú do nich a cez ne. Tichá a bezbranná globalizácia v regiónoch sa uskutočňuje sofistikovane, investíciami, tzv. rozvojovou pomocou, zmenou politických režimov, poskytovaním pôžičiek, reštrukturalizáciou (liberalizácia a privatizácia), podporou bábkových vlád, roznecovaním náboženských a národnostných konfliktov atď. Násilná sa uskutočňuje vojensky a nevojensky, cez rôzne sankcie, blokády, zastavenie finančnej pomoci atď.

Globalizácia „vytvára“ priestor a podmienky pre mobilitu ľudí, štátov, transnacionálnych korporácií atď. *„Sloboda pohybu“* financií, kapitálu, informácií, tovaru, ľudí je ťažiskom a priesečníkom v mnohopočetnej dimenzii dnešnej majetkovej a sociálnej polarizácie, ktorá umožňuje nanovo vytvárať rozdiely medzi bohatými a chudobnými. Stáva sa hlavným stratifikačným faktorom. Byť v globalizovanom svete obmedzený regiónom, lokalitou, miestom je znakom sociálnej deprivácie a degradácie, strnulosti a slabosti. Integrálnou súčasťou globalizačného procesu je popri integrácii, spájaní, zjednocovaní, vyrovnávaní aj postupujúca priestorová a sociálna segregácia, separácia a vylučovanie (Bauman, Z. 2000, s. 9).

Zvláštnym dôvodom k znepokojeniu je postupné „vyraďovanie“ štátov zo skupiny rozvíjajúcich sa a rozvinutých, zvyšovanie ich závislosti a slabosti. Mnohé štáty, napriek obrovským surovinovým zdrojom, už prekročili subkritickú hranicu svojho existovania. Úpadok je tak komplexný a hlboký, že samy nemajú šancu na prežitie. Je otázka, ako sa po staročiach existencie a fungovania dostali do takejto situácie, stavu? Jednu z príčin možno hľadať v globalizácii a v o*slabovaní komunikácie, spolupráce, kooperácie* a *pomoci* (ktorú v dobe bipolarity dostávali) medzi stále globálnejšími

a exteritoriálnejšími globálnymi aktérmi a bohatými štátmi a čím ďalej, tým viac „lokalizovanou“, obmedzenou a závislou väčšinou – regionálnymi chudobnými štátmi.

Aby nevznikol globálny sociálny chaos (už sa spúšťa), vytvárajú globálne centrá, globálne elity, globálni investori „nový poriadok“ a „nové právo“ pre lokality a regióny. Samozrejme, vďaka„výdatnej“ pomoci domácich politických elít (bábkových vlád). V minulosti sa normy tvorili na miestach, kde sa ľudia stretávali, žili a pracovali. Štát bol inštitúciou, nárokujúcou si na legitímne právo - zavádzať a presadzovať pravidlá a normy, pútajúce beh udalostí v rámci určitého teritória, regiónu. Rešpektovali sa pritom historické, náboženské a regionálne osobitosti. Politické elity, centrá vytvárajú v regiónoch nový poriadok, režim a k tomu i adekvátne zákony. Zamestnanci, regionálni či domáci dodávatelia a zástupcovia komunity nemajú čo hovoriť do rozhodnutí, ktoré robia globálni investori v tom ktorom regióne. Investori, na ktorých v skutočnosti leží rozhodovanie, majú právo akékoľvek požiadavky týchto ľudí, výrobcov, politických strán prehlásiť za irelevantné, neplatné a vôbec sa nimi nezaoberať.

Úlohou spravovať záležitosti štátu v mene globálnych mocností, globálnych aktérov sú poverené národné vlády, jednotlivé elity a skupiny v regiónoch. Vďaka ním v regiónoch, v regionálnych štátoch dochádza predovšetkým k dôslednému a vytrvalému vymaňovaniu rozhodovacích centier od regiónu, periférie, občanov. Ak sa globálne centrum, globálny investor rozhodne opustiť región, potom sa aj tak stane, ale problémy zostanú ľuďom. Globálni investori, akcionári, bohaté štáty vôbec nie sú priestorovo viazaní na región. Sú prakticky „oslobodení“ od priestoru. Uvedomujú si, že ak môžu z lokality utiecť, potom môžu utiecť aj od sociálnych dôsledkov ich prieniku do regiónu, krajiny.

Vo svete „vojny s priestorom“ sa najmocnejším a najžiadanejším stratifikačným faktorom stala *mobilita*. Sme neustále v pohybe, aj keď sme fyzicky na mieste. Prechádzame do kybernetického priestoru (internet, GPS a satelity). Vzdialenosť už nehrá veľkú úlohu. Globalizácia dopravy a komunikácie spôsobili, že priestor prestal byť prekážkou (Bauman, 2000, s. 95). „Prestali“ existovať prirodzené hranice. V 21. storočí sa stanú štátne hranice a hranice medzi regiónmi veľmi tenkým, citlivým a relatívnym fenoménom. Ak by regionálne štáty začali budovať hranice (ako spôsob ochrany, zaistenia si ekonomickej suverenity, relatívnej autonómnosti) pre voľný pohyb peňazí a kapitálu, existovali by pre investora dve krajné riešenia: opustenie lokality alebo použitie sily, ak ide o strategické, životne dôležité lokality, územia. Obe cesty spôsobujú úpadok štátu, vznik novej chudobnej krajiny a regiónu. Predstavu geofyzikálnej hranice je v súčasnom „reálnom svete“ čím ďalej ťažšie obhájiť. Treba preto očakávať novú hrozbu: konflikt medzi novými centrami a ešte existujúcimi národnými štátmi, medzi mocou centra, kultúrou a osobitosťou regiónov, regionálnych národných štátov.

Globálni aktéri nemajú záujem o štátne hranice (voľný pohyb kapitálu, obchodu, tovaru), ale ani o splynutie s regiónmi, ich problémami, hladom a chorobami. V regiónoch je neistota, ktorá by sa mohla preniesť aj „sem“, „ k nám“ do sveta bohatých štátov a ohroziť „našu“ bezpečnosť. Tí „ďaleko“, „iní“ v regiónoch sa cítia izolovaní, odstrčení. Pociťujú ohrozenie svojej existencie. Výsledkom tohto vzťahu medzi globalizáciou a regionalizáciou, medzi bohatými a chudobnými štátmi je, že sa

opäť stavajú bariéry a hranice, rastie nedôvera a konflikty. Prejavuje sa to najčastejšie bojom medzi vnútornými tábormi (pre a proti) alebo medzi bábkovou vládou a občanmi (Kaplan, R. D. 2003). Ich reakcie sú „tvrdšie“, masové, asymetrické, nevypočítateľné, narastajú, a v konečnom dôsledku ohrozujú bezpečnosť „našu“ a celého sveta. Snahou centra mocných je vytvoriť jeden globálny priestor, jednu menu, jeden globálny trh, jednu politiku atď. Pre ostatné procesy a javy. ako sú bieda, hlad, pandémie, terorizmus, náboženské a civilizačné konflikty, vytvárajú hranice, izolované regióny. Zatiaľ čo globalizácia „zrušila“ štátne hranice a suverénne štáty v mnohých regiónoch, teraz, z bezpečnostných dôvodov, kvôli šíreniu sa globálneho sociálneho chaosu ich vytvára. Svet sa opäť delí, polarizuje. Štátne hranice mnohých regionálnych štátov sú nejasné (Afrika). Vytyčuje sa však nová, oveľa nebezpečnejšia hranica, ktorá posilňuje ich izoláciu a chudobu: hranica hladu, nezamestnanosti, nevzdelanosti, chorôb a pandémií. Afrika bude pravdepodobne väčšou hrozbou pre svet, ako bol Balkán pred 100 rokmi. Vtedy bol hrozbou pád mocností a zrod národných štátov. Dnes je hrozba oveľa živelnejšia a bezprostrednejšia: hlad, bieda, násilie, sociálny rozvrat, migrácia, pandémie, lokálne konflikty. Dnešné rozvraty, zrútenie štátov a ich ekonomík, zmena hraníc, konflikty, bieda, násilie, potlačenie demokracie, ekologické problémy, nezamestnanosť, hlad, pandémie atď., pravdepodobne naplno vypuknú už v ďalších desaťročiach (Kaplan, R. D. 2003). Ak sa tento trend nezastaví, ak sa nezastaví deštrukčná konfrontácia medzi globalizáciou a regionalizáciou, bude hroziť kontinentálna deštrukcia, ktorá sa skôr či neskôr presunie na globálnu úroveň.

Kde sú však hranice globalizácie slobody bohatých, rozvinutých štátov? Dokedy je možné obmedzovať slobodu pohybu a konania chudobných, druhoradých, zaostalých? Bezhraničná sloboda kapitálu a financií sa dostáva do protirečenia, ktoré sa prejavuje v snahe o obmedzenie sociálnej slobody, migrácie, hľadania práce a svojej existencie. Nesie to v sebe veľa rizík a hrozbu veľkého globálneho sociálneho konfliktu katastrofických rozmerov.

Ak bude v regiónoch veľa chudobných štátov, potom sa vynorí ďalší problém: kto bude dodávať lacné suroviny a prácu, kto kupovať tú obrovskú masu výrobkov, ktoré zaplavujú svet, ak rastie počet nezamestnaných, teda ak sa znižuje počet alebo kúpyschopnosť obyvateľstva? V súčasnosti sa problém ceny výrobkov „rieši“ vývozom investícií, presťahovaním fabrík do regiónov s lacnou pracovnou silou. Čo však nastane potom, keď sa teraz cenovo dostupný tovar (napríklad spotrebná elektronika, autá, kozmetika, oblečenie) stane pre väčšinu konzumentov sveta nedostupný, lebo sa zhorší ich ekonomická situácia, dôjde k rastu cien potravín, energie, dopravy, vzdelania, starostlivosti o zdravie, bezpečnosti? Ako sa bude potom riešiť tento paradox a asymetria ľudstva?

Pre mocnosti by bolo najlepšie, keby slabých štátov bolo čo najviac. Nie však rozpadajúce sa, chudobné, plné konfliktov a deštrukcií. Je tu záujem o také „slabé a závislé štáty v regiónoch sveta, ktoré neprestávajú byť štátmi, kde je spotrebiteľ a lacná pracovná sila, suroviny a iné zdroje energií a bohatstva. Slabé štáty možno veľmi ľahko donútiť k (užitočnej) úlohe regionálnych „správcov“, zaisťujúcich poriadok, ktorý je potrebný na podnikanie, nie však spôsobom, aby to bolo brzdou slobody globálnych spoločností (Bauman, Z. 2000, s. 84). Osamostatnenie a vznik

mnohých malých a „slabých“ štátov je v záujme hlavných mocenských centier, lebo sú ovládateľné a zodpovedné za svoje rozhodnutia. Prináša to však aj isté riziká. Takéto štáty sú neustálym zdrojom nových konfliktov a problémov. Pre mocnosti je nebezpečné ich zjednocovanie a vytváranie aliancií, impérií, ktoré by vedeli odporovať centru a jeho záujmom. Tu je ďalšia príčina konfliktov. Je dosť chybné si myslieť, že k zmenám nedôjde, že „slabé štáty“ budú donekonečna a pokojne plniť všetky priania centier, veľkých globálnych mocností. Pravdepodobnejší je skôr stret ich záujmov, narušenie medzinárodných vzťahov, rast anarchie a chaosu.

Globalizácia má za následok *integráciu, zvýšenú závislosť a podmaňovanie* si národných štátov v jednotlivých regiónov. Národné štáty a regióny sa stávajú súčasťou globálneho systému, globálneho trhu, globálnej ekonomiky, globálneho trhu, globálnej energetickej, dopravnej atď. siete, v ktorej už nie sú dôležité národné štáty, ale globálni aktéri, transnacionálne korporácie (TNK). To môže mať za následok, že sa zrodí *protitlak* (reakcia, vyvažovanie), že národné štáty a regióny začnú vytvárať rôzne spoločenstvá, organizácie, aliancie, ktoré sa budú spoločne brániť globalizácii, alebo tlaku a prieniku globálnych aktérov. Tendencia vývoja je taká, že najskôr budú vznikať (vznikajú) (malé a stredné) regionálne spoločenstvá, trhy, dopravné systémy, energetické toky atď. (ŠOS, BRICS) a následne na to budú ašpirovať o kontinentálny (Čína, Rusko) a nemožno vylúčiť ani aj globálny rozsah a vplyv. To bude mať za následok zvýšenie konfrontácie, konfliktov, militarizácie regiónov a vojenské strety. Takéto regionálne konflikty vidíme na Blízkom východe, vojenské a občianske vojny v Afrike. Predpokladá sa ich „aktivácia“ v Ázii, Indonézii, Afrike a Latinskej Amerike. V tejto konfrontácii dôjde k rozpadu mnohých, najmä úpadkových štátov, k ich bankrotu. Vzniknú ďalšie chudobné regióny, zdynamizuje sa globálny sociálny chaos. Samozrejme to bude mať za následok posilnenie bezpečnosti a obrany bohatých regiónov. Globalizácia a polarizácia môže nadobudnúť násilnú a vojenskú podobu.

Globalizácia a regionálna integrácia nesie so sebou i iné bezpečnostné riziká:

- Oslabovanie veľmocí (kríza v USA a EÚ) môže sprevádzať oveľa expanzívnejšie a agresívnejšie správanie sa vo svete. Strata ich mocenskej pozície a posilňovanie ostatných štátov môže u nich vyvolať „neadekvátne“ reakcie. Môže to viesť k zhoršeniu medzinárodnej bezpečnostnej situácie.
- Pre malé štáty vzniká riziko, že dôjde k „podlomeniu“ ich moci, že sa budú v medzinárodnom pôsobení stretávať s prekážkami. Preto môže nastať proces integrácie malých štátov, s cieľom posilniť si svoju moc a dokázať odolať tlaku veľkých mocností. Opäť to môže vyvolať „neadekvátnu“ reakciu veľkých štátov, mocností. Hrozí, že sa zvýši globálne napätie, zhorší bezpečnostná situácia.
- Zhoršenie medzinárodného napätia zvyšuje pravdepodobnosť zvýšenia zbrojenia, použitia moci a sily v medzinárodných vzťahoch, v bezpečnostnom pôsobení štátov, ignorovaní medzinárodného práva.
- Asymetria medzi bohatými a chudobnými štátmi sa bude zväčšovať.

- Vznik nových nastupujúcich imperiálnych mocností (RIP), ako protiváhy k etablovaným imperiálnym mocnostiam (EIP)(Magazín WM, č. 102/103(2010).

3 Vplyv surovinových a energetických zdrojov na vývoj regiónov

Kľúčovými *faktormi* rozvoja ľudstva, existencie štátov a regiónov sú *nerastné suroviny, energetické zdroje a energetické systémy*. Zároveň patria ku kľúčovým príčinám pádu i rozvoja regiónov, resp. národných štátov v regiónoch. Energetické systémy ťažia a prenášajú energiu vyrobenú predovšetkým z: uhľovodíkov (ropa, plyn, metán, čierne uhlie); fosílnych zdrojov (rašelina, hnedé uhlie, bridlice); obnoviteľných energetických zdrojov (slnko, voda, vietor, drevo, hydrotermálne zdroje, oceánska voda a morské prílivy); bioenergetických surovín (biomasa); alternatívnych zdrojov (jadrová energia, hydroenergia, voltaika). Pre budúce energie sa perspektívnym ukazuje výskum ionosféry, magnetosféry, elektrických prúdov a kapacít v litosfére a v atmosfére (ionosféra), metánu, metánhydrátu, bahenných sopiek, permafrostu, výskum sopiek, litosferických dosiek atď.

Najnovšie poznatky ukazujú, že aj v budúcnosti zostanú ropa a zemný plyn strategickými a kľúčovými zdrojmi energie, že *zatiaľ nenastal ropný vrchol, a že Zem a kozmos poskytujú dostatok energie na ďalší rozvoj ľudstva*. Abiotický pohľad na uhľovodíky ukazuje, že existuje oveľa väčšia zásoba metánu, než pripúšťa biotický model, teória (Zillmer, 2011, s. 38). To ale, bohužiaľ, neznamená, že zaniknú konflikty a vojny kvôli energiám! Problém ľudstva je a bude v samotnom ľudstve, v aktivitách štátov a ich elít, najmä globálnych aktérov, v ich neutíchajúcej expanzii, nenasýtenosti a egoizme. Posledné výskumy a vedecko-technický rozvoj naznačujú, že zdrojov energií je dostatok aj pre bohaté, aj pre chudobné regióny. Problém teda je a bude spočívať v *zisku a moci než v ich existencii*. Ak máju štáty moc, potom si podmania regióny, získajú monopolné postavenie, teda i monopolnú cenu. Cena a dostupnosť energetických zdrojov pre mnohé krajiny (aj pre EÚ) nezávisí od kapacít Zeme, ale od monopolov a globálnych aktérov. Toto je kľúčový energetický problém ľudstva! V tomto spočíva „nešťastie“ regiónov a chudobných a slabých štátov. Existuje tu *regionálny paradox*: ak sú v regióne prírodné bohatstvá, napríklad vzácne suroviny, voda, veľké ložiská plynu a ropy, potom o ich „podmanenie“ je vysoký záujem. Väčšinou sa stávajú závislými. Ak krajina nemá prírodné bohatstvá, alebo ak sa už vyčerpali a región zdevastoval ťažobnými spoločnosťami, potom tam neprúdia (alebo sa zastavia) investície, obchod, výroba, zostávajú na periférii, krajina speje k úpadku a chudobe.

Doterajšie teórie (paradigmy) vzniku ropy a zemného plynu biotickou cestou mali a majú za následok istú nervozitu z vyčerpania týchto údajne obmedzených fosílnych zdrojov energie. To viedlo (aj vedie) mnohé mocné štáty k „tvrdému“ prieniku do tých regiónov, ktoré mali a majú obrovské ložiská ropy a plynu. Nové objavy, nová paradigma *abiotického pôvodu ropy a plynu* by mohla zmeniť osi a miesta geopolitických tlakov. Nepôjde to však bez konfrontácie. Hrozí, že sa môže rozpadnúť monopol súčasných energetických, najmä ropných a plynových globálnych koncernov.

Ich nervozita a nedočkavosť môže prameniť aj z týchto nových poznatkov o zdrojoch energie Zeme a kozmu (nielen zo zisku a moci).

Veľký posun v poznaní pôvodu uhľovodíkov (najmä metánu, ropy a zemného plynu) priniesli významné výskumy v kozme a v hĺbke Zeme. Výskumy preukázali, že *uhľovodíky sú produktom, výsledkom abiotických procesov.* Výskum pomocou satelitov preukázal existenciu metánu v atmosférach Marsu, Jupiteru, Saturnu, Uránu a Neptúnu, ale aj na Jupiterovom mesiaci Titanu a na Plutu (Zillmer, 2011, s. 27). Abiologický (abiotický, nebiologický) pôvod ropy potvrdzuje skutočnosť, že sa nachádza v hĺbke 13 km. Biologický spôsob vzniku ropy pripúšťa len 5-7 km. V Mexickom zálive našli ropu v hĺbke 10,5km (WM 102/103, 10s.7).Výskum hĺbky Zeme zas priniesol dôležité poznatky, že *základným zdrojom vzniku ropy a zemného plynu je metán.* Výskum hĺbky Zeme ďalej priniesol poznatok, že existencia uhlíka v Zemi, teda aj uhľovodíkov, *nie je výsledkom len uhlíkového kolobehu, cyklu.* Nové poznatky ďalej vyvracajú teóriu rozpálenej Zeme, a naopak tvrdia, že Zem bola a je chladná, inak by sa metán rozpadol. Výskum Zeme a vzniku, pohybu a premeny (oxidácie) metánu ďalej ukazuje, že jedným z významných zdrojov vody je vnútro Zeme, presnejšie oxidácia metánu. Voda, ako rozhodujúca podmienka života na Zemi, vzniká aj oxidáciou metánu, nielen formou dažďa z atmosféry.

Vznik ropy, plynu a čierneho uhlia, ako strategickej suroviny, zdroja energie pre ľudstvo, je možné vysvetliť poznaním celého procesu vzniku a premeny *uhľovodíkov.* V hĺbke Zeme je najjednoduchšia forma uhľovodíka – *metán - CH4.* Metán vzniká pri 1000-2000°K, tlaku 20000-70000 atmosfér, 150 km v zemi (WM 102/103, 10s.6). Podľa Hansa Joachima Zillmera, metán, vďaka vysokému tlaku, odoláva chemickému rozkladu až do 300 km, ak teplota nepresiahne 2000° C. Spodná hranica vraj môže byť až 600 km (Zillmer, 2011, s. 32, 214). Jeho kľúčový význam spočíva v tom, že je *základom vzniku ropy a zemného plynu* (vody a aj iných surovín a prvkov, ktoré v tomto článku vzhľadom k rozsahu nebudem spomínať).

Výskumy naznačujú, že ropa, nakoľko je ľahšia ako hornina, vzlína hore a neustále doplňuje ložiská pod povrchom Zeme. Preto súčasné predpovede ropného vrcholu (peak - oil) sa ukazujú ako nereálne. Ropné polia sa totiž *znova doplňujú*! Nie je to horizontálna migrácia a ani biologický zdroj. Ropa putuje zdola do trhlín od Afriky, Mozambiku cez Ugandu, Sudán, Červené more a Irak (WM 102/103, 10s. 8). Preto je tu toľko ropných polí a taká geopolitická sústredenosť globálnych hráčov, preto sú tu permanentné konflikty a vojny.

Ďalším energetickým, ale aj bezpečnostným problémom ľudstva je *metánhydrát*, tzv. *metánový ľad.* Vzniká pri veľkom tlaku na dne morí a oceánov za nízkych teplôt (Zillmer, 2011, s. 8). Metánový ľad vzniká na morskom dne preto, lebo metán i pri danom tlaku vody zvyšuje bod mrazu, takže sa tvorí ľad už v zónach, kde sa voda vyskytuje v kvapalnom stave. Voda s metánom mrzne už pri teplote nižšej než sedem stupňov C a tlaku vody vyššom než päťdesiat atmosfér, teda v 500 metrovej hĺbke a nižšie (Zillmer, 2011, s.17). Nevieme ho zatiaľ ťažiť, ale 1m^3 obsahuje cca 170m^3 metánu. Odhady celosvetových zásob uhľovodíkov, viazaných len v metánhydrátoch, sa pohybujú od 500 do 3000 miliárd ton. Existuje aj údaj, že ide o objem od 5000 do 12 000 miliárd ton. Je to až 3000 - krát väčšie množstvo uhlíka, než je obsiahnuté v atmosfére. Pre regióny je tu jedna nádej: ak bude existovať

technológia jeho ťaženia, potom môže dôjsť k zmene energetickej štruktúry sveta, môže to zásadným spôsobom nabúrať súčasný energetický monopol, ceny a množstvo, ovplyvniť ekonomický rozvoj, mocenskú štruktúru v regiónoch. Zmeniť by to mohlo aj celú energetickú koncepciu štátov, nakoľko môže veľmi výrazne konkurovať aj alternatívnym zdrojom energie. Tie sa zatiaľ ukazujú ako veľmi drahé a pre rozvojové a chudobné krajiny zatiaľ nedostupné.

Pre severské regióny je významným klimatickým i energetickým problémom *permafrost*. Globálne tvorí štvrtinu všetkej pevninskej plochy. V permafroste je asi 7,5-400 mld. ton uhlíka. Je v ňom uložený 2-100 násobok množstva uhlíka, obsiahnutého v zemskej atmosfére (Zillmer, 2011, s. 21). Už len toto naznačuje strategický geopolitický význam arktického regiónu.

4 Vplyv klimatických zmien na vývoj regiónov

K najvýznamnejším determinantom, ktorým bola v literatúre doteraz venovaná obmedzená pozornosť v súvislosti s dôsledkami pre polarizáciu bohatstva patria : **Kozmos**, *kozmické búrky, plazma* (WM 102,103, 10, s. 26). V tomto kontexte sa ukazuje ako veľmi prínosná (teoreticky i prakticky) *teória elektrického vesmíru (TES).* Ak sa plyn zahreje, vzniká *plazma* a tá sa ionizuje. Elektrická plazma je teda oblak iónov a elektrónov. Vďaka tomu sa z plazmy stáva vodič elektrického prúdu. Takto sa v kozme, v našej slnečnej sústave, elektricky prepájajú planéty (ďalší dôvod pre obavy pred takými technológiami, ako je HAARP!!). Hmotu vesmíru tvorí 99% plazmy (Zillmer, 2011, s. 6, 83). Oblak častíc, predstavujúcich „slnečný vietor“, je vlastne plazma. *Plazma* emituje aj elektromagnetické žiarenie, ktoré má vplyv aj na našu Zem. Zem je totiž gigantický, magnetický, dynamický generátor, vyrábajúci elektrický prúd (Zillmer, 2011, s. 135). Vonkajšie jadro Zeme má schopnosť viesť elektrinu. To spôsobuje, že kozmická energia slúži k udržovaniu elektrických prúdov vo vnútri Zeme. Elektrické javy majú vplyv na tvorbu rôznych prvkov, chemické reakcie, erupcie, zemetrasenia, aktiváciu sopiek atď. (Meyssan, T. 2011, WM 114/115, 11s.40). Takéto klimatické zmeny posúvajú mnohé krajiny na periférію, ešte rýchlejšie polarizujú svet na bohatých a chudobných, rozvinutých a upadajúcich.

Slnko a slnečné aktivity, slnečný vietor, búrky, slnečná magnetická energia, škvrny, plazma. Skúmanie interakcie medzi Slnkom a našou Zemou, vývoja klímy na našej Zemi je mimoriadne dôležité. Slnečné aktivity majú priamy dopad na ľudstvo, jeho vývoj a polarizáciu, na asymetriu bohatstva, chudoby, prežitia, existenčných podmienok. Ľudstvo bude oveľa citlivejšie reagovať na extrémnejšie a dynamickejšie klimatické zmeny, ktorých pôvodcom bude do veľkej miery aj Slnko, slnečný vietor, plazma atď. Nové poznatky naznačujú, že Slnko a slnečné aktivity zohrávajú kľúčovú úlohu pri zmene klímy na našej planéte (Zillmer, 2011, s. 238). Doterajšie názory „zveličovali“ antropogénne faktory (ľudské aktivity, zvyšovanie produkcie CO_2) a „nedocenili“ význam kozmických a slnečných aktivít. V súvislosti s klímou, magnetosférou a biosférou našej planéty má veľký význam skúmanie *slnečných škvŕn*. Sú to vlastne „diery“ vo fotosfére Slnka. Vrcholia každých 22 rokov a počet slnečných škvŕn dosahuje svoje maximá po 11 rokoch (Zillmer, 2011, s. 26). Teplota v temnom centre škvrny je 3800-4000° K, teda o 2000° K pod úrovňou teploty fotosféry (6000° K). Ak sa vzďaľujeme od fotosféry, teplota sa naopak zvyšuje, preto

v spodnej koróne má už teplotu 2 miliónov K (Zillmer, 2011, s. 8). *Slnečné aktivity, slnečný vietor* pôsobí na magnetické pole našej Zeme (WM 107,108,10, s. 40). Poznatky z výskumu kozmu, Slnka a Zeme ukazujú, že geomagnetické pole, častice galaktických kozmických lúčov (GCR sú elementárne častice urýchlené skoro na rýchlosť svetla od explodujúcich supernov) ovplyvňujú klímu. Slnko má vlastné magnetické pole – heliosféru. Slnečné erupcie majú za následok prírastok počtu častíc (elektrónov a protónov) a zvýšenie zhubnej svetelnej radiácie (ultrafialové a röntgenové žiarenie v rámci slnečného vetra). Hrozí, že ak sa bude zvyšovať počet a aktivita (cyklus) slnečných škvŕn, zvýši sa aj tlak na magnetosféru našej Zeme, jej elektrický systém, klímu. Zvyšovať sa bude aj príliv častíc zo Slnka, ktoré majú negatívny vplyv na bioelektrický systém človeka. Slnečné búrky sú pre ľudí, ľudský organizmus nebezpečné. Ovplyvňujú činnosť mozgových vĺn a hladinu hormónov, psychické stavy (záchvaty) atď.

Magnetosféra a magnetické póly Zeme. Magnetosféra Zeme (magnetická bublina) chráni našu planétu pred účinkami slnečného vetra. Odvádza ich na kruhovú dráhu Zeme. Keď solárny cyklus pôsobí, magnetosféra sa rozkolíše a vzniká geomagnetická búrka. Pre našu Zem vzniká riziko, že ak geomagnetické pole Zeme zoslabne, potom sa môže urobiť do atmosféry otvor, a takto môže prenikať slnečný vietor a vyvolať na Zemi *geomagnetické búrky* (WM 107,108,10s.40). Magnetický pól na povrchu Zeme oslabuje nielen kozmický vietor, kozmické búrky, prúdenie častíc, ale aj rýchle zmeny vírivého pohybu tekutého zemského jadra (v hĺbke 3000 km). Merania ukazujú, že za posledných 76 miliónov rokov sa Zem „prepólovala“ 171 - krát (Zillmer, 2011, s. 96). Dochádza k zmene stavu geomagnetického poľa, pohybu zemských magnetických pólov, najmä južného. Za posledných 100 rokov urazil 900 km smerom k Indickému oceánu. Arktický severný magnetický pól v priebehu 10 rokov (1973-1984) „precestoval“ 120 km a v rokoch 1984-1994, 150 km. Dochádza k „prepólovaniu“ planéty (Meyssan, T. 2011, WM 114/115, 11, s. 44). Doteraz spomenuté procesy môžu spôsobiť nárast planetárnej *energetickej kapacity*. Na jednej strane je to dobrá správa, ale na strane druhej môžu vygenerovať nové procesy, na ktoré ľudstvo, a už vôbec nie chudobné štáty, nebudú schopné včas reagovať. Prejavuje sa to v plazmovom obale našej planéty. „Objavenie“sa „novej“ energie sa prejavuje generovaním plazmy v ionosfére, magnetickými búrkami v magnetosfére a vo forme cyklónov v atmosfére (WM 114/115, 11, s. 40). Teplotný rozdiel Zeme je čoraz závislejší od vonkajších kozmických, magnetických, atmosférických atď. vplyvov než od človeka! Vplyv kozmu a vývoja planéty sa prejavuje v: zmene distribúcie ozónovej vrstvy, prietoku vyžarovaného materiálu, šírení plazmy a jej prieniku polárnymi oblasťami a v miestach magnetických anomálií, raste priamych iónosférických vplyvov atď.(WM 114/115, 11 s. 45). Je to tlak na atmosféru, obývateľnosť, dynamiku, adaptáciu , zvieratá a ľudí. Slabé a chudobné štáty či regióny nedokážu účinne reagovať na tieto zmeny. Skôr to povedie k ďalším sociálnym a ekonomickým problémom, k nárastu chudoby.

Klimatický systém Zeme. Ako sme už naznačili, jej zmena nie je výsledkom predovšetkým ľudskej aktivity, ale vývoja a aktivít kozmu, osobitne Slnka a Zeme, najstručnejšie, prírody. Medzi vedcami prebieha v poslednom desaťročí ostrá diskusia, či našu Zem čaká oteplenie alebo ochladenie, či sme pred alebo už za teplotným vrcholom. Podľa mnohých klimatológov žijeme v krátkom medziľadovom období

(Goldberg, F. 2010, WM 101/10, s. 25). Je to kľúčová otázka, problém, lebo od neho bude závisieť aj klimatický stav regiónov, ich rozvoj, úpadok alebo aj zánik. Podľa Dr. Freeda Goldberga ľudská aktivita nie je hlavnou príčinou globálneho otepľovania. Globálne otepľovanie je prirodzený úkaz, je to súčasť prírodného cyklu a kozmickej interakcie. Keby sa aj CO_2 zvyšovalo, aj tak by 98% skončilo v oceánoch. Tam sa mení na uhličitan vápenatý (vápenec) a klesá na dno. Kolobeh CO_2 je riadený teplotou oceánu. Pri teplote 23-25° C sa vo vode neudrží. Posledné merania a pozorovania ukazujú, že dochádza k posunu teplotnej inverzie v hĺbkach oceánov (2000km), k zvyšovaniu obsahu soli o 0, 002%, rastie hustota vody v dôsledku zvyšovania sa odparovania v rovníkovej oblasti, čo sa prejavuje poklesom ohriatej vrstvy do hĺbky. To môže viesť k obráteniu smeru toku napríklad Golfského prúdu (WM 114/115, 11s.45). Ľudstvo môže sužovať zima a teplotné extrémy. Zvyšuje sa riziko vertikálnej a horizontálnej redistribúcie ozónu. Kontrakcia ozónu má zvýšený vplyv na biosférické procesy. Nerovnosti v koncentrácii ozónu s veľkou pravdepodobnosťou budú príčinami náhlych skokov teplotných rozdielov, zvýšenia rýchlosti pohybu vzdušných más, nových termodynamických podmienok vývoja klímy a Zeme. Očakávať možno i náhle ochladenie regiónov v EÚ a na Severoamerickom kontinente (WM 114/115, 11, s. 45). Očakávať možno klimatický chaos, oteplenie v Arktickej oblasti, zvýšenie počtov cyklónov, zvýšenie oceánskej hladiny (WM 114/115, 11, s.46). Slnečné a kozmické aktivity budú intenzívnejšie vplývať na heliosenzitívne zóny, napríklad polárne oblasti (WM 114/115, 11s. 48). V dôsledku otepľovania sa dynamizuje *pohyb oceánov* (El Niňo). Teplom sa ohreje voda v oceáne, začne sa rýchlejšie vyparovať, zvyšuje sa obsah soli v podpovrchových vodách. Voda sa stáva ťažšou, v dôsledku čoho klesá ku dnu. Z teplej vody sa zároveň uvoľňuje naakumulované teplo. To spôsobuje pohyb oceánov, prúdenie vody. Toto prúdenie má vplyv na klímu, vznik hurikánov, ale aj roztápanie ľadovcov. Otepľovanie a znižovanie slanosti nórskych a grónskych morí by mohlo znížiť množstvo vody a pribrzdiť oceánsky dopravník- Atlantická cirkulácia by sa mala znížiť o 30% (Lynas, M. 2009, s. 14). Vývoj klimatického systému naznačuje, že dochádza k posunu polárneho stredu na sever, čo ovplyvní napr. počasie, klímu vo Veľkej Británii a Európe. Strata snehu (albeda) vedie k otepľovaniu, k zmene prúdenia vody, vzniku hurikánov, búrok, dažďov. Vznik hurikánov nastáva tam, kde sa teploty morskej hladiny zvyšujú nad 25,5°C (Lynas, M. 2009, s.49).

Literatúra

BAUMAN, Z. 2000. *Globalizace. Důsledky pro člověka.* Praha: Mladá Fronta.

BROCKMAN, J. (ed.)2004. *Příštích padesát let.* Praha: Dokořán a Argo.

FERRIS, T. 2005. *Všetko o vesmíre.* Bratislava: REMEDIUM.

KAPLAN, R. D. 2003. *Přicházející anarchie. Zborcení snů svět po studené válce.* Pavel Mervart.

KELLER, J. 2000. *Teorie modernizace.* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

KLAUS, V. 2007. *Modrá, nikoli zelená planeta.* Praha: Dokořán.

KULHÁNEK, P. 2004. *Astronomie a fyzika na přelomu tisíciletí.* Most: Severografia.

LOMBORG, B. 2006. *Skeptický ekolog. Jaký je skutečný stav světa?* Praha: Dokořán, Liberální institut.

LOVELOK, J. E. 2001. *Gaia. Nový pohled na život na Zemi*, Bratislava: Abies.

LYNAS, M. 2009. *Šesť stupňov. O našej budúcnosti na horúcej Zemi.* Bratislava: Ing. Marian Šumšala.

NÁTR, L. 2006. *Země jako skleník. Proč se bát CO_2?* Praha: Academia.

PAUHOFOVÁ, I. a kolektív. 2012. *Paradigmy zmien v 21. storočí. Hľadanie kontúr v mozaike.* Bratislava, EÚ SAV, Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISBN 978-80-7144-194-6.

OCHRANA, F. 2009. *Metodologie vědy (úvod do problémů).* Praha: Karolinium.

PEXIDR, K. 2003. *Kosmologie z pohledu filosofa*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk.

REES, M. 2002. *Náš neobyčejný vesmír.* Praha: Dokořán.

SCHEER, H. 2004. *Světové sluneční hospodářství. Obnovitelná energie pro udržitelnou globální budoucnost.* Praha. Eurosolar.cz.

SCHMIDT, H.-SIEREN, F. 2011. *Čína, náš soused*. Brno: Doplněk.

SOROS, G. 2002. *O globalizácii*. Bratislava: Kalligram.

SYRUČEK, M. 2011. *Voda, jak ji neznáme.* Praha: Epocha.

VANĚČEK, M. 1995. *Nerostné suroviny světa.* Praha: Academia.

VOLNER, Š. 2010. *Zdroje energií pre EÚ a SR v 21. storočí.* Bratislava: IRIS, 174 strán. ISBN 978-80-89256-56-3.

VOLNER, Š. 2012a. *Bezpečnosť ľudstva*. Bratislava: IRIS, 361 strán, ISBN 978-80-89256-78-5 (tretie doplnené vydanie).

VOLNER, Š. 2012b. *Bezpečnosť v 21. storočí*. Bratislava: IRIS, 387 strán, ISBN 978-80-89256-74-7 (tretie doplnené vydanie).

VOLNER, Š. 2012c. *Geopolitika. Klasická, Nová, EÚ – geopolitický aktér 21. Storočia*. IRIS: Bratislava, 495 strán, ISBN 978-80-89256-75-4.

VOLNER, Š. 2012d. *Dynamický ekonomický systém. Teoreticko-metodologické východiská skúmania dynamického ekonomického systému.* Bratislava: IRIS, 196 strán, ISBN 978-80-89256-77-8.

WARD, P. - BROWNLEE, D. 2004. *Život a smrt planety Země*. Praha: Dokořán a Argo.

WESTBROEK, P. 2003. *Život jako geologická síla*. Praha: Nakladatelství Dokořán.

Zillmer, H.J. 2011. *Energetický blud. Proč jsou zásoby ropy a zemního plynu nevyčerpatelné*. Praha: Knižní klub.

Články v časopisoch:

BENEŠ, P. 2012. *Je tající permafrost časovanou bombou?* In: Epocha, č. 13(2012). Praha: RF HOBBY, s. 45.

BOOKER, CH. 2011. *Pohádka o změně klimatu způsobené lidmi umírá...ale politikům to z jakési podivné příčiny uniká.* In: Magazín WM, č. 109 (2011). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 10 – 19.

DMITRIJEV, A. N. 2011. *Planetofyzikální stav Země a pozemského života.* In: Magazín WM, č. 114/115 (2011). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 40 – 49.

GOLDBERG, F. 2010. *Hřebík do rakve „globální lži“.* In: Magazín WM, č. 101(2010). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 24 – 27.

EASTERBROOK, D. 2011. *Mohutnost a rychlost klimatických zmeň*. In: Magazín WM, č. 111 (2011). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 2 – 5.

ENGDAHL, F. W. 2012. *Čínský železniční most přes Turecko*. In: Magazín WM, č. 125 (2012). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 36 – 40.

JANDA, M. 2012. *8 možných způsobu zániku civilizace*. 21. století. 7. 7. 2012, Praha: RF HOBBY, s. 98 – 100.

JACOBY, J. 2001. *Brrr! Kam odešlo globální oteplování?* In: Magazín WM, č. 73(2001). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 2397 – 2400.

KIUČEROCV, V. 2010. *Vzniká zemní plyn nebiologickou cestou?* In: Magazín WM, č. 102/103 (2010). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 6 – 8.

KOUKAL, M. 2012. *Časová hrozba? Jedovatá jazera.* In: 21. století. 7. 7. 2012, Praha: RF HOBBY, s. 89.

MacKENZIE, J. J. 2012. *Život po ropném krachu*. In: Magazín WM, č. 125 (2012). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 6- 19.

MEYSSAN, T. 2011. *Kontrarevoluce na Středním východě*. In: Magazín WM, č. 114/115 (2011). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 22 – 31.

PETR, J. 2001. *Globální oteplení nemusí vyvolat odtání ledovců*. In: Magazín WM, č. 73 2001). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 2401.

Redakce, 2010. *Zelené Alpy místo věčného ledu*. In: Magazín WM, č.99(2010). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s.5.

Redakcia, 2010. C*limategate se rozšiřuje jako ozónová díra*. In: Magazín WM, č. 98(2010). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 33.

Redakcia, 2010. *Parodie na vědu. Klimatologové odhalili další manipulaci dat výzkumu NASA*. In: Magazín WM, č. 97(2010). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 3.

Redakcia, 2010. *Kolaps Golfského proudu může vyvolat pohromu.* In: Magazín WM, č. 97(2010). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 4 – 5.

Redakcia, 2010. *Putování severního magnetického pólu*. In: Magazín WM, č. 97 (2010). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 10 – 11.

Redakcia, 2010. *Sluneční cykly a slabnoucí geomagnetické pole*. In: Magazín WM, č. 107/108 (2010). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 40 – 45.

Redakcia, 2011. *Jak mohou klimatičtí vědci utratit tolika peněz?* In: Magazín WM, č. 111 (2011). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 22 – 25.

Redakcia, 2010. *Amerika se topí v ropě*. In: Magazín WM, č. 102/103(2010). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 13.

Redakcia, 2010. *Sluneční erupce za „enormní kosmické bouře“ způsobí devastaci na Zemi*. In: Magazín WM, č. 102/103(2010). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 26 – 27.

Redakcia, 2011. *Elektrické slunce II*. In: Magazín WM, č. 109(2011). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 4 - 9

WOJNAR, J. 2010. *Věda v klimakteriu*. In: Magazín WM, č. 104(2010). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 26 – 27.

ZUKERMAN, W. 2011. *Lov na milion let staré ledové jádro*. In: Magazín WM, č. 114/115 (2011). Praha: Jiří Matějka, Česká Unigrafie, s. 32 – 33.

Rozvoj informačných technológií – súvislosti s polarizáciou bohatstva

Karol Nemoga[1] Matematický ústav SAV

Development of Information Technology – Connections with Wealth Polarization

Author's contact details

[1] *Institute of Mathematics', Štefánikova 49, 814 73 Bratislava, Slovakia, nemoga@mat.savba.sk*

Abstract: Development, current status and tendencies in Information Technologies (IT) and information security are described. Consequences and threats resulting from the IT development are investigated. Part of the paper is devoted to questions concerning access to scientific information. The last part is devoted to connections between IT development and polarization of wealth in globalized world.

Keywords: information technology, information security, wealth polarization

Napísanie príspevku bolo podporené grantom: VEGA 2/0206/10 Teória čísel a jej aplikácie.

1 Úvod

Rozvoj informačných technológií (IT) vždy prispieval k polarizácii bohatstva. Prístup k informáciám je jedným zo základných predpokladov úspechu v mnohých oblastiach spoločnosti a ekonomiky. Bolo to tak pred stáročiami a je to tak aj dnes. IT sú v súčasnosti pokladané za základný determinant celej spoločnosti [1]. V predkladanej stati poukážeme na súčasný stav rozvoja IT a ich súvislosť s polarizáciou bohatstva v globalizovanom svete. Poukážeme na možnosti komunikácie, riadenia a kontroly ako jednotlivca, tak aj skupín. Tieto dnes umožňujú a podporujú polarizáciu bohatstva. Poukážeme na možnosti kontroly IT procesov, ktoré je potrebné zamerať v prospech jednotlivca, a nie na jeho obmedzenie, ale ako nástroj na depolarizáciu bohatstva.

2 Historické súvislosti

Polarizácia bohatstva v súčasnom svete je úzko spätá s prebiehajúcou globalizáciou. Globalizácia je proces veľmi starý. Prebieha určite od úsvitu civilizácie. Už pohyby národov sú jej vypuklým prejavom. Silné globalizačné procesy môžeme badať po objavení Ameriky Krištofom Kolumbom a biologickom prepojení kontinentov. Naša národná plodina – zemiaky, bola rozšírená do severných oblasti Slovenska až pôsobením štúrovských buditeľov v 19. storočí. Aj to je iba dôsledok tohto globalizačného procesu, ako ho popisuje Charles Mann v diele 1493 [2].

Informačné technológie (IT) ovládli svet v priebehu 20. storočia. Dnes sú základom pre informačné zdroje, administratívu, komunikácie, logistiku prepravy, riadenie výrobných procesov, bankových operácií, zbraňových a obranných systémov, atď. Sú základom pre všetky kritické infraštruktúry súčasných štátov (ako poukazujú napr. správy [3], [4]) . Začína sa to odrážať aj v prioritách pre štátne a obranné systémy. Príkladom môžu byť novo definované kľúčové priority programu NATO pre mier a bezpečnosť [5], ktoré vychádzajú z novej stratégie NATO, schválenej na Lisabonskom summite v roku 2010 [6].

3 Vývoj IT

Dôležité míľniky vo vývoji IT boli:

- Vznik a rozvoj elektronických počítačov. Snaha o mechanizáciu výpočtov a uvažovania (odvodzovania nových poznatkov) je stará. Ešte pred objavom elektriny Charles Babbage navrhol programovateľný výpočtový stroj, ktorý pre nedostatok prostriedkov nedokončil, ale dnes existuje jeho funkčná verzia (Difference Engine No.2,) od roku 2002 v Londýne a nezávisle od roku 2008 v Computer History Museum v Kalifornii [7]. Rozvoj počítačov dostal silné impulzy počas vojny. Teória je spätá s menami, ako John von Neumann, Alan Turing, Claude Shannon. Raketový rozvoj technológie nastal po vynáleze tranzistoru a následnej miniaturizácii. Už dlhšiu dobu platí tzv. Moorov zákon, formulovaný už pred viac ako 40 rokmi, ktorý zhruba hovorí, že hustota uloženia elektronických prvkov sa zdvojnásobí každý rok. Tento zákon platí dodnes s trochu dlhším obdobím 18 mesiacov [8] .
- Počítačové siete a ich rozvoj, vznik internetu. Tento jav, spolu s rozvojom telekomunikácií zmenil svet.

Mohli by sme načrtnúť aj ďalšie dôležité míľniky vývoja, ale to nie je základný smer našich úvah. Dôležité je pochopiť trendy a veľkú rýchlosť hlavne súčasného vývoja. Svet sa v oblasti technológií mení tak rýchlo, že dnešné postupy sú úplne iné ako pred 10 rokmi. A to nielen v oblasti IT, ale aj celej výroby (strojárstvo, výroba stavebných hmôt, ...) a spoločenských pohybov.

4 Súčasný stav v oblasti IT

Základné delenie technológie IT je na hardvér a softvér. Pozrime sa na súčasný stav a trendy v oboch týchto oblastiach.

V oblasti hardvéru by sme mohli dnešný stav charakterizovať parametrami, ako napríklad:

- viacjadrové procesory (bežne 4-8),
- vzdialenosť prvkov 20 nm na chipe,
- 3D architektúra chipu,
- obrazové karty, obsahujúce 500 – 2000 procesorov s obrovským výpočtovým výkonom,
- paketová komunikácia v procesore na zdokonalenie prideľovania pamäte,
- dostupná FPGA, ASIC technológia,
- cloud computing,
- pokrok v oblasti kvantových počítačov a kvantovej kryptológie,
- ...

V oblasti softvéru sa to odrazilo vo všeobecnom urýchľovaní výpočtov a masívnej paralelizácii, v distribuovaných výpočtoch, distribuovaných databázach a ďalšom rozšírení nasadenia IT.

Veľký pokrok priniesol aj stabilný rozvoj globálnej komunikácie od začiatku 60. rokov 20. storočia. Dnes sme svedkami zdokonaľovania antén a tomu prislúchajúcemu zníženiu výkonov a zlepšeniu pokrytia. Zvyšujú sa prenosové frekvencie a šírky

pásiem, zvyšuje sa kapacita liniek aj na stávajúcich frekvenciách. To umožňuje prenosy veľkých objemov údajov.

GPS – Global Positioning System, ruský GLONASS, budúci Galileo a ďalšie systémy tohto typu umožňujú nielen navigáciu v teréne, ale aj sledovanie osôb alebo zariadení s vysokou presnosťou.

Veľmi sa zdokonalili aj zariadenia a postupy v oblasti biometriky [9] (rozpoznanie odtlačkov prstov alebo dlane, dúhovky, tváre, zubov, držania tela, hlasu, písma, rytmu a dynamiky písania, ... a ich kombinácií). Táto sa etablovala ako veda, umožňujúca spoľahlivú identifikáciu osôb. Spolu s ďalšími stopami, ktoré zanechávame svojou činnosťou (naša komunikácia cez technické zariadenia, zariadenia na určovanie polohy, bankové operácie, ...) je možné veľmi verne popísať pohyby osôb, štruktúru ich výdavkov a podobne. Mobilné telefóny napríklad štandardne obsahujú zariadenia na ohlasovanie polohy a jednotlivec väčšinou vôbec nemá predstavu, aké všetky prvky obsahujú zariadenia a programy, ktoré bežne používa.

Pokroky v IT umožňujú aj pokroky v konfigurovateľných výrobných linkách. Spolu s nasadením robotov to umožňuje obrovskú koncentráciu výrobných prostriedkov a globalizáciu výroby. Napríklad počítačové komponenty, zobrazovacie jednotky, tlačiarne a podobne, dnes môžeme vyrábať iba na niekoľkých miestach na svete.

5 Informačná bezpečnosť

Dnešná kryptografia nám dáva postupy na bezpečnú komunikáciu, a to aj pre mnohoúčastnícke hierarchické systémy, pre ukladanie údajov, bezpečnú autentifikáciu, elektronické podpisy, ochranu databáz a podobne. Problémom je, že v praxi sa používajú nie dosť bezpečné algoritmy, obvykle dovtedy, pokiaľ škody neprevýšia náklady na zavedenie nových postupov. To je vidieť na príklade bankových kariet alebo zámkov na automobily. Navyše na zložité zariadenia a programy sú možné útoky cez kanály, ktoré tam zanechali autori a celý rad ďalších útokov aj cez postranné kanály. Napríklad meraním spotreby energie na chipe, môžeme veľmi rýchlo odhaliť šifrovací kľúč, pokiaľ je toto umožnené.

Otázka vlastnej bezpečnej komunikácie je iba z malej časti závislá na jednotlivcovi, lebo spoločnosť a vlády toto neumožňujú. Napríklad odpočúvanie mobilnej komunikácie je v rukách operátorov a vládnych organizácií. Jednotlivec môže použiť na bezpečnú komunikáciu aj otvorený komunikačný kanál, keď si pripraví zašifrovaný text na bezpečnom zariadení.

Dnešný svet ponúka aj mnoho služieb, ktoré sú umiestnené mimo našich prostriedkov. Sám používam diár, ktorý je na Google, ale nerobím si ilúzie, že nie je prístupný nikomu inému.

Optimistickou črtou súčasnej spoločnosti je, že napriek pomerne nízkej bezpečnosti, napríklad operácií s bankovými kartami, tieto stále fungujú. Znamená to, že drvivá väčšina občanov je poctivá.

Globálny bankový systém je postavený na bezpečnejších postupoch, ale je rovnako zraniteľný.

6 Dôsledky vývoja a hrozby vyplývajúce z novej technológie

Najskôr si zhrňme dôsledky, ktoré vyplývajú z vyššie uvedených faktov pre jednotlivca aj pre skupiny:

- možnosť sledovania pohybu jedinca či mechanizmu,
- rýchle prenosy veľkých objemov informácií,
- dostup k informáciám (pre bežný život/zábavu/prácu) na ľubovoľnom mieste,
- bezpečná hierarchická komunikácia/prenos údajov/realizácia platieb,
- možnosť vzdialeného riešenia problémov a rozhodovania,
- vzdialené uloženie údajov a vzdialené zdroje (aj veľmi výkonné),
- vzdialené bankové operácie,
- výpočty a simulácie, ktoré predtým neboli možné, urýchlenie vedeckého a technologického rozvoja,
- zefektívňovanie výroby, jej globalizácia,
- využitie biometriky pre prístup, identifikáciu, autentizáciu a podpisovanie,
- znižujúca sa energetická náročnosť na IT,
- bezpečná hierarchická komunikácia/prenos údajov/realizácia platieb,
- služby šité na mieru pri rozpoznaní zákazníka a znalosti jeho profilu, ...

Niektoré dôsledky sú súčasne aj hrozbami:

- sledovanie jednotlivca, strata súkromia,
- manipulovanie s jedincom,
- fatálna závislosť na nových IT technológiách,
- medziľudské odcudzenie,
- zložitosť infraštruktúry,
- zraniteľnosť podporných štruktúr a komunikácie,
- zraniteľnosť operácií,
- globalizácia výroby, vytváranie závislosti, ...

Súvislosť uvedeného rozvoja IT s urýchľovaním globalizácie a polarizácie bohatstva je zrejmá. IT skutočne poskytujú prostriedky na vystupňovanie tohto procesu. Tento proces ale jednoznačne nie je dôsledkom rozvoja IT. Z vývoja ale vyplýva jednoznačná hrozba na ovládnutie veľkých skupín a ich kontrolu.

7 Otázky prístupu k informačným zdrojom

Táto časť sa špeciálne týka prístupu k vedeckým poznatkom a je dôležitá pre vedeckú komunitu a vzdelávanie. Globalizácia v tejto oblasti umožňuje koncentráciu poznatkov do databáz. Veľké vydavateľstvá a vedecké inštitúcie vytvorili databázy, ktoré sú voľne prístupné, ako aj také, ktoré sú spoplatnené.

Autor je zástanca tézy, že vedecké poznatky majú byť voľne prístupné. Nehovoriac o tom, že veľká časť z nich bola získaná za prostriedky z verejných zdrojov. V Spojených štátoch amerických sa tento princíp dodržiava, v Európskej únii iba sčasti, s vedomím príslušných komisárov.

Navyše vedecké články boli napísané, zrecenzované, vysádzané príslušníkmi vedeckej komunity. Vedecká komunita je schopná ich aj šíriť a udržiavať príslušné databázy. Vydavateľstvá slúžia hlavne ako známka kvality.

Bude nevyhnutné, aby sa vedecká komunita zjednotila a zabezpečila voľný prístup k vedeckým informáciám.

8 Súvislosti rozvoja IT s polarizáciou bohatstva v globalizovanom svete

V tejto časti sa dostávame k jadru príspevku. Rozvoj IT a následne ďalších technológií jednoznačne umožňuje globalizáciu a následnú polarizáciu bohatstva. Koncentruje sa poskytovanie IT služieb/výroba a globalizuje sa trh.

Rozvoj IT umožňuje aj antiglobalizáciu, regionálny rozvoj a podnikanie. Dobrým príkladom môžu byť projekty Guntera Pauliho [10].

Faktom je, že prvá tendencia je oveľa silnejšia. To znamená, že globalizácia a polarizácia predbehla antiglobálne tendencie. Polarizácia bohatstva spôsobila, že úzka skupina osôb alebo zoskupení, ktorá je nadnárodná, má prostriedky a moc na potláčanie antiglobalistických tendencií alebo depolarizácie.

IT dávajú prostriedky aj na reálnu a efektívnu kontrolu pohybu hodnôt, zreálnenie hodnôt, potlačenie virtuálnych produktov. Lokálne vlády zrejme tento záujem nemajú. Zavádzanie mechanizmov na potlačenie obchodu s virtuálnymi produktmi a hodnotami je sporadické. Únik prostriedkov z krajín do daňových rajov nie je zatiaľ predmetov veľkého záujmu vlád.

Problém súvisí aj s veľkou zotrvačnosťou myslenia a zvykov a tendenciou držať sa zabehaných postupov. Otázka je, kedy už bude neskoro a zavedenie zmeny bude veľmi dramatické?

9 Záver

Záverom môžeme konštatovať, že rozvoj IT určite podporil globalizáciu a následne polarizáciu bohatstva. Nie je to ale určujúci faktor v tom zmysle, že polarizácia bohatstva je následok rozvoja IT. IT umožňujú aj efektívnu kontrolu pohybu bohatstva a podporujú aj antiglobalizačné a depolarizačné tendencie. Podpora lokálnych vlád zatiaľ smeruje ku zachovaniu súčasného nepriaznivého statusu. To znamená, že z rozvoja IT rozhodne vyplýva hrozba na ovládnutie veľkých skupín a ich kontrolu.

Literatúra

[1] CATTEDU, D. Protecting European Critical information Infrastructures, Europe Today. http://www.europaeischeakademie.eu/fileadmin/user_upload/dateien/Europe_Today/articles/Protecting_European_Critical_Information_Infrastructures.pdf.

[2] MANN, C. C. 2011. 1493: Uncovering the New World Columbus Created, Random House, New York.

[3] Cyber Security Strategy. 2008. Ministry of Defense, Estonia, Tallinn. http://www.mod.gov.ee/files/kmin/img/files/Kuberjulgeoleku_strateegia_2008-2013_ENG.pdf.

[4] Cyber Security Strategy of the United Kingdom: safety, security and resilience in cyber space, United Kingdom. 2009. http://www.cabinetoffice.gov.uk/media/216620/css0906.pdf.

[5] NATO. 2011. Science for Piece and Security Key Priorities. http://www.nato.int/cps/en/natolive/85291.htm.

[6] NATO. 2010. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization, Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon, 19-20 November 2010. http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Start_Concept_web_en.pdf

[7] Computer History Museum. 2012. Charles Babbage. http://www.computerhistory.org/babbage/.

[8] Computer History Museum. 2012. 1965 – „Moore's Law" Predicts the Future of Integrated Circuits. http://www.computerhistory.org/semiconductor/timeline/1965-Moore.html.

[9] Advances in Biometrics. 2006. International Conference, Honk-Kong, January 5-7, 2006, Proceedings, Lecture Notes in Computer Science, Vol. 3832, Springer, Berlin, 2006.

[10] PAULI, G. 2010. Blue Economy, Report for the Club of Rome, Paradigm Publication, Taos, New Mexico, 2010, Revised and Updated, 2012.

Polarizácia príjmov vo vyspelých ekonomikách a nové póly rozvoja

Boris Hošoff[1] Ekonomický ústav SAV

Income polarization in advanced economies and new growth poles

Author's contact details

[1] *Slovak Academy of Sciences, Institute of Economic Research, Department of Globalization of the World Economy, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovakia*
boris.hosoff@savba.sk

Abstract: From sustainable growth point of view it is important to find new sources of global demand in the medium term. This gap resulting from the debt crisis in the advanced economies can be filled by a number of emerging economies. The new poles of development can change the dynamics in the global economy. Many of the advanced economies need to break down the imbalances through increased exports, higher domestic savings and lower domestic consumption based in debt. Emerging economies offer in this regard an alternative to keep up the global growth and succeed in elimination of imbalances in the indebted advanced economies.

Keywords: Income polarization, global imbalances, new growth poles

Napísanie príspevku bolo podporené Vedeckou grantovou agentúrou MŠVVaŠ SR a SAV: VEGA 2/0104/12 Makroekonomické aspekty dlhovej krízy – pripravenosť krajín čeliť novým výzvam.

1 Úvod

Z hľadiska udržateľného rastu je dôležité, aby sa v strednodobom horizonte našli nové zdroje globálneho dopytu. Túto medzeru, ktorá vznikla v dôsledku dlhovej krízy vo vyspelých ekonomikách, môžu zaplniť viaceré z rozvíjajúcich sa ekonomík. Novovzniknuté póly rozvoja by následne zmenili rastovú dynamiku vo svetovej ekonomike. Mnohé z vyspelých ekonomík potrebujú odbúrať vytvorené nerovnováhy prostredníctvom väčšieho exportu, vyšších domácich úspor a menšej domácej spotreby, založenej na dlhu. Rozvíjajúce sa ekonomiky ponúkajú v tomto smere alternatívu pre udržanie globálneho rastu a úspešné odbúranie nerovnováh v zadlžených vyspelých ekonomikách.

2 Faktory polarizácie príjmov na strane vyspelých ekonomík

Počas posledných dvoch dekád sa v krajinách OECD zvyšoval reálny disponibilný príjem domácností v priemere o 1,7 % za rok. Vo väčšine krajín sa ale príjmy horných 10 % domácností zvyšovali rýchlejšie ako príjmy strednej triedy. Priemerný ukazovateľ nerovnomerného rozdelenia dôchodkov v spoločnosti, Gini koeficient, sa od polovice 80. rokov zvýšil o približne 10 %, pričom sa príjmová polarizácia zvýšila v 17 z 22 členských krajín OECD. Na tento vývoj malo vplyv viacero faktorov, z ktorých niektorým venujeme bližšiu pozornosť (OECD, 2011).

Z pohľadu konjunktúry svetovej ekonomiky je významné predovšetkým prehlbovanie nerovnováhy v USA, preto nám poslúžia ako modelový príklad vplyvu príjmovej polarizácie vo vyspelých krajinách na rast v globálnej ekonomike. V krajine, ktorá bola vďaka svojej vysokej spotrebe vnímaná ako motor globálnej ekonomiky, podkopáva trend rozširovania príjmovej polarizácie tradičný model hospodárskeho rastu. Z tohto pohľadu je dôležité predovšetkým zaostávanie rastu príjmov strednej vrstvy obyvateľstva.

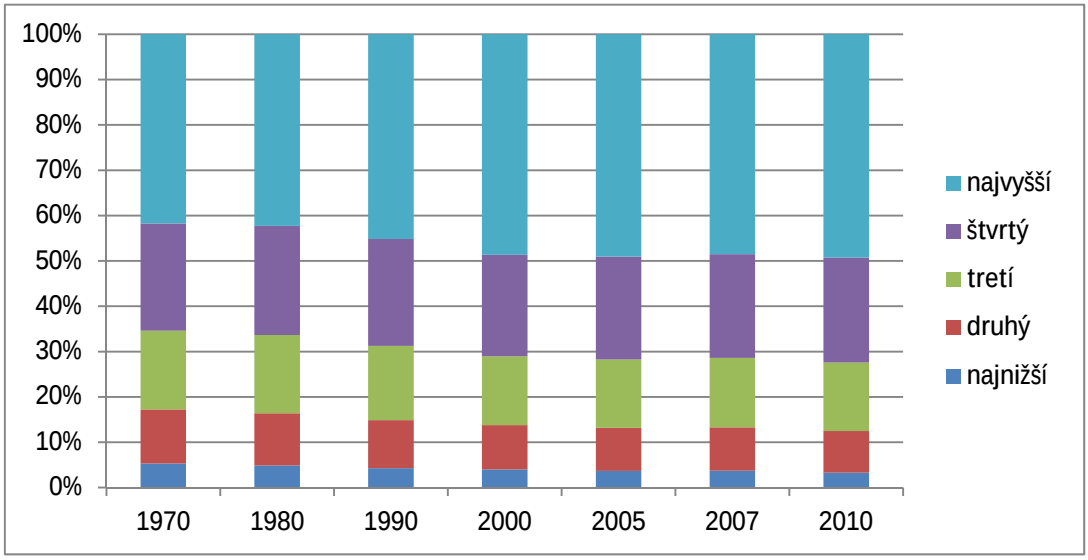

Graf 1: Podiely jednotlivých príjmových skupín na rozdelení dôchodku v USA, kvintily

Zdroj: US Department of Commerce <www.census.gov/prod/2011pubs/p60-239.pdf>.

Na grafe č. 1 vidíme stagnáciu a pokles príjmov strednej a chudobnejších vrstiev obyvateľstva na úkor najlepšie zarábajúcej pätiny obyvateľov USA. Rozširovanie dôchodkovej nerovnováhy sa vo väčšine krajín odohráva v prostredí expanzie konjunktúry, čo poukazuje na fakt, že z hospodárskeho rastu nemajú všetky skupiny obyvateľstva rovnaký prospech. Takýto vývoj má ďalekosiahle makroekonomické dôsledky, čo od druhej polovice osemdesiatych rokov v USA korešponduje s roztváraním príjmových nožníc medzi zamestnancami a firmami.

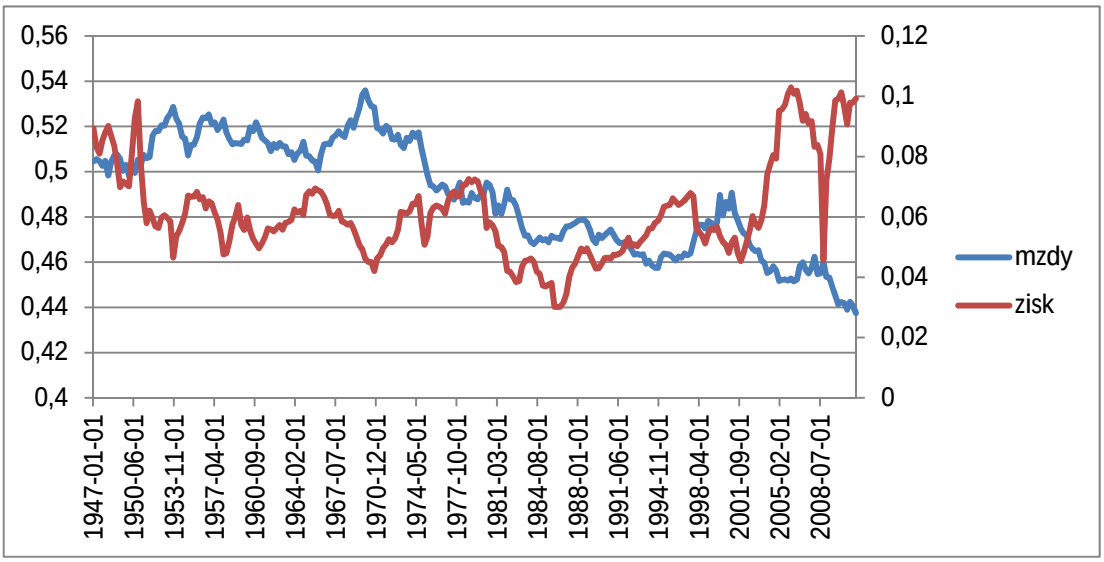

Graf 2: Podiel miezd a zisku na HDP, USA (1947 – 2011)

Zdroj: FRED (2012) <http://research.stlouisfed.org/fred2>.

Po roku 1970 sa tak nezväčšuje len nerovnováha medzi domácnosťami navzájom, ale aj medzi zamestnancami a firmami. Ako vidíme na príklade USA, pokles podielu miezd na HDP, sprevádzaný nárastom podielu ziskov firiem, necháva ekonomiku v prostredí vysokých deficitov, nadmerných kapacít a vysokej nezamestnanosti bez

možnosti zapojenia potrebných faktorov[2] do oživenia a expanzie konjunktúry. Už v roku 2001 sme boli svedkami veľmi pozvoľného oživenia konjunktúry[3], ktoré je v súčasnosti navyše brzdené procesom oddlžovania.

Okrem príjmov má na rozširovanie polarizácie vplyv mnoho ďalších faktorov. Počas posledných 20 rokov prešli vyspelé aj rozvíjajúce sa ekonomiky veľkými štrukturálnymi zmenami, vyplývajúcimi z ich užšej integrácie (obchodnej a finančnej) do svetovej ekonomiky a rýchleho technologického pokroku. Tieto zmeny priniesli väčší dopyt po vysoko kvalifikovaných pracovníkoch a ich vyššie príjmy ovplyvnili spôsob distribúcie miezd (OECD, 2011).

Štúdia OECD spomína medzi faktormi polarizácie napríklad aj charakter pracovného pomeru. V posledných dvoch dekádach sa zvýšila zamestnanosť na čiastočný úväzok, ako aj samozamestnávanie osôb a z toho vyplývajúce nižšie príjmy domácností sa tiež prejavili na rozšírení platovej polarizácie. Podobný vplyv má aj trend v oblasti odpracovaných hodín, ktorý neumožňuje kompenzovať stagnáciu miezd prostredníctvom vyššieho počtu odpracovaných hodín.

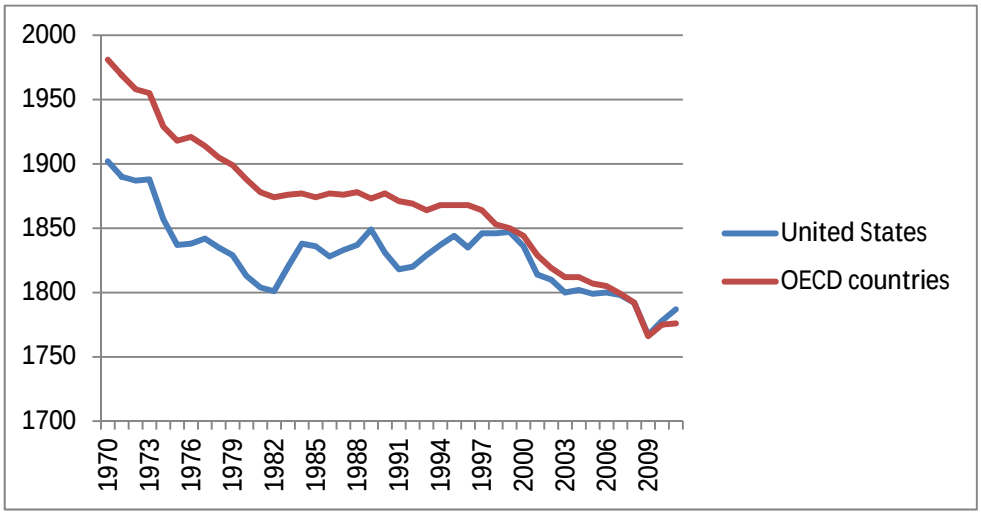

Graf 3: Počet odpracovaných hodín za rok, USA a priemer OECD
Zdroj: OECD (2012) <data extracted on 03 Jul 2012 07:09 UTC (GMT) from OECD.Stat>.

Pri znižovaní príjmovej polarizácie hrajú dôležitú úlohu verejné transfery, dane a príspevky zo sociálneho zabezpečenia, ktoré môžu v krajinách OECD zredukovať polarizáciu v priemere až o 25 % (OECD, 2011). Nie všade sa však využívajú v rovnakej miere. Tento redistribučný efekt je najvýraznejší v škandinávskych krajinách, Belgicku a Nemecku, zatiaľ čo je podpriemerne účinný vo Švajčiarsku, Kórei alebo USA, čo sa v týchto krajinách podpisuje pod väčšiu výslednú polarizáciu príjmov v spoločnosti.

[2] Máme na mysli predovšetkým produktívne investície a spotrebu.
[3] Ktoré nesprevádzal korešpondujúci rast zamestnanosti tak, ako to bývalo zvykom pri predchádzajúcich epizódach oživenia hospodárskeho cyklu v USA.

Tabuľka 1: Vplyv daní a transferov na nerovnomerné rozdelenie príjmov v USA

		Polovica 70. rokov	Polovica 80. rokov	Okolo 1990	Polovica 90. rokov	Okolo 2000	Polovica prvej dekády	Koniec prvej dekády
Gini koeficient (po zdanení a transferoch)	Obyvatelia spolu	0,316	0,337	0,348	0,361	0,357	0,38	0,378
	Obyvatelia v produktívnom veku: 18 – 65	0,304	0,326	0,336	0,351	0,347	0,373	0,37
	Obyvatelia v dôchodkovom veku: nad 65	0,355	0,355	0,367	0,36	0,37	0,389	0,386
Gini koeficient (pred zdanením a transfermi)	Obyvatelia spolu	0,406	0,436	0,45	0,477	0,476	0,486	0,486
	Obyvatelia v produktívnom veku: 18 – 65	0,37	0,399	0,412	0,438	0,44	0,452	0,453
	Obyvatelia v dôchodkovom veku: nad 65	0,651	0,624	0,636	0,653	0,662	0,67	0,659

Zdroj: OECD <data extracted on 18 Jul 2012 09:45 UTC (GMT) from OECD.Stat>.

Z údajov prezentovaných v tabuľke č. 1 je vidieť, že redistribučný efekt je väčší u obyvateľov v dôchodkovom veku a vedie k vyrovnávaniu rozdielov pri nerovnomernom rozdelení dôchodkov medzi uvedenými skupinami obyvateľstva. Na druhej strane je treba ale spomenúť aj také regulačné opatrenia, ktoré v posledných desaťročiach naopak prispeli k rozširovaniu platovej polarizácie. Pri snahe o zvýšenie flexibility na trhoch práce došlo v mnohých krajinách napríklad k oslabeniu ochrany zamestnancov, čím sa podstatne zmenili mechanizmy určovania miezd.

V neposlednom rade by sme chceli na príklade USA ukázať ďalší zásadný faktor, korešpondujúci s polarizáciou príjmov vo vyspelých ekonomikách. Ide o vývoj ukazovateľa rýchlosti obehu peňazí, konkrétne peňažný agregát MZM[4], ktorý nám hovorí o základných predpokladoch pre prerozdeľovanie peňazí v ekonomike. Zároveň tento ukazovateľ najlepšie reprezentuje peniaze bezprostredne pripravené k výdavkom a spotrebe.

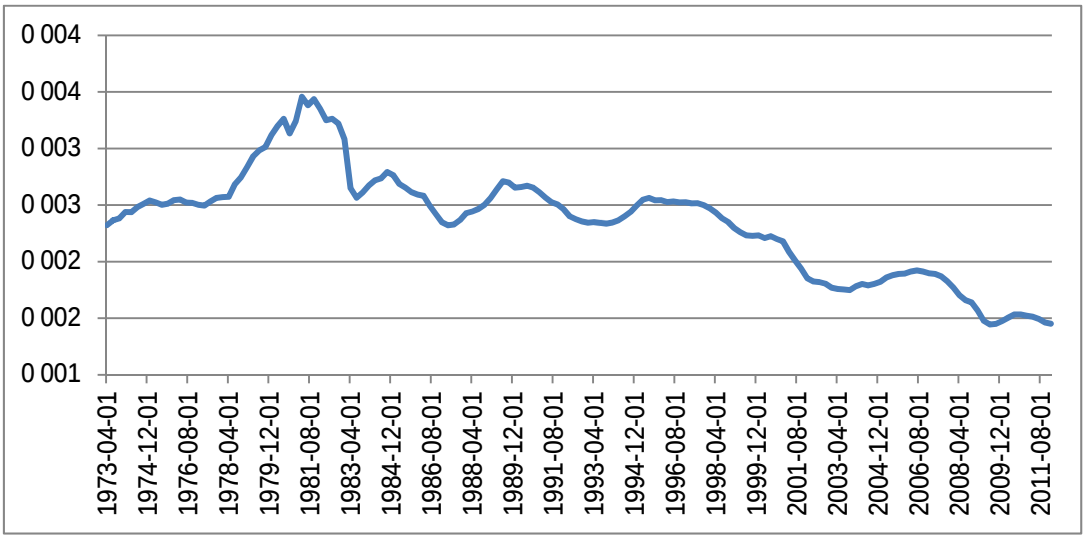

Graf 4: Rýchlosť obehu peňazí MZM v USA
Zdroj: FRED (2012).

[4] Money zero maturity je agregát m2 očistený o termínované vklady a pripočítané fondy peňažného trhu.

Rýchlosť obehu peňazí sa od začiatku osemdesiatych rokov znižuje, čo naznačuje, že ponuka peňazí v nasledujúcom období predbiehala tvorbu nového HDP. Pri relatívnom zvyšovaní tempa rastu množstva peňazí sa v prevládajúcom inflačnom prostredí vytvárali predpoklady pre zvýhodňovanie tých účastníkov trhu, ktorí sa k peniazom dostanú ako prví[5]. Polarizácia príjmov tak nesúvisí len s vývojom na trhu práce, ale má aj širšie makroekonomické súvislosti, týkajúce sa napríklad aj ponuky peňazí v ekonomike.

Sme toho názoru, že rozšírenie príjmovej polarizácie na úkor strednej triedy, spojené s vysokým zadlžovaním a bublinami cien aktív, nie je len charakteristickou črtou prebiehajúcej finančnej krízy, ale tak, ako aj táto kríza samotná, je aj toto jedným zo sprievodných javov existujúceho finančného systému a dlhodobého presunu ťažiska globálneho dopytu smerom k rozvíjajúcim sa ekonomikám.

3 Nové póly rastu vo svetovej ekonomike

Posilnenie rastového potenciálu viacerých regiónov je dobrou správou pre udržateľnosť konjunktúry svetovej ekonomiky, ktorá bola doteraz až príliš závislá od hospodárskeho vývoja vo vyspelých a bohatých ekonomikách. V súčasnosti to už neplatí a rozdelenie dôchodkov vo svetovej ekonomike sa vyvíja v prospech rozvíjajúcich sa ekonomík, ako je zrejmé z nasledujúceho grafu, znázorňujúceho zmeny vo vývoji hrubého národného dôchodku (HND).

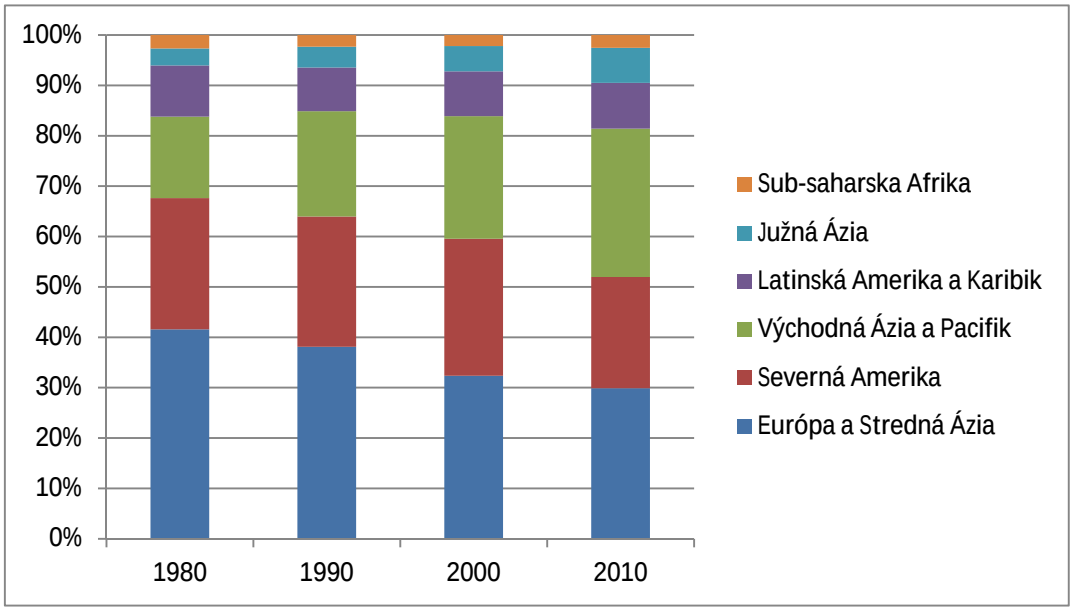

Graf 5: Podiely jednotlivých regiónov na HND vo svetovej ekonomike
Zdroj: WB, WDI (2012) <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.

V priebehu posledných tridsiatich rokov sme svedkami pokračujúceho presunu hospodárskej moci z tradičných krajín s vysokými príjmami smerom k rozvíjajúcim sa ekonomikám so strednými a nízkymi príjmami, pričom je zrejmý hlavne vzostup ázijských ekonomík. Prebiehajúci presun ekonomického ťažiska sa odrazil napríklad na rozšírení počtu krajín, podieľajúcich sa na globálnej politike (G7 – G20). Dôležitou

[5] Táto politika obohacuje finančný priemysel a odčerpáva zdroje na úkor iných ekonomických činností.

súčasťou tohto procesu je hospodársky vzostup Číny a Indie, avšak aj iné rozvíjajúce sa trhy zaznamenali v poslednej dekáde vysoké tempá rastu (napr. Brazília, Rusko, Indonézia). Dynamický rozvoj zaznamenávajú tiež niektoré africké krajiny[6].

Hnacou silou tohto vývoja je zapájanie sa do medzinárodného obchodu. Ako môžeme vidieť na nasledujúcom grafe č. 6, po druhej svetovej vojne je v rámci exportu tovarov významný najmä pokles podielu Severnej Ameriky a naopak vzostup Ázie, pričom pri pokračovaní znázorneného trendu a neschopnosti európskych firiem presadiť sa na zahraničných trhoch, by sme mohli očakávať, že Ázia predbehne Európu, ako najväčšieho regionálneho exportéra tovarov.

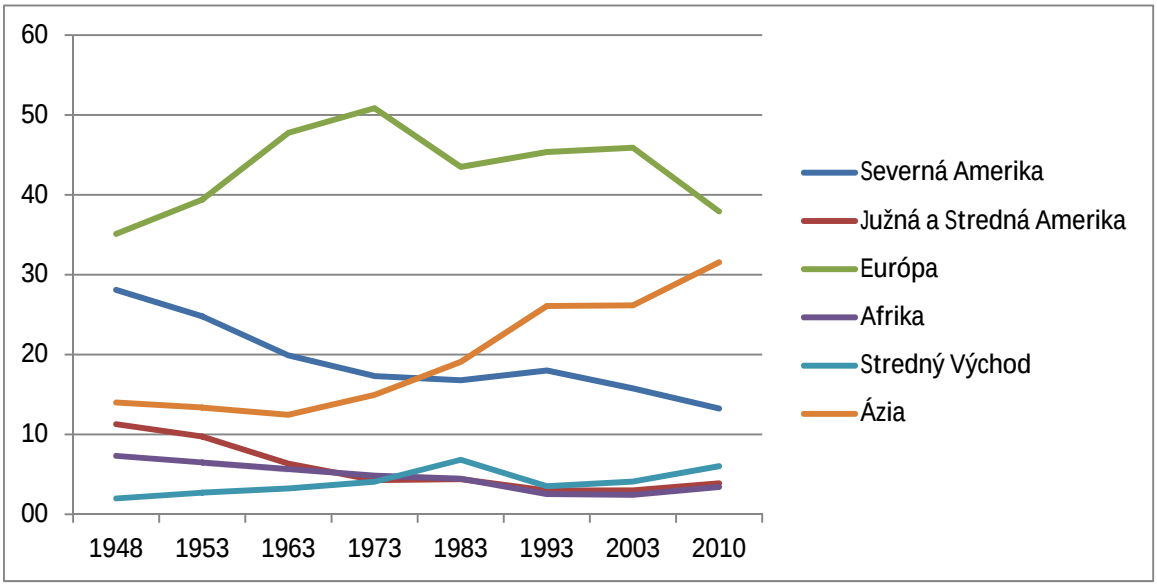

Graf 6: Podiely na exporte tovarov vo svetovej ekonomike (1948 – 2010)
Zdroj:
<http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2010_e/its10_world_trade_dev_e.htm>.

Podiely Južnej a Strednej Ameriky, Afriky a Stredného východu sú z hľadiska medzinárodného exportu minimálne, ale pozoruhodné je zaostávanie Južnej a Strednej Ameriky, ktorých podiel na exporte tovarov bol bezprostredne po druhej svetovej vojne porovnateľný s podielom Ázie. Rovnaký trend ako pri exporte môžeme pozorovať aj pri vývoji importu, kde je zrejmé, že Ázia už predbehla Severnú Ameriku, ako druhého najväčšieho importéra tovarov a podobne ako pri exporte sa rýchlo približuje na úroveň Európy.

[6] na hospodárskom vzostupe týchto krajín sa dnes už významne nepodieľajú len zahraničné investície z vyspelých ekonomík, ale v čoraz väčšej miere aj investície z rozvíjajúcich sa ekonomík (napr. Rusko, Čína).

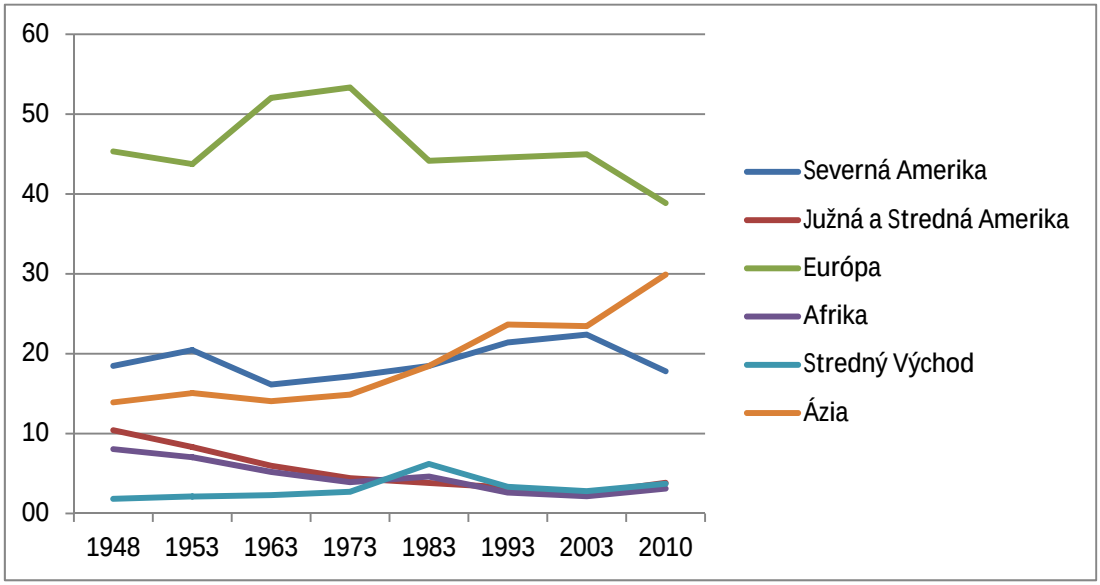

Graf 7: Podiely na importe tovarov vo svetovej ekonomike (1948 – 2010)

Zdroj: <http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2010_e/its10_world_trade_dev_e.htm>.

Zo znázornených trendov je zrejmé, že medzinárodný obchod zohráva pri rozvoji ázijských ekonomík rozhodujúcu úlohu. Rovnako, ako môže exportom ťahaný rast HDP napomáhať hospodárskemu vzostupu krajiny, môže sa stať aj jeho brzdou, ako sa o tom presvedčili ázijské ekonomiky, postihnuté druhou vlnou finančnej krízy, spôsobenou poklesom dopytu na exportných trhoch v Európe a USA. Po skončení recesie 2008-2009 tak oživenie hospodárskeho rastu v globálnej ekonomike neprebieha rovnomerne. Medzi jednotlivými krajinami sa prejavuje pomerne veľká heterogenita, ktorá vyplýva z priameho vplyvu finančnej krízy a jej transmisie, ako aj z kondície jednotlivých ekonomík pred krízou a z toho vyplývajúcich možností aplikácie proticyklických politík na zmiernenie jej dôsledkov.

Hospodársky rast vo vyspelých ekonomikách zostáva aj po skončení recesie veľmi slabý, k čomu prispieva proces oddlžovania štátov, firiem aj domácností. Spotreba a investície tak nie sú tými faktormi oživenia hospodárskeho cyklu, ako to bývalo v minulosti, čo je spôsobené oslabeným domácim dopytom. Tento vývoj korešponduje s vysokou nezamestnanosťou a nízkou úrovňou využitia kapacít v priemysle[7]. Hlbšiemu prepadu HDP a vyššej nezamestnanosti zabránila len fiškálna a monetárna expanzia, avšak vzhľadom na zdĺhavé riešenie krízy naráža táto duálna stratégia na svoje limity a vo vzťahu k naštartovaniu udržateľnej expanzie je už prakticky vyčerpaná. Tak, ako vysoké dlhy neumožňujú väčšiu podporu zo strany fiškálnej politiky, tak aj nulové úrokové miery oslabujú účinnosť tohto nástroja monetárnej politiky.

V tomto smere sa ukazujú podstatné rozdiely medzi Európou a USA na jednej strane a Áziou na strane druhej, čo nám ukazuje na budúci potenciál rastu. Väčšina ázijských ekonomík sa na obchodoch s finančnými derivátmi angažovala len

[7] V dôsledku menšej ochoty zadlžovať sa, viazne spotrebiteľský dopyt, pričom v týchto neistých časoch budú firmy na prípadné oživenie dopytu reagovať skôr zapojením existujúcich a voľných kapacít, akoby investovali do budovania nových.

minimálne alebo vôbec, pričom majú pri realizácii stimulačných programov nepomerne väčší priestor na využitie fiškálnej expanzie a nahromadených devízových rezerv. Rozvíjajúce sa ekonomiky navyše disponujú dlhodobo vyšším potenciálom rastu ako vyspelé ekonomiky, čo naznačuje, kde bude ťažisko budúcej konjunktúry vo svetovej ekonomike. Skúsenosti z prebiehajúcej krízy tak nahrávajú pokračovaniu vyššie znázornených trendov a väčšej lokálnej diverzifikácii v medzinárodnom obchode.

4 Faktory udržateľnosti konjunktúry svetovej ekonomiky

Oslabenie spotreby domácností vo vyspelých ekonomikách súvisí jednak s polarizáciou príjmov a stagnáciou životnej úrovne strednej triedy, ale tiež s vývojom fiškálnej bilancie, nakoľko vo svetle vysokých deficitov a zadlženia štátov súkromné subjekty očakávajú, že táto nadspotreba bude viesť neskôr k vyšším daniam a inflácii.

Tomuto scenáru sa dá do istej miery vyhnúť, pokiaľ by fiškálne stimuly nefinancovali len aktuálny agregátny dopyt, ale tiež budúcu produktivitu. V tomto smere sa bude investičná stratégia vyspelých krajín pravdepodobne odlišovať od stratégie rozvíjajúcich sa ekonomík. Vysoko zadlžené krajiny sú technicky vyspelé a nachádzajú sa na hranici technologického poznania a možností, čo im v krátkodobom horizonte ponúka len relatívne obmedzené investičné príležitosti. To je navyše doplnené o už spomínané nadmerné kapacity v priemysle, ale tiež napríklad o relatívne vyspelú infraštruktúru.

V rozvíjajúcich sa ekonomikách je situácia odlišná, pretože tieto krajiny prinášajú viacej produktívnych investičných príležitostí či už v rámci fiškálnych stimulov, alebo súkromných aktivít. Tieto krajiny nemajú v porovnaní s vysoko zadlženými vyspelými ekonomikami tak kvalitne vybudovanú infraštruktúru a tiež disponujú väčším priestorom na štrukturálne zmeny. Z hľadiska skúseností s konvergenciou k životným podmienkam vo vyspelých ekonomikách a nastoľovaním podmienok pre udržateľnú konjunktúru v krajinách strednej Európy je dôležité, aby sa v rozvíjajúcich ekonomikách dôsledne dodržiavala zásada efektívnej privatizácie a využívania fiškálnych stimulov v smere dlhodobo udržateľného rastu[8]. Zodpovedné autority by mali identifikovať a realizovať investície do kľúčových oblastí, brániacich vyššiemu hospodárskemu rastu, pričom jedným z takýchto významných faktorov sú už spomínané investície do infraštruktúry. Podľa odhadov priniesli latinsko – americkým krajinám postupné investície do infraštruktúry dodatočný rast dôchodku na obyvateľa o 2 až 2,5 percentuálneho bodu (Calderon, 2010).

Hospodársky vzostup rozvíjajúcich sa ekonomík bude sprevádzať nárast importu kapitálových tovarov a investícií, z čoho by mali vyspelé ekonomiky ťažiť hlavne v krátkodobom a strednodobom horizonte. V dlhodobom horizonte by mali profitovať aj na exporte neinvestičných tovarov spotrebného charakteru. Ukazuje sa, že zatiaľ čo pred krízou boli vyspelé ekonomiky schopné nájsť vlastné zdroje (aj za cenu

[8] Tieto procesy by mali priniesť čo najviac spoločenských a súkromných benefitov (aj v podobe minimalizácie príjmovej polarizácie) – ide o investície do výskumu a vývoja, dopravnej infraštruktúry, investície do ekológie a obnoviteľných zdrojov, investície do energetickej efektívnosti a technológií, ktoré budú menej znečisťovať životné prostredie (napr. produkovať menej uhlíka) a pod.

zadlženia), generujúce hospodársky rast, v dlhodobom horizonte bude hospodársky rast vyspelých ekonomík s najväčšou pravdepodobnosťou v oveľa väčšej miere závisieť na ich vlastnom exporte do rozvíjajúcich sa ekonomík. Popritom, ako budú bohatnúť ďalšie a ďalšie ekonomiky, bude sa pravdepodobne táto vzájomná závislosť ešte viac posilňovať.

Hospodársky rast jedného rastového pólu sa tak bude prenášať aj na iné póly rastu a ďalšie susediace regióny, či už prostredníctvom dopytu po importe tovarov alebo kapitálu, či migrácie. Medzinárodný obchod umožňuje vzájomný prospech[9], pričom jeho neoddeliteľnou súčasťou je vytváranie medzinárodných produkčných a distribučných sietí, prostredníctvom ktorých prúdia tovary, služby, kapitál a know-how, čím dochádza ku prepájaniu rôznych regiónov a rastových pólov vo svetovej ekonomike.

5 Záver

Vo svetle prebiehajúcej krízy je mimoriadne dôležité, aby sa voľný kapitál investoval čo možno najproduktívnejšie. Krajiny na nižších stupňoch ekonomického rozvoja majú z tohto pohľadu najväčší potenciál. Mnohé rozvíjajúce sa ekonomiky sú schopné zastrešiť financovanie investícií prostredníctvom zlepšenej mobilizácie lokálnych úspor a domáceho finančného sprostredkovania či prostredníctvom nahromadených devízových rezerv. Nemálo rozvíjajúcich sa ekonomík je ale v tomto smere viacej obmedzených a sú tak odkázané na zahraničné investície, ktorých prílevu často bránia rôzne inštitucionálne prekážky. Vo svetle neistôt a zvýšeného investičného rizika, spojených s prebiehajúcou krízou, je dôležité dobudovanie potrebných inštitucionálnych kapacít, ktoré sú základným predpokladom pre hospodársky rast a prílev zahraničných investícií.

Vyššie znázornený proces ekonomického dobiehania bude pravdepodobne pokračovať aj naďalej, pričom by mala byť konjunktúra v globálnej ekonomike postavená na zmenšujúcich sa nerovnováhach v medzinárodnom obchode. K tomu by mal prispieť zvýšený globálny dopyt po exporte z vyspelých ekonomík či už investičného, alebo spotrebného charakteru. V prípade produktívneho využitia zahraničných investícií môžeme očakávať postupné zmenšovanie dôchodkových rozdielov medzi vyspelými a rozvíjajúcimi sa ekonomikami, čo by malo mať za následok zmenšenie chudoby a vyrovnanejšiu spotrebu v globálnej ekonomike.

Literatúra

CALDERON, C., SERVEN, L. 2010. Infrastructure in Latin America, Policy Research Working Paper 5317, World Bank.

FRED. 2012. <http://research.stlouisfed.org/fred2>.

JAUMOTTE, F., LALL, S., PAPAGEORGIOU, CH. 2008. Rising Income Inequality : Technology, or Trade and Financial Globalization? IMF Working Paper, WP/08/185.

[9] Tak pre vyspelé, ako aj rozvíjajúce sa ekonomiky.

OECD. 2011. Growing Income Inequality in OECD Countries: What Drives it and How Can Policy Tackle it? Forum, Paris, 2 May, <http://www.oecd.org/dataoecd/32/20/47723414.pdf>.

OECD. 2012. <data extracted on 18 Jul 2012 09:45 UTC (GMT) from OECD.Stat>.

US Department of Commerce. 2011. <www.census.gov/prod/2011pubs/p60-239.pdf>.

WB, WDI. 2012. <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.

WTO Statistics. <http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2010_e/its10_world_trade_dev_e.htm>.

Souvislosti etiky a ekonomiky

Ingeborg Němcová[1] Vysoká škola ekonomická v Praze

Ethics- Economy Relations

Author's contact details

[1] *Prague University of Economics, Faculty of International Relations, Department of World Economy, Nám. W. Churchilla 4*

130 67 Praha 3,

Czech Republic

inge@vse.cz

Abstract: Non – equality in economic distribution and redistribution processes led to polarization of incomes, consumption and wealth in global economy and society and in economically advanced democratic nations especially. Prevailing model of consumption oriented economy seems to be getting into a crisis. Economic policy and social consent behind this model are examined from moral point of view. Possibilities of changing the model under a pressure of global economic crisis are disputed.

Keywords: globalization, global economy, system approach, redistribution, crisis, economic policy, social consent, moral system

Napsání příspěvku bylo podpořené z Výzkumného záměru FMV VŠE v Praze:Governance v kontextu globalizované ekonomiky a společnosti, MSM6138439909.

1 Úvod

Motto: Etika se odtrhla od ekonomiky….

Motto odkazuje na známý fakt, že co je ekonomické, nemusí být etické a naopak. Zdá se, jakoby toto odtržení bylo stále častější, jakoby se stávalo pravidlem. Tento příspěvek ale nebude uvádět a rozebírat jednotlivé případy. Téma si zúžíme na podmínky, kdy dochází k nerovnosti a jejímu zvyšování v příjmech a následně ve spotřebě a v bohatství. Zaměříme se na nerovnost uvnitř (národních) společností i v rámci globální ekonomiky, tedy na prostředí, ve kterém dochází k ekonomické polarizaci společnosti, a jeho konfrontaci s etikou.

Výrazná polarizace rozdělení bohatství v jednotlivých zemích i v globálním měřítku, je jev, který byl zevrubně popsán v příspěvcích na předcházejících konferencích na téma Paradigmata 21. století. Je to jev, který je z pohledu současného Evropana ne zcela přijatelný a zdůvodnitelný. Také z hlediska doprovodných ideologických vysvětlení působení volného trhu a omezování regulace tržních ekonomik je tento jev do určité míry nečekaný, ve skutečnosti spíše zamlčovaný. Ve vazbě na představu demokratické společnosti vytváří výrazná polarizace bohatství překážku pro fungování demokracie.

Podíváme se na to, jak se ekonomika, kde rozdělovací a přerozdělovací mechanismy vedou k polarizaci příjmů, spotřeby a bohatství zrcadlí v etice. Rozebereme model spotřební ekonomiky, a pokusíme se pojmenovat hlubší motivace a společenský konsensus, které v jádru tohoto modelu leží.

Podíváme na důsledky polarizace pro governance ve společnosti, na to, jak se jeví z hlediska tradičních morálních východisek i na důsledky pro demokracii a stabilitu demokratických společností. Tyto pohledy budeme konfrontovat se systémovým

pohledem na světovou ekonomiku a nepřímo i na roli, kterou může polarizace bohatství hrát v rámci tohoto systému.

2 Výchozí poznatky a předpoklady

Příspěvky na předchozích konferencích k Paradigmatům 21. století zkoumaly polarizaci příjmů, spotřeby a bohatství jednak v hospodářsky vyspělých zemích (OECD, EU) a jednak v globálním měřítku. Jako jedno z východisek pro následující příspěvek vezměme konstatování na základě údajů OECD.

Teze k příjmové nerovnosti

- Příjmová polarizace domácností v hospodářsky vyspělých zemích v letech 1985-2008 vzrostla (s výjimkou Francie, Maďarska a Belgie, kde stagnovala).

- Příjmová nerovnost klesala v zemích jako Indie a Čína, „které svojí populační silou a intenzitou růstu umožnily zvrácení trendu jinak rostoucí mezinárodní nerovnosti.“[10] Podstatný je zde odkaz na Milanoviće, že se Giniho koeficient vážený populací v letech 1960-2000 snižoval, zatímco, pokud populací vážen nebyl, měl opačný trend – nerovnost rostla.[11] To dokazuje i globální Lorenzova křivka na s. 109 tamtéž. Tento vývoj se týkal i dalších zemí.

- Vývoj diferenciace příjmů po nástupu krize nebyl dosud dodatečně podložen daty v mezinárodním měřítku. Vzhledem ale k průběhu oživení v globální ekonomice a zejména vzhledem k převládajícímu přístupu zemí eurozóny, které řeší krizi eura škrty ve výdajích v těch systémech, které brzdily rostoucí příjmovou diferenciaci (sociální, důchodový), lze předpokládat, že výše popsané trendy se nezměnily: roste diferenciace v hospodářsky vyspělých zemích, klesá, případně stagnuje diferenciace příjmů v Indii, Číně a v dalších méně hospodářsky vyspělých zemích. Odhad celkového vývoje příjmové nerovnosti v globálním měřítku by byl ale spíše otázkou spekulace. Data, která byla v době psaní příspěvku k dispozici o vývoji cca od roku 2005 do 2011 – například Global Wealth Report od Credit Suisse Research Institute Zurich, Global Wealth od Boston Consulting Group nebo World Wealth Report 2012 od Capgemini a RBC Wealth Management narážejí na problém srovnatelnosti používaných statistických dat. Proto dělat závěry na základě těchto zpráv by bylo nekorektní.

V současné době jsou tedy v globální ekonomice protisměrné trendy ve vývoji příjmové nerovnosti. Trendy, které mají i své „geografické“ určení. Podívejme se blíže na procesy, které probíhají pod povrchem těchto trendů.

1. V nově se rozvíjejících zemích probíhá fáze masové industrializace s přispěním zahraničního kapitálu. Následuje akumulace i domácího kapitálu, která vede na jedné straně k posílení středních vrstev, změně životního stylu a růstu domácí skupiny bohatých vlastníků a podnikatelů. Na druhé straně, i když se příjmová situace mnohých zlepšuje, rozdíl mezi nejchudšími a nejbohatšími se nutně nemusí nezmenšovat, spíše naopak. Vše se ale odehrává na příjmově nižší úrovni, než v hospodářsky vyspělých zemích.

[10] Pauhofová, I., 2012, s. 164.

[11] Milanović, 2005, s. 86-7. Ve stejném zdroji na s. 100 nalezne čtenář jednak podrobnější pohled na výrazný pokles diferenciace příjmů v Indii a Číně i mezi regiony uvnitř těchto zemí v letech 1980-2000.

2. V hospodářsky vyspělých státech dochází k jiným procesům. V prvé řadě je to nárůst výrazných rozdílů v odměňování managementu a řadových zaměstnanců.[12] V druhé řadě je to oslabovaní těch mechanismů a systémů, které příjmovou nerovnost zmenšovaly (sociální a důchodový systém), a těch, které působily proti polarizaci ve vybraných okruzích spotřeby (zdravotnictví, vzdělávací systém, ale také bezpečnost, záchranné systémy apod.). Důvody, které k tomu vedou, jsou v podstatě dva:

1) globalizační tlak na efektivnost,

2) zadlužování.

Tedy protisměrné pohyby ve vývoji nerovnosti/ polarizaci příjmů a následně spotřeby a bohatství, jsou důsledkem toho, že méně hospodářsky vyspělé země opakují s časovým odstupem (zpožděním) vývoj v hospodářsky vyspělých zemích.[13] To ovšem znamená, že globální ekonomika hledá novou rovnováhu ve všech směrech. Hlavní problém, který nás zajímá, je v hospodářsky vyspělých zemích Severní Ameriky a v Evropě, ve státech, které se hlásí k demokracii. V globálním měřítku se tyto státy „specializují“ na spotřebu, na což navazuje i fakt, že jejich ekonomický model je model spotřební ekonomiky.

Teze k morálce

Než se podíváme blíže na model spotřební ekonomiky, abychom vysvětlily hlavní mechanismy jeho působení, uveďme heslovitě výchozí teze o etice, jako zrcadle, ve kterém budeme sledovat dopady modelu.

- Pod pojmem morálka chápeme soubor norem chování jednotlivce ve společnosti.
- Tento soubor norem není vynutitelný právně, ale je základem práva.
- Soubor je historicky, nábožensky, kulturně a regionálně determinovaný a strukturovaný.
- Z toho a z dosavadního průběhu globalizace plyne, že jednotná globální morálka dosud neexistuje.
- Jednotlivé časové vrstvy souboru norem mají omezenou platnost.
- Hlavním úkolem morálky je stabilizovat společnost. Platí to i naopak: destabilizace společnosti se odráží i v destabilizaci morálky.
- Post-moderní proměna vztahu jednotlivce a společnosti zpochybňuje základy morálky. Nejnázorněji si tuto proměnu můžeme ilustrovat na krizi solidarity.

Tím, že i nově se rozvíjející země procházejí v současnosti společenskou modernizací, jsou i jejich morální systémy v pohybu. Přestože původní systémy jsou od euro-amerických odlišné (důležitou roli hraje náboženství), importují se do nich prvky velmi podobné těm, které ve stejné fázi historického vývoje vstupovaly do morálních systémů hospodářsky vyspělých zemí. Proto je důležité se podívat na model spotřební ekonomiky.

[12] Předpokládáme, že je to jedno z řešení rozporů corporate governance.
[13] Je pravda, že v celkově jiných podmínkách.

Teze ke spotřebě a růstu – model spotřební ekonomiky

Ekonomické chování jednotlivců i lidské společnosti, její orientace na konzum je předmětem kritiky. Spatřovat společensko-ekonomický cíl pouze v růstu spotřeby, zejména hmotné spotřeby, se zdá být krátkozraké. Podíváme-li se ale na toto chování z jiného úhlu, objeví se skryté souvislosti a jejich vnitřní logika. V případě změny chování budou právě tyto souvislosti a logika stát proti případné změně modelu. Konkrétně se jedná o následující souvislosti:

- Orientace na konzum zajišťuje dostatečnou poptávku.

- Při chybějících vlastních příjmech (domácností, firem, států) jsou to úvěry od finančního sektoru, které tuto spotřební orientaci proměňují na koupěschopnou poptávku.

- Takto vytvořená koupěschopná poptávka znamená pro spotřebitele (rostoucí) zadlužení.

- Pokud mají být dluhy spláceny, vytváří se dodatečný tlak na intenzitu a efektivnost ekonomických činností (výkon zaměstnanců, firem, úspornost ve fungování států). Jedná se o tlak dodatečný k tlaku, který vyplývá ze snahy přežít v konkurenci na trhu.

- Tento tlak výrazně posunuje definici úspornosti a efektivnosti směrem ke krátkodobé nákladové efektivnosti v omezeně definovaném okruhu nákladů. Tím se prakticky stává nemožné respektovat cíle sociální, kulturní či environmentální a obecně vůbec dlouhodobé cíle. Často tiše jsou opouštěny cíle, které jsou řazeny pod širší pojem efektivnosti či jako v EU, pod pojem konkurenceschopnosti. Tuto skutečnost dobře ilustrují rozpaky, které doprovázely Lisabonskou strategii a nyní provází její prodloužení v podobě Evropa 2020. Koncept konkurenceschopnosti států a jejich ekonomik (nikoli jen firem) široce přesahuje úzkou nákladovou efektivnost a ukazuje na významnost kultivace prostředí, a to nejen podnikatelského ale i inovačního, sociálního, environmentálního atd. To ale vyžaduje sledování dlouhodobých „neekonomických“ cílů. S tím mají členské státy problém od samotného začátku, jak ukázala Wim Kokova zpráva v roce 2004. Situaci nevyřešily ani zásadní změny managementu užívání prostředků rozpočtu EU. Pro státy, přes často proklamovaný souhlas, je to situace srovnatelná s kulatým čtvercem, protože firmy z jejich území velmi jasně sledují jen omezenou krátkodobou nákladovou efektivitu. To znamená, že maximálně využívají státem vytvářené prostředí, pokud jim poskytuje pozitivní externality, a v maximálně možné míře minimalizují náklady, včetně svých daňových povinností. Pokud potom potřeby kultivace společnosti a prostředí vyžadují vyšší náklady, než jsou příjmy státu, ten je nucen situaci řešit zadlužováním. Druhou možností, pokud odmyslíme maximální možné přenesení daňového břemene na ty, kteří se mohou hůře vyhýbat placení daní, je rezignovat na kultivaci samou nebo alespoň přehodnocovat cíle (parametry) této kultivace. Celá situace je umocněna neefektivností, která je ve větší či menší míře zabudovaná v rozhodování státu jako takovém.[14]

[14] Tím je mimo jiné korupce.

- Při jakýchkoliv poruchách ve spotřební orientaci či v jejím financování se takto orientovaný systém dostává do krize. Tu dosud řešil vždy tím, že hledal cesty jak co nejrychleji obnovit poptávku jako základ růstu.

- Jediným východiskem je tedy snaha o ekonomický růst.

Následující obrázek ukazuje vybrané vzájemné souvislosti stability společnosti a ekonomiky.

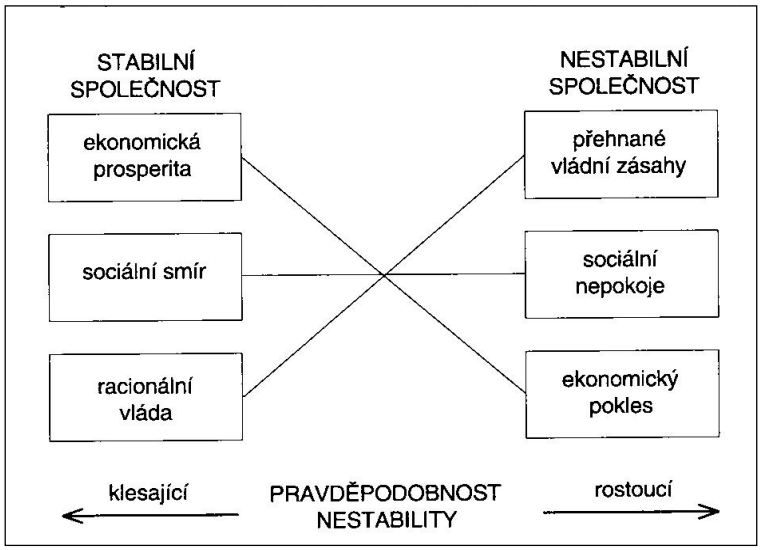

Obrázek 1: Faktory stability společnosti
Zdroj: Němcová, I., Žák, M. 1997, s.119

Obrázek akcentuje význam ekonomického růstu a sociálního smíru. Jeho předpokladem je pak základní společenský konsensus a jeho alespoň základní naplňování.

Teze ke krizi

Po roce 2001 nastupuje v globální ekonomice vleklá krize, která se v hospodářsky vyspělých zemích projevila v roce 2008 nejprve ve formě finanční a ekonomické krize. Tato krize akcentovala vnitřní rozpory modelu spotřební ekonomiky – dlouhodobá orientace zejména na materiální spotřebu vytváří neúnosné tlaky na životní prostředí – jak na přírodní zdroje, tak ve formě znečištění a odpadu – čímž zpochybňuje svou dlouhodobou udržitelnost. V poslední době je stále zjevnější i finanční neudržitelnost modelu. Právě finanční neudržitelnost vytváří tlak na změnu přerozdělovacích procesů uvnitř společnosti, a tím výrazně ohrožuje stabilitu společnosti a ekonomiky jako celku. Tento tlak umocňuje jednak „globální specializace“ euro-amerického regionu na spotřebu a jednak slabé či žádné ekonomické oživení v posledních letech.

Pokud příčiny krize budeme spatřovat na straně poptávky, pak je nutné se ptát, co se děje s poptávkou v euro-americkém regionu. Roste nebo klesá? Pokud dochází ke změnám přerozdělování při celkovém růstu poptávky, jedná se o jiný hospodářsko-politický problém, než když by se jednalo o změny rozdělovacích procesů za poklesu

poptávky. Právě změna vnitřního přerozdělování při poklesu celkové poptávky představuje hospodářskou a politickou noční můru.

Pokud ale budeme příčiny krize spatřovat na straně nabídky, pak diagnóza problému zní: vleklá strukturální krize, která je důsledkem zvýšení tlaku na krátkodobou ekonomickou efektivnost. Vedle normálního konkurenčního tlaku zde obrazně přistupuje ještě tlak v důsledku globalizace a tlak plynoucí ze zadluženosti. A jak známo, strukturální krize na straně nabídky se řeší převážně deregulacemi a uvolněním pohybu faktorů produkce.

Teze k zadlužení

- Důležitou roli ve spotřebě domácností dlouhodobě hraje jejich zadlužování. V praxi to znamená určité brzdění dopadů příjmové nerovnosti do okamžité spotřeby. Vývoj zadluženosti však „ukazuje na neudržitelnost modelu růstu spotřeby na úkor dalšího zvyšování zadluženosti.“[15]

- Přes rozporuplnost a neudržitelnost tohoto modelu, je nutné zdůraznit, že v případě opuštění tohoto modelu by se jednalo o velmi zásadní změnu fungování světové ekonomiky. Netvrdíme, že model spotřební společnosti je jediný možný, pro euro-americký region je však typický a v určitých obměnách dosud vystupuje jako cílový model i pro jiné regiony světa. Je jedno, zda země jej oficiálně přijímají či odmítají. Jde spíše o to, nakolik je svou vysokou spotřebou a širokým definováním svobod jednotlivce přitažlivý pro obyvatele těchto zemí. Do jisté míry můžeme tvrdit, že je řídícím modelem pro globální ekonomiku a společnost.

- Základní nastavení fungování současné světové ekonomiky i národních ekonomik vyspělých států bude pravděpodobně vykazovat velkou setrvačnost. Přes snahy hospodářské politiky od 70. let 20. století změnit ekonomický růst z růstu taženého spotřebou na růst tlačený nabídkou, zadlužení firem, ale zejména států a domácností vytvořilo dodatečnou poptávku, takže ke skutečné změně nedošlo.

- K udržení modelu spotřební ekonomiky směřuje ve vyspělých státech (USA) dnes otevřeně formulované řešení zadlužení v podobě kvantitativního uvolňování. Jinými slovy to znamená nastartovat takový proces znehodnocení měny, který rozloží splácení aktuálních astronomických dluhů do dostatečně dlouhého období tak, aby bylo možné otupit nejostřejší protichůdné zájmy a dosáhnout tak nějaké podoby nového společenského konsensu. Je otázkou, jakou podobu bude mít konsensus o rozložení ztrát. V případě, že některé vrstvy společnosti nebudou mít dostatečně silné zastoupení svých zájmů, pak je pravděpodobné, že to budou právě ony, které ponesou největší ztráty. V tomto lze souhlasit s předpokladem, že to bude pravděpodobně střední třída, která ponese největší břemeno. [16] Takovýto vývoj by totiž navazoval na krizi středních tříd – proces, který dlouhodobě probíhá a je dostatečně popsaný v sociologii.[17] Statistiky o vývoji střední třídy a její příjmové a následně spotřební významnosti je

[15] Pauhofová, I., 2012, s. 165.

[16] Rozpočtové škrty české vlády v poslední době byly významně zaměřeny na skupiny s nízkými příjmy. (zdravotně handicapovaní, důchodci, nezaměstnaní, rodiny s malými dětmi), tedy skupiny, pro které je v rámci společenského konsensu obtížné obhájit své zájmy. Ukazuje se, že jejich osobní ztráty jsou mnohem citelnější než u příjmově vyšších vrstev, včetně střední třídy. Je otázkou, zda je takové řešení opakovatelné a dlouhodobé. Naráží totiž na otázku míry společenské solidarity, které je ovšem celkově velmi oslabena.

[17] Viz například Jan Keller nebo Ulrich Beck.

nutné brát s určitou rezervou. Nezpochybňujeme nárůst střední třídy v hospodářsky rychle se rozvíjejících státech (BRIC a další), spíše však dlouhodobou srovnatelnost statistik z hospodářsky vyspělých států. Definice střední třídy je totiž historicky velmi proměnlivá. Pokud bychom použili jako příklad možného řešení vysoké zadluženosti zkušenosti z asijské finanční krize nebo z argentinské krize, pak jsou to právě skupiny s nízkými a středními příjmy, které hlavní ztráty ponesou.

- V méně vyspělých, ale rostoucích zemích pravděpodobně porostou úvěrové možnosti v postupně rostoucí spotřebě domácností. Jedná se už o zmiňovanou početně i ekonomicky rostoucí střední třídu.

Společenský konsensus a motivace chování jednotlivců

Nejprve se pokusme definovat pojem společenský konsensus: je to shoda o základních cílech společnosti. Shoda, která je základem hospodářské politiky a je přímo i nepřímo vázána na etický systém společnosti.[18]

Společenský konsensus v modelu spotřební ekonomiky má dva důležité body:

1) Ekonomický růst představuje důležitý moment pro motivaci jednotlivců a stabilitu lidské společnosti.

2)Ekonomickým základem stability lidské společnosti je rozdělování[19]. Spíše než samo skutečné rozdělování hraje roli dlouhodobost jeho aplikace, která bezprostředně souvisí s tvarem společenského konsensu.

Lidé se nechovají jen podle své okamžité situace, významnou roli hraje společenský konsensus, který výrazně ovlivňuje jejich očekávání – krátkodobá, ale hlavně dlouhodobá. V tomto smyslu je společenský konsensus i jádrem hospodářské politiky obecně.

- Jako základ (nejen) pro tržní ekonomiku je považován model vycházející z Paretova optima: úroveň blahobytu jednotlivce (ale také spotřeby, příjmu atd. nazývejme ji zjednodušeně „situace“) se během doby buď zlepší, nebo zůstane nezměněná. V žádném případě se nezhorší. Takový model je ale realizovatelný jen při růstu.

- Při rozdělování podle Paretova optima je motivace jednotlivých členů velmi silná jako důsledek dlouhodobých očekávání ohledně zlepšování vlastní situace. Velmi silná je proto i podpora takového tvaru společenského konsensu.

- Častou námitkou je, že Paretovo optimum je realizovatelné jen dočasně a pro stabilitu tržní ekonomiky postačuje, aby rozdělování ve společnosti probíhalo podle Marshallova optima: jednotlivec si může svou situaci zlepšit, ale také může zůstat nezměněna, nebo dokonce se může zhoršit – i ve prospěch ostatních. Podstatné je, že situace společnosti jako celku se zlepšuje. Tedy opět jsme u požadavku růstu.

---

[18] Keller shrnuje základní východiska konsensuálních teorií v sociologii takto: „Teorie konsensuální předpokládají, že v základu sociálního řádu stojí nepsaná úmluva, podle níž se lidé více či méně vědomě zavazují, že budou dodržovat pravidla umožňující jim vzájemné soužití. Protože jsou odkázáni, podobně jako jiní sociálně žijící tvorové, jeden na druhého, snaží se maximalizovat výhody, které z této skutečnosti plynou a minimalizovat vzájemné třecí plochy snižující účinnost jejich kooperace …“ Keller, 1999, s. 100.

[19] Rozdělování je také jádrem ekonomie, resp. politické ekonomie.

- Pokud na problém nahlédneme z jiného úhlu, pak můžeme vyslovit tezi, že pokud společnost nemůže kvůli chybějícímu růstu svým členům rozdělovat nejen podle Paretova, ale ani Marshallova optima, společnost se destabilizuje. Proto je zpráva o vývoji ekonomiky, resp. jejím růstu (HDP) tak důležitá a netrpělivě očekávaná.

- Z pohledu jednotlivce nemusí být vždy patrné, zda se v realitě jedná o Paretovo či Marshallovo optimum. Důvodem jsou různá zpoždění ekonomických procesů a i relativita cen. Pro motivaci jednotlivce je nejdůležitější, aby věřili, že se jedná o Paretovo optimum a, že pokud se jejich situace zhoršuje, pak je to jen dočasné nebo jen jeho vlastní selhání. Z hlediska stability společnosti je důležité, aby jednotlivec neměnil svůj souhlas se společenským konsensem.

- To, co Marshallovo optimum neuvažuje, je, jak velká musí být rychlost a hloubka zhoršení situace jednotlivce, kdy už přestává souhlasit a podporovat společenský konsensus. Jednoznačně procentuálně vyjádřené „kritické množství“ nesouhlasících jedinců, které stačí k destabilizaci společenského konsensu a následně společnosti, neexistuje. Pohybujeme se ve velmi relativní oblasti. Celý problém je středem pozornosti praktické politiky, která se snaží takový vývoj postoje jednotlivců co nejvíce brzdit (aniž by měnila principy rozdělování).[20] Úspěšnými případy, kdy jednotlivec přijímá zhoršení své situace, a i nadále podporuje společenský konsensus, jsou období poválečných obnov. Jiným příkladem je i situace v ČSFR/ČR na počátku ekonomické transformace v 90. letech, kdy došlo k rychlému poklesu o 12% HDP a následně i propadu životní úrovně většiny společnosti. [21] Věta o nutnosti dočasně si utáhnout opasky, která je připisována Václavu Klausovi, nepochybně významně přispěla k udržení společenského konsensu.[22] Všechny tyto situace mají společný moment: jednotlivec je ochoten (nikoli jen násilím donucen) přijmout osobní oběť v podobě přijetí dočasného zhoršení vlastní situace. Děje se tak při stanovení celospolečenských cílů, které slibují zlepšení současné situace v budoucnosti. Otázkou je důvěryhodnost takových cílů i časový horizont jejich realizace.[23] Proměnnou je skutečný postoj jednotlivců, který odráží řadu jejich charakteristik (výchovu, vzdělání, dosavadní osobní zkušenosti, společenský kontext, atd.). Domníváme se, právě takové chování, je třeba hlouběji prostudovat, protože nadřazováním vhodných cílů je možné brzdit nebo i zastavit destabilizaci společnosti. Souvislost s morálkou není třeba zdůrazňovat.

Přispívá nebo nepřispívá Paretovo a Marshallovo optimum k polarizaci?

Už zmíněná optima, která leží v základech společenského konsensu konzumní společnosti, představují částečný vzorec rozdělování. Ponechme stranou Paretovo

[20] Vývoj a postupy jsou z historických a politologických analýz dostatečně známé, nicméně jejich současná diskuse není častá, jak by to podle názoru autorky celospolečenská situace vyžadovala.

[21] Euromonitor International na základě statistik International Monetary Fund (IMF), International Financial Statistics a World Economic Outlook/UN/national statistics.

[22] Nebyl to samozřejmě jediný faktor. Tomuto období byla věnována velká pozornost, která se soustředila na dosahování a udržení společenského konsensu o pokračování v transformačních reformách. Blíže viz práce týmů okolo V. Spěváčka, M. Žáka, ale i studie sociologa I. Možného a dalších.

[23] Je známé, že náboženství, která slibovala blahobyt po smrti (křesťanství, islám), tím sledovala nejen motivaci jednotlivců, ale hlavně stabilitu společnosti.

pravidlo [24], ale uvažujme jen velmi obecně. I při aplikaci Paretova optima – tedy, že se blahobyt (situace) každého člena společnosti zlepšuje nebo v nejhorším případě stagnuje, je zde prostor pro polarizaci. Záleží totiž na rovnoměrnosti – tedy kolika jednotlivců se týká růst a kolika stagnace - a jaké jsou rozdíly mezi stagnací a největším zvýšením blahobytu (situace) jednotlivce. Prostor pro polarizaci je v případě Marshallova optima ještě větší. Můžeme tedy udělat první závěr: tvar optima, které je základem společenského konsensu, nevylučuje ani v době růstu nárůst rozdílů, resp. polarizaci (příjmů, blahobytu, bohatství…).

Jaký je tedy vztah mezi optimem rozdělování a polarizací? Optimum rozdělování (Paretovo, Marshallovo) představují výsledek rozdělování. Přestože jsou definována celospolečensky, jejich význam je soustředěn u jednotlivce. Je to jeho osobní hodnocení, zda dochází ke stagnaci, zlepšení či zhoršení jeho blahobytu v čase. Hodnotí tedy relativní změnu svého blahobytu za určité období. Toto vlastní hodnocení pak konfrontuje s „příslibem“ optima, které je v politické rovině základem společenského konsensu (část věří, že je to Paretovo, část že Marshallovo). Soustřeďování pozornosti na ekonomický růst jej má utvrdit v platnosti toho optima, o kterém předpokládá, že platí. Na základě toho si pak jednotlivec nejen vytváří očekávání o své budoucnosti, ale také respektuje (nerespektuje) společenský konsensus.

Polarizace příjmů, spotřeby, bohatství atd. poměřuje relativní rozdíly blahobytu mezi jednotlivci ve společnosti. Ne v čase, ale uvnitř vymezeného celku. Tyto rozdíly se mohou v čase měnit a také se skutečně mění. To ale nic nemusí nutně vypovídat o tom, jaká je relativní změna blahobytu jednotlivce v čase. A naopak, relativní změna blahobytu jednotlivce v čase ještě nemusí nic vypovídat o změně jeho podílu na celkovém blahobytu společnosti a následně o polarizaci bohatství.

Neznamená to ale, že by optimum rozdělování ze základů společenského konsensu vůbec nesouviselo a nebylo propojené s polarizací bohatství ve společnosti. Existuje totiž nepřímé, ale o to komplexnější propojení přes ekonomické a společensko politické procesy. Uveďme příklad. v důsledku změn ekonomické governance ve společnosti (např. privatizace, vstup zahraničních vlastníků apod.) dojde ke změně celkové governance ve společnosti. Jejím důsledkem pak je třeba zvyšování daní ze spotřeby a přesouvání daňového břemene či omezování rozsahu a služeb veřejného sektoru.

Znamená to tedy, že skutečné rozdělovací vzorce nikoli jen jejich výsledky (optima) pro jednotlivce, nejsou předmětem společenského konsensu? Jsou jeho součástí, ale ne jako jeho základ. Jednotlivé vzorce představují totiž výsledek ekonomické soutěže a politického boje, který může poměrně rychle měnit pozici nejen jednotlivců, ale hlavně celých skupin obyvatelstva. Do určité míry ale odrážejí i historický vývoj a zvyklosti. Příkladem může být velmi odlišné odměňování lékařů a učitelů v postkomunistických zemích a v původních členských zemích EU.

[24] Obecné pravidlo podle, kterého 80% výstupů je výsledkem 20% vstupů. Má se týkat práce i studia, efektivnosti aktivit i počtu pracovníků a zisku ze zákazníků (20% zákazníků údajně přináší 80 % obratu). Je odvozeno z Paretova zjištění, že v jeho době, tedy koncem 19. století v Itálii bylo 80 % bohatství v rukou 20 %.

Pokud budeme zkoumat vztah mezi polarizací a optimem rozdělování jako základu společenského konsensu v období stagnace nebo poklesu, pak je důležité, jak je období dlouhé a jak velký je pokles. V případě, že není možné rychle obnovit růst, pak klesne víra v reálnost společenského konsensu a bude muset být vytvořen nový. Je pravděpodobné, že nový konsensus pak alespoň v přechodném období bude odrážet procesy využívání sociálního kapitálu jako formy přežití.[25] Tyto systémy většinou doplňují regulaci spotřeby (např. přídělový systém). V tom případě může být tendence k polarizaci ještě větší. Záměrně dáváme výraz „může být“, protože skutečné rozdělovací vzorce představují samostatnou část konsensu.

Spotřeba, růst a demokracie

Už jsme zmínili, že model spotřební ekonomiky je globálně přitažlivý. Přitažlivý globálně je do značné míry i demokratický model společnosti: svoboda jednotlivce je v demokratické společnosti definována mnohem šířeji než v jiných společnostech.
Na souvislosti mezi demokracií a orientací společnosti na růst poukázali autoři jako Jan Keller nebo Serge Latouche.

- Jiný pohled na demokracii představuje Václav Bělohradský. Ten upozorňuje na důležitost důvěry v (demokratický) systém: „moderní společnost je založena na víře v systém, ne v jedince,… tato víra je racionální, bez ní by systém ztratil legitimnost a lidé by se snažili organizovat v různých subsystémech, aby přežili“.[26] Těmito subsystémy jsou sítě známých, sítě, díky nimž by bylo možné přežít. Vznik a budování sítí a kontaktů představuje vytváření a využívání sociálního kapitálu jednotlivce. Přesto by kvalita života prudce klesla a sociální sítě by byly zárodkem pro různé druhy mafií. Připomíná ale, že společnost sdílí obecnou potřebu přejít od systému založeného na sociálním kapitálu a mafiánských rituálech k systému založenému na racionální víře.[27] V případě citovaných myšlenek není zdůrazňována demokracie jako taková, ale spíše důvěra ve stávající systém – funkční organizační strukturu, která je založena na určitém společenském konsensu. Jednotlivci, kteří jsou příliš specializovaní na to, aby dokázali kompetentně posoudit a ohlídat fungování té části ekonomiky či společnosti, na které závisí, musí důvěřovat. Je to tedy racionální víra v systém a jeho fungování. Bělohradský dokonce říká, že: „Kvalita společnosti je tím větší, čím více je víra v systém ve shodě s našimi zkušenostmi; když ne, krize společnosti jako celku je nevyhnutelná.“[28] Morální propad pak jednoznačně tuto racionální víru podlamuje.

Shrnutí hlavních tezí

Stabilní demokratická společnost vyžaduje dlouhodobý ekonomický růst, který ve stávajícím modelu zajišťuje orientace společnosti na spotřebu. Dlouhodobost i okamžitost růstu spotřeby je ve stále větší míře zabezpečována úvěry z finančního sektoru. Pokud bychom souvislosti formulovali zkráceně a v obráceném pořadí, pak ohrožení dlouhodobého růstu znamená ve stávajícím modelu ohrožení demokracie a svobod jednotlivce, které jsou v rámci ní definované. Ekonomický růst mohou ohrozit

[25] Využívání známostí a osobních kontaktů.
[26] Bělohradský, V.: Skalpel na prodej?, Právo, roč. 22, č. 201 ISSN 1211-2119, s. 6.
[27] Tamtéž.
[28] Tamtéž.

jak poruchy v orientaci společnosti na spotřebu, tak v jejím financování – ve stále větší míře poskytovaných úvěrech od finančního sektoru. Poruchy mohou mít příčiny vnější, ale také – a to důležité zdůraznit – vnitřní. Nezvládaná vnitřní rozpornost modelu zpochybňuje jeho dlouhodobou udržitelnost.

3 Polarizace bohatství z pohledu globální ekonomiky jako systému

Model spotřební společnosti, typický pro euro-americký region, není zdaleka jediným možným modelem. Pro zbytek světa je však přitažlivý svou vysokou spotřebou a širokým definováním svobod jednotlivce. Opravdu je do jisté míry jedno, zda země z jiných regionů jej oficiálně přijímají či odmítají, pokud je přitažlivý pro obyvatele těchto zemí. Pak můžeme tvrdit, že je do jisté míry řídícím modelem pro globální ekonomiku a společnost.

V celoplanetárním měřítku se zdá tento model narážet na nedostatek zdrojů. Konec konců dějiny Evropy od starověku ukazovaly, že dlouhodobou neudržitelnost obdobných modelů (tedy krize, kdy narazily na omezené zdroje svého tehdy definovaného regionu) se dařilo vyřešit expanzí do jiných regionů Evropy a následně i světa, kde dodatečné zdroje byly získány. Kam by ale v tomto případě expandovala globální ekonomika, která se řídí už zmíněným modelem?

Globální souvislosti rozdělování a konsensu

Již citovaný Václav Bělohradský situaci shrnul v jiné své práci následovně:[29]

„Globalizace se zdála zprvu potvrzením postindustriálního obratu, pád komunismu jako by jej jen potvrdil.[30] Koncem devadesátých let se ale globalizace stala černou dírou, do níž se demokracie, sociální práva a postindustriální „humanizace kapitalismu“ začaly rychle propadat. Do vzdělanostní společnosti se začal drát nedostatek, strach z cizinců a následný obrat k rasismu, autoritarismu, sobectví, k nevzdělanosti. Nad demokracií se objevilo ponižující znamení dluhu, pravice i levice prohlásily zadlužení státu za nemoc, kterou je třeba léčit a léčba bude bolestivá. Z občanů se stávají děti, které musí být donuceny spolknout hořkou medicínu. Musí a dost! Demokratický konsenzus zadlužených občanů nemá přece žádnou váhu.“

Je opravdu naznačený vývoj, kde ztráta růstu znamená pocit ohrožení a návrat k projevům strachu z nedostatku, jen poruchou, kdy se zatím nepodařilo „nahodit dostatečný růst“ v hospodářsky vyspělých zemích Evropy a Severní Ameriky? To je více méně oficiální postoj. Vlajkový signál růstu není dostatečně zřetelný. O to těžší je pro ty, jimž se snižuje osobní blahobyt, podporovat i nadále společenský konsensus, jehož základem by bylo Paretovo, v horším případě Marshallovo k optimu. Uveďme ty nejdůležitější ekonomické mechanismy přerozdělování, které tyto pocity strachu z nedostatku evokují:

- Světová finanční a ekonomická krize, která přechází do krize dluhové a rozpočtové a dále očekávání dalšího ekonomického poklesu.

[29] Bělohradský, V.: Rakovina možná, hlad jistý: o protestech této doby, [cit. 25. 7. 2012], Dostupné z: http://www.multiweb.cz/hawkmoon/o_protestech.htm.

[30] „Americký sociolog Ronald Inglehart popisuje už po mnoho desetiletí vývoj žebříčků hodnot v postindustriálních společnostech. Je přesvědčen, že je jednosměrný: od nedostatku k dostatku a od tradiční autority k autoritě demokratické, která se musí legitimizovat před těmi, kdo ji mají respektovat.“ Tamtéž.

- Dlouhodobá strukturální krize řady odvětví v hospodářsky vyspělých zemích, kdy pracovní místa jsou delokalizována do nákladově levnějších zemí. Krize je doprovázena strukturálním typem nezaměstnanosti, která navíc postihuje cíleně regiony s koncentrací právě těchto odvětví. Postihuje hlavně zaměstnance v těchto odvětvích a jsou to oni, kteří nesou nezanedbatelnou část ztrát, i když část ztrát připadne i na stát a na vlastníky těch firem, které ve zvýšené konkurenci neobstály.

- Nezaměstnanost, zejména pak dlouhodobá.

- Zadlužení vlastní domácnosti.

- Omezování veřejného sektoru a jeho služeb v důsledku reforem, škrtů a zadlužení států. Zpoplatňování služeb veřejného sektoru sem patří také.

- Inflační očekávání v souvislosti s nestabilitou měny. To se týká jak USD, EUR i třeba CZK, která sice bezprostředně zadlužením ohrožena není, ale v případě vážných poruch eurozóny se kterou je ČR intenzivně propojeno, nelze doufat, že by představovala stabilní měnu. Inflace nepřináší jen znehodnocení finančních rezerv a úspor, ale také významné přerozdělení příjmů uvnitř ekonomiky. Hlavní náklady ponesou ti, kterým se nepodaří dostatečně zvýšit své nominální příjmy.

- Zvyšování daní a přesouvání daňového břemene.

Jiný pohled navazuje na vymezení globální ekonomiky jako nově se formujícího systému.[31] Shrneme-li dosavadní poznatky a předpoklady, tak systém globální ekonomiky v letech 1990-2001 (2005) se postupně vytvářel. Pak ovšem celosvětově nastává nová fáze – fáze hledání nové stability. Pokud nepočítáme jako předěl 11. září 2001 a následná hospodářsko-politická opatření včetně posílení spotřeby státu (vedení války proti terorismu), pak ropná i potravinová krize, které se po roce 2005 objevily, tento předěl určitě vytváří. Jeho součástí je globální finanční a ekonomická krize, která pokračuje krizí euroamerické oblasti. Nastupuje krize dluhová a rozpočtová, očekává se další vlna krize ekonomické.

Jaké důsledky bude mít taková krize pro globální ekonomiku? Lze předpokládat, že ty světové regiony, kde bude krize hlubší a delší a zotavení bude pomalé, budou ztrácet – zdroje, blahobyt, příjmy atd. ve prospěch těch regiónů světa, které budou růst. Budou se přesouvat ty zdroje, které jsou nejmobilnější – informace, zboží a služby, kapitál… Není proto náhodou hlavním úkolem současného období mobilizace zdrojů, jako příprava k jejich přesunu? Pokud budeme považovat globální ekonomiku za homeostatický systém, pak tímto směrem uvažovat můžeme. Byl by to projev hledání nové rovnováhy v dosud velmi nerovnovážném (i polarizovaném) systému.

Pokud přijmeme myšlenku zásadního teritoriálního přerozdělení světových zdrojů, včetně jejich konečné spotřeby, je jen otázkou, jak hluboké toto přerozdělení bude a jakým způsobem, resp. jakými mechanismy proběhne. Můžeme usuzovat, že toto přerozdělení bude probíhat prostřednictvím firem. Jako první nastupuje finanční subsystém. Jsme svědky neefektivního chování finančního subsystému anebo jsme svědky pouze přípravné fáze?[32] Pokud by se jednalo o první možnost, pak můžeme očekávat hlubokou revizi finančního subsystému tak, aby umožňoval efektivní alokaci

[31] Tomu jsme věnovali část příspěvku do předcházejícího sborníku.
[32] Při míře zisku okolo 10% se o vnitřní neefektivnosti finančního sektoru dá mluvit jen těžko.

vůči reálné ekonomice. Nicméně v polovině roku 2012 je příliš brzy, abychom rozhodli, která možnost platí.

Jiný úhel pohledu najdeme u Bělohradského, když tvrdí: „Nemůžeme se ale vrátit ke kategoriím industriální společnosti – nedostatku, třídnímu boji, masové spotřebě, národnímu státu. Krize naší společnosti zůstává stále globální krizí společnosti dostatku či přebytku, i přes současný růst hněvu a nedostatku. Naším problémem je plýtvání, skládky odpadu, zamoření prostředí, nízká kvalita sebeorganizace stále více urbanizované komplexní společnosti. Slovo konkurenceschopnost už nemůže znamenat to, co znamenalo v industriální společnosti – rychleji běžící výrobní pásy a masovější spotřebu. A v politice nic neřeší nostalgie po autoritarismu, tradiční identitě a svrchovaném národním státě. Globální problémy mají sice místní dopady, ale ne řešení.

Chci říci, že problémy společnosti hojnosti nelze řešit jinak než tím, že se začneme ptát na smysl situace, v níž jsme se ocitli. Otázky smyslu, které jsou vlastní postindustriální společnosti, už nelze přeskočit a zapomenout. Problém skládek odpadu zůstává v současné společnosti větším problémem než nezaměstnanost, jakkoli žádná strana nemá odvahu postavit na této pravdě svůj politický program.“[33]

Jinými slovy: nemáme náhodou chybnou diagnózu? Nejedná se o krizi vzdělanostní společnosti (nikoli tedy spotřební ekonomiky), která je součástí globální ekonomiky. Pak tedy je pro další úvahy pravdivá teze: Globální problémy mají místní dopady, ale nikoli místní řešení.

4 Závěry a otázky pro další výzkum

Model spotřební ekonomiky je globálně přitažlivý a opustit jej nebude snadné. Přesto je to právě model spotřební ekonomiky, který se dostává do krize v důsledku svých vnitřních rozporů. Ty se manifestují nejen degradací životního prostředí, ale i dlouhodobou finanční neudržitelností. Hospodářská politika v rámci modelu spotřební ekonomiky je opřena o společenský konsensus, jehož podkladem je Paretovo nebo Marshallovo optimu rozdělování. Obě optima závisí na ekonomickém růstu. Pokud k ekonomickému růstu nedochází, platnost optima ve společenském konsensu je ohrožena či zpochybněna. Stabilita společnosti a ekonomiky je podmíněna důvěrou jednotlivců právě v plnění společenského konsensu. Pro hospodářskou politiku je důležité zdůraznit, že polarizace bohatství může probíhat i při platnosti Paretova optima. Krize společenského konsensu v euro-americkém regionu, která souvisí s projevy vnitřní rozpornosti a dlouhodobé neudržitelnosti modelu spotřební ekonomiky je chápána i jako ohrožení demokracie. Pocit ohrožení nedostatkem stabilitu společnosti a demokracie podkopává.

Současně se ukazuje, že přes dosavadní úsilí ve zkoumání globální ekonomiky, je tento fenomén relativně málo prozkoumaný. Jaký je vztah modelu spotřební ekonomiky a vzdělanostní společnosti hojnosti? A jaké jsou jejich vztahy ke globální ekonomice? Právě tyto otázky mohou vést k jinému pohledu na stávající problémy euro-amerického regionu v rámci globální ekonomiky. Pohledu, který by jinak

[33] Tamtéž.

formuloval jádro problémů a naznačil by jiná řešení. Je to pohled ve smyslu: „Globální problémy mají místní dopady, ale nikoli místní řešení.“ Slovy systémové analýzy – jedná se krizi subsystému. Její řešení neleží v subsystému samém, ale v systému (vyšším systému) jako celku.

Je pak pravděpodobné, že jsme v procesu, kdy systém světové ekonomiky hledá novou rovnováhu. Pak je ale také pravděpodobné, že se změní procesy globálního rozdělování a přerozdělování, změní se role firem (nadnárodních) i role států.

Reakce národních společností na tyto změny se projeví i ve změnách jejich morálních systémů. Je zřejmé, že v současné době si můžeme klást dvě hlavní otázky:

1. Máme morálku pro dobu úpadku? Samozřejmě, pokud budeme „ekonomický nerůst“ považovat za formu úpadku.

2. Co se děje s morálními systémy společností při jejich propojování? To je důsledek globalizačních procesů, který se projevuje místně, ale i mezinárodně. Bude mít i globální rozměr?

Literatura

BECK, U. 2007. *Riziková společnost - Na cestě k jiné moderně*. Praha: SLON, 2. vyd., ISBN 978-80-7419-047-6.

BECK, U. 2007. *Moc a protiváha moci v globálním světě.Nová ekonomie světové politiky* Praha: SLON, 2. vyd., ISBN 978-80-86429-67-0.

BĚLOHRADSKÝ, V. 2012. *Rakovina možná, hlad jistý: o protestech této doby*, [cit. 25.7. 2012], Dostupné z: http://www.multiweb.cz/hawkmoon/o_protestech.htm.

BĚLOHRADSKÝ, V. 2012 Skalpel na prodej?, In: *Právo*, roč. 22, č. 201, ISSN 1211-2119, s. 6.

BOSTON CONSULTING GROUP: *Global Wealth*, 2011 [cit. 18.7. 2012], Dostupné z: http://www.bcg.com/media/PressReleaseDetails.aspx?id=tcm:12-77753.

BRÁZDA, R. 2002. *Srovnávací etika*. Praha: KLP, ISBN 80-85917-86-6.

CAPGEMINI A RBC WEALTH MANAGEMENT: *World Wealth Report 2012*, [cit. 15.7. 2012], Dostupné z: http://www.capgemini.com/services-and-solutions/by-industry/financial-services/solutions/wealth/worldwealthreport/.

CIHELKOVÁ, E. et al. 2001. *Měnící se uspořádání světa a nové formy vládnutí*. Praha : Nakladatelství Oeconomica, ISBN 978-80-245-1776-6.

CREDIT SUISSE RESEARCH INSTITUTE: *Global Wealth Report*, Zurich 2010, [cit. 18.7. 2012], Dostupné z: https://www.credit-suisse.com/news/en/media_release.jsp?ns=41874&l1=L3_140000.

DAHL, R. A. 1995. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, ISBN 80-85605-81-3.

EUROMONITOR: In *Focus: Global Economy Faces New Challenges*, 02 Aug 2011, [cit. 15.8. 2011], Dostupné z: http://www.portal.euromonitor.com.ezproxy.vse.cz/Portal/Pages/Analysis/AnalysisPage.aspx.

GMID Database, *Euromonitor International*, [cit. 10.5. 2012], Dostupné z: http://www.portal.euromonitor.com/Portal/Pages/Search/GeographyTreePage.aspx.

KELLER, J. 2011. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, ISBN 978-80-7419-059-9.

KELLER, J. 1999. *Úvod do sociologie.* Praha: SLON, ISBN 9788086429397.

KOUKOLÍK, Fr. 2010. *Lidství, neuronální koreláty.* Praha: Galen, ISBN 978807262654-0.

LATOUCHE, S. 2012. *Malé pojednání o poklidném nerůstu*. Brno: Za tratí , ISBN 9788090433571.

LEHMANNOVÁ, Z. et al. 2010. *Formování globálního řádu? Globalizace a global governance.* Praha : Oeconomica, ISBN 978-80-245-1649-3.

LIPOVETSKY, G. 2007. *Paradoxní štěstí. Esej o hyperkonzumní společnosti*. Praha: Prostor, 2007, ISBN 9788072601844.

LOVELOCK, J. 2009. *Gaia vrací úder: Proč se Země brání a jak ještě můžeme zachránit lidstvo*, Praha: Academia, ISBN 978-80-200-1687-4.

MILANOVIĆ, B.2005. *Worlds apart measuring international and global inequality*. Princeton, NJ: Princeton University Press, ISBN 0691121109.

MILDEOVÁ, S., NĚMCOVÁ, I. 2005. *System Dynamics Market Model with Aspects of Economic Policy.* Kobe 14. 11. 2005 – 17. 11. 2005. In: GU, Jifa, CHROUST, Gerhard (ed.). IFSR 2005 [CD-ROM]. Kobe : JAIST Press, 2005. 3 s. ISBN 4-903092-02-X.

MILDEOVÁ, S., VOJTKO, V. 2008. *Systémová dynamika*. 2. přeprac. vyd. Praha : Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1448-2.

NĚMCOVÁ, I. et al. 2010. *Ekonomická governance v hospodářsky vyspělých státech v kontextu mezinárodních vztahů.* Praha: Professional Publishing, ISBN 978-80-7431-020-1.

PAUHOFOVÁ, I. et al. 2012. *Paradigmy zmien v 21. storočí: Hľadanie kontúr v mozaike*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISBN 978-80-7144-194-6.

PETÁKOVÁ, Z.: Sypem písek do soukolí. *Britské listy* ze dne 22.6.2012, [cit. 15.7. 2012], Dostupné z: http://www.blisty.cz/art/63911.html.

ŠMAJS, J. 2008. *Filosofie – obrat k Zemi*. Praha: Academia, ISBN 978-80-200-1639-3.

VOLNER, Š. 2012. *Dynamický ekonomický systém*. Bratislava: Iris, 2012, ISBN 978-80-89256-77-8.

Vplyv morálky a etiky na ekonomiku vo väzbe na polarizáciu bohatstva

Pavlína Ivanová[1] Ekonomická univerzita Bratislava

The effects of morality and ethics on economy in context of the wealth ´s polarization

Author's contact details :

[1] *University of Economics, Faculty of National Economy, Department of Economics Theory, Dolnozemská 1, Bratislava,*

pavlina.ivanova@euba.sk

Abstract: Globalization, which was supposed to increase the number of opportunities for everybody on the contrary led to significant diminution of them s well as to making the polarization of population even more profound. Analyses performed by The World Bank clearly showed that it is only approximately 15% of population that is actually benefiting from the globalization processes, in the contrast to the non-benefiting 85%. The way the conquests of society are being distributed, with the lack of morality and ethics combined with the worsening attitude towards the environment could be fatal. The ´equality of chances 'as the basic postulate of democratic society is nowadays becoming an economic, philosophical and conceptual fiction. Debates about solving the debt crisis only thanks to adopting of the constitutional debt-ceilings or by constitution-guaranteed maximal levels of the national budget's deficit are, regrettably, a reflection of incomprehension of both the legal options as well as of the actual real perpetuum mobile of our economy.

Keywords: morality, ethics, income polarization, moral gamble, fiscal policy

Tento príspevok vznikol s podporou grantovej agentúry VEGA v rámci projektu č. 1/0517/10 Vzájomné súvislosti ľudského kapitálu a flexibility pracovnej sily v kontexte znalostnej ekonomiky

1 Úvod

Fenomény, ktoré sa dnes objavili a predstavujú skutočnú hlavnú základnú príčinu súčasných problémov, otázka obrovskej príjmovej polarizácie obyvateľstva, otázka nevymožiteľnosti práva, otázka snahy riešiť problémy systémom kontrolovanej spoločnosti, otázka náboženského fundamentalizmu, otázka prepojenia mocenských elít v rámci planéty bez ohľadu na národnú príslušnosť so snahou diktovať a kontrolovať vývoj na planéte dnes vytvárajú obrovský výrazný tlak na formovanie spoločnosti v jednotlivých krajinách, ale aj na vývoj ekonomiky samotnej. Už v súčasnosti možno konštatovať ich snahy o posilnenie nie pozície štátu, ale posilnenie pozície mocenských skupín pri formovaní vývoja krajín.[34] Je to niekoľko tisíc osôb a okolo 40 tisíc transnacionálnych korporácií, ktoré v rámci globálnej ekonomiky formujú celý planetárny vývoj. Je to paradoxné práve preto, že väčšina odborných, ale aj mocenských elít stále ako keby zostávala na úrovni fungovania národných krajín. Na jednej strane elity priznajú, že kľúčové transnacionálne korporácie majú obrovský ekonomický, spoločenský, ale aj politický vplyv. Sú v podstate mimo kontroly národných kontrolných mechanizmov, ich finančné transfery sa uskutočňujú bez akejkoľvek väzby k národným rozpočtom a podobne. Na strane druhej sa stále hovorí o tom, ako riešiť problém dlhovej služby, ako riešiť problém zvýšenia spoluúčasti

[34] STIGLITZ, J. E. - SEN, A.- FITOUSSI, J.- P. 2010. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Paris. <http://www.stiglitz-sen-itoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf>.

občanov na službách a činnosti štátu a podobne. Neschopnosť občanov domôcť sa svojich práv, neschopnosť prijať tézu rovnosti práv a povinností pre všetky etnické skupiny, snaha dostať do určitého konfliktu majoritné a minoritné skupiny v rámci spoločnosti a z tohto konfliktu vyťažiť možnosť regulovania spoločnosti celej, vedie k výraznému prehlbovaniu nedôvery občana voči štátnym inštitúciám. Pritom je paradoxné, že stačí zvýšiť kontrolu nad finančnými tokmi a transferovými systémami transnacionálnych korporácií a získanie zlomkového percenta z týchto objemov by znamenalo podstatné zvýšenie finančných príjmov a ufinancovanie väčšiny krajín.

2 Kľúčové východiskové aspekty a etické i morálne princípy

Súčasná kríza ukázala nielen virtualizáciu finančného sektora a nadmerné míňanie vlád, zadlžovanie podnikovej sféry či obyvateľstva, ale zároveň upozornila na jeden z kľúčových problémov, ktorému sa pozornosť nevenovala, a to na absenciu morálky a etiky vo fungovaní ekonomiky. Zdanlivo ide o mimoekonomický rozmer spoločnosti, ale v skutočnosti má však obrovský negatívny ekonomický dopad na fungovanie spoločnosti. Uveďme len niekoľko kľúčových údajov ako východisko. Celkový rozsah európskej korupcie v podmienkach Európskej únie sa odhaduje na 300 až 320 miliárd eur ročne . Pripomíname, že európsky rozpočet sa pohybuje v intervale od 130 do 140 miliárd eur.[35]

Rozsah korupcie znamená nielen obrovské navyšovanie nákladov v oblasti penzijného systému, zdravotníctva, objednávania výkonov verejného sektora a podobne, ale aj výraznú hrozbu pre samotný podnikateľský sektor. Rozsah korupcie v jednotlivých krajinách sveta je veľmi diferencovaný. Sú krajiny, ako napríklad škandinávske krajiny, kde rozsah korupcie dosahuje 1 – 2 %. Sú krajiny, ako je stredná Európa, kde sa rozsah korupcie pohybuje na úrovni 18 – 20 – 25 %. A sú krajiny, kde rozsah korupcie spôsobuje neudržateľnosť financovania verejného sektora. Ide predovšetkým o krajiny tzv. problémové – Grécko, Španielsko, Taliansko, Portugalsko. Existujúce analýzy ukazujú, že pokiaľ by sa podarilo dostať korupciu pod kontrolu, krajiny, ako Grécko alebo Španielsko, by dokonca nepotrebovali finančnú pomoc. Ako je možné, že rozmer korupcie je v škandinávskych krajinách 1 % a v uvádzaných krajinách 30 %?

Obrovskú úlohu tu zohráva spoločenská klíma, pretože historické tradície v škandinávskych krajinách postihovali pokusy korupčného rozvracania krajiny. Okrem toho, zvolený spoločenský model znemožňuje tým, ktorým bola dokázaná korupcia, aby sa akýmkoľvek spôsobom podieľali na činnosti alebo fungovaní verejného sektora či spoločnosti. Všetky tieto skutočnosti však znamenajú aj veľký tlak na to, aby sa ani firmy, ani občania, ani štátne orgány nesprávali korupčne. Absencia etiky a morálky postihuje všetky subsystémy ekonomiky. Úspešnými sa stávajú tie ekonomické subjekty, ktoré porušujú etické princípy, ktoré využívajú princípy morálneho hazardu a podobne. Koniec koncov, jedným z najzásadnejších chybných rozhodnutí bolo sanovanie finančného sektora po vypuknutí krízy z prostriedkov daňových

[35] Správa KPMG a Eurostatu, Brusel, máj 2012.

poplatníkov, čo viedlo k zachovaniu morálneho hazardu vo finančnom sektore.[36] To znamená dôsledky finančnej krízy zaplatili tí, ktorí ju nespôsobili. Pri dnešných úvahách o riešení dlhovej krízy v Európskej únii sa vôbec nehovorí o podiele nákladov na sanáciu bankového sektora na celkovom zvýšení zadlženosti štátov.

Ak sa dnes považuje dlhová kríza v Európskej únii za jedno z kľúčových rizík globálnej ekonomiky, jeho vyriešenie nie je možné len posunom daňových pásiem, zvýšením tlaku na občanov či zvýšením spoluúčasti občanov pri fungovaní verejného sektora. Problém je totiž v tom, že veľká časť dlhov, ktoré dnes obsahuje verejný sektor, vznikla práve na základe korupcie a tolerovania morálneho hazardu. Európska únia, uvedomujúc si tieto momenty, upozorňuje na ďalší fakt, a to, že korupcia postihuje nielen štátne orgány a vládnu sféru, ale aj oblasť samosprávy, municipalít, oblasť podnikovej sféry, a tieto oblasti zase prispievajú k celkovému rozsahu dlhov. Ak k tomu pridáme skutočnosť, že korupčná hladina sa postupne zvyšuje, a dokonca aj tradičné krajiny, ako je napríklad Nemecko, sa dostávajú pod stále väčší korupčný tlak, vzniká otázka, akým spôsobom sa bude spoločnosť brániť korupcii ako spoločenskému javu a korupcii ako ekonomickému javu?

Okrem korupcie alebo ďalších faktorov, máme tu napríklad aj oblasť nielen vnútropodnikovej kriminality, ale nazvime to oblasť kriminálneho správania sa podnikov. Ako ináč môžeme hodnotiť presun zdaňovacieho miesta z vlastnej materskej krajiny do daňových rajov? Je to korektné voči vlastným spoluobčanom, je to korektné voči krajine, ktorá určite v rade prípadov poskytla stimuly alebo pomoc podnikovej sfére, než sa vypracovala?

Dnes v podstate väčšina úspešných firiem prenáša svoje zdaňovacie miesto do daňových rajov pod tézou znižovania nákladov, optimalizácie nákladovej štruktúry alebo priamo aj neochoty platiť spoločnosti. Vzniká teda určitá morálna i etická dilema, na jednej strane časť spoločnosti, ktorá by mohla prispievať na fungovanie spoločnosti, presúva svoje zdroje inam a na strane druhej časť spoločnosti, ktorá zneužíva spoločenské podporné mechanizmy, stále hlasnejšie kričí po potrebe ďalších podporných spoločenských mechanizmov. V samotnej Európe ide o milióny ľudí, ktorí sa ocitli na tzv. okraji spoločnosti, ide o milióny ľudí, ktorí si nárokujú sociálne dávky, pomoc pri bývaní, pomoc pri stravovaní a podobne, ale zároveň dochádza k zmenšovaniu reálnych príjmov štátnych rozpočtov, výťažnosť daní postupne klesá a v konečnom dôsledku jediná, ktorá zaplatí celý tento mechanizmus, je potom stredná trieda. Tento fakt je veľmi dôležitý aj preto, že vlastne dnes sa konštatuje prehlbovanie rozdielov v príjmoch a rozdelení bohatstva v spoločnosti. Ale na rozdelení bohatstva v spoločnosti majú určitú úlohu aj mnohé uvedené skutočnosti.

Etický rozmer má byť hlavným štítom pre zachovanie solidarity, pre zachovanie korektnosti v spoločnosti a podobne. Občania sa vraj majú poskladať na pomoc finančnému sektoru, ale pritom spätná recipročná hodnota, to znamená miera korektnosti fungovania finančného sektora, potlačenie morálneho hazardu, sa, bohužiaľ, zo strany finančného sektora neobjavujú. Naopak, analýzy anglickej vlády

[36] LAROSIÈRE, J. de (chairman) 2009. The High-Level Group on Financial Supervision in the EU. Report. Brussels: Secretariat of the Group.

ukázali, že anglický bankový sektor v londýnskej City znova pokračuje v procese virtualizácie, v procese špekulatívnych obchodov atď., to znamená, vôbec nedochádza po záchrane finančného sektora k návratu k etickým princípom a k dodržiavaniu určitých ekonomicko-etických princípov. Zároveň ale veľkým problémom, ktorý sa týka podnikovej sféry a môžeme ho definovať ako vnútropodniková kriminalita, nepredstavuje len 3 bilióny eur obrovských podnikových strát[37], ale je veľmi výrazným faktorom na vnútorný rozvrat podnikovej sféry. Dnes možno povedať, že práve absencia etických a morálnych princípov je pravdepodobne jedným z významným faktorov, ktoré viedli k príjmovej polarizácii sveta v posledných 15 až 20 rokoch. Absencia týchto princípov vedie k obrovskému naháňaniu sa len za ziskom, za príjmami, za navýšením bohatstva a podobne, pritom etický a morálny rozmer, rozmer solidarity v spoločnosti, a hlavne rozmer zachovania rozumnej miery polarizácie bohatstva v spoločnosti je popieraný. Paradoxne, v súvislosti s touto líniou dochádza k nárastu egoizmu, dochádza k nárastu obáv, frustrácie spoločnosti, k nárastu agresivity a podobne.

Pritom dnes napríklad kategória "singles" je obrovskou kategóriou, ktorá v niektorých krajinách tvorí 40% až 50 % populácie. Sú títo ľudia nezodpovední alebo sú veľmi opatrní? Sú obeťou svojej honby za kariérou a podobne? Mnohé empirické výskumy ukazujú, že takejto určitej obave, strate kolektivizmu, strate solidarity podlieha stále väčšia a väčšia časť novej mladej generácie. Na druhej strane však prieskumy ukazujú, že s postupným nárastom veku dochádza aj k určitej miere zvýšenia zodpovednosti, zvýšeniu miery ochoty a tolerancie k solidarite, k určitému širšiemu akceptovaniu základných hodnôt a podobne.

Riešenie problému korupcie sa stáva skutočne alfou a omegou riešenia problémov v spoločnosti. Ale s tým súvisí aj priamo otázka morálneho hazardu. Je zrejmé, že bankový sektor Európskej únie, ktorý sa dostal do takýchto obrovských problémov, mal mať bezpečnostné mechanizmy. Mali to byť nielen medzinárodne platné smernice, ako je Bazilej I či Bazilej II, ale mala to byť aj etická a morálna miera obozretnosti v podnikaní, ktorá by mala byť určitým indikátorom a varovaním pred používaním nesprávnych a neetických schém. Na strane druhej však v rade prípadov, napríklad po uvoľnení regulácie, a to je napríklad prípad regionálnych bánk v Nemecku alebo malých bankových subjektov v Španielsku, viedli k euforickému nadšeniu nad voľnosťou investovania, a to sa prejavilo v nekontrolovanom náraste úverov, poskytovaných na projekty, na ktoré by za normálnych podmienok a kontrole rizika, nikto prostriedky neposkytol.

Veľké transnacionálne korporácie si vyberajú aj krajiny, ktoré sú nielen výhodné nízkymi daňovými sadzbami, ale ktoré sú svojím spôsobom aj ochotné akceptovať korupčné správanie sa. Z tohto hľadiska už dnes možno konštatovať, že miera vnútorného rozkladu spoločnosti – práve vo väze na korupčné správanie, práve vo väzbe na netransparentné správanie – je veľmi riziková a je podstatne rizikovejším faktorom ako vlastný objem dlhov, ktorý sa snažia jednotlivé vlády riešiť v rámci

[37] FISMAN, R. – MIGUEL, E. 2008. Economic Gangsters: Corruption, Violence and the Poverty of Nations. Princeton – Oxford: Princeton University Press. ISBN 978-0-691-13454-3.

protidlhových opatrení. Pritom, paradoxne, keby sa vyriešila korupcia, veľmi výrazne by došlo k zníženiu nákladov na verejný sektor, zníženie nákladov by umožnilo dosiahnuť podstatne rýchlejšie vyrovnaný štátny rozpočet, vyrovnaný štátny rozpočet by umožnil podstatne rýchlejšie sústrediť pozornosť na riešenie dlhov z minulosti a vyriešenie dlhov z minulosti by znamenalo výrazný posun zadlženosti jednotlivých krajín eurozóny smerom k prijateľnej miere zadlženosti. Znova nemôžeme hovoriť o čisto sociálnom faktore, naopak, ide o výsostne ekonomický faktor. Morálny hazard sa však v tomto prípade prejavuje aj v ďalšom rozmere, a tým je ochota vlád poskytovať zdroje aj na tie projekty, ktoré by za žiadnych okolností financované byť nemali. Bohužiaľ, v rade prípadov ide o infraštruktúrne projekty, kde hlavnou primárnou smernicou sa stáva vytvorenie pracovných miest, ale nie reálna udržateľnosť tohto procesu a návratnosť týchto projektov. V takomto prípade z krátkodobého hľadiska projekt vyzerá ako únosný, vzhľadom na vytvorené pracovné miesta, zvýšenie podielu na HDP a podobne. Avšak, ak je tento projekt nesamonosný a v konečnom dôsledku náklady na tento projekt len prehĺbia dlhovú službu, vzniká riziko vývoja v budúcnosti v stredno - a dlhodobom horizonte.

Musíme však konštatovať, že v rade prípadov k tomu veľmi výrazne prispieva aj bankový sektor, podobne ako pri rozvoji hypotekárnej bubliny a v rade prípadov k tomu prispievajú municipálne orgány práve realizáciou projektov, ktoré môžu byť z politického hľadiska zaujímavé a z ekonomického hľadiska sú nenávratná a nesamonosné.

Etika, morálka, šedá a čierna ekonomika

Rozmer etiky a morálky v spoločnosti samozrejme smeruje aj k otázke šedej a čiernej ekonomiky. Pokiaľ dochádza v spoločnosti k podpore alebo k tolerovaniu napríklad kriminálnych praktík, kedy dochádza k prepojeniu vládnucich elít a kriminálnych štruktúr, tak ako to niektorí autori, ako napr. Miša Glinni[38] ukázali, ako to funguje v jednotlivých, aj tzv. vyspelých demokraciách, je zrejmé, že toto prepojenie vládnych elít a kriminálnej ekonomiky nevyhnutne vedie k nárastu právneho nihilizmu a k narastaniu vnútorných problémov spoločnosti. Tak, ako absencia etiky a morálky, aj pri morálnom hazarde je výsledkom celková frustrácia spoločnosti, presnejšie slušných členov spoločnosti, ktorí síce tvoria väčšinu, avšak neparticipujú na radikálnom rozvoji bohatstva spoločnosti ako celej. Logickým dôsledkom je potom hromadenie vnútornej agresivity v spoločnosti, ktorej vyústením je potom rad vnútrospoločenských problémov. Ak v krajinách, ako je Grécko, sa stalo módou neplatenie daní, je zrejmé, že rozdiel medzi vysokými nákladmi sociálneho štátu a reálnou výnosnosťou jednotlivých odvodových a daňových systémov sa musel prejaviť v stredno - alebo dlhodobom horizonte. Kriminálna ekonomika v rade prípadov práve pri absencii etických a mravných princípov viedla až k získaniu obrovského vplyvu v spoločnosti, kde napríklad podľa talianskych autorov až 70 % zdrojov z Európskej únie už nerozdeľujú priamo štátne orgány, ale sú pod kontrolou kriminálnych skupín v talianskej spoločnosti. Taliansko je takisto veľmi významnou ukážkou vplyvu korupcie na fungovanie verejného sektora i na fungovanie politických elít. Je zrejmé, že otázka intenzity práce, otázka produktivity je v Taliansku podobná

[38] GLINNI, M. Mac Mafia. 2009. Dokořán – Argo.

ako v iných členských krajinách, avšak miera korupcie, ktorá vedie k navyšovaniu výdavkov štátu, ale aj k významnému strácaniu zdrojov štátu, sa nevyhnutne prejavuje veľmi výrazným posilňovaním moci kriminálnych elít. Musíme upozorniť na jednu skutočnosť, že pokiaľ sa korupcia nerieši, tak dochádza nielen k nárastu objemu dopadov na ekonomiku, ale čo je veľmi významné, dochádza k vytvoreniu nových, vzájomne prepojených mocenských elít, ktoré v konečnom dôsledku kontrolujú nielen podnikateľské prostredie, ale aj fungovanie samotnej spoločnosti a samotnej ekonomiky. Z tohto hľadiska varovným signálom sú napríklad tendencie, ktoré sú v Bulharsku alebo v Rumunsku či prípadne v niektorých ďalších krajinách bývalej Juhoslávie. Otázka korupcie takisto vo väzbe na Grécko, Španielsko, Portugalsko, Taliansko je mimoriadne významným fenoménom a neriešenie tejto korupcie spochybňuje snahu týchto vlád o riešenie zadlženosti, ale čo je veľmi dôležité, významným spôsobom aj spochybňuje kredibilitu vlád. Skutočnosť, že rozsah korupcie a vnútropodnikovej kriminality je až dvojnásobne väčší ako rozsah v štátnej a verejne sfére, takisto signalizuje absenciu určitých kontrolných a bezpečnostných mechanizmov. Problém je, že všetky tieto procesy sú zdanlivo izolované, nie je im venovaná patričná pozornosť a pokiaľ ekonomika alebo spoločnosť funguje v konjunktúre, tieto varovné signály sú priam zatláčané do pozadia.

V momente, keď dôjde k hromadeniu krízových javov a k hospodárskej kríze, znova sa o týchto problémoch nehovorí, hoci ony majú svoj významný podiel na rozvinutí krízového scenára. Naopak, budú sa hľadať ďalšie a ďalšie opatrenia, vrátane daňových a odvodových, ktoré majú stabilizovať spoločenskú situáciu, ale pritom tolerovaním korupčného rozkrádania verejných zdrojov pokračujú v navyšovaní výdavkov.

Štát a etika i rozpočtová politika

Samotné okresávanie sociálneho modelu alebo znižovanie systému dávky a pomoci sociálne odkázaným, obmedzovanie poskytovania výšky dôchodkov a podobne, je znova zástupným problémom, ktorý má formálne riešiť situáciu poistných mechanizmov, avšak v skutočnosti sa nikto nezaoberá otázkami typu, kto vytvoril deficitnosť poistných systémov? Bohužiaľ, v rade prípadov, a to ukazuje aj skutočnosť v krajinách Strednej a Východnej Európy, štát je jeden z významných faktorov prehlbujúcich deficitnosť poistných systémov práve preto, že si zo zákona uzákoňuje podstatne nižšie platenie poistných odvodov ako u iných ekonomických subjektov. Je to otázka riešenia rozpočtových deficitov? Je to otázka absencie etiky a morálky vo vzťahu k vlastným občanom? Je to otázka definovania nadradenosti štátu nad jednotlivými jeho občanmi? Zdanlivo to vyzerá ako filozofická otázka, ale v skutočnosti ide o veľmi zásadné fungovanie mechanizmu. Aké je morálne právo štátu vymáhať platenie daní a odvodov, pokiaľ sa sám rozhodol výrazným spôsobom znížiť platenie za svojich poistencov? V takomto prípade z právneho hľadiska, ale aj z morálneho hľadiska je zrejmé, že ide o rovnako negatívne uzurpovanie si časti prostriedkov, ktoré mali byť odvedené do poistných systémov a pre všetkých. Snaha riešiť takéto problémy privatizáciou sa ukazuje chybná nielen v krajinách Európskej únie, ale aj v samotných Spojených štátoch, ako vlajkovej lodi liberalizmu.

To znamená, odvedenie vyšších prostriedkov do poistných systémov ešte vôbec nemusí znamenať podstatne vyššie skvalitnenie služieb poskytovaných verejným sektorom. Upozorňujeme na to preto, že mnohé snahy riešiť dlhovú krízu cestou zvýšenia spoluúčasti občanov sú vlastne zámerným a vedomým deformovaním systému. Je pritom paradoxné, že otázke korupcie sa dlhé roky nevenovala pozornosť.

Dlhová kríza a korupcia

Všeobecne sa vedelo, že sa korupcia pohybuje v európskych krajinách v intervale od 10 % do 30 %. Všeobecne sa konštatovalo, že práve toto korupčné správanie vedie k prehlbovaniu deficitov štátnych rozpočtov. Zároveň sa všeobecne konštatovalo, že korupčné správanie vedie nielen k navyšovaniu výdavkov verejného sektora, ale aj ohrozuje plnenie kritérií Paktu stability. A napriek tomu od vzniku Európskej menovej únie sa nikto odvážne nepustil do boja s korupciou, morálnym hazardom, ale naopak pokrízový vývoj po roku 2008 ukázal jasne skôr ochotu zakrývať korupciu a riešiť problémy finančného sektora, napríklad cez prostriedky daňových poplatníkov, ale nedotýkať sa únikov peňazí, ktoré vyplývajú z korupcie.

Mnohé orgány v Európskej únii si uvedomujú dopady korupcie v prípade tunelovania zdrojov verejného sektora a tlačia na to, aby došlo k systémovému riešeniu korupcie. Od problému tzv. platených lobistov, až po otázku trestnoprávnej zodpovednosti predstaviteľov štátu alebo municipalít, ktorí sú vo väzbe na korupčné jednanie prichytení. Objavujú sa už aj prvé prípady napríklad trestnoprávnej zodpovednosti a potrestania takýchto poslancov, avšak zatiaľ ide stále len o úvodné lastovičky v pomerne zložitej a rozsiahlej bitke. Nie je však možné nad touto bitkou mávnuť rukou, pretože pokiaľ nedôjde k zásadnému prehodnoteniu spoločnosti vo väzbe na korupciu, morálny hazard, daňové úniky a podobne, môže spoločnosť očakávať len veľmi výrazné problémy.

Korupcia v krajinách Škandinávie je na minimálnej úrovni. A keby podobnú produkciu dosahovali dnes problémové krajiny, ako je Portugalsko alebo Grécko, znamenalo by to výrazné vyrovnanie ich národných rozpočtov. To však zostáva iba na úrovni konštatovania. Na druhej strane, všetky snahy riešiť to cestou ďalšieho zdanenia obyvateľstva, sa ukazuje ako mimoriadne problematické práve pre obrovskú príjmovú polarizáciu, ktorá vedie k tomu, že úzka, bohatá elita dávno finančné prostriedky deložovala mimo vlastných krajín a na druhej strane domáca väčšina, schudobnené obyvateľstvo, bude tvrdo doplácať na použitie úsporných opatrení. Z tohto hľadiska je celkom logická vlna sociálnych búrok, ktorá prebieha nielen v Grécku, ale vo väčšinách krajín Európskej únie. Koniec koncov aj takzvané pokojné krajiny, ako Poľsko alebo Česká republika, sa stávajú postupne takisto súčasťou výraznej vlny sociálnej nespokojnosti, ktorá sa ženie Európskou úniou. Možno použiť tvrdenia ekonómov, že vývoj v posledných pätnástich až dvadsiatich rokoch bol typický výrazným žitím na úvery, zvyšovaním celkovej úverovej záťaže všetkých ekonomických subjektov vrátane štátu a podnikov a v podstate bol životom nad pomery. Na druhej strane takisto možno ukázať, že to je obdobie extrémneho navyšovania daňových únikov kľúčových firiem z výrazného obdobia, pri ktorom

dochádza k zníženiu štátnych prostriedkov získavaných od transnacionálnych firiem a dochádza aj k extrémnemu posilneniu finančnej moci a sily transnacionálnych firiem.

Dnes hovoríme, keďže - bohužiaľ pre mnohých predstaviteľov - škandinávsky model prežil a funguje relatívne najlepšie aj v rámci súčasnej krízy, o neopakovateľnosti tohto modelu a neprenosnosti tohto modelu do iných krajín. Pritom podstata prenosnosti či neprenosnosti je veľmi jednoduchá. Keď porovnávame obrovské straty, ku ktorým dochádza vo verejnom sektore, napr. z titulu korupcie alebo rozkrádania v krajinách Európskej únie, je zrejmé, že kým korupcia dosahuje v rozmere škandinávskych krajín úroveň 1 – 2%, v strednej Európe 18 – 20% a v južnej Európe 30 – 50%, znamená to nielen rozkradnutie verejných prostriedkov, ale znamená to zásadný fenomén nedostatočnosti zdrojov pre verejný sektor, trvalé zadlžovanie týchto krajín a neschopnosti riešiť tento problém akýmikoľvek daňovými alebo inými úpravami. Položíme si otázku: „Je teda otázka boja proti korupcii a spoločenskej neprijateľnosti korupcie neprenosná?“ Transparency International uskutočnila rozsiahly prieskum v r. 2011 v dvanástich krajinách Európskej únie o prijateľnosti alebo neprijateľnosti korupcie v spoločnosti. Paradoxne, jedným z najväčších prekvapení je skutočnosť, že na 11. mieste sa umiestnila Česká republika. A najdesivejšie poznanie, vyplývajúce z prieskumu bolo v tom, že korupcia, nielenže prenikla do všetkých štruktúr českej spoločnosti, ale najzávažnejšie poznanie bolo to, že česká spoločnosť akceptuje a toleruje korupčný priestor, vytváraný v rámci českej spoločnosti. Samozrejme, tento fenomén sa týkal európskych krajín. Avšak rozsah korupcie, rozsah prelievania finančných zdrojov je dávno známy pre všetky ostatné krajiny. A je známy aj v krajinách, ako sú Spojené štáty alebo Japonsko, alebo Izrael, alebo India. To znamená, že ak fenomén korupcie a fenomén - nazvime to neoprávneného prelievania bohatstva medzi vrstvami spoločnosti - je tzv. neriešiteľný, je zrejmé, že potom možnosti riešenia dlhovej služby sú v skutočnosti zablokované, skôr možno očakávať, že spoločnosť sa dostane do neriešiteľných sporov, ktoré v konečnom dôsledku vyústia do deštrukcie dnešnej podoby spoločnosti.

3 Záver

Globalizácia, ktorá mala poskytnúť zvýšenie šancí pre každého, viedla naopak k výraznému redukovaniu šancí a prehĺbila polarizáciu obyvateľstva. Javy, ktoré v súčasnosti predstavujú skutočnú hlavnú základnú príčinu súčasných problémov, ako sú morálny hazard, šedá a čierna ekonomika, obrovská príjmová polarizácia obyvateľstva, nevymožiteľnosť práva, snahy riešiť problémy systémom kontrolovanej spoločnosti, náboženský fundamentalizmus, prepojenie mocenských elít v rámci planéty bez ohľadu na národnú príslušnosť so snahou diktovať a kontrolovať vývoj na planéte, dnes vytvárajú obrovský výrazný tlak na formovanie spoločnosti v jednotlivých krajinách, ale aj na vývoj ekonomiky samotnej. Súčasná kríza len upozornila na jeden z kľúčových problémov, ktorému sa pozornosť nevenovala, a to na absenciu morálky vo fungovaní ekonomiky.

Európska únia si dnes uvedomuje dva zásadné momenty. Prvý – treba výrazne zefektívniť fungovanie verejného sektora a zároveň dostať finančné toky vo výdavkoch verejného sektora a štátneho rozpočtu pod kontrolu. Faktor druhý – pokiaľ sa nezamedzí korupčnému navyšovaniu výdavkov verejného sektora, nie je možné

obnoviť prijateľnú mieru deficitu štátneho rozpočtu, ale zároveň aj riešenie dlhovej krízy sa odsúva do ďaleka z hľadiska časového horizontu. Práve nemožnosť vyriešiť krízu vedie k neustálemu prehlbovaniu problémov v oblasti deficitov fiškálneho okruhu a takisto pokračujúce problémy v oblasti verejného sektora. Upozorňujeme na to aj preto, že korupcia je v posledných rokoch znova na vzostupe a zároveň, súvisí to s tým, že vo verejnom sektore dochádza k vnútorným štrukturálnym zmenám váhy jednotlivých subsystémov verejného sektora a vzhľadom na starnutie populácie, začína narastať aj potreba nových, nazvime to efektívnejších metód riadenia samotného verejného sektora. Eliminovanie korupcie je zásadnou podmienkou a predpokladom preto, aby sa podarilo úspešne zvládnuť dlhovú krízu. Na strane druhej však upozorňujeme, že korupcia samotná nevyčerpáva celkový rozmer absencie etiky v ekonomike.

Návrat k etickým a morálnym princípom v ekonomike i celej spoločnosti je kľúčový predpoklad reálneho riešenia dnešných makroekonomických problémov. Neochota uvedomiť si a riešiť súčasné problémy dlhovej krízy z pohľadu zavedenia morálnych a etických princípov do všetkých oblastí spoločenského života a ich dôsledné uplatňovanie nielen počas dlhovej krízy, neumožní udržať európsky sociálny model.

Veda by mala vlastne poskytnúť nielen komplexný obraz spoločnosti, ale aj komplexné riešenia. Riešenia tých vitálnych problémov, ktoré sa dnes ukazujú ako kľúčové pre prežitie spoločnosti a zároveň vytvárajú dostatočný priestor preto, aby spoločnosť bola schopná reagovať na vonkajšie výzvy prírodného prostredia, ale aj na ekonomické a spoločenské výzvy, vyplývajúce z globalizácie.

Literatúra

FISMAN, R. – MIGUEL, E. 2008. *Economic Gangsters: Corruption, Violence and the Poverty of Nations*. Princeton – Oxford: Princeton University Press. ISBN 978-0-691-13454-3.

FRIEDMAN, G. 2011. *The Next Decade: Where we've been… and where we're going*. New York: Doubleday. ISBN 978-0-385-53294-5.

GLENN, J. C. – GORDON, T. J. – FLORESCU, E. 2008. *State of the Future*. Washington, DC: The Millennium Project, World Federation of UN Associations. ISBN 978-0-9818941-0-2.

GLENN, J. C. – GORDON, T. J. 2007. *The Millennium Project. Stav budoucnosti: vybrané kapitoly z let 1997-2007*. (Editor českého vyd. P. Nováček.) Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-1818-6.

GLINNI,M. 2009. *Mac Mafia*. Dokořán - Argo.

CHEN, C. (ed.) 2009. *China's Integration with the Global Economy: WTO Accession, Foreign Direct Investment and International Trade*. Cheltenham, UK – Northampton, USA: Edward Elgar Publishing.

KLEINOVÁ, N. 2009. *Šoková doktrína*. Dokořán –Argo.

LACITY, M. C. – ROTTMAN, J. W. 2008. *Offshore Outsourcing of IT Work. Client and Supplier Perspectives*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-230-52185-8.

LAROSIÈRE, J. de (chairman) 2009. *The High-Level Group on Financial Supervision in the EU*. Report. Brussels: Secretariat of the Group.

STANĚK, P. 2010. *Globálna kríza – hrozba alebo výzva?* Bratislava: Sprint dva, 219 s. ISBN 987-80-89393-24-4.

STIGLITZ, J. E. – SEN, A. – FITOUSSI, J. - P. 2010. *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Paris. <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf>.

WIEDEMER, D. – WIEDEMER, R. A. – SPITZER, C. 2010. *Protect Yourself and Profit in the Next Global Financial Meltdown*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.

Globalizace a malý stát aneb konec českých dějin

Oskar Krejčí [1] Vysoká škola mezinárodních vztahů, Praha

Globalization and Small State or End of Czech History

Author's contact details :
[1] *University of International and Public Relations, Prague*
U Santošky 17
150 00 Prague
Czech Republic
krejci@vip-vs.cz

UMB, Faculty of Political Sciences and International Relations
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovak Republic

Abstract: The present stage of integration and globalization leads to changes of the sovereignty of small states. This applies to both national legislation and foreign policy. In the Czech Republic, these changes are evident not only in the relation to the role of the European Union law, but also in the reduction of obligations concerning the safety of the country's population. The state's ability to ensure economic, food and military security is disappearing. In the process of post-socialist transformation the Czech Republic has shifted from semi-peripheral position to the periphery. This greatly affects the decrease of the level of political culture, especially the one of political elite. However, fundamental national stories that were formed in the course of national revival still remain in the collective unconsciousness of the public.

Keywords: small nation; small state; history; globalization; politics; culture

1 Úvod

Pohled na globalizační procesy je zpravidla veden zpětně, od představy holistického výsledku: události jsou hodnoceny podle toho, jak směřují k vytvoření jednotné relativně harmonické celoplanetární civilizace. Nabízejí se však další možné přístupy. Tím prvním může být například otázka zprostředkování, problémů, které na cestě od stavu k cíli mohou cíl změnit či jeho dosažení znemožnit. Již dnes je zřejmé, že ekonomické problémy Západu mění liberální povahu původní vize cíle – či mění liberalismus. Nebo si lze představit ještě méně žádoucí problém zprostředkování, kdy posun globálního ekonomického těžiště povede k velké válce. Jiným možným pohledem na globalizaci, než nabízí celostní a teleologické pojetí, je náhled na proměny z hlediska těch, kdo ztrácejí.

Civilizace se nerozvíjí tak, že všem přidává. Je podivnou směsicí cílených a živelných výsledků lidského konání. Podle britského historika a diplomata Edwarda Carra je historie „dlouhý boj člověka nejen o pochopení vlastního prostředí použitím rozumu, ale i jeho ovlivnění." A nejen to. Výsledkem tohoto boje je revoluční proměna, neboť „člověk se nyní nejen snaží pochopit a ovlivnit nejen své prostředí, nýbrž i sebe sama." (Carr, 1967, s. 136) Jenže prosazovaní se rozumu v dějinách doprovází atavismus. Doposud humanizace člověka zcela nepřekonala přírodní nedokonalost lidstva. Také integrace i globalizace mají pohnutou minulost plnou odlišných etap. Stačí se podívat na dějiny globalizace. Ta nezačala internetem. Ani Brettonwoodský systém po 2. světové válce nebyl jejím počátkem – ten pouze přinesl instituce, které se snaží usměrňovat již působící globalizační tendence. Základy dnešní globalizace položilo celoplanetární propojení do té doby paralelně samostatně fungujících civilizačních okruhů. A to se stalo pomocí válečné lodi v průběhu kolonizace světa evropskými státy – za cenu mnoha milionů lidských životů, deformování či přímo vyvrácení mnoha kultur.

V žádné své dosavadní vývojové etapě neměla globalizace podobu horizontálně rovnoprávně obdarovávaných celků – vždy bylo dosaženým výsledkem horizontální uspořádání ekonomických a politických vztahů. Kde vzít jistotu, že nastupující nová fáze globalizace bude jiná, bez ztrát pro některé státy, národy a kultury?

Ve většině prognóz psaných ekonomy lze nalézt tezi z arzenálu zjednodušeně pojaté teorie komplexní vzájemné závislosti: „V průběhu globalizace se snížila role státu na úkor nestátních aktérů mezinárodního dění“. Skutečně každého státu? Opravdu USA nebo Čína přestávají být mocenskými centry v klasickém slova smyslu? Při pohledu na ekonomické nástroje užívané centrální vládou v Pekingu či na vojenské výdaje Washingtonu se zdá, že některé státy nevnímají globalizaci jako postupné vzdávání se své aktivní historické role či mocenských ambicí. Také nadnárodní monopoly dokáží pečlivě rozlišit mezi domovským a hostitelským státem.

Jsou ale ve světě státy, jejichž role se v procesech evropské integrace a globalizace skutečně rozmělňuje. Jsou to malé státy.

Stát vznikl proto, aby určité skupině lidí prostřednictvím politické moci zajistil funkční kooperaci. Byla to skupina větší než kmen, kdy už tmel společenství nedokázala zajistit pravidla odvozovaná od pokrevních svazků. Úkolem státu se stalo zajistit, aby se tato větší kolektivita nerozervala vnitřními sváry nebo ji nepohltilo jiné uskupení. Má-li tuto svoji dvojí funkci stát plnit, musí být svobodný. Svoboda tvoří substanci státu. Stát má smysl jen tehdy, když zajišťuje prostor pro svévoli občanů, národa nebo alespoň oligarchů či tyrana. Nesvobodný stát je *contradictio in adjecto*. Formu svobody státu pak tvaruje suverenita. Ta se projevuje dvojím způsobem: vydáváním vlastních zákonů a prerogativou v oblasti zahraniční politiky. Pro Čechy a Slováky se v této souvislosti nabízí zásadní otázka, zda si v podmínkách globalizace a integrace může malý národní stát udržet svoji suverenitu.

Od 19. století pracují nejrůznější doktríny s představou, že sebeurčení národa je završeno až ve vlastním státě. Je ale nutné dodat, že národ může hájit své zájmy prostřednictvím státu v plné šíři je tehdy, když je daný stát svobodný. Pohled na dnešní český stát ukazuje, že malý středoevropský stát je ve své vůli omezován. Především již nevydává zákony jenom na základě svého uvážení. Jeho legislativní tvořivosti je nadřazeno komunitární právo Evropské unie. O samostatnosti jeho zahraniční politiky by bylo možné hovořit jen tehdy, kdyby tato politika vyjadřovala národní zájmy.

2 Malé Česko ve velkých změnách

Teorie o propadu významu státu se opírají především o charakteristiku globálních ekonomických procesů. Současný středoevropský liberální státník má bezesporu menší vliv na národní hospodářství než západoevropský merkantilistický státník 17. století. Nástroje, které má dnes k dispozici, jsou povětšině zúženy na nemandatorní část rozpočtu a na tu část finančních pravidel na území státu, kterou zatím neobsadila unijní normotvorba. Ekonomika není národní. Popravdě řečeno ale entita, které se říká „národní hospodářství“, byla vždy vnímána jako „hospodářství na území státu“. V dobách prosperity to není problém, neboť cílem moudrého národohospodáře není rozvoj ekonomiky, ale blaho národa. Pak stačí, když stát kontroluje sociální oblast. Tu však i ten nejlepší národohospodář přestává ovládat, když mu chybí peníze – třeba pro-

to, že ztratil kontrolu nad ekonomikou. S ironickou nadsázkou lze dodat, že to český národohospodář nepostřehl, neboť jej v mezičase na vládních postech vystřídali více či méně zdatní účetní.

Ztráta kontroly nad ekonomikou ale znamená výrazné oslabení smyslu státu. Problémem je totiž, že liberální český stát po roce 1989 ztratil kontrolu nad tím, co lze nazvat „ekonomickou bezpečností“. Řečeno jinak, ztratil kontrolu nad hospodářskými podmínkami života obyvatelstva či národa.

Stanislavu Holubcovi patří prvenství v tom, že v knize *Sociologie světových systémů* při komentování monumentálního díla Immanuela Wallersteina upozornil, že se v důsledku ekonomické transformace a rozpadu Československa posunulo Česko ze semiperiferie do oblasti periferie (Holubec, 2009, s. 133). Zjednodušeně se to dá vyjádřit tezí, že ekonomika před rokem 1989 dokázala dodávat ne sice vždy moderní, ale ucelené investiční celky, byla potravinově nezávislá a u každého většího podniku byl vedle učiliště i výzkumný ústav. Dnes je „české národní hospodářství“ přívěskem unijní ekonomiky jako subdodavatel, prodejce méně kvalifikované pracovní síly a dovozce potravin; postrádá to, co by se dalo nazvat „autonomní *knowhow*“. Stalo se životně závislé na výkyvech německé ekonomiky – loni obchod Česka s Evropskou unií představoval 73,7 % celkového obratu, přičemž s Německem to bylo 29,0 %. Podíl zahraničního obchodu s Čínou, s nímž měla Česká republika největší saldo, dosáhl pouze 6,6 %. (MPO, 2012) Podle Ústavu zemědělské ekonomiky a informací se schodek zahraničního obchodu Česka s potravinami v letech 2000 až 2011 více než zdvojnásobil a loni dosáhl 37 miliard korun. Pod kritickou hranici 80 % pokrytí spotřeby bylo loni například ovoce (77,9 % z domácích zdrojů), zelenina (36,9 %), vepřové maso (60,8 %) či drůbeží maso (78,8 %). I když se produkuje více mléka, než je potřeba (124,3 % z domácích zdrojů), z dovozu pochází více než 40 % sýrů. (Finanční…, 2012).

A nejde pouze o to, že český stát nedokáže zajistit ekonomickou bezpečnost v jejím klasickém pojetí. Neméně závažná otázka je, zda Armáda České republiky je institucí, která odpovídá úkolům současnosti. Mocenská konstelace ve střední Evropě je, měřeno dějinami, netypicky příznivá pro zachování status quo – sousedé jsou buď spojenci, nebo neutrálové, což téměř univerzálně platí i o pevninských sousedech sousedů Česka. V této situaci schválené výdaje Ministerstva obrany ČR pro rok 2012 činí 43,5 miliardy Kč, což je 1,1 % HDP nebo 3,7 % státních výdajů (MO ČR: Resortní…, 2012).

Je to hodně, nebo málo?

Výchozí informaci může přinést srovnání. Podle údajů Ministerstva obrany měla v lednu 2012 Armáda ČR 21,8tisíc vojáků a 8,2 tisíc civilních zaměstnanců. Disponuje 164 tanky, 528 obrněnýmivozidly, 194 děly, 38 bojovými letouny a 24 bojovými vrtulníky– což jsou ovšem oficiální souhrny provedené bez ohledu na to, zda jde o techniku zařazenou v bojových jednotkách, nebo ve skladech, bez zřetele na její bojeschopnost, dlouhodobé nebo krátkodobé uložení či nabídnutí k odprodeji (MO ČR: Vývoj…, 2012).Ve všech případech jde o stavy, které jsou pod limity stanovenými*Smlouvou o konvenčních ozbrojených silách v Evropě* (MO ČR: Přehled…, 2012). Československá armáda měla v roce 1938 v mírovém stavu 200 tisíc

lidí; v době mobilizace disponovala téměř 350 lehkými tanky, pět tisíci děl a 950 bojovými letadly (Minařík, 1998, s. 6-8). Kvantitativní rozdíl je tak velký, že by bylo možné hovořit o odlišné kvalitě – kdyby se i stavy podstatně mohutnější Československé armády neukázaly nedodatečné.

Prosté porovnání současných čísel s předmnichovskou republikou zjednodušuje, neboť doba se změnila. V nové éře by množství potřebných zdrojů pro armádu měla určit vládou přijatá *Bezpečnostní strategie ČR*. Z ní však je tradičně patrná značná analytická bezradnost. Poslední verze *Bezpečnostní strategie* například předpokládá, že „k prosazování účinné bezpečnostní a obranné politiky a její realizaci vláda vytvoří předvídatelný a adekvátní rozpočtový rámec“ (MZV, 2012, s. 18). Jenže v tomto vládním dokumentu nejsou vymezeny potřeby ve vazbě na rozbor konkrétní situace. Jeho autoři se vyhnuli ožehavým politickým tématům, pouze naznačili existenci tajuplných hrozeb. Nahradí-li věcnou analýzu slovník pojmů, nelze propočítat dostatečnost.

Jestliže není definován protivník a chybí-li věcná strategie, zákonitým výsledkem je chaos ve vyzbrojování: jak určit potřebné druhy zbraní a stanovit jejich potřebný počet? I když se Ministerstvo obrany změnilo ze stratéga na kupce, neví, co má objednat, co skladovat a udržovat. A tedy ani za kolik miliard. V této situaci doplněné finančními problémy státu není možné ani určit jak vypadá adekvátní rozpočtový rámec, ani jej zajistit. Protože tento stav trvá dlouho, je nemožné nalézt měřítka, podle nichž by bylo možné hodnotit Armádu České republiky jako bojeschopnou. Ostatně, kolem kterých atomových elektráren by proháněla své tanky a letadla?

Pokles významu Česka ve světových silokřivkách symbolizuje změna podílu té čísti národní ekonomiky, která je mocensky využitelná – což lze například vyjádřit pomocí komparace vývozu zbraní a munice. Podle poslední dostupné zprávy Ministerstva průmyslu a obchodu ČR byl v exportu zbraní a munice nejúspěšnější rok 2010, kdy dosáhl finančního objemu 5,5 miliard korun (MPO, 2012, s. 6 a příloha č. 6). To představovalo přibližně 286,9 milionů dolarů. Pro tentýž rok odhadl Stockholmský mezinárodní institut pro výzkum míru (SIPRI) globální prodej zbraní na úrovni 23 miliard dolarů (SIPRI, 2012, s. 12). To znamená, že podíl Česka na světovém obchodu se zbraněmi činil přibližně 1,2 % - zatímco podíl USA byl 30 %. Podle databází OSN bylo v roce 1988 Československo na sedmém místě mezi světovými exportéry nejdůležitějších konvenčních zbraní (*Human…*, 1994, s. 55). Údaje z 1. republiky představují jiný obraz: od roku 1921 se Československo neustále drželo v první desítce světových vývozců zbraní a munice. A čtyřikrát zaujalo třetí a druhé místo – přičemž v letech 1934 a 1935 dokonce místo první. Tehdy tvořil podíl Československa na světovém obchodě se zbraněmi v prvním případě 27,0 % a v druhém 24,4 % (Olšovský, 1960, s. 34).

Podstatnou otázkou zůstává: jaká je budoucnost českého národa, když se oslabuje role státu a mění se jeho geopolitická váha?

3 Příběhy obrození

Emancipaci moderního českého národa, která vyústila ve vytvoření malého národního státu, odstartovalo v 19. století národní obrození. Při zpětném pohledu se zdá, že

národní obrození přineslo Česku dva dějinné impulzy, které přispěly k vytvoření národního státu. Především z jazyka českého se stala základní a progresivní forma sociálního života. Zároveň byly pro nové tvarování politické kultury vybrány konkrétní příběhy. Vyzvednuty na piedestal – nikoliv vymyšleny, byť někdy dovyprávěny. Jejich síla nebyla a není v propagandě, ale v tom, že odrážejí kolektivní zkušenost. Z těchto příběhů se pak zrodil český sen.

Skrytým prazákladem potřeby nových příběhů bylo rozbití Velkomoravské říše. Právě tehdy geopolitická realita uzavřela české dějiny do hranic Svaté říše římské, později Svaté říše římské národa německého. Tlak Osmanů pak vedl k vytvoření velké středoevropské habsburské monarchie. Obrození jako nejušlechtilejší ozdobu českých dějiny vyzvedlo pokusy uniknout z této říše, k nimž došlo v průběhu 15. až 17. století. Přestože lze u kolébky českého obrození nalézt katolické duchovní, ostří národního obrození v jeho vyzrálé podobě směřovalo proti říšskému spolčení s katolictvím.

Nejdůležitějším příběhem pro obrozence byla husitská revoluce (1419-1436). Ta byla pojata jako velkolepý vrchol minulosti i předzvěst budoucnosti. Proto je také ve Smetanově *Mé vlasti* propojen *Tábor* s *Blaníkem*. Navíc husitská revoluce měla sociální rozměr, což radikálním nositelům českého snu umožnilo vidět národní dějiny především jako vzpouru „pyšných žebráků“. I když neměla zahraničněpolitický program, v husitských manifestech, v návrzích, aby na český trůn zasedl polský či litevský panovník, a ve spanilých jízdách za hranice zemí Koruny české je patrné vědomí potřeby zahraničních spojenců. Ve svém kompromisním završení pak husitská revoluce v projektu *Smlouvy o nastolení míru v celém křesťanstvu* (1464), tedy z dílny Jiřího z Poděbrad, dostala novou univerzalistickou podobu: tváří v tvář tlaku osmanských muslimů navrhoval spojení všech evropských křesťanských panovníků do podoby unie, která přesahovala hranice Svaté říše římské.

Odkaz Mistra Jana Husa a revoluce proti císaři a papeži se jevila i jako předzvěst německého reformátorství. Protestantsky laděné stavovské povstání (1618-1620) tak bylo druhou ideovou oporou obrozenců. To hledalo novou rovnováhu ve střední Evropě, a to mimo rámec či na troskách říše. I když hold stavovskému povstání nebyl vyjádřen v tolika příbězích jako oslava husitská revoluce, v evangelismu Františka Palackého a Tomáše G. Masaryka zarámovalo politizaci obrození téměř jednoznačně. Ovšem už u takových dědiců odkazu povstání, jakým byl Jan Amos Komenský, nacházelo obrození náboj humanistického univerzalismu.

Byť se to zdá dnes méně srozumitelné, příběh stavovského povstání pak sloužil některým obrozencům i důkazem trvalosti české státnosti. Stalo se tak pomocí teze, že ani po Bílé hoře neztratilo české státní právo svoji kontinuitu vyjádřenou v právech stavů – což bylo pojímáno jako zachování suverenity. Zároveň zastánci historického práva připomínali, že v českých zemích nikdy nebylo posádkou císařské vojsko, nebyly tu císařské soudy, neměl zde německý panovník majetek, nekonal se zde říšský sněm, ani se tu nezakládala říšská města.

Oba zmíněné pokusy vykročit ze svaté říše skončily neúspěšně. Nepostrádaly však vznešenost, která z nich učinila důležitý prvek ideologie národního obrození v 19. století i národní politické kultury 20. století. Proč se ale dnes objevuje tolik nenávisti

k Palackému, onomu obrozeneckému „otci národa“, která je cítit například s Podivenovy knihy *Češi v dějinách nové doby*?(Podiven, 1991).

Palacký byl první, kdo rozpracoval národní zájmy s důrazem na potřebu mít stát. Nebyl otcem národa, neboť český národ existoval již dávno před jeho narozením. Je ale otcem moderního politického národa, neboť to byl on, kdo zavelel k národnímu sebeurčení a ideu spojil s vlastní politikou organizační prací. Jeho *Psaní do Frankfurtu* (1848) a *Idea státu Rakouského* (1865) nejsou jen historizující studie – jsou to návody k politické angažovanosti. A v cestách do Paříže a Moskvy (1867) dal Palacký českému národu zahraniční politiku dříve, než měl tento národ vlastní stát.

Pozoruhodné je, že Palacký neformuloval úkoly národní emancipace na bázi nacionalismu, ale s ohledem na měnící se mocenskou rovnováhu ve střední Evropě – což je odkaz, kterému následně porozuměli jen nemnozí. Od teze „Kdyby státu rakouského nebylo již od dávna, museli bychom v interesu Europy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil“ se propracoval k myšlence „Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm!“ (Palacký, 1977, s. 161 a 387). Pozoruhodné je, že se při tomto posunu nejen nezřekl vnímání českého národního zájmu jako východiska, ale zachoval teoreticko-metodologické zásady hledání cest jeho zajištění. Ústřední politická hesla se měnila proto, že se změnila politická situace. Zpočátku to byl zápas o zajištění federace Rakouska coby ochranné domoviny malých národů ohrožovaných ze západu a z východu. Ten se však změnil na svár uvnitř Rakouska mezi silami hledajícími oporu vně habsburské říše. Příliš málo i liberálních rakouských Němců mělo pochopení pro slovanské národy a shlíželo se v Německu sjednocovaném kolem Pruska. Proto v *Doslovu k Radhostu* (1872) Palacký napsal, žejen největší nepřátelé se snaží, aby Čechové „v neodvratném boji světovém mezi Germánstvem a Slovanstvem nemohli státi po straně přirozených příbuzných a obráncův svých“. A dodal, že „po boji dlouhém a krutém Slovan co vítěz konečný k nepřátelům spravedlivěji chovati se bude, nežli činili Mongol, Maďar a Němec“ (Palacký, 1977, s. 58 a 61). Palacký začal ustupovat od své vize austroslavismu coby reformy říše. Připojil se k hledání významu národních dějin mimo habsburskou říši – a stále více viděl smysl českých dějin ve slovanské epopeji.

Panslovanství v různých podobách patřilo k českému národnímu obrození, byť například v souboru článků *Slovan a Čech* (1846) z pera Karla Havlíčka Borovského tomu tak nebylo (Havlíček, 1981, s. 63-88). Panslovanství ale mělo jinou povahu než pangermánství. Už při výběru a intepretaci zmíněných příběhů totiž sehrálo mimořádně významnou roli osvícenství, především ten autor, který věřil v dějinotvornou roli Slovanů – německý filosof Johann Gottfried von Herder, onen, jak praví *Slávy dcera*, „kněz člověčnosti“. U velké většiny obrozenců a jejich dědiců pak neměly národní dějiny nacionalistický či šovinistický obsah, ale v herderovském duchu směřovaly k naplnění humanistického ideálu – neboť, řečeno Kollárovými slovy,

„Národ tak považuj jediné jako nádobu lidství,
a vždy, voláš-li: Slavian! nechť se ti ozve člověk!“

Představy o holubičí povaze Slovanů jsou samozřejmě naivní – kdyby tací byli, nepřežili by. Přesto nelze srovnávat například živelné zločiny jedinců během divokého odsunu z pohraničí po osvobození Československa s programově připravenými a

prováděnými zločiny nacistických pangermánů. Když se však ono „stýkání a potýkání“ Čechů s Němci změnilo v holý boj o život, bylo možné májové dny 1945 vnímat jako logické vyústění představ některých obrozenců, že „bude v Čechách dobře, až se z Vltavy napije kozácký kůň“.

4 Sebezpochybnění národa

Jestliže Poláci hledají svoji národní oporu v postavě rolníka, šlechtice a katolicismu vzpírajícího se západnímu protestanství a východnímu pravoslaví, Češi nalezli svého hrdinu v národním umělci. I když je to nepřesné a spása jazyka i suverenity se opírala dílem o neponěmčenou vesnici, dílem o růst významu národní buržoasie, kus pravdy na spasitelské roli umělce je. Popsat ono vzepětí kultury v Českých zemích po napoleonských válkách se nikdy zplna nepodaří. Ona fascinující pouť české kultury trvala století a půl. Směřovala od návaznosti na německé vzory k vstřebání dalších, především francouzských, anglických a ruských, impulzů a vyústila v obrovské množství vynikajících literárních, hudebních, malířských i filmových děl světové úrovně. Podstatné je, že v onom období česká kultura přijala ve své většině příběhy obrozenců za vlastní. Mnohé ale nasvědčuje tomu, že již před srpnem 1968 nejeden vzpurný český synek přestával snít svůj český sen v té košatosti, v jaké jej vnímal Josef Kainar.

Obrozenecká idea samozřejmě musela svádět zápas o své národní uznání od samotného svého zrodu. Dlouho byla v ofenzivě. Své velké vítězství zaznamenala v roce 1918, kdy, řečeno v herderovských pojmech, národ jako přirozená sociální jednotka založil vlastní umělou jednotku, tedy stát. První velká zpětná vlna pak přišla se zničením masarykovské republiky. Tehdy přešli do protiútoku zastánci představ, že obrozenecká vzpoura proti říši byla nejen projevem české malicherné malosti, ale přímo sebevražednou chybou. Vždyť se přece jedná, „jak řekl tragicky zesnulý Reinhard Heydrich“, o „boleslavský komplex“, který „občas vítězí nad zdravým a spasitelským komplexem svatováclavským“ – psal Emanuel Vajtauer v knize *Český mythus* (Vajtauer, 1943, s. 48).

I dnes se zdá – alespoň při četní prací některých propagandistů a podle výroků některých politiků –, že národní obrození bylo slepou uličkou dějin. Všechny hlavní kontury obrozenecké ideje jsou zpochybňovány. To samo o sobě nevadí. Každá interpretace dějin i každá politická idea nesou v sobě nepřesnost a zpochybnění může být cestou k diskusi hledající dokonalejší pravdu. Jenže je tu problém: pochybování o pravdivosti a významu příběhů národního obrození nepředznamenalo diskusi. Přitom znevažování obrozeneckých snah ovládlo mysl značné části mocenské elity a stalo se osou oficiózní mediální nadvýroby.

5 Etnos versus teritorium

Podle *Ottova slovníku naučeného* výraz „národ“ je „hromadný název příslušníkův jednoho plemene majících společný původ, společný jazyk, společné mravy, zvyky, tradice, společnou literaturu i osvětu“ (Ottův…, 1997,s. 1046). Tento slovník byl sepsán na přelomu 19. a 20. století, tedy v době, kdy se dílo národních buditelů blížilo svému završení v podobě vytvoření samostatného státu. Dnes toto vymezení vyvolává

nejistotu. Stačí na definici národa nejasný společný původ a jazyk, když zvyky, mravy, tradice se globálně univerzalizují a nová národní kulturní tvorba se mění na jazykovou variantu světové či americké kultury? Dá se dnes mluvit o národní architektuře, oblékání či hudbě? Nejsou to jen etnografické vzpomínky? Nezměnily se z výrazu národní identity na zájmy folklorních skupin a provozovatelů skanzenů? Může školní a masmediální osvěta posilovat národního ducha, když se národní ideje povětšině zřekly?

Existuje národ, který o sobě neví či svoji existenci znevažuje?

Pojetí národa v *Ottově slovníku* je v zásadě etnické. Současné zpochybňování obrozeneckých příběhů postupuje ruku v ruce s prosazováním teritoriálními představy o povaze národa. Tomu ještě před „jarem národů“ kladl v Habsburské říši základy Bernard Bolzano. Podle něho měl národ žijící na území Čech a Moravy českou a německou větev. Současní obhájci teritoriálního pojetí národa se povětšině hlásí k individualismu Emanuela Rádla a domnívají se, že vyřešili národnostní otázku tím, že ji prohlásili za neexistující – místo etnické definice národa postavili téma občanství. Toto ztotožnění občanského a národního principu představuje velmi sporné splynutí národa a státu, etnicity a politiky. Obhájci teritoriálního pojetí tak zpravidla činí s odkazem na ideu amerického národa. Povětšině ovšem netuší, jak vypadá etnogeneze ve státě s kratičkými dějinami, jaké jsou skutečné vztahy etnik v USA a co je to americký nacionalismus.

Nový český stát nemá vyhraněnou národní ideu. Má-li nějakou, je jí kosmopolitní liberalismus. Před vznikem první Československé republiky probíhala desetiletí diskuse o smyslu českých dějin a povaze české státnosti. I když se dnes někdejší vize i spory mezi zastánci přirozeno-právního a historicko-právního přístupu nezdají jako dodatečné zdůvodnění vzniku československého státu, svědčily o nadosobním zaujetí politické elity pro potřeby národa. Před rozpadem československé federace jediná diskuse, která v Česku probíhala, byla o povaze privatizace státního majetku spojená se skrytým hledáním co největší dějinné diskontinuity. Ani ve volbách 1992, které svým výsledkem rozhodly o rozdělení republiky, se toto téma v Česku neprobíralo. I když se pak rozvodu Česko-Slovenska podařilo dosáhnout s grácií, která může být vzorem pro ostatní národy a země, výsledkem jsou dva útvary, které lze označit za geopolitické minimum státnosti.

6 Zapírání minulosti

Zároveň se současná česká politická kultura vytrhla z dějin. Zapřela, řečeno při zneužití Hegelova hodnocení Velké francouzské revoluce, celá desetiletí let vzepětí ducha, „kdy se člověk opíral o hlavu, tj. o myšlenku, a podle ní stavěl skutečnost“ (Hegel, 2004, s. 281). Místo, aby hledala důvody, proč tolik lidí vidělo cestu ke své lepší budoucnosti v byrokratickém socialismu, odsoudila minulost jako takovou – přičemž zde časová hranice v podobě dekretů prezidenta Edvarda Beneše neplatí. To je jeden z důvodů, proč česká politická kultura přestala být zdrojem nových idejí. Společenské vědy jsou ve své většině pouhou jazykovou adaptací amerického liberálně-konzervativního konsensu. Při tomto ideovém importu jsou přehlíženy jiné náhledy na svět, a to i ty, které jsou produkované americkou inteligencí, která není

součástí zmíněného ideologického konsensu. A posledním z bardů, kteří dokáží vnímat národní dějiny v jejich akční monumentálnosti, jako je Zdeněk Mahler, byla vnucena nepolitická role glosujících moralistů.

Nová mocenská elita začala tam, kde ustrnul Francis Fukuyama – u jeho největší chyby: u představy, že skončily dějiny. Jestliže dějiny skončily, netřeba jim rozumět. Jenže sebeuspokojení je cestou do pekel. Ne náhodou dává Faust mezi podmínky uznání své prohry

> *„Když obelžeš mě lichotkami,*
> *bych sebou sám byl spokojen…“*

– a Mefistofeles souhlasí (Goethe, 1982, s. 73).

Dějiny nepochybně neskončily. Alespoň ty lidské. Fukuyamova iluze konce dějin lidstva je založena na nepochopení liberalismu. Liberalismus, jako každá ideologie, zjednodušuje: nevidí zprostředkování, kdy například mezi nástroje rozdělené moci vstupují peníze personifikované postavou lobbisty či oligarchy. Nevidí zprostředkování axiomů – že svoboda odtržena od mravnosti ničí nejen antickou vizi životaschopného společenství, zavrhuje moudrost Konfucia či odkaz náboženství snad všeho druhu. Hubí tak humanistický smysl lidských dějin, který je v zlidšťování člověka a v hledání větší spravedlnosti. A sblížit svobodu se spravedlností lze jen tehdy, je-li svoboda ve své definici spojena s morálkou. Tehdy, když svobodný jednotlivec z nějakých důvodů vnímá sebe sama jako spoluodpovědného za osud ostatních. Zapřít dějiny byrokratického socialismu znamená vracet se k příčinám, které jej přivedly na svět. To neznamená, že se vrátí i byrokratický socialismus. To jen znamená, že dějiny světa neskončily. A že byl založen konec liberalismu v jeho dnešní podobě.

Ať je dějinám přisouzena jakákoliv podoba – prosté řazení významných událostí, vývoj nebo hledání či naplňování nějaké sociální ideje – tyto dějiny pokračují. Jenže to je řeč o lidstvu. Historiografie popsala zánik nejednoho národa a na mnohé další prostě zapomněla. Proto je tak nebezpečné, že se ze suverénní „velké“ státní politiky v Česku stává lokální hašteření. V hádkách poslanců lze zachytit mnohé, ale dějinnost to není. Kdyby vše bylo na nich, pak se v integračních a globalizačních procesech z národního státu nestane ani kulturní autonomie. Bylo tedy národní obrození směřující k vytvoření malého národního státu omylem?

7 Národ bez státní suverenity

Rozmělňování státní suverenity, ztráta ekonomického zajištění bezpečnosti či pokles vojenské moci nejsou v Česku pouze důsledkem snížení kvality politické elity. Základem těchto proměn je oslabované postavení malého státu v procesech globalizace a integrace. I pokles úrovně politické elity souvisí s tím, že se suverénní politika mění na politiku provinční a velká dějinná tvořivost je na periferii velmi obtížná, ne-li nemožná. Je pozoruhodné, že oba nejvýznamnější politici a teoretici moderních českých dějin, tedy František Palacký a Tomáš G. Masaryk, tyto problémy předjímali – byť tak činili na úrovni politické, nikoliv ekonomické analýzy.

Palackého vizi austroslavismu, tedy hledání cest k zajištění zájmů českého národa uvnitř velkého federalizovaného Rakouska, předcházela představa centralizace. Tím myslel celosvětové procesy směřující k vytváření velkých státních celků. Podle tohoto autora ve starověku mohly malé státy existovat, avšak jakmile začaly hraničit s velkými státy „musely i ony buďto podnikati skrze federaci pod jednotu státní vyšší a mocnější, aneb ztratiti dokonce samostatný byt svůj“. V současné době, psal Palacký roku 1848 v nedokončeném článku *Politický aforismus o státu*, „centralizace světová, množící se více a více, nedovoluje netoliko utvoření se, ale ani dlouhého trvání států nevelikých, zvláště uprostřed pevniny evropské“ (Palacký, 1977, s. 164-165).Také Masaryk, který se zasloužil o národní stát, v březnu 1933 tvrdil, že kdyby byl mladý, udělal by vše, co je v jeho silách, aby „pomohl k proniknutí myšlence utvoření spojených států evropských“ (Opat, 1999, s. 38).

Ovšem i v podmínkách propadu významu malých států je možné spoluvytvářet světové dějiny, když chce politická elita naplnit národní zájem a neusiluje pouze o pochvalu za pomoc při naplňování nestálých zájmu mocných spojenců. Dnes se například stalo hlavním argumentem na podporu současného stavu armády tvrzení, že Česko musí sdílet břemeno alianční politiky, nesmí být parazitem na nové bezpečnostní situaci. Proto prý musí posílat vojáky na vzdálená bojiště. Od roku 1990 do poloviny roku 2012 to bylo 31 vojenských misí v zahraničí – z velké části nesouvisících s českými národními zájmy. Vojenský význam české účasti v těchto misích rozhodně není velký. Mnohem důležitější je dát najevo sounáležitost s politikou spojenců. Vojáci na misích plní více diplomatickou než vojenskou funkci. K naplnění tohoto úkolu by možná bylo lepší nepěstovat si za desítky miliard vlastní armádu, ale povolit náborářům amerických soukromých armád najímat si žoldnéře i v Česku. Ministerstvo obrany by se mohlo změnit na Ministrovo pro mimořádné události, které by dbalo o zajištění dobrého fungování integrovaného záchranného systému a pomáhalo čelit nevyzpytatelným hrozbám, jako je terorismus. Pak by se Česko mohlo stát zářným příkladem nejen pro své středoevropské sousedy, ale i pro celý svět 21. století.

8 Národ bez velké politiky

Naštěstí nezáleží vše jen na politických elitách. Brilantní esej slovenského spisovatele a novináře Vladimíra Mináče *Dúchanie do pahrieb*(1970) ukázala, že si lze zachovat lásku i k „národu bez dějin“. I když se z „velké politiky“ stává politika provinční, národ nemusí zemřít. Zůstává živ ve své neodcizené kulturní aktivitě menších aglomerací, v tvorbě části umělců a společenskovědních pracovníkům, ale i v některých politických akcích veřejnosti.

To, že nějaký národ existuje, se dá poznat v okamžiku, kdy projeví nezávislý a specifický postoj. V Česku se tak děje zvláště ve chvílích, kdy se vzepře jednání odnárodněnému státu. V polistopadovém období je to patrné například v odporu proti umístění vojenské základny USA na území republiky a v nesouhlasu s předáním státního či obecního majetku církvím. V případě vládní snahy umístit americký radar v Brdech během let, kdy bylo toto téma předmětem domácího politického zápasu, provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění od listopadu 2006 do června 2009 celkem 23 šetření. Ta ukázala, že přes velkou vládní propagandu ve prospěch vojenské

základny USA, kterou aktivně podporovaly veřejnoprávní sdělovací prostředky, nepřekročil souhlas s postavením radaru v Brdech nikdy 30 %, zatímco nesouhlas neklesl nikdy pod 61 % dotázaných. (CVVM, 2009) K otázce církevních restitucí nejsou k dispozici dlouhé datové řady. Lze ale uvést dva výzkumy STEM: v roce 2008 s vládním návrhem na odškodnění církví souhlasilo 24 % dotázaných a proti bylo 76 % respondentů (Informace…, 2008); v prosinci 2011 se pro „vrácení bývalého majetku“ církvím vyslovilo 31 % a proti bylo 69 % dotázaných. (Informace…, 2011) Je zřejmé, že v těchto případech se veřejné mínění vzepřelo vládní propagandě: nepřijalo strategické mýty o raketo-jaderném nebezpečí hrozícím z Íránu či Severní Koreje; neztotožnilo se s tezí, že církvím má být „vrácen majetek ukradený komunisty“, neprokázanou v povaze zákona.

V těchto názorech a postojích je patrná národní specifika: něco podobného nelze zachytit například mezi Poláky. S určitou nadsázkou se dá mluvit o národním politickém instinktu. V duchu Jungovy psychoanalýzy lze říci, že se jedná o kolektivní nevědomí, v němž jsou obsaženy nejrůznější pojmy, mýty a symboly zděděné po předešlých generacích. Tyto složky kolektivního nevědomí tvoří psychické procesy a stavy, které nejsou obsaženy ve vědomí individuálních subjektů politického jednání, ale mají aktivní – někdy určující – vliv na chování velkých nestrukturovaných konglomerátů lidí. Toto kolektivní nevědomí „sestává z preexistujících forem, archetypů, jež si lze uvědomit až sekundárně a jež dávají obsahům vědomí pevně vyznačenou formu… Člověk minulosti je v nás živý“, psal Carl Jung (Jung, 1999, s. 150 a 154). Proto má vládní propaganda takové problémy s českou veřejností: její snahy se rozbíjí o podvědomé složky národní politické kultury, které se formovaly v dobách odporu proti cizím vojskům na českém území, ale i v protestu proti církevnímu mamonu a korupci, proti antireformaci či proti katolické podpoře Habsburků. Národ ve svých obrozeneckých příbězích jako sdílené historické zkušenosti stále žije.

Jenže i takový národ zemřít může. Ruský historik a geograf, po rodičích také básník i věčný disident, Lev Gumiljov přišel s teorií životního cyklu etnosu, který trvá přibližně 1500 let. Kdyby to byla pravda, je budoucnost českých dějin sporná už z důvodu vnitronárodních procesů. Nastartované dějiny, řečeno s Gumiljovem, vždy poháněli vpřed pasionární lidé, tedy jedinci nadaní neprůměrnou energií i schopností tvořit ideje, organizovat ostatní a vést je k naplnění nových vizí. A to i za cenu sebeobětování. V nedávno v Česku vydané knize *Od Rusi k Rusku* pak Gumiljov ukazuje, jak se pasionarita pozvolna vyčerpává a jak ve společnosti postupně zaujímají vedoucí postavení subpasionáti – lidé se sníženou hladinou pasionarity. Jejich (sebe)vražedné jednání je spojeno nejen s tím, že „usilují o likvidaci nepokojných pasionátů, ale i pracovitých harmonických osobností“. Etnos se začíná nezvratně rozpadat, přičemž „všude dominují malátní a sobečtí lidé, kteří se řídí konzumní psychologií“ (Gumiljov, 2012, s. 19). Takovéto zákonitosti odvodil Gumiljov z dějin – aniž cokoliv tušil o postsocialistické transformaci v Česku.

V procesech integrace a globalizace nedochází pouze k rozmělňování suverenity moderního českého státu – otvírá se i cesta pro novou etnogenezi, která převrství aktuální dělení národů. Osud těch současných pak v mnohém záleží na politické elitě, přičemž značná část té české nechápe povahu národních zájmů. Slábne i národní

kultura jako část sociální paměti. A tak české národní dějiny ztrácejí kontakt s budoucností.

Literatura

CARR, Edward Hallett. 1967. *Co je historie?* Praha: Svoboda.

CVVM: *Jak občané hodnotí rozhodnutí vlády USA odstoupit od plánu na vybudování protiraketové radarové základny v ČR?* (30. 11. 2009). [cit. 1. září 2012].Dostupné na: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100971s_pm91130a.pdf.

Finanční noviny, ekonomický server ČTK: *Potravinová soběstačnost ČR klesá, názory na to se liší.* [cit. 1. září 2012]. Dostupné na: http://www.financninoviny.cz/zpravy/potravinova-sobestacnost-cr-klesa-nazory-na-to-se-lisi/797730.

GOETHE, Johann Wolfgang von. 1982. *Faust*. Překlad O. Fischer. Praha: Odeon.

GUMILJOV, Lev Nikolajevič. 2012.*Od Rusi k Rusku*. Praha: Dauphin. ISBN 978-80-7272-399-7.

HAVLÍČEK BOROVSKÝ, Karel. 1981. *Lid a národ. Úvahy a články z let 1845-1851*. Praha: Melantrich.

HEGEL, Georg W. F.2004.*Filosofie dějin*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov. ISBN 80-86559-19-X.

HOLUBEC, Stanislav. 2009.*Sociologie světových systémů: hegemonie, centra, periferie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-014-8.

Human Development Report 1994. 1994. New York, Oxford: Oxford University Press.

Informace z výzkumu STEM TRENDY 06-2/2008. [cit. 1. září 2012].Dostupné na: http://www.stem.cz/clanek/1586.

Informace z výzkumu STEM TRENDY 12/2011. [cit. 1. září 2012].Dostupné na: http://www.stem.cz/clanek/2306.

JUNG, Carl G. 1999.*Archetypy a nevědomí*. In: *Výběr z díla, sv. II*. Brno. ISBN 80-85880-16-4.

MINAŘÍK, Pavel: *Mobilizace 1938*. ATM, 1998/10. [cit. 1. září 2012].Dostupné na: http://armada.vojenstvi.cz/predvalecna/mobilizace/4.htm

MO ČR: *Přehled hlavních druhů techniky a výzbroje AČR (stav k 1. lednu 2012)*. [cit. 1. září 2012]. Dostupné na: http://www.acr.army.cz/technika-a-vyzbroj/prehled-techniky/prehled-hlavnich-druhu-techniky-a-vyzbroje-acr-stav-k-1--lednu-2012-63859/.

MO ČR: *Resortní rozpočet*. [cit. 1. září 2012]. Dostupné na: http://www.mocr.army.cz/scripts/detail.php?id=5146.

MO ČR: *Vývoj skutečných počtů osob v resortu MO ČR v letech 1993-2012*.[cit. 1. září 2012]. Dostupné na:http://www.mocr.army.cz/scripts/detail.php?id=51566.

MPO ČR: *Výsledky českého průmyslu v roce 2011 a výhled na rok 2012*. [cit. 1. září 2012]. Dostupné na: http://www.mpo.cz/dokument104123.html.

MPO ČR: *Výroční zpráva o kontrole vývozu vojenského materiálu, ručních zbraní pro civilní použití a zboží a technologií dvojího užití v České republice za rok 2010*. [cit. 1. září 2012].– download.mpo.cz/get/35863/50464/582586/priloha004.pdf.

MZV ČR: *Bezpečnostní strategie České republiky2011*. [cit. 1. září 2012].Dostupné na: http://www.mzv.cz/file/699914/Bezpecnostni_strategie_CR_2011.pdf.

OLŠOVSKÝ, Rudolf. 1960. *Světový obchod a Československo*. Praha: SNPL.

OPAT, Jaroslav.1999. *T. G. Masaryk. Evropan. Světoobčan*. Praha: Ústav T. G. Masaryka. ISBN 80-901281-7-3.

Ottův slovník naučný. Digitální replika *Ottova slovníku naučného*, který vyšel v 28 svazcích v letech 1888 až 1908. CD-ROM z roku 1997. Díl XVII.

PALACKÝ, František. 1977.*Úvahy a projevy*. Praha: Melantrich.

PODIVEN. 1991. *Češi v dějinách nové doby. (Pokus o zrcadlo).* Praha: Rozmluvy. ISBN 80-85336-09-X.

SIPRI Yearbook 2012. Summary. [cit. 1. září 2012]. Dostupné na: http://www.sipri.org/yearbook/2012/files/SIPRIYB12Summary.pdf.

VAJTAUER, Emanuel. 1943. *Český mythus. Co nám lhaly dějiny*. Praha: Orbis.

Scenáre polarizácie bohatstva v globálnej a národnej ekonomike pre 21. storočie

Peter Staněk[1] Ekonomický ústav SAV

Scenarios of Wealth Polarisation in the Global and National Economy in the 21st Century

Author's contact details

[1] *Slovak Academy of Sciences, Institute of Economic Research, Department of Globalization of the World Economy, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovakia*
peter.stanek@savba.sk

Abstract: The present discussions on sustainability of the European social model are more focused on its reduction – in connection to solving the debt crisis. In fact these discussions abstract away from the key factors. Wealth and incomes polarization in the society – the direct connection to possible participation of population on financing the social model. They abstract away from the huge factor of corruption (which increases expenditures of the model), tax evasions, and speculations with VAT, gray and black economy. In light of the given facts also a demographic threat looks like different. It means, that increasing the level of control of society which will not solve all aspects, will be counterproductive. There arises a question whether discussions on control and averseness to solve the real problems of society are not two sides of the same problem. That is why the problem of social model has to be solved in the context of all contexts, and not only by aiming at the controlled society.

Keywords: Social model, demographic changes, corruption, tax evasions, polarization of society, debt crisis, global consumption, globalization.

Napísanie príspevku bolo podporené Vedeckou grantovou agentúrou MŠVVaŠ SR a SAV: VEGA 2/0208/09 Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete (súčasnosť a budúcnosť).

1 Úvod

V súčasnosti vo väzbe na globálnu a dlhovú krízu sa diskutuje o nadmernosti európskeho sociálneho modelu. Riešením problémov má byť jeho zmenšenie a obmedzenie úlohy štátu. Sociálny model je príliš drahý, neefektívny atď. V skutočnosti príčiny krízy, ale i nákladovosť modelu sú určované inými príčinami. Polarizácia bohatstva, polarizácia príjmov, korupcia, vnútropodniková kriminalita. Pričom tieto negatívne javy by vyžadovali dôslednú kontrolu. Ďalšie hrozby, ako demografická (starnutie populácie), rast zadlženosti penzijného a zdravotného systému, majú iné príčiny, stagnácia miezd atď. Preto jednoduché riešenia, obmedzenie sociálneho modelu, zvýšenie spoluúčasti občanov na nákladoch, zvýšenie kontroly ako nástroja zefektívnenia systému sa budú míňať účinkom. Opätovne je to poznanie reálnej polarizácie spoločnosti, oblastí, ktoré vedú k navyšovaniu nákladov a vnútornej previazanosti procesov, čomu je nevyhnutné venovať rozhodujúcu pozornosť.

2 Spoločenský model a kontrolovaná spoločnosť

V súčasnosti dlhová kríza vytvorila zdanie zásadného rozporu dnešnej spoločnosti a ekonomiky v niekoľkých rovinách:

- Prvú rovinu predstavuje celková záťaž spoločnosti, ktorou je dnes používaný sociálny model.
- Druhá rovina – predpokladá sa, že by mohlo byť určitým riešením okresanie sociálneho modelu, ktoré by znížilo náklady spoločnosti.
- Tretia rovina – musí sa zmeniť celkový pohľad na ekonomiku, život a kvalitu života. Cieľom nemá byť hospodársky rast, ale zvýšenie kvality života.

Všetky tieto úvahy sú ešte posilňované upozorňovaním na ďalšie hrozby – zmena demografickej štruktúry spoločnosti, pôsobenie nových technológií na potrebu práce, procesy dezindustrializácie a reindustrializácie a podobne. Zároveň sa konštatuje, že dlhová kríza je výsledkom dlhodobého žitia nad pomery, zadlžovania všetkých subjektov v ekonomike, t. j. štátu, verejného sektora, občanov, podnikov, bánk, a že je teda nutná zásadná nová paradigma, a takisto nové, minimálne redefinovanie obsahu sociálneho spoločenského modelu. Pozrime sa na tieto konštatovania vo svetle mnohých ďalších aspektov, ktoré sa v súčasnosti objavili.

Všetky diskusie o neudržateľnosti súčasného sociálneho modelu vychádzajú z premisy, že súčasný model je sociálne a finančne príliš drahý, nie je možné ho udržať bez neustáleho navyšovania zadlženosti štátu a v konečnom dôsledku je vlastne neefektívny a nekorektný. Ak sa z tohto hľadiska pozeráme na dnešný (napr. európsky) sociálny model, je však nutné konštatovať niekoľko významných momentov.

Po prvé, existujú obrovské daňové úniky, ktoré sú v rámci dnešného ekonomického modelu a sú v oblasti daňových únikov, vrátok DPH a podobne. Odhaduje sa, že rozsah daňových únikov v podmienkach Európskej únie prevyšuje hodnotu približne 800 mld. eur ročne.

Po druhé, dochádza k extrémnemu nárastu vnútropodnikovej kriminality, kde podľa analýz KPMG a Eurostatu celkový rozsah strát podnikov z titulu vnútropodnikovej kriminality v členských štátoch Európskej únie ročne prevyšuje hodnotu 1,5 bil. eur. Vzniká teda otázka, či potom reálne dosahovaná zisková marža v podnikovej sfére na úrovni 2,5 – 3 % je vlastne reálnou, alebo je vlastne len zníženou sadzbou, ktorá súvisí s tým, že sa obrovské vnútropodnikové straty neriešia tak z hľadiska zásahov voči tým, ktorí straty spôsobili, ako aj voči dopadu na celkové hospodárenie podniku. Pripomíname, že väčšina vnútropodnikovej kriminality súvisí s vrcholovým manažmentom, nie s radovými pracovníkmi.

Po tretie, existuje obrovský rozsah korupcie. Dnes sa diskutuje o korupcii na úrovni jednotlivých krajín, konštatuje sa, že korupcia v krajinách, ako je Grécko, predstavuje 30 – 40 %. Podstatou problému však nie je samotná korupcia, ale skutočnosť, že vďaka korupcii dochádza k navyšovaniu nákladov stávajúceho sociálneho modelu. Tieto sa navyšujú o 30 – 40 %, prekračujú marginálnu hranicu únosnosti financovania a v konečnom dôsledku znamenajú, že naraz – na dnešný sociálny model – nie je dostatok peňazí, nie je dostatok peňazí na pokrytie korupčných nárokov alebo nie je dostatok peňazí na pokrytie dnešného funkčného systému.

K tomu pristupuje ďalší problém, ukazuje sa, že v samotnom finančnom sektore existujú obrovské miery nekorektnosti. Nejde len o uzatváranie nevhodných sadzieb

Libor, ktoré robila Anglická centrálna banka. Nejde o to, že sa na to napojili aj ďalšie anglické, francúzske, nemecké banky, ale ide predovšetkým o to, že v dôsledku nesprávne nastavenej diskontnej sadzby došlo k úpravám u podmienok pre hypotekárne úvery, úvery pre podnikovú sféru, pre spotrebné úvery a tak ďalej. To znamená, relatívne malá nekorektnosť sa stala základom pre obrovský kaskádovitý efekt, ktorý sám výrazne zvýšil a predražil náklady fungovania spoločnosti. Je zrejmé, že pokiaľ napríklad hypotekárna sadzba nebola stanovená korektne a ide o hypotekárne úvery, ktoré sú splatné 15 – 20 – 30 rokov, znamená to, že táto nekorektnosť sa premieta dlhodobo do dlhého časového horizontu zvyšovania nákladov spoločnosti. Ak k tomu pridáme aj skutočnosť, že mnohé komoditné trhy nefungujú na základe korektného vzťahu ponuky a dopytu, dochádza ku kartelovým dohodám, ktoré navyšujú ceny kľúčových ekonomických komodít, ako sú energetické médiá, surovinové zdroje, potraviny a podobne. V dôsledku toho dochádza nielen k výraznému zvyšovaniu nákladov na životnú úroveň, ale zároveň dochádza i k výraznému roztáčaniu kolesa inflácie so všetkými negatívnymi dôsledkami, ktoré z toho vyplývajú.

Opätovne sa natíska otázka, či je problémom sociálny model, alebo všetky negatívne procesy, o ktorých hovoríme, ktoré však navyšujú v konečnom dôsledku cenu sociálneho modelu a robia ho svojim spôsobom ťažko ufinancovateľným. Dnes, keď hodnotíme tieto problémy na európskej či svetovej úrovni, väčšina analýz a väčšina analytikov sa koncentruje na *výsledný finálny problém*, a to je *výška nákladov verejného sektora* tej ktorej krajiny, nekoncentrujú sa na príčiny, ktoré viedli k finálnej podobe, danej vysokou alebo nízkou nákladovosťou verejného sektora.

Roky sa diskutovalo o problémoch štátneho rozpočtu. Taktne sa nehovorilo o problémoch samosprávnych rozpočtov a municipálnych rozpočtov. Dnes sa však ukazuje, že problém zadlženosti sa netýka len štátnych rozpočtov, ale týka sa aj všetkých subsystémov verejného sektora, týka sa samospráv (príklad španielskych, talianskych, rakúskych a nemeckých samospráv), týka sa zdravotného systému, kde dochádza k neustálemu zvyšovaniu deficitnosti zdravotného systému napriek reformám, ktoré sa realizovali v Európskej únii i v iných krajinách OECD.

Dochádza k prehlbovaniu deficitnosti penzijného systému s tým, že základným problémom je zmena demografickej štruktúry obyvateľstva, avšak vzniká ďalšia otázka. Ak si obyvatelia desiatky rokov sporili na dôchodok v poistných systémoch, kde sú tieto zdroje, pokiaľ dnes tvrdíme, že tieto zdroje na riešenie zmeny demografickej štruktúry obyvateľstva nestačia? Samozrejme, znova sa môžeme veľmi ľahko dostať k téze vzťahu ľudí v produktívnom a v poproduktívnom veku. Demograficky je možné ukázať a ekonomicky potvrdiť, aká musí byť proporcia medzi ľuďmi v produktívnom a v poproduktívnom veku, kde je marginálna hranica zvratu a tak ďalej.

V skutočnosti zásadná otázka, ktorá priamo s týmto súvisí, je, kde zmizli ušetrené prostriedky, ktoré si v rámci štátnych penzijných systémov ľudia ukladali v jednotlivých krajinách. Ak boli presúvané na prekrývanie nákladovosti sociálneho modelu, znova sa vynorí otázka, či sociálny model je príliš nákladový. Alebo došlo k tomu, že sa nákladovosť systému zvyšovala korupčnými krokmi, a v takomto prípade tie prostriedky, ktoré sa z priebežného systému dostali do systému

financovania sociálneho programu a sociálnych modelov, sa rozpustili, avšak rozpustili sa v nadmernej výške tak, aby zabezpečili aj objem a nároky korupcie. Dnes sa dokonca problémom korupcie začína zaoberať aj Európska únia. Je zrejmé, že pokiaľ by mali pravdu analýzy, a nieto dôvodu pochybovať, že nemajú, rozsah korupcie by v krajinách EÚ predstavoval ročne asi 320 – 350 mld. eur. Tieto peniaze znamenajú nielen navýšenie nákladovosti sociálneho modelu, ale znamenajú aj zásadné vnútorné prehĺbenie polarizácie príjmovej štruktúry spoločnosti. Z tohto hľadiska je teda veľmi nebezpečné zjednodušene hovoriť o tom, že daný sociálny model je príliš nákladný, musíme ho zásadným spôsobom okresať, zmrazíme dôchodky, znížime zabezpečenie zdravotníckych služieb alebo poradíme municipálnym orgánom, aby zvýšili výber miestnych daní.

Ukazuje sa totiž, že do hry vstupuje aj ďalšia významná skutočnosť, ktorú zatiaľ politické elity vo svojich úvahách nezohľadňujú, a to je otázka reálneho bohatstva a reálnej príjmovej štruktúry obyvateľov. Ide o dve odlišné skutočnosti, pretože pokiaľ hovoríme o majetku a bohatstve obyvateľstva, je rovnako zasiahnuté príjmovou polarizáciou, avšak, vzhľadom na to, že toto bohatstvo spoločnosti vznikalo desiatky rokov, rozmer polarizácie je zdanlivo menší. Pokiaľ hovoríme o polarizácii príjmov obyvateľstva v dnešnej rovine, t. j. viazaných predovšetkým na príjmy z pracovnej činnosti, prípadne na príjem sociálnych dávok, tu je skutočnosť odlišná, pretože dochádza k výraznému prehlbovaniu rozdielov a zase sme pri skutočnosti, že pokiaľ dochádza k vnútropodnikovej kriminalite, nie je to záležitosť radových pracovníkov, ale špičkových manažérov a zisky z týchto krokov zostávajú úzkej špičke špičkových manažérov, a tie opätovne prehlbujú v prvej rovine príjmovú polarizáciu spoločnosti a v druhej rovine príjmovú polarizáciu bohatstva vnútri spoločnosti.

Zdanlivo to vyzerá tak, že ide o problém, ktorý nesúvisí s problémom sociálneho modelu a kontrolovanej spoločnosti. V skutočnosti dochádza k priamej štrukturálnej väzbe medzi týmito faktormi.

Úspory obyvateľstva – dnes jedným z najväčších šokov v USA nebolo zistenie, že recesia pretrváva, proces tvorby pracovných miest neprebieha tak, ako sa predpokladalo, ale skutočnosť, že americká spoločnosť sa rozdelila na tri skupiny. Prvá skupina, ktorá nemá žiadne úspory, druhá skupina, ktorá má úspory v rozsahu finančného prežitia na niekoľko mesiacov až rok, tretia skupina, ktorá má rozsiahlejšie úspory, ale je vnútorne diferencovaná, to znamená znova – väčšina má nízke úspory a iba veľmi úzka skupina má vysoké úspory. Táto príjmová polarizácia sa prejavuje aj v európskych krajinách a takisto dochádza k tejto vnútornej diferenciácii. Otázkou je, pokiaľ dochádza k zmrazeniu miezd a pokračuje inflačné pôsobenie, zvyšujú sa životné náklady, je možné udržať súčasnú štruktúru bohatstva za predpokladu zmrazenia, alebo ak nie priamo, pokles reálnych príjmov?

Tento problém sa z hľadiska významnosti posúva dopredu práve preto, že už v súčasnosti vidíme (posledné dva roky), že dochádza k stagnácii miezd, v rade prípadov dochádza reálne k poklesu reálnych miezd a *znamená to teda, že vzťah medzi úvermi, vývojom miezd a zmenou štruktúry nasporeného bohatstva môže zásadným spôsobom posilniť problémy globálnej spotreby.*

Dnes Európska únia diskutuje o tom, že je nutné vytvoriť milióny pracovných miest – v prvej fáze pre absolventov škôl a v druhej fáze aj pre ďalšie skupiny obyvateľstva. Problém je v tom, že nové technológie tlačia na úsporu práce, nízka cena práce v iných krajinách znamená presúvanie výrob a v konečnom dôsledku ani nízka cena práce, ani presúvanie výrob pre podniky nerieši kľúčovú otázku prežitia, pretože obrovské straty, vyplývajúce z vnútropodnikovej kriminality, zásadným spôsobom ohrozujú *cash flow* jednotlivých malých i veľkých firiem. Problém bohatstva spoločnosti sa takto kumuluje aj s ďalšími skutočnosťami – ako je dlhodobá nezamestnanosť, teritoriálne rozloženie bohatstva, problémy vývoja životných nákladov a životných príjmov a podobne.

Je to paradoxné aj preto, že súčasťou dnešného sociálneho modelu je politickými elitami proklamované tvrdenie, že obyvatelia majú zvýšiť svoju angažovanosť pri postaraní sa samých o seba v budúcnosti. To znamená, mali by vstúpiť do penzijného pripoisťovacieho systému, mali by vstúpiť do zdravotného pripoisťovacieho systému, mali by vstúpiť do ďalších systémov, ktoré by im mali garantovať určitú životnú úroveň v prípade mimoriadnych životných situácií. Otázka však znie, v akej mene a v čom majú šetriť ľudia, ktorých príjmy stagnujú, pritom životné náklady narastajú?

Ak sa príjmová polarizácia spoločnosti skombinuje s vyššou spoluúčasťou občanov na prefinancovávaní jednotlivých subsystémov verejného sektora, dôjde k výraznému prehĺbeniu polarizácie obyvateľstva, ale tentoraz už nielen príjmov, ale aj vlastného bohatstva spoločnosti. Ak dnes väčšina populácie, vzhľadom na stagnáciu príjmov, riziko nezamestnanosti a podobne, prechádza na záchovný model, znamená to, že napriek snahe po spotrebe budú realizovať iba minimálny rozsah spotreby, prejdú len na pokrytie základných životných potrieb a budú dúfať, že vývoj sa postupne zmení, aby sa obnovila možnosť tvoriť úspory a zároveň možnosť nového zadlžovania.

Problémom a rizikom teda nie je zmena demografickej skladby, ale skutočnosť, že dnešné obyvateľstvo nemôže aj súčasne spotrebúvať, tým udržať produkčné kapacity, aj zároveň šetriť pre vyššiu spoluúčasť v službách verejného sektora a aj zároveň reálne vyššie šetriť, aby obnovilo veľký úbytok bohatstva a jeho prerozdelenie, ku ktorému došlo v spoločnosti v 90. rokoch a po miléniu. Tieto roviny problémov sa potom premietajú do konštatovania, či je súčasný sociálny model udržateľný, alebo nie. Liberáli odpovedajú celkom jasne, že kľúčom je pokračovanie v zásadách Washingtonského konsenzu, t. j. privatizácia, deregulácia a tak ďalej. Sú však už opatrní v prínosovosti týchto nástrojov a už nehovoria o okamžitej prínosovosti a spáse pre štátny rozpočet alebo verejný rozpočet, ale hovoria o dlhodobom „tendovaní“ k zlepšeniu fiškálnej a rozpočtovej pozície či už štátu, alebo samosprávnych orgánov.

Celkovo sme sa však dostali do situácie, v ktorej už dnes nie je možné diskutovať o tom, či zachováme penzijný systém, zvýšime spoluúčasť občanov a podobne, lebo dochádza k mixu a ku kumulatívnemu pôsobeniu viacerých skutočností. Rad teoretikov dokonca štruktúruje jednotlivé hrozby a jednotlivé riziká pre stávajúci sociálny model a navrhujú buď okresanie sociálneho modelu a zvýšenie spoluúčasti občanov, alebo zvýšenie kontroly nad spoločnosťou tak, aby rizikové fenomény bolo možné udržať pod kontrolou. Či už z hľadiska demografického vývoja, príjmovej polarizácie, či už z hľadiska ďalších aspektov. Pozrime sa na tieto riešenia.

Je zrejmé, že pokiaľ bude pokračovať starnutie obyvateľstva, proporcie medzi ľuďmi v produktívnom a poproduktívnom veku sa budú meniť v prospech ľudí starších vekových generácií. Na druhej strane posun veku odchodu do dôchodku, ktorý pravdepodobne bude nadobúdať na razancii, bude znamenať, že dnešné generácie budú pracovať minimálne do veku 65 – 70 rokov. Problém je však v tom, že toto nebude riešiť otázku penzijného systému, ale tú by mohla riešiť jedine reálna podoba vývoja miezd aj vo väzbe na celkový rast produktivity práce vzhľadom aj na nové technológie. Pokiaľ by sa naozaj nové technológie premietli do takého výrazného nárastu zisku, ako sa predpokladá, je zrejmé, že by nemalo dochádzať k stagnácii miezd (čo bude vyhrocovať demografický rozpor), ale malo by dochádzať aj k nárastu miezd z titulu vyššieho zisku a vyššej produktivity. Pokiaľ bude dochádzať k takémuto nárastu miezd, zároveň to znamená, že by sa mohla udržiavať buď vyššia spotreba, alebo by bolo naozaj možné realizovať systém vyššej spoluúčasti občanov. Problém všetkých týchto diskusií je však spojený s tým, aký vysoký bude rast miezd, pokiaľ by sa aspoň časť ziskovej marže premietla do tohto nárastu. *Možno povedať, že faktor stagnácie miezd je dnes väčšou hrozbou ako vlastné demografické presuny, hlavne pokiaľ hovoríme o demografických presunoch v časovom horizonte 2050 – 2060.*

Hlavný problém je dnes skutočnosť, ako riešiť dlhovú krízu, obnoviť spotrebu, udržať produkčné kapacity a zároveň zásadným spôsobom zmeniť pohľad na polarizáciu bohatstva aj príjmov v spoločnosti.

Ďalší problém je otázka spoluúčasti. Pokiaľ znova bude pokračovať stagnácia miezd, oficiálne zdôvodnená krízou, znamená to, že vzhľadom na rozpúšťanie bohatstva nízkopríjmových skupín, tieto nebudú môcť zvýšiť svoju spoluúčasť na financovaní, napríklad zdravotníctva, dopravy, penzijného systému a podobne. Vzhľadom aj na nárast nákladov na život, budú skôr prechádzať k záchovnému modelu, čo však aj tak bude riešenie len na niekoľko rokov. Pokiaľ by tento trend pokračoval, je zrejmé, že ani stredné príjmové skupiny nebudú schopné neskôr zvýšiť svoju angažovanosť vo financovaní jednotlivých subsystémoch verejného sektora. Samozrejme, znova možno hovoriť o tom, že napríklad samosprávne orgány obmedzia rozsah poskytovaných služieb, výrazným spôsobom posunú ceny služieb napríklad v oblasti odvozu komunálneho odpadu alebo dopravy a podobne.

Avšak znova vzniká otázka, akú funkciu potom zastáva štát, pokiaľ zásadné infraštruktúrne systémy bude okresávať oficiálne, pod heslom nedostatku finančných zdrojov? Môžeme teda konštatovať, že problémom je príjmová polarizácia alebo problémom je stagnácia miezd v kombinácii s rozpúšťaním bohatstva už nazhromaždeného v spoločnosti?

Ide o dve roviny pohľadu. Prvá rovina – pri stagnácii miezd, hovoríme o priemerných mzdách, však dochádza k obrovskému navyšovaniu bonusov a príjmov, ktoré získavajú špičkoví manažéri. Tieto príjmy tisícnásobne prevyšujú úroveň príjmov bežných pracovníkov a svojím spôsobom v konečnom dôsledku zásadne posúvajú objem príjmov aj objem bohatstva v rukách úzkej skupiny. Hovoríme o skupine 5 – 10 % populácie. Druhá rovina – čo ale znamená, že hlavným problémom nie je len to, že doteraz došlo k výraznej príjmovej polarizácii bohatstva aj príjmov, ale hlavný problém je v tom, že vďaka tomuto vývoju dochádza k výraznému prehlbovaniu polarizácie bohatstva v spoločnosti, čo v konečnom dôsledku znamená

zvýšenie tenzie vo väzbe na diferenciáciu príjmov a v konečnom dôsledku znamená znovu ohrozenie globálnej spotreby, aj prehĺbenie príjmovej polarizácie v spoločnosti. Pôvodné úvahy, ktoré sa zameriavali iba na otázku diferenciácie výšky príjmov, vychádzajúc z miezd, prípadne sociálnych dávok, sa dnes ukazujú ako nedostatočné, pretože kľúčovou otázkou sa stáva polarizácia už vytvoreného kumulovaného bohatstva.

Medzi USA a Európou existuje významný rozdiel. Pri internetovom boome, ktorý bol v období 1996 – 2000, značná časť obyvateľstva USA využila svoje úspory, transformovala ich do akcií počítačových firiem a po veľkom kolapse v marci 2000 značná časť úspor amerických domácností vlastne už neexistuje. To sa premieta aj v štatistike, ktorú sme spomínali. Na druhej strane, v Európskej únii obyvateľstvo bolo vždy opatrné vo vzťahu k investovaniu na kapitálových trhoch, možno povedať, že skôr udržiavalo konzervatívne bohatstvo v štruktúrovaní, ktoré získalo v povojnovom období. To znamená, že ani kolaps nových trhov a technologických trhov v roku 2000 významnejšie nezasiahol do štruktúry bohatstva v európskej spoločnosti. Európsky sociálny model sa zároveň vyznačoval podstatne menšou mierou vnútornej diferencovanosti oproti americkému modelu, čo zasa vytváralo úplne inú stabilitu vnútri spoločnosti.

V európskej spoločnosti sa však, ako aj v americkej, začala prejavovať tendencia ohrozenia strednej triedy. Európsky sociálny model je výrazne založený na veľkosti a rozsahu strednej triedy, ktorá v jednotlivých spoločnostiach prevyšuje 60, 70 až 80 %. Takto rozsiahla stredná trieda má nielen nazhromaždené bohatstvo, ale je odolnejšia voči výkyvom príjmov a v konečnom dôsledku je schopná určitej adaptability vo väzbe napríklad na zmeny verejného sektora. Bohatstvo tejto strednej triedy sa však v Európskej únii posledných 8 – 10 rokov takisto začína rozplývať. Reálna stagnácia miezd, rast životných nákladov, problémy, ktoré súvisia s celkovým penzijným, zdravotným, dopravným systémom viedli k tomu, že aj u strednej triedy stále väčšia časť čerpá naakumulované bohatstvo a dochádza nie k jeho navyšovaniu (v zmysle zachovania príjmovej polarizácie), ale dochádza k jeho vnútornému čerpaniu, čo v konečnom dôsledku znamená prehĺbenie príjmovej polarizácie aj v európskej spoločnosti. O týchto dvoch modeloch hovoríme aj preto, že aj keď v samotnej Európe existuje niekoľko sociálnych modelov – škandinávsky, nemecký, taliansky a podobne, vo väčšine prípadov tieto modely majú podobné analogické črty, teda aj fungovanie týchto systémov je podobné.

Na druhej strane taká rozsiahla kontrola spoločnosti, aká sa vytvorila v USA, zatiaľ v Európskej únii neexistovala. Treba však povedať, že aj Európsky parlament v posledných 2 – 3 rokoch prijíma rad legislatívnych noriem, ktoré významným spôsobom zvyšujú kontrolu nad spoločnosťou (nehovoríme len o sérii zákonov komunitárneho typu, ktoré zaväzujú mobilných operátorov k poskytovaniu, archivovaniu alebo uverejňovaniu dát, ktoré sú citlivé pre takzvané kontrolné a riadiace orgány).

Z tohto hľadiska sme svedkami zaujímavej polarizácie. Americký model, ktorý bol vždy založený na výraznej príjmovej polarizácii, ale aj výraznej polarizácii bohatstva, začína byť taký tenzný, že samotní čelní predstavitelia USA si uvedomujú nutnosť utlmenia obrovskej polarizácie, preto postupujú napríklad aj cestou poskytnutia

niektorých druhov bezplatných alebo nízko-nákladových služieb obyvateľstvu, ako je zdravotná reforma, penzijná reforma a pod.

Európsky sociálny model je odlišný. Ak vezmeme do úvahy škandinávsky sociálny model, ktorý sa ukazuje ako najživotaschopnejší, tento model je stále schopný zvládnuť aj demografické zmeny, aj problém stagnácie miezd, ale aj problém celkovej globálnej dlhovej krízy. Stredoeurópsky, nemecký alebo francúzsky model už má väčšie problémy, avšak stále, pokiaľ by sa odstránila korupcia, plytvanie a neefektívnosť vo verejnom sektore, môže opätovne udržať celkovú situáciu ako prijateľnú.

Vlastný sociálny model, daný výškou nákladov na zdravotníctvo, výškou priznávaných penzií a tak ďalej, je odrazom sociálneho systému. Na druhej strane, pokiaľ nevieme, čo zvyšuje nákladovosť tohto systému, prípadne nevieme odpovedať na otázku či tento systém je efektívny alebo nie, tak tu neplatí premisa, že model musí zodpovedať úrovni danej krajiny. Nie je teda možné dosiahnuť integráciu sociálnych systémov bez zásadného prehodnotenia súčasného stavu. Reálna integrácia fiškálnej, rozpočtovej, prípadne bankovej politiky nikdy nebude dostatočná práve preto, že tieto politiky majú byť nástrojom kvality života a nie naopak. Na tieto skutočnosti upozorňujeme preto, že zatiaľ prevládajú názory jednoduchého riešenia. Integrujeme fiškálnu, rozpočtovú, bankovú politiku v rámci Európskej únie. Zmenšujeme sociálny model v jednotlivých krajinách vo väzbe na zníženie deficitu verejného sektora, budeme poskytovať finančné stimuly zahraničným investorom, hoci títo vytvárajú neporovnateľne menej pracovných miest a v konečnom dôsledku za dané investičné stimuly by sme mohli získať podstatne viac pracovných miest v spolupráci s domácimi podnikmi.

Pokiaľ tento vývoj znova bude pokračovať v systéme stagnujúcich miezd, znamená to, že strata a polarizácia bohatstva a následne na to diferenciácie v oblasti miezd, výrazným spôsobom limitujú nielen možnosti zvýšenia spoluúčasti občanov na sociálnych systémoch, ale, bohužiaľ, limitujú aj zásadným spôsobom možnosť akýchkoľvek ďalších zmien, dnes existujúcich sociálnych systémov. Logickým dôsledkom toho môže byť zvýšenie kontroly spoločnosti. Dnes voláme po zvýšení kontroly v oblasti daní, v oblasti odvodov, v oblasti municipálneho systému a podobne. Ale zároveň pod tézou zvýšenia kontroly si predstavujeme, že tá kontrola sa dotýka iných aspektov, nie nás samých.

Kontrola samotná, aby bola účinná, nesmie byť vo väzbe na ten systém spoločenskej deštrukcie, ktorú dnes predstavuje korupcia, presuny podnikov do daňových rajov a podobne. Znamená to teda, že otázka kontroly spoločnosti rozvinutým a dokonalejším kontrolným systémom, vôbec nemusí byť zárukou, že spoločenský systém sa stane efektívnejším, v konečnom dôsledku spoločensky udržateľnejším, a čo je veľmi dôležité, bude pôsobiť proti prehlbovaniu príjmovej polarizácie obyvateľstva. Ak chceme dnes hovoriť o otázke kontrolovanej spoločnosti, tak, samozrejme, je možné používať kontrolné mechanizmy. Napríklad poskytovanie informácií o úsporách uložených mimo jurisdikcie materskej krajiny, zahájenie tvrdých sankčných opatrení proti daňovým rajom, požadovanie informácií o klientoch v oblastiach so zvláštnym finančným režimom. Toto všetko môžeme použiť ako nástroje kontrolovanej spoločnosti, zároveň ako nástroje uvádzajúce do rovnováhy

dnešný sociálny model a reálnu výkonnosť ekonomiky. Ďalšou stránkou však je, či takto chápané úvahy sú reálnym odrazom sociálneho modelu a reálnym odrazom finančných a ekonomických tokov.

3 Záver

Jednoduché riešenia dnešných problémov (obmedzenie sociálneho modelu, vyššia kontrola) nebudú riešením. Závažnosť demografických zmien je známa už dávno. No až dlhová kríza obnažila v plnom rozmere tektonické zlomy v dnešnej spoločnosti. Odhalila ich, ale zároveň ukázala, že je nutné sa zaoberať skutočnými príčinami a nie riešením zástupných problémov. Z tohto aspektu sa kľúčovým ukázala polarizácia bohatstva a príjmov v spoločnosti (a jej rýchle prehlbovanie) a skupina faktorov, ktoré navyšujú nákladovosť modelu (korupcia) alebo znižujú príjmy spoločnosti (daňové úniky, vnútropodniková kriminalita atď.). V tomto kontexte navrhované riešenia (doposiaľ) neriešia ani jeden okruh. Plošné zvýšenie kontroly v spoločnosti (v priamej či nepriamej podobe) tiež neprináša riešenia.

Život na dlh narazil na svoje objektívne hranice a zadlženosť všetkých subjektov vytvára dlhový šok. Ak však spoločnosť je založená na spotrebe, musí sa to premietnuť i do jej štruktúry. A tento vnútorný rozpor nevyrieši ani zvýšenie kontroly (môže len dočasne zmierniť problémy). Kľúčovým aspektom je poznať mechanizmus príčin a vzájomných súvislostí, ktorý viedol k dnešnému stavu a navrhnúť riešenia, ktoré odstránia príčiny tohto stavu. Zvýšenie kontroly v spoločnosti (od sociálnych dávok po uloženie úspor) je čiastočnou cestou riešenia. Pokiaľ sa však nebudú riešiť i iné roviny – etika, korupcia, daňové úniky atď. – nie je možné očakávať trvalé riešenie dnešných problémov.

Literatúra

FISMAN, R., MIGUEL, E. 2008. *Economic Gangsters: Corruption, Violence and the Poverty of Nations*. Princeton – Oxford: Princeton University Press. ISBN 978-0-691-13454-3.

FRIEDMAN, G. 2011. *The Next Decade: Where We've Been… and Where We're Going*. New York: Doubleday. ISBN 978-0-385-53294-5.

CHEN, C. ed. 2009. *China's Integration with the Global Economy: WTO Accession, Foreign Direct Investment and International Trade*. Cheltenham, UK – Northampton, USA: Edward Elgar Publishing.

LACITY, M. C., ROTTMAN, J. W. 2008. *Offshore Outsourcing of IT Work. Client and Supplier Perspectives*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-230-52185-8.

STANĚK, P. 2010. *Globálna kríza – hrozba alebo výzva?* Bratislava: Sprint dva. 219 s. ISBN 987-80-89393-24-4.

STIGLITZ, J. E., SEN, A., FITOUSSI, J.-P. 2010. *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Paris. Dostupné na: <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf>.

Súvislosti polarizácie bohatstva a globálnej spotreby v krízovom období

Iveta Pauhofová[1] Ekonomický ústav, Slovenská akadémia vied

Connections between wealth polarization and global consumption in the crisis period

Author's contact details

[1] *Institute of Economic Research, Slovak Academy of Sciences, Sancova 56, Bratislava, Slovak Republic*
ipauhofova@yahoo.com

Abstract: The search for the way out for indebted countries resounds in the current crisis period and the pressure to keep the global consumption is gaining strength. Thoughts about their solution are connected with the issues of the wealth polarization and with the fact, that the newly gained wealth must be distributed differently than to date. We can constantly hear the opinion, that the distribution processes should also include resources earned from the fight against corruption, tax evasions, grey and underground economy. Population's savings, its overall wealth, are significantly differentiated on regional basis and the process of impoverishment of the majority and the strengthening of the status of ultra-rich people is visible in the income stratification of the global population. At the same time, the search for ways out of the crisis represents an attempt to answer the questions of the further development of the civilization. This is directly connected with the thoughts about the possible clash of cultural civilization models, like the Asian, Arabic and Euro-American ones, or the thoughts about creating a new global, less heterogeneous model, which would be easier manageable by narrow governing elite. The relation of the wealth polarization and the global consumption is gaining new contours in the developing controlled society.

Keywords: wealth polarization, global consumption, current crisis period, saving of population, indebted countries, new wealth distribution, corruption and tax evasions, developing controlled society

Napísanie príspevku bolo podporené Vedeckou grantovou agentúrou MŠVVaŠ SR a SAV v rámci riešenia vedecko-výskumných projektov: VEGA 2/0208/09 Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete (súčasnosť a budúcnosť) a VEGA 2/0004/12 Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí (geopolitické, ekonomické a kultúrne aspekty).

1 Úvod

Tak ako postupuje kríza v globálnej spoločnosti a nadobúda rôzne prívlastky, tak sa dostáva aj problematika príjmovej polarizácie a polarizácie bohatstva do zásadne novej roviny skúmania. V oveľa významnejšej miere ako doteraz je nutné sledovať súvislosti polarizácie bohatstva a globálnej spotreby. Znamená to nielen sústrediť pozornosť na veľkosť bohatstva a jeho stratifikáciu vo vnútri krajín, ale aj na faktory diferenciácie bohatstva medzi krajinami a skupinami krajín. Nie je možné nepostrehnúť, že práve hľadanie východísk z krízy bude ležať v oblasti správneho pochopenia súvislostí polarizácie bohatstva spoločnosti a globálnej spotreby. Zároveň je potrebné zisťovať, či jednotlivé kultúrne a spoločenské modely majú spoločné východiská z krízy, alebo každý z modelov na základe svojich vnútorných špecifík indikuje diferencované východiská. Skúmanie práve týchto vnútorných špecifík umožní naznačiť potenciál

stretov krajín založených na rozdielnych kultúrnych modeloch pri hľadaní spoločných východísk z krízy v jej jednotlivých etapách.

Všetky doterajšie významnejšie snahy o naštartovanie ekonomík v smere zabezpečenia rastu, a tým aj rastu spotreby, sa v súčasnosti orientujú na riešenie problémov súvisiacich so zadlženosťou krajín. Operuje sa tak so zadlženými vládami, so zadlženými podnikmi, finančnými inštitúciami, ako aj zadlženosťou domácností. Identifikujú sa problémy v rovine úspor domácností v jednotlivých regiónoch sveta. Hľadajú sa cesty, ako zadlženosť riešiť, pritom oblasť korupcie, daňových únikov, šedej a čiernej ekonomiky, ktorá predstavuje významný potenciálny zdroj príjmov, zostáva buď na okraji záujmu, resp. je považovaná za neriešiteľnú z rôznych aspektov.

Vzhľadom na zložitosť riešenia obnovenia spotreby nie je jednoduché formulovať jednotlivé kroky, ich postupnosť a poskytnúť komplexný pohľad na procesy, ktoré majú spotrebu naštartovať. Preto sú uvedené niektoré úvahy o krátkodobých riešeniach a niektoré cesty možného prístupu k riešeniu problematiky spotreby dlhodobého charakteru, všetko vo väzbe na polarizáciu bohatstva.

2 Zadlženosť, bohatstvo, úspory - súvislosti

Z analýz OECD a Eurostatu vyplýva, že väčšina populácie v USA nemá úspory. Približne 30% obyvateľstva nemá žiadne úspory a pokiaľ potrvá recesia, ďalších 30% populácie minie svoje úspory do pol roka. Zvyšných 30% obyvateľstva má úspory, ktoré môžu vydržať rok až dva. Pritom sa celkovo nezmenil objem záväzkov, ktoré vyplývajú z kreditných kariet. V EÚ je nielen problém s úsporami, ale celkovo s dlhmi. Krajiny EÚ sú z hľadiska zadlženosti obyvateľstva zadlžené menej ako USA. Istú orientáciu v proporciách zadlženosti krajín a v jej vnútornej štruktúre udáva nasledujúci graf.

Graf 1: Kompozícia štruktúry celkového dlhu vybraných krajín ako % z HDP (2.Q 2011)

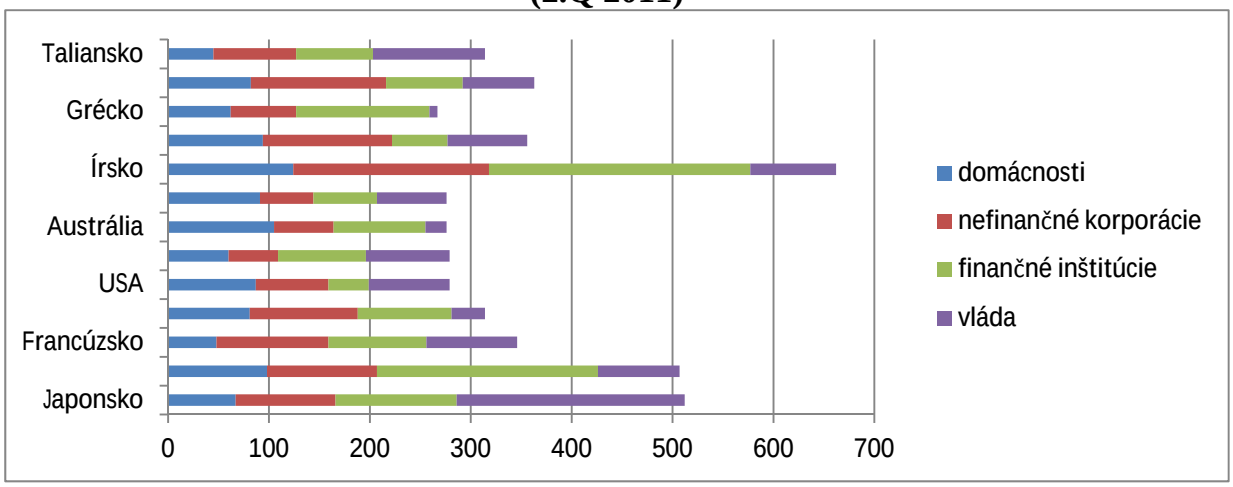

Pramene :spracované z údajov McKinsey Global Institute, národné banky, Bank for International Settlements.

Napriek tomu, že ide o údaje za určitý výsek obdobia, je zreteľné, že v prípade veľkých ekonomík, ako aj ekonomík eurozóny, ktoré sú v „totálnej kríze“, ide o hrozivý vývoj zadlženosti tak v jej celkovej úrovni, ako aj v jej vnútornej štruktúre.

Detailnejší pohľad na zadlženosť jednotlivých krajín EÚ, ako aj na ukazovatele orientujúce v manévrovacom priestore niektorých súvislostí bohatstva a spotreby udáva nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 1: Vybrané finančné ukazovatele pre orientáciu v súvislostiach polarizácie bohatstva a spotreby v krízovom období

Krajina	**dlh/HDP (%) 2011**	**fin.majetok domácností k HDP (%) 2000 ***	**fin.majetok domácností k HDP (%) 2007 ***	**miera úspor (%) 2011 ****	**fin.aktíva na 1 obyv. (euro) *****
Grécko	165,3	171,6	138,9	-7,3	25 600
Taliansko	120,1	250,9	240,8	7,5	54 200
Írsko	108,2	154,2	161,7	8,6	.
Portugalsko	107,8	222,4	223,5	6,4	28 700
Belgicko	98	316,7	271	13,1	.
Francúzsko	85,8	174,6	188,8	15,2	48 200
Veľká Británia	85,7	319,2	295,9	5,4	.
Nemecko	81,2	170,2	188,4	11,4	52 100
Maďarsko	80,6	73,2	97,6	7,6	7 600
Rakúsko	72,2	146,3	167,8	9,7	42 600
Malta	72	.	.	.	.
Cyprus	71,6	.	.	.	.
Španielsko	68,5	166,4	182,3	17,0	33 900
Holandsko	65,2	297,9	280,3	8,6	89 900
Poľsko	56,3	50,8	62,1	6,2	3 800
Fínsko	48,6	109,7	121,5	1,1	35 300
Slovinsko	47,6	82,8	111,7	10,5	12 800
Dánsko	46,5	184	237,1	3,5	.
Slovensko	**43,3**	**57,4**	**48**	**6,7**	**3 800**
Lotyšsko	42,6	41,1	58,3	.	.
Česká republika	41,2	75,3	77,2	3,7	8 900
Litva	38,5	42,3	62,8	.	3 300
Švédsko	38,4	147,2	174,5	9,3	52 900
Rumunsko	33,3	40,5	85,4	.	.
Luxembursko	18,2	.	.	.	.
Bulharsko	16,3	51,4	117,6	.	.
Estónsko	6	59,7	143	-5,2	8 300

Pramene : OECD Economic Outlook 2010, OECD Factbook 2010 : Household saving, EUROSTAT, Statistics in Focus, 32/2009.

Poznámky : *****Finančný majetok domácností = hotovosť, akcie a iné cenné papiere (vrátane podielových fondov), tech. rezervy život. poistenia a penzijných fondov a iné pohľadávky domácností (bez odpočítania záväzkov (hypotéky), nehnuteľnosti zahrnuté nie sú. ******Miera úspor počítaná ako % z disponibilných príjmov obyvateľstva. ******* Údaje sú za rok 2006.
. Údaje nie sú k dispozícii.

Iste je potešiteľné, že Slovensko, ako malá, otvorená ekonomika, s mnohými prevažujúcimi vidieckymi charakteristikami, je v rebríčku krajín EÚ podľa zadlženia medzi tými, ktoré sú hodnotené ako nie rizikové, kde je miera zadlženia pod 60%

HDP. Nemožno to hodnotiť len ako dobré hospodárenie vlád, ale je to logický vývoj, poznačený veľmi nízkym sklonom obyvateľstva k zadlžovaniu sa za určité obdobie. Významná diferencia v podiele finančného majetku domácností na HDP v porovnaní s ostatnými krajinami ukazuje na celkovo chudobnejší status slovenského obyvateľstva, čo dokumentuje aj výška finančných aktív na 1 obyvateľa. Nemožno opomenúť aj skutočnosť, že za obdobie 2000 až 2007, teda ešte v predkrízovom období, došlo v prípade Slovenska, v porovnaní s väčšinou krajín, k zníženiu podielu finančného majetku domácností na HDP (čo bolo i v prípade krajín, ako Grécko, Taliansko, Belgicko). Rekordná zadlženosť je v krajinách, ktoré sú pred zrútením ekonomík. Tieto čísla sú „nelichotivé“ predovšetkým voči plánom EÚ a eurozóny znížiť zadlženosť národných ekonomík pod 60 % HDP. V súčasnosti má viac ako 60% - tnú zadlženosť až 14 krajín EÚ.

Ak sa všeobecne odhaduje, že otázka ďalšieho vývoja príjmov bude poznačená stagnáciou miezd, (za dôvod sa považuje celková nutnosť úspor), tak vo väzbe na súčasnú zadlženosť a už existujúce bohatstvo sa do popredia dostáva problematika vnútorných zdrojov, predovšetkým úspor obyvateľstva. Nakoľko však v súvislosti s krízou a udržaním aspoň „záchovného“ modelu sa úspory zásadne zmenšujú, možno očakávať, že pri stagnujúcich nízkych mzdách vznikne nová „diera“ v spotrebe.

Američania uvádzajú, že hlavnou príčinou recesie je pokles spotreby v EÚ. Čínska vláda sa zásadne orientuje na zvyšovanie úrovne domácej spotreby. Ak sa predpokladá, že rovnaký vývoj nastane v ďalších krajinách BRIC, je zrejmé, že globálna spotreba sa stane hlavným ďalším krízovým fenoménom.

Vo väzbe na pohyby vo finančnom sektore cez kvantitatívne uvoľňovanie tak v USA, ako aj v EÚ je predpoklad, že banky si poskytnuté peniaze ponechajú s tým, že časť na úrovni približne 20% použijú vo väzbe na Bazilej III. Znamená to, že sa sústreďujú na ich použitie v smere tzv. „stabilizovania sa“. Je predpoklad, že uvoľnenú likviditu neposkytnú v rámci úverov podnikom. ECB poskytuje kvantitatívnym uvoľňovaním v podstate nekryté peniaze. Tým, že peniaze ostanú vo finančnom sektore, nevytvoria inflačný tlak a inflácia zostane na úrovni 2 až 3%. Finančný sektor to pravdepodobne využije ešte aj na „skrytie“, presnejšie kompenzáciu strát, ktoré vzniknú zo zdanenia bankových transakcií. Príkladom, že takýto proces bude odlišný v jednotlivých krajinách EÚ, môže byť aj skutočnosť, že kým na Slovensku, kde je súčasná daň z bankových transakcií na úrovni 0,4% (najvyššia v EÚ), sa uvažuje s jej zvýšením na 0,8%, tak v Nemecku sa počíta s jej zachovaním na úrovni 0,3%. Zvyšovanie daní z bankových transakcií povedie ku ďalším komplikáciám likvidity. Kapitál v „obehu“ však nesmie chýbať. Takto potom dochádza k sanovaniu finančného sektora a nie k riešeniu problémov reálnej ekonomiky.

Z pohľadu podnikov, ku ktorým sa zdroje pochádzajúce z kvantitatívneho uvoľňovania nedostanú, ide o zásadný problém. Väčšina európskeho podnikového sektora má ziskové marže len na úrovni 2 až 3%. Akýkoľvek ďalší vývoj v smere straty z hľadiska odbytu alebo zvýšenia nákladových položiek, ich posunie len ďalej do „červených čísiel“. K týmto problémom je nutné priradiť aj ďalšie zásadné negatívne skutočnosti v európskom podnikovom sektore, ktoré predstavuje

vnútropodniková kriminalita, únik informácií a know- how, pri ktorých podniky prichádzajú podľa KBMG a OECD údajov ročne o 1,5 bilióna eur.

V týchto súvislostiach si je potrebné položiť otázku, v čom je vlastne podstata problému a ťažkostí v nachádzaní východísk z krízy, v otvorení sa ďalšej jej etapy v smere krízy spotreby? Je to problém zadlženia obyvateľstva? Zadlženia vlád? Umŕtvenia kapitálu v bankách vo väzbe na Bazilej III.? Problém nižších ziskových marží podnikov? Problém obrovských strát z titulu korupcie? Daňových únikov?

Pri odpovedi na túto závažnú otázku je potrebné brať na zreteľ tú skutočnosť, že súčasná globálna spoločnosť je primárne založená na spotrebe. Zásadným uchopiteľným momentom je väzba dlhovej krízy na spotrebu. Väčšina obyvateľstva stráca svoje bohatstvo, ktoré držala v úsporách, čím sa spolu s predpokladanou stagnáciou miezd radikálne zužuje možnosť reálneho krytia budúcej spotreby v horizonte 5 až 10 rokov. Keďže nejde len o dlhovú krízu, ale o otázku budúcej spotreby, nemožno očakávať, že kríza sa dá dlhodobo riešiť zvyšovaním daní v ich existujúcej štruktúre. Pri úvahách je potrebné zohľadniť aj fakt, že v posledných desiatich rokoch došlo k tak signifikantnému odtrhnutiu a vzdialeniu sa virtuálnej ekonomiky od reálnej, že súčasný finančný a bankový sektor reálnu ekonomiku pre svoje ďalšie rozpínanie sa vôbec nepotrebuje. Ak sa teda virtualizácia sveta financií bude prehlbovať a rozširovať a zrealizuje sa predpoklad, že banky úvery podnikom z kvantitatívneho uvoľňovania neposkytnú, resp. poskytnú len minimálne a neadekvátne, nemožno očakávať vytváranie nových pracovných miest a udržanie súčasných. Zostane pri úvahách o stagnácii miezd, resp. znižovaní ich úrovne, čím sa otvorí a naplno zviditeľní proces kolabovania spotrebných trhov vo svete, s významnými regionálnymi diferenciáciami. Dlhodobo projektované konvergenčné procesy na úrovni krajín EÚ či iných zoskupení sa aj v tomto prípade rozplynú dostratena a v globálnom svete problém krízy spotreby bude viesť k ďalšiemu prehlbovaniu príjmových nerovností a polarizácii spoločnosti.

3 Prerozdeľovanie. Blokovanie nežiaducich javov v spoločnosti

Zdá sa, že istou vážnou možnosťou, ktorá môže zvrátiť krízové procesy, je návrat k úvahám o rôznych nových spôsoboch prerozdeľovania a ich postupná realizácia. Nie je to len otázka v rovine sociálnych modelov a sociálnych transferov, ale aj otázka napr. progresívneho zdaňovania. Má sa na mysli prerozdeľovanie novovytváraného bohatstva. Nie je však možné očakávať, že úzka elita sa na prerozdeľovaní svojho doteraz nadobudnutého bohatstva bude aktívne zúčastňovať, a tiež nie je reálne očakávať, že svojimi budúcimi príjmami sa obmedzí jej súčasný status v stratifikácii príjmov spoločnosti. Z formálneho pohľadu teda nie je možné zmeniť pomer v prerozdeľovaní. Spoločenská vývojová línia však dospela do kritického bodu, kedy aj úzka elita začala mať problémy s hromadením bohatstva.

Pri pokračovaní v naznačených úvahách je možné pripustiť nielen potrebu prerozdeľovania novovytváraného bohatstva, ale aj zásadné smerovanie k blokovaniu tých častí ekonomiky, v ktorých sú zreteľné prinajmenšom neetické až kriminálne spoločenské prejavy, a ktoré zároveň pri ich odhalení či zlegalizovaní môžu predstavovať významné finančné zdroje dlhodobého charakteru. Ide najmä o korupciu,

daňové úniky, oblasť šedej a čiernej ekonomiky. Ak by sa z tejto oblasti odhalila a zrealizovala aspoň pätina objemu odhadovaných zdrojov, na obnovu by boli postačujúce. Predpokladom pre aktivovanie tohto procesu je nielen zreteľný súhlas politických lídrov, ale aj podpora zo strany úzkej elity a bohatých, ktorých prepojenie so šedou a čiernou ekonomikou je zjavné. Ak však politickí lídri „usúdia“, že je to neriešiteľný problém, všetky snahy o obnovenie spotreby uvažovanými cestami zvyšovania daní budú nereálne. Je možné očakávať, že v priebehu maximálne dvoch rokov spoločnosť dospeje k zásadnému bodu zlomu.

Uvedené progresívne zdaňovanie je aj akousi kombináciou prvej a druhej naznačenej cesty k hľadaniu zdrojov pre obnovu spotreby. V prípade realizácie progresívneho zdaňovania by mohla byť spotreba stimulovaná tak, že to, čo sa vyberie na daniach, sa ponúkne finančnému sektoru ako kompenzácia za jeho riziko, ak zníži viazanie zdrojov a poskytne svoju likviditu podnikom vo významnejšej miere ako doteraz. Pravdepodobne by však išlo len o krátkodobé riešenie, pokiaľ by nebolo spojené s technologickou optimalizáciou výroby a výrobkov, resp. s určitými alternatívami regulácie spotreby.

Ďalším, pravdepodobne tiež len krátkodobým riešením v hľadaní zdrojov pre stimuláciu spotreby, by bolo dodatočné zdanenie finančných zdrojov v podobe úspor, ktoré má obyvateľstvo uložené mimo svojej rezidentskej krajiny. Ide napr. o Nemcov a ich úspory uložené vo finančných inštitúciách vo Švajčiarsku. Zdá sa, že táto cesta by bola efektívnejšia ako tzv. daňové odpustky či generálny pardon, robený s určitou frekvenciou v prípade Španielska, Francúzska alebo Talianska. Keďže ide o stovky miliárd eur, Nemecko si uvedomuje príležitosť a súčasne nutnosť ísť touto cestou. Je predpoklad vytvorenia takých podmienok, aby išlo o dobrovoľné dodatočné zdanenie bohatých. Znamená to však, že realizácia tohto spôsobu získania dodatočných zdrojov a ich smerovanie na riešenie problémov ekonomiky, ešte viac prehĺbi rozpor medzi Nemeckom a ostatnými krajinami EÚ, osobitne krajinami PIGS. Vzhľadom na postavenie Nemecka v únii je reálny predpoklad, že tento rozpor bude len krátkodobý. Nemecko si je vedomé toho, a v histórii sa to niekoľkokrát ukázalo, že ak chce byť veľkým Nemeckom, musí sa starať aj o ostatné krajiny. Nakoniec, vývoj v krajinách Strednej a Východnej Európy v 90. rokoch to dokazuje. Pre ďalší vývoj v zložitom krízovom období je teda pre Nemecko nevyhnutná adekvátna symbióza s ďalšími krajinami EÚ aj preto, lebo ostatná pomoc je „veľmi ďaleko“. Ak by sa Nemecku proces dodatočného zdanenia bohatých podaril, stalo by sa vzorom aj pre ostatné krajiny.

4 Stret kultúrnych modelov?

Globalizovaný svet komunikuje na báze rôznych kultúrnych modelov. Z historického aspektu dnes možno hovoriť o ázijskom, európsko-americkom (či transatlantickom) a arabskom modeli. V každom z nich sú výrazné vnútorné špecifiká, determinované historicko-regionálnym vývojom. Posledné desaťročia globalizačných procesov, zásadne ovplyvnené informačnými technológiami vo všetkých oblastiach života spoločnosti, prinášajú zrýchlenie komunikácie na takú úroveň, kedy stále významnejšie dochádza k stretom a vzájomnému ovplyvňovaniu sa kultúr. Prejavuje

sa to najmä vo vzájomnom „zdieľaní“ a prenose problémov, súvisiacich s postupujúcou krízou v jednotlivých jej etapách.

Dôvod sústredenia pozornosti na uvedené modely a prejavy ich vzájomnej komunikácie v súvislosti s problematikou polarizácie bohatstva a globálnej spotreby spočíva v potrebe pochopenia možností, úspechu či neúspechu v hľadaní spoločných riešení a východísk z krízy v rámci existujúcich kultúrnych modelov. Základom je uchopiť túto problematiku tak, aby bolo možné odhaliť silu súčasného ekonomického a mierového potenciálu sveta. Zároveň zistiť predpoklady posunu ku globálnemu jednotnému modelu, k viacerým vzájomne izolovaným modelom, resp. k dominujúcemu modelu spotreby alebo k prolongovaniu doterajšieho spotrebného modelu.

Súčasné hľadanie východísk z dlhovej krízy najvýraznejšie rezonuje v krajinách EÚ a USA, ktoré je napojené na zdrojové kanály ázijského a čiastočne aj arabského civilizačného modelu. Nie je možné nepostrehnúť prienik podpory demokratizačných procesov zo strany ekonomicky najsilnejších krajín európsko-amerického modelu smerom ku krajinám v rámci arabského modelu. V priebehu finančnej krízy, ešte pred plným obnažením krízy dlhovej, zase krajiny európsko-amerického modelu vyhľadávali pomoc v krajinách ázijského a arabského modelu v tých krajinách, ktoré disponovali silnými štátnymi suverénnymi fondmi, naplnenými reálnymi financiami.

Napriek globalizačným snahám, ktoré boli vo svojich počiatkoch otvorene podporujúce konvergenčné procesy medzi krajinami a skupinami krajín, prezentujúce maximalistické a podmieňujúce ekonomické programy pre krajiny tretieho a štvrtého sveta a projekty boja proti chudobe, možno tvrdiť, že práve diferencovaná „výbava“ jednotlivých civilizačných kultúrnych modelov vytvára napriek zrýchlenému technickému a technologickému pokroku to, čo je možné nazvať „základom“ pre ich budúci stret práve v krízových podmienkach.

Implementácia procesov a nástrojov, ktoré sa historicky úspešne použili v prípade európsko-amerického modelu do modelu arabského, nemusí priniesť to, čo sa pôvodne očakávalo. Alebo práve to sa očakávalo? Posledné analýzy vývoja krajín Maghrebu ukazujú, že napr. v Egypte súčasná vojenská vláda je z pohľadu budúceho vývoja väčším nebezpečenstvom ako vláda islamistická. Fungovanie vojenskej vlády a zachovanie jej vojenskej doktríny prináša zvrhnutie spoločenského systému dovnútra, kedy ekonomický a sociálny systém totálne kolabuje. Táto vláda nie je schopná zabezpečiť nutné zmeny v štruktúre ekonomiky vo väzbe na trh práce. Obrovská masa mladých ľudí, ktorá sa aktívne podieľala na prevrate, sa vytvorenia nových pracovných miest nedočkala, napätie v spoločnosti preto stúpa. Vo výrazne polarizovanej spoločnosti extrémne rastie chudoba, spotreba je realizovaná cez rastúci dovoz tých potravín, ktoré boli ešte nedávno egyptskej proveniencie. Rozdiely v príjmoch domácností v mestách a na vidieku sa ešte významnejšie prehlbujú, mladí odchádzajú do miest, sú bez práce, signifikantne rastie kriminalita. Krajina, ktorej model je založený na kultúre zviazanej s islamom, a ktorá sa opiera o silné rodinné väzby, založené na vzájomnej pomoci, sa pod vplyvom implementácie cudzích prvkov mení a postupne stráca svoje pôvodne uznávané hodnoty. Vojenská vláda vytvára priestor pre vládnuce elity sveta. Nie inak je to v prípade vývoja po prevrate v Tunisku, alebo v Líbyi. Odstránenie vodcu Muammara Kaddafiho, ktorý sa pokúšal

o zjednotenie a spoločný postup v riešení problémov nielen krajín Maghrebu, ale aj v širšom regióne severnej a strednej Afriky, otvorilo manévrovací priestor pre vládnucu elitu sveta. Na prírodné zdroje bohaté krajiny majú len obmedzenú príležitosť spoločne vystúpiť v presadzovaní svojich záujmov, napriek tomu, že obyvateľstvo v niektorých z nich zúfalo podporovalo demokratizačné procesy. Možno hovoriť o paradoxoch doby, alebo o nových prejavoch toho, čo len historicky nedávno bolo nazvané kolonializmom?

V tejto súvislosti nie je možné nespomenúť podstatnú myšlienku Baracka Obamu hneď po jeho nástupe do prezidentského úradu, ktorý na stretnutí G8 naznačil obraz vládnutia v budúcom svete. Podľa nej si možno predstaviť nový obraz vládnutia, ktorý už nebude založený na úzkej spolupráci EÚ a USA alebo na vzájomnej sústredenej spolupráci bohatých krajín cez rozvojovú pomoc voči krajinám chudobným. Vyslovil myšlienku : „Vládnuce elity jednotlivých krajín spojme sa!“ Jadrom filozofie novej moci je teda spojenie sa elít naprieč krajinami a naprieč politickými spektrami. Nasledujúce obdobie ukázalo, že táto filozofia sa už realizuje. Avšak veľká Čína sa v tejto súvislosti nepridala k myšlienke jednoznačne a chce sa držať tradičnej čínskej cesty, ktorá v histórii znamenala niekoľkokrát totálne uzavretie sa regiónu voči vonkajším vplyvom. Myšlienku nemusia prijať ani juhoamerické krajiny, ktoré tiež reprezentujú diferencovaný kultúrny model.

Možno predpokladať, vzhľadom na doterajšie záujmy vládnucich elít, že sa im stane otázka prerozdeľovania bohatstva v zmysle vyššie naznačených úvah blízka? Nemožno. Cesta prerozdeľovania bohatstva totiž umŕtvuje cestu k zväčšovaniu moci. Preto nemožno očakávať skutočný boj s korupciou alebo riešenie otázok reálne spojených so šedou a čiernou ekonomikou. Vzhľadom na súčasné symptomatické prejavy zvýšeného záujmu o dianie v celom spektre spoločnosti zo strany elít, tým ako a kde sa využívajú najnovšie technológie, možno očakávať dôsledné realizovanie kontrolovanej spoločnosti.

5 Záverečné poznámky

Ťažisko riešenia problémov polarizácie bohatstva v spoločnosti sa presúva do oblasti, ktorá sa len viac zviditeľnila cez súčasnú etapu krízy spotreby, a ktorá úzko súvisí s postupným posunom globálnej spoločnosti k formovaniu spoločnosti, ktorú je vhodné nazvať kontrolovanou spoločnosťou. Jej súčasťou je zatiaľ tiché odmietanie snáh o prerozdeľovanie, ako aj odmietanie boja s korupciou.

Komplikácie, ktoré vznikajú pri riešení súčasnej dlhovej krízy a nástup krízy spotreby globálneho charakteru, ovplyvňuje pohľad na možné ďalšie kroky v hľadaní východísk z krízy a na otázky využívania výrobných zdrojov v budúcnosti. Globálny rozmer krízy priťahuje pozornosť na možnosti stretu civilizačných (kultúrnych) modelov pri riešení týchto otázok. Jednoznačne nemožno potvrdiť či sa v súčasnosti formuje silnejší euroázijský alebo euroamerický model, nakoľko existencia dlhodobej historickej, kultúrnej a obchodnej previazanosti je zjavná u oboch. Akú reagenciu je možné očakávať od najmladšieho modelu – arabského, ktorý je vnútorne významne heterogénny? Jeho špecifikom je tiež pridanie sa na niektorú stranu, svoje silné stránky otvorene nevyužíva a v súčasnej dobe sa dostal do fázy pasivity, hlboko položený vo

svojich vlastných vnútorných problémoch. Váha finančného sektora, ktorý vo všetkých ostatných modeloch je mimoriadne veľká, v tomto modeli pod vplyvom moslimských hodnôt výraznú pozíciu nemá.

Na základe siete uvedených súvislostí je možný pohľad na potenciálne kroky krátkodobého charakteru, ktoré jednotlivé vlády budú realizovať, ako aj na varietu nasmerovania krokov vládnucich elít z dlhodobejšieho pohľadu. Kým vlády pri kríze produkčných kapacít a kríze spotreby budú „zúfalo“ hľadať riešenia na udržanie spotreby a úverov, vo finančnom sektore bude dominovať snaha zakryť skutočnosti, za akých podmienok sú vytvárané cesty pre pokračovanie zhodnocovania bohatstva (otázky rozsahu regulovania komoditných trhov, hedgeových fondov a pod.). Pritom je evidentné, že slabá regulácia, resp. neregulácia týchto trhov, znamená nevyhnute dopad na životnú úroveň, náklady a spotrebu spoločnosti. Zadlžené štáty budú istú dobu predstavovať perpetuum mobile v záujme prípravy zosilňovania pozícií vládnucich elít. V otázke výrobných zdrojov a vo väzbe na spotrebu spoločnosti bude v krátkodobom horizonte podstatné doriešenie energetickej otázky. V európskom priestore nielen vo vzťahu k riešeniu cien energií, ale aj závislosti na Rusku, nakoľko Gazprom vstupuje do európskych distribučných sietí. Z pohľadu formovania kontrolovanej spoločnosti je otázka ovládnutia oblasti energetiky mimoriadne významná s tým, že je súčasťou stratégie, ako bude vyzerať spoločnosť o desať rokov.

Pri skúmaní súvislostí polarizácie bohatstva a globálnej spotreby vystupuje hlavný rezultát, ktorým nie je v konečnom dôsledku otázka zväčšovania bohatstva, ale otázka získavania moci. Ak teda ide o ňu, je zjavné, že cesta prerozdeľovania nie je žiaduca, tak ako nie je žiaduci ani boj proti korupcii. Na sanovanie bankového sektora vo svete sa použilo 900 miliárd USD z čiernej ekonomiky...čiže všetko, vrátane štátu, je „kúpené“...

Z tohto dôvodu je skôr efektívne odhaľovať a popisovať stav, ktorý je možný, že v globálnej spoločnosti nastane, a nie to, čo je dôležité urobiť na záchranu spoločnosti. Skúsenosti totiž ukazujú, že ponúknutým návrhom na riešenie problémov pozornosť venovaná nie je, reagencia nie je takmer žiadna. Naproti tomu, ak je predložený popis hrozby možného vývoja ako istého virtuálneho varovania, malá rozumná časť populácie si to uvedomí, i keď väčšina nie.

A nestačí pri popisovaní hrozby budúceho vývoja, v podobe jednotlivých scenárov narábať len s myšlienkami, ktoré sa dotýkajú úvah v rovine nového poslania elít alebo s tým, či budú staré elity vystriedané novými, ktoré budú opäť konať v mene ľudu, ale v skutočnosti budú obhajovať svoje úzke záujmy. Alebo v úvahách o budúcom možnom vývoji zostať len pri tom, že ak sa chce definitívne dosiahnuť pokrok, je jedinou stabilitou dosiahnutie rovnováhy medzi slobodou a spravodlivosťou, medzi rastom a rovnosťou, medzi trhom a štátom, medzi hŕstkou tých, ktorí budú viesť a ostatnými, tak ako uvádza vo svojej knihe Supertrieda David Rothkopf. Až zhrnutie všetkých nebezpečných faktorov a zistenie ich komplexného vplyvu na planétu Zem vytvorí poznanie, že to, za čím sa počas celých vekov civilizácia ženie – za bohatstvom – stráca práve v súčasnej etape vývoja na význame. Aspekt poznania existencie týchto nebezpečných faktorov nastavuje optiku u tých, ktorí predstavujú úzku vládnucu elitu, pripravujúcu sa na riadenie ďalšieho vývoja civilizácie. Bohatstvo

umožní len lepšiu prípravu na potenciálne nebezpečenstvá, nezaručí neúčasť v prípade plánovanej deštrukcie určitej časti obyvateľstva v určitých regiónoch.

Literatúra

Debt and develeranging: Uneven progress on the path to growth, McKinsey Global Institute, January 2012.

GLICK, R., LANSING, K.J. 2010. Global Household Leverage, House Prices and Consumption, Federal Reserve Bank of San Francisco, *Economic Letter*, January 2010.

FERGUSON, N. 2008. *Válka světa, Dejiny věku nenávisti*, Akademia Praha, ISBN 978-80-200-1650-8.

HARVEY, R. 2004. Comparison of household saving ratios : Euro area/United States/Japan, *Statistics Brief*, June 2004, OECD.

HUNTINGTON, S. P. 2001. *Střet civilizací, Boj kultur a proměna světového řádu*, Rybka Publishers, ISBN 80-86182-49-5.

LANDES, D. S. 2004. *Bohatství a bída národu*, BB/art. s.r.o, ISBN 80-7341-291-8.

LEETMAA, P., RENNIE, H., THIRY, B. 2009. Household, income, saving and investment, 1995-2007, *Eurostat Statistics in Focus*, 29/2009.

OECD Economic Outlook 2010.

OECD Factbook 2010. Household saving.

ROTHKOPF, D. 2009. *Supertřída*, Pavel Dobrovodský – BETA s.r.o., ISBN 978-80-7306-399-3.

http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2012/05/european-economy-guide

http://www.americanprogress.org/issues/2012/06/egypt_change.html/print.html

http://www.tradingeconomics.com/egypt/unemployment-rate

http://www.indexmundi.com/libya/economy_profile.html

http://www.ncuscr.org/node/1112

http://www.stats.gov.cn/english/

http://www.latameconomy.org/en/

Charakteristika domácností a osôb s najvyššími príjmami v Európskej únii

Tomáš Želinský[1,2] Ekonomická fakulta TUKE, Institut ekonomických studií FSV UK

Characteristics of High-Income Households and Persons in the European Union according

Author's contact details

[1] *Technical University of Košice, Faculty of Economics, Department of Regional Science and Management, Němcovej 32, 040 01 Košice, Slovakia*
tomas.zelinsky@tuke.sk

[2] *Charles University in Prague, Faculty of Social Sciences, Institute of Economic Studies, Opletalova 26, 110 00 Praha, Czech Republic*
tomas.zelinsky@ies-prague.org

Abstract: Much research dealing with different forms of poverty and inequality has been conducted recently. On the other hand there is a gap in description of high-income households/persons living condition. The aim of this paper is to describe households/persons with equalised disposable income higher than 95th percentile of equalised disposable income distribution, i.e. five per cent of households/persons with the highest incomes in the society. Analyses performed in the paper are based on EU SILC 2010 micro data and cover the whole European Union. The high-income households/persons are described in terms of their economic activity, subjective perception of their own situation (including ability to make ends meet, capacity to face unexpected financial expenses, lowest monthly income to make ends meet, and material deprivation).

Keywords: EU-SILC, high-income households and persons, European Union.

Napísanie príspevku bolo podporené Vedeckou grantovou agentúrou MŠVVaŠ SR a SAV v rámci riešenia vedecko-výskumných projektov: VEGA 1/0127/11 Priestorová distribúcia chudoby v EÚ a VEGA 2/0004/12 Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí (geopolitické, ekonomické a kultúrne aspekty).

Mikroúdaje EU-SILC boli poskytnuté na výskumné účely na základe kontraktu no. EU-SILC/2011/33, podpísaného medzi Európskou komisiou, Eurostatom a Technickou univerzitou v Košiciach. Eurostat nenesie žiadnu zodpovednosť za výsledky a závery, ku ktorým autor dospel.

1 Úvod

Súčasný svet je poznačený neustálym narastaním priepasti medzi bohatými a chudobnými, resp. bohatými a zvyškom spoločnosti, nakoľko dochádza k vytrácaniu sa strednej príjmovej vrstvy vo svete [pozri napr. Milanovic a Yitzhaki (2002)], Európsku úniu nevynímajúc.

Existuje množstvo štúdií, popisujúcich životné podmienky chudobných, príp. rôznych skupín obyvateľstva, no stále je nedostatok dostupných údajov vhodných na popis životných podmienok osôb/domácností s vysokými príjmami.

Tento príspevok si kladie za cieľ popísať vybrané charakteristiky domácností/osôb, ktorých ekvivalentný disponibilný príjem prevyšuje hodnotu 95. percentilu rozdelenia ekvivalentných disponibilných príjmov. Kvôli zjednodušeniu a vyhýbaniu sa častému opakovaniu rovnakých pojmov budeme tieto osoby, príp. domácnosti označovať aj ako „najbohatšie, bohaté“ a pod. Všetky analýzy uskutočnené v tomto príspevku sú založené na mikroúdajoch zisťovania EU SILC 2010 za krajiny Európskej únie, ku dňu napísania príspevku ide o najnovšie dostupné údaje, týkajúce sa referenčného obdobia roku 2009.

2 Metodika

V práci sú použité mikroúdaje zisťovania EU SILC 2010 (Eurostat, 2012), týkajúce sa referenčného obdobia roku 2009. Vzorka obsahuje údaje za 217 561 domácností, resp. 553 844 osôb EÚ. Údaje sú zisťované za osoby žijúce v domácnostiach, pričom *hospodáriacimi domácnosťami* rozumieme „súkromné domácnosti, tvorené osobami v byte, ktoré spoločne žijú a spoločne hospodária, vrátane spoločného zabezpečovania životných potrieb. Za znak spoločného hospodárenia sa považuje spoločná úhrada základných výdavkov domácnosti (strava, úhrada nákladov za bývanie, elektrina, plyn a pod.)“ (Želinský, 2010).

Kvôli zjednodušeniu budeme v práci používať pojem *„bohaté osoby / bohaté domácnosti“*, pričom za *„bohaté domácnosti“* sú považované tie domácnosti, u ktorých hodnota ekvivalentného disponibilného príjmu je rovná alebo väčšia ako hodnota 95-percentného kvalitu rozdelenia ekvivalentných disponibilných príjmov domácností. Za *„bohaté osoby“* sú následne považované tie osoby, ktoré žijú v týchto domácnostiach. Príslušný kvantil rozdelenia je odhadnutý v súlade s metodikou Eurostatu (2010) v prostredí softvéru R (R Development Core Team, 2011) s použitím balíka „laeken“ (Alfons, Holzer a Templ, 2012).

V práci boli použité nasledovné premenné:

- *HX090: (ročný) ekvivalentný disponibilný príjem*, t. j. podiel disponibilného príjmu domácnosti a ekvivalentnej veľkosti domácnosti (ekvivalentný disponibilný príjem budeme v ďalšom texte označovať aj ako EDP),
- *RB210: status základnej ekonomickej aktivity* (s kategóriami: pracujúci, nezamestnaný, dôchodca, iná neaktívna osoba),
- *PL040: ekonomické postavenie v zamestnaní* (s kategóriami: podnikateľ so zamestnancami, podnikateľ bez zamestnancov, zamestnanec, vypomáhajúci člen domácnosti v rodinnom podniku),
- *PL150: vedúce (manažérske) postavenie v zamestnaní* (s kategóriami: áno/nie),
- *DB100: stupeň urbanizácie* (s kategóriami: územie s hustým osídlením, s priemerne hustým osídlením, s riedkym osídlením),
- *HS060: schopnosť čeliť neočakávaným finančným výdavkom* (s kategóriami: áno/nie),
- *HS120: schopnosť vystačiť s peniazmi* (s kategóriami: s veľkými ťažkosťami, s ťažkosťami, s určitými ťažkosťami, pomerne ľahko, ľahko, veľmi ľahko),
- *HS130: najnižší mesačný príjem postačujúci na vyžitie* (respondenti mali uviesť sumu),
- *HX110: silná materiálna deprivácia* (s kategóriami: áno/nie), definovaná ako podiel populácie, ktorá čelí nútenému nedostatku v aspoň 4 z 9 vybraných položiek (pre podrobnosti pozri napr. [Želinský, 2011]).

3 Výsledky a diskusia

Rozdelenie piatich percent osôb s najvyššími príjmami

Hodnota odhadnutého 95-percentného kvantilu sa medzi jednotlivými krajinami líši (pozri **Tab. 1**), čo samozrejme súvisí s rôznou ekonomickou úrovňou a úrovňou príjmov v krajinách EÚ.

Tabuľka 1: Vybrané charakteristiky 5 percent osôb s najvyšším ekvivalentným disponibilným príjmom v krajinách Európskej únie

Krajina	*Hodnota kvantilu (EUR/rok)*	*Gini (%)*	*Podiel na celk. príjm. (%)*	*Podiel „bohatých“ (%)*
EU-27 (28 959)	*39 050*	*19,6*	*15,8*	. .
AT (728)	44 930	15,3	15,0	2,81
BE (794)	39 993	18,6	14,3	2,38
BG (732)	7 471	19,7	16,5	0,01
CZ (899)	14 786	19,6	15,1	0,13
DE (1 369)	42 348	21,4	15,8	21,69
DK (953)	47 523	21,2	12,3	2,71
EE (414)	14 364	13,1	15,1	0,00
ES (1 750)	32 293	12,8	14,1	4,10
FI (2 191)	42 827	19,9	14,9	1,49
FR (1 463)	47 810	21,7	17,2	22,78
GR (698)	29 734	19,3	17,0	1,06
HU (1 208)	8 421	13,8	13,7	0,00
IE (471)	38 716	19,8	15,4	0,06
IT (2 754)	36 419	18,8	15,3	9,75
LT (609)	11 795	17,1	17,7	0,01
LU (721)	69 641	19,1	14,9	0,69
LV (655)	13 085	13,7	16,8	0,00
MT (461)	23 355	15,2	15,0	0,01
NL (1 429)	42 770	16,0	14,2	4,56
NO (788)	59 833	19,1	13,5	6,06
PL (1 573)	10 789	17,0	16,1	0,10
PT (628)	24 944	15,8	17,4	0,42
RO (856)	5 089	15,0	15,6	0,01
SE (971)	36 802	16,3	12,9	1,39
SI (1 641)	22 407	12,5	13,2	0,04
SK (765)	12 674	17,7	13,9	0,02
UK (951)	44 487	20,4	17,3	17,72

(Čísla v zátvorkách vedľa označení krajín predstavujú počty pozorovaní, na základe ktorých sú uskutočňované odhady.)

Zdroj: vlastné výpočty podľa mikroúdajov EU SILC 2010 (Eurostat, 2012)

Najnižšiu hodnotu kvantilu má rozdelenie príjmov v Rumunsku (5 089 EUR/rok), najvyššiu v Luxembursku (69 641 EUR/rok). Znamená to napr., že v Rumunsku patria medzi najbohatších 5 % tie osoby, ktorých EDP presiahne sumu cca 424 EUR/mes.

(použijúc kurz parity kúpnej sily by sa suma zvýšila na úroveň cca 838 EUR/mes.). Opačným extrémom je Luxembursko, kde za 5 % najbohatších sú považované osoby, ktorých EDP presiahne sumu cca 5 800 EUR/mes., resp. 4 400 EUR/mes. v PKS.

Podobne, ako pri hodnotení nerovnosti rozdeľovania príjmov v spoločnosti, je možné uskutočniť analýzu nerovnosti rozdeľovania príjmov aj u tejto vybranej skupiny obyvateľstva. Relatívna nerovnosť (variabilita) príjmov „horných 5 %“ osôb je vyjadrená Giniho koeficientom, pričom najnižšia hodnota je zaznamenaná v Slovinsku (12,5 %) a najvyššia vo Francúzsku (21,8 %). Vysoké hodnoty tohto ukazovateľa naznačujú, že aj medzi bohatými existuje výrazná nerovnosť v príjmoch.

Čo sa týka podielu „horných 5 %“ na celkových príjmoch spoločnosti, pohybujú sa na úrovni okolo 16 % (*čo znamená, že piatim percentám osôb s najvyššími príjmami pripadá 16 % celkových príjmov vytvorených v spoločnosti*) bez výraznejších rozdielov. (Najnižšia hodnota bola zaznamenaná v Dánsku – 12 % a najvyššia v Lotyšsku – takmer 18 %).

Posledný stĺpec v Tab. 1 zachytáva, koľko percent osôb EÚ s príjmami vyššími, ako je 95. percentil rozdelenia EDP všetkých osôb z EÚ, pochádza z príslušnej krajiny. Z výsledkov vyplýva, že približne 21,7 % percent zo „všetkých bohatých v EÚ“ žije v Nemecku, 22,8 % vo Francúzsku, 17,8 % vo Veľkej Británii a 9,8 % v Taliansku.

Už na tomto mieste príspevku dávame do pozornosti porovnanie dvoch krajín EÚ s najnižšou ekonomickou úrovňou, a to Bulharsko a Rumunsko. Úroveň HDP na obyvateľa vyjadreného v parite kúpnej sily predstavuje v Bulharsku 45 % priemeru EÚ a v Rumunsku 49 % priemeru EÚ. Odhad disponibilných príjmov (podľa metodiky účtov domácností ESA95) na člena domácnosti vyjadrený v EUR PKS dosahuje v Bulharsku takmer 5 300 EUR/rok, v Rumunsku takmer 5 200 EUR/rok. Úroveň cien individuálnej spotreby dosahuje v Bulharsku 45 % a v Rumunsku 51 % priemeru Európskej únie. Z pohľadu týchto charakteristík ide o porovnateľné krajiny, no rozdiel medzi hodnotami 95. percentilu pre tieto dve krajiny možno považovať za významný. Ako už bolo uvedené, v Rumunsku považujeme za „bohaté“ tie domácnosti/osoby, u ktorých EDP presiahol hodnotu 5 089 EUR/rok (resp. cca 10 060 EUR/rok po zohľadnení rozdielov v cenových úrovniach) a v Bulharsku tie, u ktorých EDP presiahol hodnotu 7 471 EUR/rok (resp. cca 16 600 po zohľadnení vplyvu rôznych cien). Napriek tomu, že hranica, od ktorej možno domácnosť/osobu v Bulharsku považovať za „bohatú“, je približne o polovicu vyššia, podľa hodnotenia subjektívnej situácie domácností by sme sa priklonili k názoru, že bohaté domácnosti z Bulharska sú na tom „horšie“ ako bohaté domácnosti z Rumunska (uvedená analýza sa nachádza v ďalšom texte).

Ekonomický status osôb z domácností s najvyššími príjmami

V Tab. 2 je zachytená štruktúra osôb z domácností s najvyššími príjmami. S ohľadom na metodiku zisťovania EU SILC je potrebné upozorniť, že ak napr. v Španielsku má ekonomický status „nezamestnaný“ 4,17 % „bohatých“, neznamená to, že títo nezamestnaní poberajú vysoké príjmy, ale že žijú v domácnostiach, ktorých EDP prekročil hodnotu 95. percentilu rozdelenia príjmov v príslušnej krajine.

Tabuľka 2: Rozdelenie osôb s vysokými príjmami podľa ekonomického statusu (%)

Krajina	*Podnikanie / zamestnanie*	*Nezamestnaný*	*Dôchodca*	*Iný status*
EU-27	*61,07*	*1,22*	*16,65*	*20,89*
AT	61,89	1,04	19,43	17,64
BE	58,77	1,42	14,54	24,39
BG	67,01	3,40	9,12	20,48
CZ	70,32	0,40	4,54	24,75
DE	67,79	1,11	14,75	16,36
DK	69,12	2,56	15,01	13,31
EE	66,47	4,23	2,58	26,72
ES	60,46	4,17	10,00	25,38
FI	66,13	1,19	10,85	21,84
FR	44,35	1,55	29,20	24,90
GR	60,77	1,65	14,30	23,27
HU	62,76	0,81	15,91	20,51
IE	64,59	2,45	11,15	20,58
IT	57,09	1,50	20,00	21,35
LT	63,71	3,36	7,60	25,32
LU	58,90	2,14	14,78	24,17
LV	58,80	4,64	8,01	28,55
MT	65,09	0,41	8,15	26,36
NL	61,21	0,83	10,39	27,46
NO	72,47	0,25	4,90	20,39
PL	66,44	1,52	8,15	23,89
PT	54,79	0,77	23,68	20,76
RO	64,95	0,20	17,19	17,63
SE	66,16	1,03	15,75	14,92
SI	57,54	1,46	18,70	22,30
SK	74,31	2,93	6,38	16,38
UK	67,99	0,55	6,98	24,47

Zdroj: vlastné výpočty podľa mikroúdajov EU SILC 2010 (Eurostat, 2012)

Z výsledkov vyplýva, že približne 61 % osôb žijúcich v takýchto domácnostiach v EÚ sú zamestnaní[39], pričom najväčší podiel (74 %) je zaznamenaný na Slovensku a najmenší (44 %) vo Francúzsku. Na druhej strane je vo Francúzsku najväčší podiel dôchodcov, žijúcich v domácnostiach s najvyššími príjmami (29 %), najnižší podiel je v Estónsku (3 %).

Na získanie lepšej predstavy o podrobnejšej štruktúre ekonomicky aktívneho obyvateľstva sa pozrime hlbšie na kategóriu ekonomicky aktívnych, teda zamestnaných a podnikajúcich (Tab. 3). Zisťovanie EU SILC umožňuje triedenie podľa kategórií: „podnikateľ so zamestnancami, podnikateľ bez zamestnancov a zamestnanec“. Kategóriu „zamestnanec“ je možné ďalej členiť podľa postavenia v zamestnaní na „manažérske pozície a nemanažérske pozície“.

[39] Do tejto skupiny sú zaradení aj „samozamestnaní“ (z angl. self-employed), teda podnikatelia.

Tabuľka 3: Rozdelenie osôb s vysokými príjmami podľa statusu v zamestnaní (%)

Krajina	*Podnikateľ so zamestn.*	*Podnikateľ. bez zamestn.*	*Zamestnanec*	*Manažér*	*Nemanažér*
EU-27	*5,74*	*7,98*	*67,89*	*28,43*	*31,00*
AT	6,54	7,45	69,76	43,11	26,64
BE	4,71	6,56	64,46	30,88	33,09
BG	4,57	6,26	69,94	23,10	46,84
CZ	9,81	12,54	56,46	24,29	32,16
DE	9,04	5,59	71,71	30,70	41,01
DK	10,05	4,85	69,50	11,46	27,05
EE	6,03	1,78	68,83	27,35	41,48
ES	5,33	6,61	66,96	28,84	38,12
FI	9,85	6,94	66,41	16,49	18,96
FR	5,07	7,94	64,46	30,73	20,76
GR	12,43	14,31	50,24	23,69	26,54
HU	9,94	6,50	66,31	19,49	46,81
IE	8,33	2,86	70,64	23,62	13,01
IT	9,11	14,03	59,25	25,82	33,43
LT	5,08	2,49	67,06	24,41	42,65
LU	9,10	2,63	69,05	37,68	31,00
LV	3,60	0,25	72,76	16,91	55,84
MT	3,71	3,40	74,21	39,26	34,83
NL	7,21	11,31	62,19	15,86	15,06
NO	6,18	5,48	69,35	19,28	17,12
PL	4,30	5,33	64,48	26,93	37,55
PT	5,11	5,48	69,29	31,13	37,99
RO	3,12	4,79	73,94	17,71	56,23
SE	2,64	6,02	67,29	12,98	25,66
SI	2,26	3,70	70,68	17,57	13,24
SK	1,87	2,40	79,56	20,73	58,83
UK	4,14	10,60	65,12	36,84	28,27

Zdroj: vlastné výpočty podľa mikroúdajov EU SILC 2010 (Eurostat, 2012)

V priemere takmer 14 % ekonomicky aktívnych osôb z domácností s vysokými príjmami pôsobí ako podnikatelia, z toho väčšina bez zamestnancov a približne 68 % sú zamestnanci. Z celkového počtu týchto zamestnancov je necelá polovica na manažérskych postoch a zvyšná časť na nemanažérskych pozíciách.

Najmenší podiel podnikateľov z vysokopríjmových domácností (približne 1,9 % so zamestnancami a 2,4 % bez zamestnancov) je na Slovensku, kde je zároveň najvyšší podiel ekonomicky aktívnych bohatých, ktorí pôsobia ako zamestnanci, z nich prevažná väčšina (takmer ¾) pôsobí na nemanažérskych pozíciách.

Naopak najmenší podiel ekonomicky aktívnych bohatých, ktorí pôsobia ako zamestnanci, je v Grécku (50 %), kde je zároveň najvyšší podiel podnikateľov (spolu približne 27 %), z ktorých približne polovica má zamestnancov a zvyšná časť nie.

Z ekonomicky aktívnych, ktorí pôsobia ako zamestnanci, je najvyšší podiel osôb na manažérskych pozíciách v Rakúsku (43 %) a najnižší v Dánsku (11 %). Ako už bolo spomenuté, najvyšší podiel takýchto zamestnancov na nemanažérskych pozíciách je na Slovensku (59 %) a najnižší na Islande a v Slovinsku (13 %).

Subjektívne vnímanie situácie v domácnostiach s vysokými príjmami

Vzhľadom na skutočnosť, že úroveň príjmov je v jednotlivých krajinách rôzna, výrazne sa líšia aj hranice, od ktorých možno osoby, resp. domácnosti, v ktorých žijú, považovať za „bohaté“. Je preto zaujímavé poznať, ako je vnímaná subjektívna situácia týchto domácností v jednotlivých krajinách EÚ.

Tabuľka 4: Rozdelenie osôb s vysokými príjmami podľa schopnosti vystačiť s peniazmi (%)

Krajina	*Veľké ťažkosti*	*Ťažkosti*	*Určité ťažkosti*	*Pomerne ľahko*	*Ľahko*	*Veľmi ľahko*
EU-27	*0,59*	*1,79*	*8,82*	*27,06*	*35,19*	*26,46*
AT	0,58	0,60	12,05	19,58	29,08	38,12
BE	1,07	1,68	4,89	23,44	47,88	21,04
BG	9,34	17,62	38,80	25,99	8,02	0,23
CZ	0,07	4,11	20,11	40,82	27,93	6,95
DE	0,34	1,35	1,93	15,13	39,01	42,24
DK	0,00	0,50	2,77	15,82	33,48	47,43
EE	0,63	1,20	14,67	45,40	29,98	8,12
ES	2,99	4,15	8,40	35,05	42,83	6,57
FI	0,00	0,39	2,46	20,66	31,93	44,12
FR	0,00	3,01	11,85	29,00	39,06	17,09
GR	2,58	16,18	34,24	22,87	21,48	2,66
HU	5,56	14,95	37,29	30,12	9,98	2,11
IE	2,96	5,00	10,73	31,96	21,31	26,21
IT	1,41	4,95	25,00	42,54	22,16	3,94
LT	3,06	6,27	46,74	35,40	8,53	0,00
LU	0,17	0,05	0,60	7,70	49,44	41,84
LV	2,77	14,17	37,08	35,93	8,97	1,07
MT	3,07	10,15	20,52	44,89	16,25	5,12
NL	0,01	1,88	2,53	7,97	40,90	46,58
NO	0,57	0,00	2,00	19,51	32,14	45,45
PL	1,36	4,03	18,35	38,26	27,90	10,09
PT	1,04	6,48	22,39	40,52	22,74	6,84
RO	1,40	10,02	42,76	27,19	16,59	2,03
SE	0,00	0,21	0,75	27,14	24,61	45,43
SI	0,89	2,41	23,25	39,82	27,23	6,41
SK	0,73	6,49	28,87	45,12	16,17	2,62
UK	0,30	2,04	7,12	25,53	29,71	34,95

Zdroj: vlastné výpočty podľa mikroúdajov EU SILC 2010 (Eurostat, 2012)

V zisťovaní EU SILC sa sleduje, ako je vnímaná schopnosť vystačiť s peniazmi v domácnostiach. A priori by sme očakávali, že 5 % domácností s najvyššími príjmami nebude mať ťažkosti vystačiť s peniazmi, príp. podiel takýchto domácností by bol zanedbateľný.

Ako vyplýva z výsledkov (Tab. 4), v prípade väčšiny krajín je tento predpoklad správny. Avšak v prípade niektorých krajín možno výsledky považovať za prekvapujúce. Napríklad v Bulharsku až 9 % domácností s najvyššími príjmami uvádza, že má veľké ťažkosti vystačiť s peniazmi (18 % domácností má ťažkosti a 39 % má určité ťažkosti). Teda 66 % týchto domácností uvádza, že majú aspoň určité ťažkosti vystačiť s peniazmi. Ako bolo poznamenané v úvodnej časti, Bulharsko spolu s Rumunskom možno považovať za krajiny s najnižšou ekonomickou úrovňou (vyjadrenou v HDP na obyvateľa v PKS 45 % a 49 % priemeru EÚ-27). Avšak v Rumunsku len niečo vyše jedného percenta bohatých domácností uvádza, že má veľké ťažkosti vystačiť s peniazmi, resp. dokopy 54 % rumunských bohatých domácností uvádza, že má aspoň určité ťažkosti vystačiť s peniazmi.

Za krajiny, v ktorých domácnosti s vysokými príjmami nemajú významné ťažkosti vystačiť s peniazmi možno považovať Belgicko, Nemecko, Dánsko, Fínsko, Luxembursko, Holandsko, Nórsko a Švédsko.

Ďalší pohľad na subjektívne vnímanie vlastnej situácie poskytuje silná materiálna deprivácia[40] (Tab. 5). Podiel osôb silne materiálne deprivovaných významne rôzny od nuly bol vykázaný jedine v prípade Maďarska (2 %), Lotyšska (6 %) a Rumunska (3 %). Zaujímavé je pritom zistenie, že v Bulharsku má veľké ťažkosti vystačiť s peniazmi až 9 % domácností, no silne materiálne deprivovaných je len 0,2 % a v Rumunsku malo veľké ťažkosti vystačiť s peniazmi 1 % domácností, no silne materiálne deprivovaných sú 3 % domácností.

Zaujímavou je tiež informácia, aký príjem postačujúci na vyžitie, považujú bohatí za najnižší (Tab. 5). Medián za EÚ sa pohybuje na úrovni pod 3 000 EUR/mes. Najvyššia hodnota je zaznamenaná v Luxembursku (4 000 EUR/mes.), čo súvisí s vysokou úrovňou príjmov v krajine a relatívne vyššou úrovňou cien, najnižšia hodnota je vykázaná v Rumunsku (425 EUR/mes.). Zaujímavé postavenie má opäť Bulharsko, kde medián odpovedí domácností sa pohybuje na úrovni okolo 1 300 EUR/mes., čo je dokonca viac ako na Slovensku (1 200 EUR/mes.) alebo v ČR (1 135 EUR/mes.).

Posledná otázka, ktorou sa v stati zaoberáme, je subjektívny pohľad domácností na ich schopnosť čeliť neočakávaným finančným výdavkom (Tab. 5). V prípade väčšiny krajín viac než 90 % bohatých dokáže čeliť neočakávaným finančným výdavkom, nižšie početnosti boli zaznamenané jedine v prípade Maďarska (67 %), Lotyšska (79 %) a Litvy (72 %). Maďarsko tak možno popri krajinách Bulharsko a Rumunsko

[40] *Silná materiálna deprivácia* je definovaná ako podiel populácie, ktorá čelí nútenému nedostatku v aspoň 4 z 9 nasledovných položiek, ktoré si domácnosť nemôže finančne dovoliť: a) čeliť neočakávaným výdavkom; b) ísť raz za rok na jeden týždeň dovolenky mimo domu; c) uhrádzať nedoplatky spojené s hypotékou alebo nájomným, úhradou za energie alebo splácaním nákupov na splátky a iných pôžičiek; d) jesť jedlo s mäsom, kuraťom, rybou alebo vegetariánskym ekvivalentom každý druhý deň; e) udržiavať primerané teplo v byte alebo nemôcť si to finančne dovoliť, aj keď by domácnosť chcela: f) mať práčku, g) farebný televízor, h) telefón a i) automobil.

považovať za ďalšiu „zaujímavú“ krajinu, kde ľudia/domácnosti s najvyššími príjmami majú problémy čeliť neočakávaným finančným výdavkom a súčasne takmer 58 % bohatých domácností uvádza, že má aspoň určité ťažkosti vystačiť s peniazmi.

Tabuľka 5: Rozdelenie osôb s vysokými príjmami podľa vybraných aspektov subjektívneho vnímania vlastnej situácie

	Silná materiálna deprivácia		*Medián najnižšieho príjmu postačujúci na vyžitie (EUR/mes.)*	*Schopnosť čeliť neočakávaným finančným výdavkom*	
Krajina	áno (%)	nie (%)		áno (%)	nie (%)
EU	*0,31*	*99,69*	*2 914*	*96,64*	*3,22*
AT	0,19	99,81	2 500	97,63	2,37
BE	0,00	100,00	3 000	99,18	0,82
BG	0,21	99,79	1 278	98,86	1,14
CZ	0,31	99,69	1 135	95,63	4,37
DE	0,26	99,74	2 800	96,74	2,92
DK	0,00	100,00	2 686	97,80	2,20
EE	0,00	100,00	1 278	96,12	3,88
ES	0,23	99,77	3 000	93,04	6,96
FI	0,00	100,00	2 500	97,37	2,37
FR	0,25	99,75	4 000	96,94	3,06
GR	0,00	100,00	3 500	96,95	3,05
HU	2,35	97,65	892	67,05	32,95
IE	0,00	100,00	2 317	90,50	8,79
IT	0,23	99,77	2 500	95,34	4,66
LT	6,35	93,65	1 014	79,34	20,66
LU	0,00	100,00	4 000	98,88	1,12
LV	1,39	98,61	1 417	72,08	27,92
MT	0,38	99,62	1 500	96,68	3,32
NL	0,00	100,00	3 000	97,61	2,39
NO	0,00	100,00	3 437	99,40	0,26
PL	0,68	99,32	809	92,01	7,99
PT	0,37	99,63	2 000	98,63	1,37
RO	3,42	96,58	425	90,82	9,18
SE	0,00	100,00	1 883	98,83	0,68
SI	0,29	99,71	2 000	90,23	9,77
SK	0,59	99,41	1 200	92,58	7,42
UK	0,92	99,08	2 565	95,53	4,13

Zdroj: vlastné výpočty podľa mikroúdajov EU SILC 2010 (Eurostat, 2012)

4 Záver

Príspevok je akýmsi prvým pokusom, ktorého cieľom je popísať základné charakteristiky domácností, resp. osôb, ktorých ekvivalentný disponibilný príjem je vyšší ako príjem 95 % ostatných členov spoločnosti.

Vzhľadom na prvotný pokus tejto deskripcie si príspevok nekladie za cieľ hlbšie hodnotiť dosiahnuté výsledky a súvislosti, to bude predmetom až ďalšieho skúmania. Cieľom príspevku je iba popis aktuálneho stavu tejto vybranej skupiny v rámci spoločnosti a načrtnutie možností ďalších analýz.

Uskutočnená analýza priniesla viacero zaujímavých zistení, napríklad pohľad na subjektívne vnímanie vlastnej situácie bohatých domácností. Ďalšie skúmanie bude zamerané napr. na komparáciu charakteristík, týkajúcich sa bohatých s charakteristikami chudobných (v zmysle metodiky Eurostatu), príp. aj pomyselnej strednej príjmovej vrstvy obyvateľstva (ktorú je ale možné stanoviť len štatisticky, napr. ako osoby, ktorých príjem sa nachádza v interkvartilovom rozpätí rozdelenia príjmov).

Príspevok je základným pohľadom na charakteristiky osôb/domácností s vysokými príjmami v Európskej únii, ako súčasti skúmania polarizácie bohatstva v spoločnosti a slúži ako základný vstup na hlbšiu analýzu súvislostí – v zmysle riešenia vedeckovýskumných projektov *VEGA 1/0127/11 Priestorová distribúcia chudoby v EÚ a VEGA 2/0004/12 Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí (geopolitické, ekonomické a kultúrne aspekty).*

Literatúra

ALFONS, A.; HOLZER, J.; TEMPL, M. 2012. *laeken: Estimation of indicators on social exclusion and poverty.* R package version 0.3.3. URL http://CRAN.R-project. org/package=laeken.

EUROSTAT. 2010. *Algorithms to compute Social Inclusion Indicators based on EU-SILC and adopted under the Open Method of Coordination (OMC).* Working Group meeting "Statistics on Living Conditions", 10-12 May 2010. Luxembourg: Eurostat.

EUROSTAT. 2012. EU-SILC Cross sectional microdata, UDB SILC 2010, March 2012. Luxembourg: Eurostat.

MILANOVIC, B., YITZHAKI, S. 2002. Decomposing world income distribution: Does the World have a middle class? In: *Review of Income and Wealth*. Vol. 48, No. 2, pp. 155-178.

R DEVELOPMENT CORE TEAM. 2011. *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna, Austria: R Foundation for Statistical Computing. ISBN 3-900051-07-0. URL http://www.R-project.org/.

ŽELINSKÝ, T. 2010. Analýza chudoby na Slovensku založená na koncepte relatívnej deprivácie. In: *Politická ekonomie*. Vol. 58, No. 4, pp. 542-565.

ŽELINSKÝ, T. 2011. Pozícia slovenských regiónov v Európskej únii z pohľadu vybraných indikátorov chudoby. In: LUBELCOVÁ, G.; DŽAMBAZOVIČ, R; GERBERY, D. (eds.): *Sociálne indikátory a sociálny monitoring: Súčasný stav a výhľady do budúcnosti.* Zborník príspevkov z vedeckého seminára. Bratislava: STIMUL. ISBN 978–80–8127–041-3.

Možnosti formovania spotrebiteľského dopytu seniorov

Michal Páleník[1] Ekonomický ústav SAV, Inštitút zamestnanosti
Iveta Pauhofová[2] Ekonomický ústav SAV

Possible approaches to forming of consumer demand by seniors

Authors' contact details :
[1]*Slovak Academy of Sciences, Institute of Economic Research, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovakia; Employment Institute, Povraznícka 11, 811 05 Bratislava, Slovakia*
michal.palenik@iz.sk

[2] *Slovak Academy of Sciences, Institute of Economic Research, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovakia*
ipauhofova@yahoo.com

Abstract: In relation to silver economy it is necessary to study income polarization and income formation of seniors. The goal of this paper is to describe macroeconomic effects of individual age groups on creation of domestic consumer demand. We describe data on income of inhabitants, division into age groups and estimations of domestic demand driven by age groups. The main result of the analysis is that in case of Slovakia volume of income of the older people (with age above 50 years) is growing and their portion of all income is growing as well. Polarization of income of older people is also lower than polarization of younger age groups. Overall growth of seniors' share of income driven domestic demand has grown from 42 to 46% between 2005 and 2011. This growth had a stable and predictable trend which will sustain in near future. These results quantify and support importance of silver economy as a growing sector.

Keywords: silver economy, domestic demand, senior demand, senior incomes, age groups, income polarization.

Napísanie príspevku bolo podporené z projektov: APVV-0135-10 Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe a VEGA2/0208/09 Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete (súčasnosť a budúcnosť).

1 Úvod

Orientácia na zisťovanie možností formovania spotrebiteľského dopytu seniorov má svoje opodstatnenie hneď z dvoch dôvodov a má priamu súvislosť s koncepciou tzv. striebornej ekonomiky[41]. Prvým dôvodom je nastúpený trend starnutia európskej populácie najbližšie desiatky rokov a druhým, hľadanie východísk z krízy v oblasti ekonomických procesov. Znamená to, že ak sa očakáva zvyšovanie počtu seniorov, možno očakávať aj zväčšovanie spotrebiteľského dopytu na strane seniorov a v závislosti od vývoja ich disponibilných príjmov aj zväčšenie (zmenšenie, resp. stagnáciu) celkového domáceho dopytu v tej ktorej krajine. Znamená to teda istý vplyv na zmenu celkovej domácej spotreby v ekonomike a očakávania spojené s touto zmenou by mohli byť pozitívne.

V stati je pozornosť venovaná dotknutej skúmanej oblasti na Slovensku, predovšetkým príjmovej úrovni seniorov.

V doterajšom vývoji sa ukazuje, že dopyt na strane seniorov predstavuje tú stabilnejšiu časť domáceho dopytu, vzhľadom na starobné dôchodky garantované a vyplácané štátom. Segment spotrebiteľského trhu, ktorý reprezentujú seniori, sa vyznačuje istými odlišnosťami a špecifikami oproti segmentu spotrebiteľského trhu,

[41] Pod striebornou ekonomikou rozumieme adaptáciu ekonomiky na budúce potreby rastúceho počtu ľudí starších ako 50 rokov (Páleník, V., 2009).

ktorý reprezentujú ostatné spotrebiteľské skupiny obyvateľstva. Na jednej strane je teda zaujímavé zisťovanie veľkosti tohto dopytu v oblasti príjmov, na druhej strane zase skúmanie veľkosti spotreby a jej vnútornej štruktúry podľa výdavkových agregovaných skupín tovarov a služieb a ich podskupín.

Pri skúmaní predmetnej problematiky sa berú do úvahy základné charakteristiky demografického vývoja a spotrebiteľské správanie sa seniorov. Zásadnou je skutočnosť, že priemerná doba dožitia obyvateľstva sa predlžuje vo všetkých regiónoch i sociálnych skupinách a predlžuje sa aj dĺžka aktívneho života[42]. Vďaka aktívnemu životu vedia starší ľudia saturovať svoje potreby na prijateľnej úrovni, i keď absolútna výška je diferencovaná medzi regiónmi i sociálnymi skupinami. Zvyšovaním veku dožitia a zvyšovaním dĺžky aktívneho života stúpa aj schopnosť a ochota starších zostať ekonomicky aktívnymi. Predlžovanie doby života kladie finančné nároky na verejné financie, najmä v oblasti penzijného systému a zdravotníctva. Postupné zvyšovanie veku odchodu do starobného dôchodku má ambíciu tieto negatívne efekty znižovať.

Proces starnutia populácie v európskom priestore je popri zvyšovaní priemernej dĺžky života umocnený ďalšími demografickými zmenami. Nízka miera pôrodnosti znižuje počet mladých ľudí. Miera pôrodnosti iba zriedkavo prekračuje hodnotu 1,5, čo je hlboko pod hodnotou 2,1, potrebnou na stabilizáciu veľkosti populácie. Povojnový baby boom vytvoril významnú generáciu, ktorá v súčasnom období prechádza do poproduktívneho veku. Dôchodky tejto generácie v priebežnom pay as youg systéme bude musieť uhrádzať zmenšujúca sa produktívna generácia. Migranti prichádzajúci do EÚ iba čiastočne eliminujú negatívne vplyvy starnutia populácie. Imigrácia na Slovensko je oproti iným krajinám veľmi nízka až zanedbateľná a nečrtá sa žiaden impulz na jej zvýšenie. Slovensko je skôr krajinou, z ktorej odchádzajú obyvatelia do iných krajín, najmä do EÚ. Všetky spomenuté efekty sú spoločné pre krajiny EÚ, aj keď ich významnosť medzi jednotlivými krajinami kolíše.

Popri uvedených negatívnych dôsledkoch starnutia populácie má zvyšujúci sa podiel starších aj pozitívne makroekonomické efekty. Starší ľudia majú oproti minulosti aktívnejšie starnutie, relatívne viac úspor, vyššie nároky na saturovanie svojich potrieb a viac skúseností s modernými technológiami. Kúpyschopnosť starších relatívne rastie, rastie ich podiel na domácom dopyte a štruktúra ich spotreby je výrazne iná ako štruktúra spotreby mladších. S nastúpeným trendom starnutia a s uvedenými charakteristikami pracuje koncepcia striebornej ekonomiky. Bližšie možno uviesť, že ide o tú časť ekonomiky, kde vysokú časť spotreby tvoria ľudia so striebornými vlasmi, teda seniori. V koncepcii sa pracuje s využitím ekonomického potenciálu starších ľudí a pre starších ľudí, ktorých kúpna sila sa vo všeobecnosti permanentne zvyšuje. Zvyšuje sa aj úroveň ich priemerných príjmov, ako aj ich zastúpenie na pracovných trhoch. S rastom mzdy prichádza zvyšovanie spotreby a tu sa otvára priestor pre striebornú ekonomiku. V tejto súvislosti je však potrebné uviesť, že isté komplikácie uplatnenia koncepcie striebornej ekonomiky predstavujú etapy krízy, kde súčasná sa dotýka problémov spotreby a vyvoláva spolu aj s ďalšími

[42] Ako pozitívny efekt rozvinutých zdravotníckych služieb a vyššej kvality stravy.

negatívami dlhovej krízy vážne hrozby v podobe nastúpenia krízy produkčných kapacít. S tým je možné očakávať stagnáciu miezd a rast nezamestnanosti.

Kým príjmová úroveň seniorov nie je vo väzbe na budúcnosť jasne viditeľná vzhľadom na vývoj krízy, tak nastúpený trend starnutia populácie v európskom priestore je evidentný. V roku 2010 mal podiel obyvateľov starších ako 65 rokov na populácii vo veku 15 až 64 rokov hodnotu 17%, do roku 2060 sa podľa prognóz zvýši až na 68%. V súčasnosti a aj v budúcnosti sa naďalej očakáva predlžovanie doby dožitia.

Obyvateľstvo Slovenska starne v dôsledku nižšieho počtu novonarodených detí a neustáleho predlžovania sa života. Ľudia narodení po 2. svetovej vojne sa dostávajú do seniorského veku, čo vytvára tlak na ľudí z ďalších generácií, ktorí prichádzajú na trh práce, nakoľko tieto ročníky sú významne slabšie ako povojnové. Taktiež rastúca ponuka vzdelávania, najmä celoživotného vzdelávania, má za následok uplatnenie sa seniorov na trhu práce v súčasnosti, čo dokazujú aj štatistiky Sociálnej poisťovne.

2 Charakteristika dát a vekových skupín obyvateľstva

V analýze sú využívané dáta od roku 2005 do roku 2011 zo Sociálnej poisťovne SR. Tieto obsahujú mesačné individuálne administratívne údaje o príjmoch obyvateľstva, z ktorých boli následne vytvorené agregované skupiny podľa druhu príjmu. Príjmy sú rozdelené na dve skupiny: pracovné príjmy a nepracovné príjmy. Pracovné príjmy predstavujú príjmy zo zamestnania, dohôd a živností, ktoré slúžia pre vymeriavací základ za účelom platenia odvodov. Do nepracovných príjmov sú zahrnuté starobné a invalidné dôchodky, vdovské a vdovecké dôchodky a dávky v nezamestnanosti. V databáze sa nenachádzajú príjmy, ktoré nie sú pod gesciou Sociálnej poisťovne: výsluhové dôchodky, príjmy z majetku, príjmy zo zahraničia, dávky v hmotnej núdzi, tvorba a čerpanie úspor. Pre potreby analýzy sú dáta očistené o infláciu, meranú indexom spotrebiteľských cien na stále ceny roku 2011.

Vychádzajúc z bežne dostupnej literatúry, ktorá používa metodiku zoraďovania obyvateľstva do vekových skupín (intervalov), boli následne vytvorené vekové skupiny obyvateľstva a priradené ich príjmy. Predproduktívnu (predaktívnu) skupinu reprezentujú osoby vo veku do 25 rokov. Významnú váhu v tejto skupine majú študenti vysokých škôl. Pre účely porovnania predstavuje aktívne obyvateľstvo skupinu ľudí vo veku 25 až 49 rokov. V skúmanej databáze má 95 % osôb v tomto veku pracovné príjmy a iba 13 % osôb má nepracovné príjmy.

Pre potreby detailnejšieho zisťovania úrovne dopytu seniorov bola cieľová skupina osôb nad 50 rokov rozdelená na niekoľko podskupín: starnúci, starší a prestarlí.

Prvou podskupinou sú tzv. starnúci 50 až 64 roční („youngold“). Ide o obyvateľov s častými pracovnými príjmami, v roku 2011 malo 67 % osôb v tomto vekovom intervale pracovné príjmy. Vo vekovom intervale od 50 do 59 rokov malo až 81 % osôb pracovné príjmy a 53 % osôb malo nepracovné príjmy. Ukazuje to na postupný prechod tejto vekovej skupiny do dôchodku. Ďalšou podskupinou sú tzv. starší („oldold“), ktorí majú vek od 65 do 79 rokov. V tejto podskupine so statusom seniorov, poberajúcich starobný dôchodok, má 99% osôb nepracovné príjmy a 13 %

osôb má pracovné príjmy. Poslednú podskupinu reprezentujú tzv. prestarlí („oldestold“). Ide o vekovú podskupinu v intervale nad 80 rokov. 99 % osôb v tejto podskupine má nepracovné príjmy a 2%-tá má pracovné príjmy.

3 Príjmy jednotlivých vekových skupín

Rozdelenie obyvateľstva na jednotlivé skupiny podľa veku predpokladá, že získané výsledky za tieto skupiny a podskupiny umožnia skúmať aké sú diferencie v ich príjmovej disponibilite. Disponibilita príjmov vo všeobecnej rovine umožňuje vytvorenie obrazu o manévrovacom priestore pre spotrebu a úspory tej ktorej skupiny obyvateľstva.

Nasledujúca tabuľka dokumentuje vývoj celkových mesačných príjmov jednotlivých skupín a podskupín obyvateľstva.

Tabuľka 1: Priemerný mesačný príjem podľa vekových skupín (euro, stále ceny 2011)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
spolu	392	411	433	460	461	470	484
predaktívni	239	251	260	278	269	253	254
aktívni	464	486	516	544	530	538	554
starnúci	409	432	454	482	489	507	526
starší	292	310	323	342	366	383	399
prestarlí	279	295	306	319	339	349	354

Zdroj: Databáza Sociálnej poisťovne, vlastné spracovanie

V každej vekovej podskupine nad 50 rokov dochádza za sledované obdobie k súvislému medziročnému rastu príjmov. V skupine starnúci je nárast za 7 rokov o 117€ z pôvodných 409 € na 526 €, čo je o 42 € viac ako priemer všetkých skupín. V podskupine starších bol taktiež súvislý nárast príjmov za sledované obdobie, celkovo o 107€. V podskupine prestarlých sa zvýšil príjem za rovnaké obdobie o 70€ na hodnotu 349 € mesačne. Tu uvádzaný priemerný príjem je vychýlený vzhľadom na absenciu osôb poberajúcich dávky v hmotnej núdzi v databáze. V dôsledku toho sú uvádzané príjmy aktívnych ľudí vyššie ako v skutočnosti (nie sú zahrnutí nezamestnaní na dávkach v hmotnej núdzi) a príjmy starších nie sú zvýšené o dávky v hmotnej núdzi, ktoré dopĺňajú starobné dôchodky, ak sú nižšie ako životné minimum. Dotýka sa to predovšetkým starších dôchodcov, u ktorých príjmy z obdobia pred rokom 1989, vzhľadom na metodiku výpočtu dôchodkov, nedokázali vygenerovať dostatočne vysoké starobné dôchodky. Ďalšie tu neuvádzané dáta zvyšujú príjmy starších ľudí, ide o tvorbu a čerpanie úspor.

Nerovnosti čistých mesačných príjmov vyjadrených podľa Giniho koeficientu za skúmané vekové skupiny a podskupiny zobrazuje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka 2: Príjmové nerovnosti na báze vekových skupín obyvateľstva (Gini koeficient)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
spolu	0.35	0.349	0.354	0.349	0.336	0.35	0.361
predaktívni	0.402	0.39	0.414	0.407	0.409	0.43	0.436
aktívni	0.363	0.364	0.367	0.351	0.345	0.367	0.383
starnúci	0.339	0.335	0.337	0.341	0.33	0.337	0.343
starší	0.169	0.172	0.179	0.187	0.19	0.194	0.199
prestarlí	0.134	0.134	0.136	0.137	0.135	0.133	0.133

Zdroj: Databáza Sociálnej poisťovne, vlastné spracovanie

Najrovnejšie rozdelenie čistých mesačných príjmov podľa Gini koeficientu za sledované obdobie je u najstaršej skupiny obyvateľstva - prestarlých, s hodnotou 0.133 až 0.137. Na základe údajov v tabuľke možno tvrdiť, že s pribúdajúcimi rokmi života nerovnosti klesajú. V tejto súvislosti je možno namieste aj komentár, že spoločnosť považuje túto vekovú skupinu obyvateľstva za homogénnu z pohľadu potrieb a vzhľadom na unifikované príjmy spred roka 1989, kedy boli vygenerované starobné dôchodky na veľmi nízkej úrovni a spoločnosť sa o tieto osoby za 20 rokov existencie nového systému nedokázala adekvátne postarať.

V roku 2011 mali najmenšiu nerovnosť, ako už bolo spomenuté, prestarlí, po nich nasledujú starší (0.199), za nimi sú starnúci (0.343) a aktívni (0.383) a najvyššiu nerovnosť v príjmoch dosahujú predaktívni s hodnotou 0.436. Uvedená najvyššia nerovnosť vyplýva na jednej strane z veľmi nízkej participácie tejto vekovej skupiny na trhu práce a z vyššieho podielu študentov v tejto vekovej skupine.

Rastúci význam striebornej ekonomiky dokumentuje vývoj počtu aktívnych osôb, teda takých, čo mali nenulový príjem. Z pohľadu všetkých skupín spolu nastal nárast počtu obyvateľov z 3,72 milióna v roku 2005 na 3,89 milióna v roku 2008. Následne celkový počet ľudí do roku 2011 poklesol o 300 tisíc. Nasledujúca tabuľka prezentuje vývoj počtu osôb v jednotlivých vekových skupinách za sledované obdobie.

Tabuľka 3: Počty pracujúcich a starobných dôchodcov (v tis. osôb)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
spolu	3720	3810	3760	3890	3770	3580	3590
predaktívni	404	437	412	426	359	334	341
aktívni	1610	1640	1600	1680	1650	1510	1530
starnúci	996	1020	1040	1060	1040	1020	995
starší	562	560	560	559	557	551	549
prestarlí	150	155	158	162	167	171	176
starší spolu	1708	1735	1758	1781	1764	1742	1720

Zdroj: Databáza Sociálnej poisťovne, vlastné spracovanie

V zmysle sledovania cieľovej skupiny obyvateľstva – seniorov, je na základe údajov z tabuľky možné uviesť, že pokles nastal aj u osôb nad 50 rokov. V relatívnom vyjadrení však ide o pokles omnoho nižší a dokonca u najstaršej skupiny - prestarlých bol zaznamenaný každoročný nárast zo 150 tisíc v roku 2005 na 176 tisíc v roku 2011, čiže o 26 tisíc osôb. Je to primárny dôsledok predlžovania veku dožitia. Celkovo sa počet ľudí nad 50 rokov (s príjmom) zvýšil z hodnoty 1,708 mil. na 1,720 mil. za 7

rokov, zatiaľ čo počet aktívnych vo veku do 50 rokov sa znížil. V tejto súvislosti je možné potvrdiť tendenciu starnutia s tým, že v ďalšom kroku ide o to, zistiť k akým zmenám v dopyte u seniorov pri náraste ich počtu došlo. Nasledujúca tabuľka udáva vývoj podielu jednotlivých vekových skupín obyvateľstva na celkovom dopyte, ktorý bol skúmaným počtom ľudí vytvorený za jednotlivé roky.

Tabuľka 4. Podiel jednotlivých vekových skupín na celkovom dopyte obyvateľstva (%)

rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
predaktívni	6.62%	7.00%	6.58%	6.62%	5.56%	5.02%	4.98%
aktívni	51.23%	50.90%	50.71%	51.07%	50.32%	48.28%	48.78%
starnúci	27.94%	28.14%	29.00%	28.55%	29.26%	30.73%	30.12%
starší	11.25%	11.09%	11.11%	10.68%	11.73%	12.54%	12.61%
prestarlí	2.87%	2.92%	2.97%	2.89%	3.26%	3.55%	3.59%
starší spolu	42.06%	42.15%	43.08%	42.12%	44.25%	46.82%	46.31%

Zdroj: Databáza Sociálnej poisťovne, vlastné spracovanie

Z tabuľky vyplýva, že príjmy osôb starších ako 50 rokov sa na celkovom dopyte, formovanom príjmami, podieľali v roku 2005 42.06 %-tami a v roku 2011 sa tento podiel zvýšil na 46.31%. Za uvedené obdobie plynule rástol podiel starnúcich, starších i prestarlých na celkových príjmoch. Takmer polovica zo všetkých príjmov sa dotýka osôb starších ako 50 rokov. V roku 2011 sa veková skupina do 65 rokov podieľala na všetkých príjmoch už viac ako 30%-tami, skupina starších 12.61%-tami a skupina prestarlých predstavovala 3.59%. Kým v roku 2005 predstavoval rozdiel medzi podielom osôb do 50 rokov a staršími na príjmoch takmer 15,8 bodov, tak tento rozdiel sa do roku 2011 znížil na približne 7,5 bodu. Tak, ako za predchádzajúce ukazovatele, aj pri tomto, je preto nutné upozorniť na hrozbu znižujúceho sa podielu aktívnych na celkových príjmoch, práve z dôvodu zmenšovania podielu celkových pracovných príjmov. V tejto súvislosti ide o problém napĺňania fondov pre vyplácanie budúcich starobných dôchodkov. Je reálny predpoklad, že súčasný vývoj odkazuje na budúcu stagnáciu miezd, ktorá môže vyvolať zásadný obrat pri generovaní budúcich starobných dôchodkov, z dôvodu nižšej fixovanej úrovne miezd.

Nasledujúci obrázok plasticky zobrazuje situáciu vo vývoji príjmov jednotlivých vekových skupín obyvateľstva na báze celkových mesačných priemerných príjmov v sledovanom období 2005 až 2011.

Vývoj celkových príjmov jednotlivých vekových skupín obyvateľstva udáva zároveň istý krátky výsek fungovania systému, ktorého ďalšie nastavenie predpokladá zvládnutie prechodu významnej časti aktívnych do staršieho seniorského veku za zdrojovo výdatnej pomoci penzijnému systému. Zároveň sú tým kladené výrazne vyššie nároky na formovanie trhu práce pri vyššej úrovni miezd ako v súčasnosti. Nasledujúci obrázok len dokresľuje túto úvahu. Dokumentuje relatívnu stabilitu príjmov osôb nad 50 rokov, nakoľko tieto sú z veľkej časti určované predvídateľným dôchodkovým systémom. Krivka celkových príjmov osôb do 50 rokov odráža zložitosti krízového obdobia, ktoré ovplyvňujú trh práce.

Obrázok 1: Disponibilita príjmov podľa vekových skupín obyvateľstva

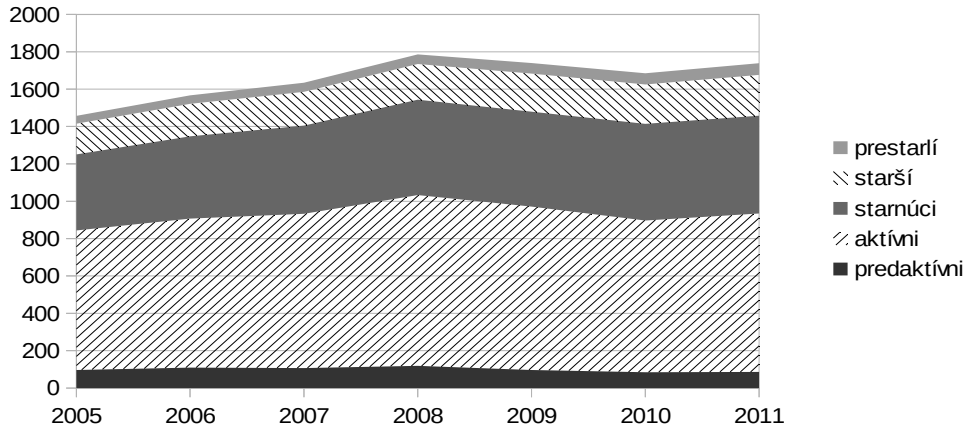

Zdroj: Databáza Sociálnej poisťovne, vlastné spracovanie

Obrázok 2: Disponibilita celkových príjmov podľa veku (obyvatelia nad a pod 50 rokov)

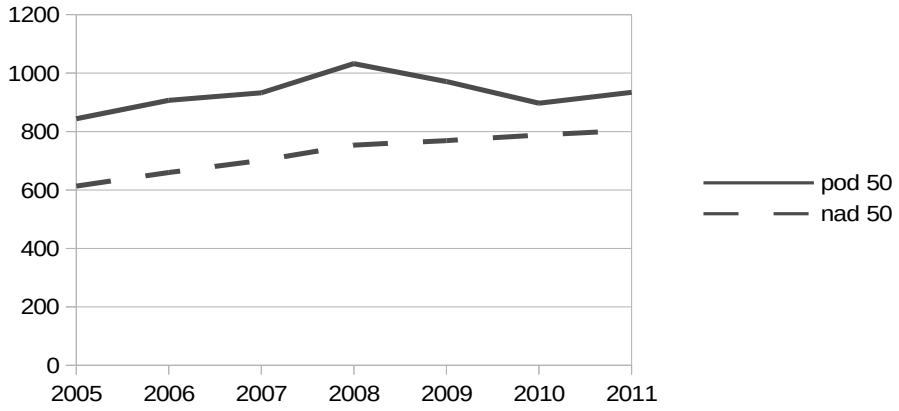

Zdroj: Databáza Sociálnej poisťovne, vlastné spracovanie

4 Záver

Zámerom príspevku bolo charakterizovanie príjmov obyvateľstva, formujúcich domáci dopyt, predovšetkým príjmov na strane seniorov (osôb starších ako 50 rokov). Z pohľadu koncepcie striebornej ekonomiky, ktorá sa opiera najmä o evidentné starnutie obyvateľov v európskom priestore a hľadanie prorastových faktorov v ekonomike vo väzbe na saturovanie potrieb seniorov, sa pozornosť orientovala na slovenské podmienky a možnosti, ktoré príjmy seniorov predstavujú na strane dopytu. Výsledky analýzy dokumentujú plynulý rast podielu starnúcich, starších i prestarlých na celkových príjmoch. Príjmy osôb starších ako 50 rokov sa na celkovom dopyte formovanom príjmami podieľajú 46.3%-tami. Takmer polovica zo všetkých evidovaných príjmov sa dotýka osôb starších ako 50 rokov. Výsledky ďalej dokumentujú relatívnu stabilitu príjmov osôb nad 50 rokov, nakoľko tieto sú z veľkej

časti určované predvídateľným dôchodkovým systémom. Vývoj celkových príjmov osôb do 50 rokov odráža zložitosti krízového obdobia, ktoré sa dotýkajú a ovplyvňujú trh práce.

Je potrebné uviesť, že proces starnutia populácie na Slovensku za inými krajinami Európy mierne zaostáva. Zreteľný proces starnutia je najmä v Nemecku, kde je na strane seniorov výrazne priaznivejšia situácia aj v oblasti ich celkových príjmov a úspor. Tu je evidentný základ pre realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky. Vzhľadom na demografický vývoj na Slovensku možno očakávať, že podobná situácia, ako je v súčasnosti v „starších" krajinách EÚ, bude na Slovensku za niekoľko rokov. Otázne je však, ako dlho potrvá dobehnutie týchto krajín v oblasti príjmov ľudí nad 50 rokov. Odpovede sa nachádzajú tak v rovine formovania súčasného a budúceho trhu práce, ako aj v rovine riešenia finančnej dostatočnosti penzijných fondov a selektívneho nastavenia sociálnej politiky v čase obmedzených verejných zdrojov.

Je zjavné, že už v súčasnosti má skupina obyvateľov nad 50 rokov na Slovensku signifikantný podiel na formovaní domáceho dopytu. Koncepcia striebornej ekonomiky bude aj vo svojej ďalšej časti, t.j., že slovenskí seniori budú zaujímaví aj pre oblasť dopytu v drahších, úzko špecializovaných a technologicky vyspelých tovaroch a službách, plne realizovateľná za predpokladu zásadného oživenia spotreby, založenej na raste príjmov (dôchodkov a miezd). Z toho dôvodu je v najbližšom období možné očakávať skôr výraznejšiu participáciu na výrobe takýchto tovarov a služieb zo strany slovenských podnikov ako významnejšiu účasť slovenských seniorov na obstarávaní takýchto tovarov a využívaní služieb viac ako štandardnej úrovne.

Literatúra

DOVAĽOVÁ, G. 2012. *Strieborná ekonomika v domácej a svetovej literatúre*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. WP 34. ISSN 1337-5598.

PÁLENÍK, V. 2009. *Strieborná ekonomika ako možné exportné zameranie slovenskej ekonomiky*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. WP 16. ISSN 1337–5598.

PAUHOFOVÁ, I. a kolektív. 2012. *Paradigmy zmien v 21.storočí : Hľadanie kontúr v mozaike*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISBN 978-80-7144-194-6.

PAUHOFOVÁ, I., PÁLENÍK M. 2012. *Národohospodárske súvislosti príjmovej stratifikácie obyvateľstva vo vidieckych regiónoch Slovenska v čase krízy*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. WP 36, ISSN 1337–5598.

PAUHOFOVÁ, I., PÁLENÍK M. 2011. *Metodológia skúmania potrieb a správania sa star ších (domácností dôchodcov) v krajinách EÚ*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. WP 32, ISSN 1337–5598.

PAUHOFOVÁ, I. ŽELINSKÝ, T. (ed.). 2012. *Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Infraštruktúra spoločnosti, infraštruktúra človeka, kontrolovaná spoločnosť*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISBN 978-80-7144-198-4.

SOCIÁLNA POISŤOVŇA. Databáza o príjmoch 2005 – 2011.

Príjmová diferenciácia podľa veku vo vybraných krajinách EÚ

Gabriela Dováľová[1] Ekonomický ústav SAV
Ján Košta[2] Ekonomický ústav SAV

Income differentiation by age in selected EU countries

Authors' contact details

[1] *Institute of Economic Research, SAS, Šancová 56, 811 05 Bratislava,*
gabriela.dovalova@savba.sk

[2] *Institute of Economic Research, SAS, Šancová 56, 811 05 Bratislava,*
jan.kosta@savba.sk

Abstract: Due to demographic changes especially in relation to aging population - resizing and changing structure of aggregate demand for goods and services, but also because of economic problems which many economies have to face, more and more attention is paid to the position of older people on the labor market, their remuneration as well as to changing their consumer behavior. Financial and non-financial assets can theoretically be a key indicator of future long-term sustainable consumption in old age. But, will people of the middle age who consume less than they earn because of debt repayments of youth be able to create sufficient reserves for post-productive age? The aim of this paper is to confirm or reject the validity of the seniority - base pay principle with the special focus on the Slovak Republic. The results of our analysis suggest that in the EU countries, in particular in Eastern European countries, the pay gap between age groups is decreasing, which may substantially affect the formation of financial as well as non-financial assets, which could be in retirement age used to finance future consumption.

Keywords: ageing population, gross wages, seniority-base pay principle

Príspevok bol vypracovaný v rámci projektov: APVV č. 0135-10 Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe a VEGA č. 2/0158/12 Politika zamestnanosti vo vzťahu k nízkokvalifikovaným pracovným silám.

1 Úvod

Zmenšovanie populácie v Európe je spojené so znižovaním základne potenciálnych zákazníkov, čo môže následne vplývať na veľkosť agregátneho dopytu a tvorbu ziskov v jednotlivých odvetviach. Dôležitú funkciu pri možnej kompenzácii nižšieho počtu spotrebiteľov[43] zohráva veľkosť ich kúpnej sily (na ňu vplýva napr. veľkosť naakumulovaného bohatstva, veľkosť čistých príjmov domácností, ktoré sa odvíjajú od produktivity práce atď.), ako aj sklon k spotrebe.

Relatívne spoľahlivým zdrojom financovania budúcej spotreby môžu byť finančné, ale aj nefinančné aktíva. Zatiaľ čo príjem a spotreba sú dôležitými determinantmi súčasného blahobytu, aktíva môžu byť teoreticky kľúčovým indikátorom budúcej dlhodobo udržateľnej spotreby v starobe. Okrem iného, nadobudnuté bohatstvo môže seniorom slúžiť ako „ochranný vankúš", ktorý ich chráni pred zdravotnými a inými rizikami, čo je veľmi dôležité najmä v čase, keď sa zvyšuje dĺžka života spolu s nákladmi na zdravotnú starostlivosť. Mnoho ľudí si teda na dôchodok tvorí úspory a dosiahne tak svoj dôchodkový vek so značnou výškou aktív. Tieto aktíva poskytujú seniorom príjem vo forme nájomného z nehnuteľností, úrokov z dlhopisov či dividend z akcií. Tieto isté aktíva môžu byť počas dôchodkového veku odpredané a hotovosť môže byť použitá na spotrebu.

[43] V prípade, že celý úbytok obyvateľstva nebol kompenzovaný migrantmi.

Podľa neokeynesovskej teórie životného cyklu, ľudia si v záujme predísť veľkým výkyvom rozvrhnú vlastnú spotrebu podľa svojich očakávaných dôchodkov v blízkej a vzdialenej budúcnosti počas celého životného cyklu. To znamená, že mladí ľudia spotrebovávajú viacej ako zarobia, čím sa zadlžujú, pretože očakávajú, že tieto dlhy splatia z budúcich vyšších príjmov. Ľudia strednej generácie spotrebovávajú menej ako zarobia, pretože splácajú dlhy z mladosti a zároveň si vytvárajú rezervy na poproduktívny vek. A nakoniec, starší ľudia znovu spotrebúvajú viac ako zarobia, pretože na zabezpečenie vyššej spotreby využívajú úspory naakumulované v minulosti. V súvislosti so zmenšovaním populácie a jej starnutím vyvstáva otázka, či si ľudia v preddôchodkovom veku budú schopní naakumulovať dostatočné množstvo finančných prostriedkov na starobu.

V predkladanom príspevku sme sa zamerali na analyzovanie platnosti princípu seniority v odmeňovaní, ktorý predstavuje základný predpoklad pre udržanie si životnej úrovne v dôchodkovom veku.

2 Teoretické východiská analýzy uplatňovania princípu seniority v odmeňovaní

Podľa CH. Tillsley (1990), ktorá zosumarizovala stereotypy, prevládajúce medzi zamestnávateľmi, sú starší ľudia vnímaní ako lojálni a spoľahliví, sebavedomí, svedomití, predvídaví a tímoví hráči. Negatívne sú vnímaní v súvislosti s ich schopnosťou držať krok s technologickým pokrokom či rýchlo sa prispôsobiť, ako aj v súvislosti so slabšou výkonnosťou, na ktorú vplýva ich zhoršujúci sa zdravotný stav. V mnohých krajinách je teda pre starších ľudí čoraz problematickejší návrat na trh práce, a to aj v dôsledku pretrvávania týchto negatívnych stereotypov, avšak ich postavenie na trhu práce môže zhoršovať aj potenciálna medzera medzi mzdou a produktivitou práce.

Podľa tradičných ekonomických teórií dopyt po práci závisí najmä od ceny práce a kapitálu, ale aj od technológie, slúžiacej na výrobu tovarov a služieb.

V teórii ľudského kapitálu existuje predpoklad, že úroveň mzdy kopíruje produktivitu práce a mení sa v závislosti od životného cyklu a investícií do ľudského kapitálu, ak rastie produktivita práce, rastie aj mzda a opačne. Táto teória rozlišuje medzi všeobecným a špecifickým ľudským kapitálom. V dokonalej konkurencii sa návratnosť investícií, ako aj náklady súvisiace s investíciami do špecifického ľudského kapitálu delia medzi zamestnávateľov a zamestnancov. Naviac, firmy neinvestujú do získavania všeobecných zručností zamestnancov. Zamestnanci získavajú celé výnosy z investícií do všeobecného ľudského kapitálu, preto sa na týchto investíciách podieľajú v plnej výške (hlavne vo forme daní, z ktorých je financovaný vzdelávací systém).

Očakáva sa, že špecifický ľudský kapitál sa bude akumulovať s počtom odpracovaných rokov u zamestnávateľa. Mzdy sa potom zvyšujú podľa dĺžky funkčného obdobia do takej miery, že zamestnávateľ je schopný získať návratnosť z tohto kapitálu. V prípade, že je tento špecifický kapitál dôležitým faktorom pre určovanie miezd v podniku, firmy budú menej inklinovať k zamestnávaniu starších pracovníkov (najmä tých, ktorým tieto špecifické zručnosti chýbajú). Mzda by pritom nemala presiahnuť hodnotu hraničného produktu; nanajvýš sa jej môže rovnať. Teórie

zdôrazňujúce ľudský kapitál sú schopné vysvetliť, prečo firmy zamestnávajú starších ľudí, ale nevysvetľuje úplne, prečo sú firmy menej ochotné najímať ich.

L. C. Thurow (1975) bol jedným z prvých, ktorí predpokladali, že aj keď vývoj mzdy kopíruje do určitej miery produktivitu, nie je to tak nevyhnutne v každom momente kariéry jednotlivca. Potenciálna produktivita jednotlivca pritom závisí najmä od jeho/jej fyzických a psychických schopností, vzdelania a pracovných skúseností. V kombinácii s charakteristikou firmy, potom tieto faktory determinujú výkonnosť jednotlivca. Podľa princípu seniority, v počiatočnej fáze kariéry jednotlivca produktivita prevyšuje výšku mzdy, zatiaľ čo v druhej fáze, teda v neskoršom veku jednotlivca, zasa mzda prevyšuje dosahovanú produktivitu. Práve perspektíva postupného rastu príjmov je motiváciou pre zamestnancov pre zotrvanie v zamestnaní, v ktorom ich počiatočné investície dosiahnu čo najvyššiu návratnosť. Práve s touto medzerou mzda - produktivita práce sa musia v súvislosti so starnutím populácie vyrovnať jednotlivé firmy, pretože práve vo chvíli, keď mzda presiahne produktivitu práce, predstavujú starší pracovníci pre firmu potenciálnu stratu. Určiť však exaktne vek, pri ktorom dochádza k poklesu produktivity, je ťažké a relatívne nákladné, pretože ľudský kapitál je súbor formálnych vedomostí, ale rovnako aj neformálnych, ktoré jednotlivec nadobudol praxou (van Dalen, H., Henkens, K., Schippers, J., 2010).

Pre vysvetlenie vzniku medzery mzda - produktivita sa v literatúre mnohokrát uvádzajú aj alternatívne teórie, ako napríklad teória kolektívneho vyjednávania, alebo teória „poistenia“, zdôrazňujúca averziu agentov proti riziku fluktuácie v spotrebe, čo je dôvodom, prečo zamestnávatelia uprednostňujú stabilný mzdový profil zamestnancov. Ďalej je to teória preferencií pracovníkov, ktorá uvádza nasledovné dôvody, prečo zamestnanci preferujú rastúce mzdové profily pred klesajúcimi: 1. zamestnanci vzťahujú výšku mzdy k produktivite práce a odvodzujú pocit užitočnosti od pocitu dôležitosti v práci s rastúcou mzdou; 2. problém sebakontroly – zmena potrieb v budúcnosti, s čím súvisí aj rast výdavkov; 3. pracovníci môžu odvodzovať svoju súčasnú užitočnosť z predpokladanej budúcej spotreby.

Autori P. de Hey a D. van Vuuren (2010) z holandského Úradu pre analýzu hospodárskej politiky skúmali 70 empirických štúdií, pojednávajúcich o vzťahu medzi zárobkami a produktivitou práce. Približne polovica týchto štúdií sa sústreďovala na podmienky USA, tretina na krajiny EÚ, zvyšok na ostatné krajiny (Austrália, Kanada, Ghana, Izrael a Japonsko). Z analýzy svetovej literatúry teda vyplynuli tieto dva závery: firmy sú menej ochotné najímať starších ľudí a krivka vývoja platového profilu počas životného cyklu je strmšia ako krivka vývoja produktivity pracovníkov.

Vo všeobecnosti neexistuje len jedna teória, ktorá by dokázala vysvetliť rozdiely medzi produktivitou a zárobkami, a to najmä z dôvodu heterogenity medzi firmami a zamestnancami. Relevantnosť týchto teórií sa môže odlišovať medzi jednotlivými krajinami, sektormi, firmami, ale aj jednotlivcami, pričom môže závisieť od rôznych faktorov, ako vzdelanie, mobilita, vek, inštitucionálne prostredie (de Hek, P., van Vuuren, D., 2010).

3 Medzinárodné porovnanie rozdielov v zárobkov podľa veku

V nasledujúcej časti príspevku uvádzame výsledky komparatívnej analýzy miezd podľa vekových skupín vo vybraných krajinách, pričom abstrahujeme od ostatných faktorov, vplývajúcich na výšku príjmov.[44] Podľa všeobecných teoretických predpokladov možno zjednodušene konštatovať, že s predlžujúcou sa praxou individuálnych pracovných síl by sa mal zvyšovať aj ich ľudský kapitál a starší zamestnanci by mali mať aj vyššie zárobky oproti mladším pracovníkom (za predpokladu kontinuálnej pracovnej činnosti, napríklad dlhšie neprerušovanou opakovanou nezamestnanosťou, práceneschopnosťou, prácou počas pracovnej kariéry, zodpovedajúcej ich zameraniu podľa študijného či učebného odboru a pod.).

Základom predkladanej analýzy bolo porovnanie priemerných zárobkov (za všetky odvetvia národného hospodárstva spolu) podľa vekových skupín (tabuľka 1), a to tak, že v každej krajine tvorila základ (index v hodnote 100) úroveň zárobkov vo vekovej skupine do 30 rokov (za predpokladu, že zamestnaná časť vekovej skupiny do 20 rokov je z kvantitatívneho hľadiska nepodstatná, keď sa predpokladá maximálna účasť tejto vekovej skupiny na školskom vzdelávaní, a preto ani v štatistike nie je vykazovaná samostatne). Výhodou takéhoto porovnania je, že vek je jediným determinujúcim faktorom rozdielov v úrovni zárobkov.

Tabuľka 1: Indexy miezd podľa vekových skupín
(veková skupina menej ako 30 roční = 100), národné hospodárstvo, 2006

	menej ako 30	30-39	40-49	50-59	nad 60
BG	100	121,2	128,9	129,0	126,4
CZ	100	118,6	115,9	110,9	118,5
DE	100	158,0	165,7	172,1	170,5
EE	100	110,2	94,9	83,8	73,0
IR	100	138,8	147,3	149,7	123,9
ES	100	130,3	146,1	158,3	172,8
CY	100	138,0	159,0	176,2	141,8
LV	100	106,3	96,0	91,8	83,8
LT	100	105,3	102,4	102,5	101,8
HU	100	123,6	122,6	130,1	157,9
NL	100	149,6	159,5	161,2	152,9
PL	100	128,4	122,5	135,3	185,4
Sl	100	124,1	132,2	145,1	248,3
SK	**100**	**114,9**	**109,0**	**108,5**	**114,0**

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu

Z porovnania krajín vyplýva, že ak nateraz ešte abstrahujeme od úrovne relatívnych zárobkov vo vekovej skupine nad 60 rokov, potom v produktívnom veku (pre tento účel zadefinovaný ako vek do 60 rokov) boli vykázané najvyššie zárobky oproti vekovej skupine s najnižšími zárobkami (vo všetkých krajinách to bola veková skupina do 30 rokov) vo vyspelých krajinách (Cyprus index 176,2; Nemecko 172,1; Holandsko 161,2 a Slovinsko 145,1). Vo väčšine nových členských krajinách sa vek nepotvrdil ako významný faktor rozdielov v úrovni zárobkov. Dokonca v Lotyšsku a Estónsku výška zárobkov vo vekovej skupine 50 až 59 ročných bola dokonca nižšia (v Lotyšsku o 8,2 % a Estónsku o 16,2 %) ako v najnižšej vekovej skupine do 30 rokov.

[44] Dáta z elektronickej databázy Eurostatu sú k dispozícii len za rok 2006.

Slovensko malo v najvyššej vekovej skupine od 50 do 59 rokov (o 8,5 %) vyššie zárobky ako v najnižšej vekovej skupine do 30 rokov podobne ako Česká republika (o 10,9 %).

Možno všeobecne konštatovať, že čím vyspelejšia ekonomika (Nemecko, Holandsko, Írsko a Španielsko z analyzovaných krajín), tým sú vyššie rozdiely v zárobkoch podľa veku; v priemerných zárobkoch za celé národné hospodárstvo pozorovať v týchto krajinách tendenciu k pretrvávaniu tradičného princípu seniority v odmeňovaní pracovných síl. Vo všetkých týchto „vyspelých" krajinách (svorne starých členov pôvodnej EÚ 15) sa princíp seniority prejavuje aj tak, že každá vyššia veková kategória ma o niekoľko percent vyšší zárobok ako susedná nižšia veková kategória. Ku skupinke starých členských krajín sa z tohto hľadiska zaraďuje aj Slovinsko a Cyprus. To svedčí o tom, že vyspelé krajiny stále zachovávajú tento model odmeňovania podľa veku.[45]

Druhú charakteristickú skupinku z analyzovaných krajín predstavuje Česká republika, Maďarsko, Poľsko a Slovensko (teda krajiny skupiny V 4). V tejto skupinke krajín má vyššiu úroveň zárobkov veková skupina 30-39 ročných ako veková skupina 40-49 ročných, čo už indikuje zhoršovanie situácie starších zamestnancov na trhu práce. Boli však zaznamenané rozdiely práve vo vekovej skupine 50 – 59 ročných, keď hlavne v Maďarsku a potom v Poľsku, veková skupina 50- 59 ročných má vyššie zárobky ako všetky ostatné mladšie vekové skupiny. Z pohľadu „starších zamestnancov" (50 – 59 ročných), čo je hlavným predmetom analýzy, je teda hlavne Maďarsko a potom Poľsko "konzervatívnejšie" (teda viac s prevahou princípu seniority) v odmeňovaní ako Česká republika i Slovensko, kde veková skupina (50 – 59 ročných, teda veková skupina blížiaca sa k dôchodkovému veku), má nižšie zárobky ako obe nižšie desaťročné vekové skupiny (30 – 39 roční a 40 – 49 roční). To jasne svedčí o narastajúcich problémoch v odmeňovaní starších zamestnancov hlavne na Slovensku. Je možné, že štrukturálna prestavba ekonomiky, ktorá prebehla na Slovensku, výrazne znevýhodnila postavenie starších ľudí na trhu práce. Odmeňovanie v neprospech starších ľudí svedčí aj o tom, že staršie skupiny pracovných síl získali svoju kvalifikáciu (ako súhrn zložiek vzdelávania a praxe) ešte v iných ekonomických podmienkach a prax v trhových podmienkach nedokázala nahradiť hendikepy z predchádzajúceho obdobia.

Úroveň zárobkov vo vekovej skupine nad 60 rokov je s najväčšou pravdepodobnosťou odrazom výrazných národných rozdielov v spôsobe ukončenia pracovnej kariéry pracovných síl. Táto veková skupina obsahuje pochopiteľne len tých jednotlivcov z pracovných síl, ktorí zostali aj po nároku na odchod do starobného dôchodku v zamestnaní. Tento faktor je pre úroveň zárobkov veľmi dôležitý, to znamená, že pracovať zostali tí, ktorí nemajú zdravotné problémy a majú kvalifikácie a skúsenosti, ktoré im umožnili udržať sa na trhu práce. Zároveň sú aj jednotlivci, ktorých zárobky boli relatívne vyššie oproti tým, ktorí hneď v momente po splnení nárokov na odchod do starobného dôchodku alebo v krátkom období po ňom reálne aj do starobného dôchodku odchádzajú. Možno povedať, že úroveň zárobkov tejto

[45] Pre nedostatok porovnateľných údajov za krajiny EÚ nie je možné o tejto skutočnosti nateraz získať poznatky. O tom, či v priebehu posledných rokov sa situácia mení (hypoteticky v neprospech vyšších vekových kategórií), sa pokúsime získať odpoveď za Slovensko (dáta z Treximy, s.r.o.).

najvyššej vekovej skupiny (nad 60 rokov) je svojím spôsobom „nadhodnotená“ oproti ostatným vekovým skupinám. Implicitne sa dá totiž predpokladať, že skôr odchádzajú do starobného dôchodku tí „menej úspešní“ na trhu práce, tí s nižšími kvalifikáciami a tí s nižšími zárobkami. Ak zohľadníme aj túto skutočnosť, vidíme, že napríklad vo vekovej skupine nad 60 rokov presiahli zárobky v Španielsku vekovú skupinu 50 až 59 ročných až o 15,5 p.b., v Maďarsku o 27,8 p.b., v Poľsku až o 50,1 p.b. a v Slovinsku až o priam neuveriteľných 102,2 p.b. Úroveň zárobkov v Nemecku v najvyššej vekovej skupine nad 60 rokov síce poklesla iba o 1,6 p.b. oproti predchádzajúcej vekovej skupine (50 až 59 ročných), ale úroveň zárobkov je stále vyššia ako vo vekovej skupine 40 až 49 ročných až o 4,8 p.b. O výrazných národných rozdieloch svedčí aj úroveň zárobkov v Holandsku, kde v tejto najvyššej vekovej skupine bol zaznamenaný veľký pokles oproti vekovej skupine 50 až 59 ročných (o 8,3 p.b.). Slovensko spolu s Českou republikou zaznamenalo v najvyššej vekovej skupine po 60 rokov rast zárobkov a je zaujímavé, že v oboch krajinách úroveň zárobkov v tejto vekovej skupine sa tesne približuje úrovni zárobkov s ich najvyššou úrovňou, a to vo vekovej skupine 30 až 39 ročných.

Následne z analýzy rozdielov v odmeňovaní podľa veku v robotníckych a nerobotníckych profesiách (manual and non-manual workers) vyplynulo, že oproti údajom za celé národné hospodárstvo sú zárobky v manuálnych profesiách medzi vekovými skupinami výraznejšie nižšie. Postavenie vyšších vekových skupín z hľadiska odmeňovania je v nemanuálnych profesiách oveľa lepšie oproti mladším vekovým skupinám ako v manuálnych profesiách.

4 Analýza uplatňovania princípu seniority v odmeňovaní v Slovenskej republike

Nasledujúca analýza uplatňovania princípu seniority v odmeňovaní v Slovenskej republike nadväzuje na predchádzajúcu analýzu, ktorá sa zameriavala na medzinárodné porovnanie Slovenska s vybranými krajinami EÚ na základe dát publikovaných EUROSTATOM za rok 2006[46].

Porovnanie hrubých mesačných miezd podľa veku a podľa odvetvia

Nižšie použité štatistické charakteristiky nám v národnom hospodárstve potvrdili pomerne vysokú mzdovú diferenciáciu medzi jednotlivými zamestnancami v závislosti od veku. Celková mzdová diferenciácia medzi odvetviami bola do značnej miery ovplyvnená rozdielnym dopytom po pracovnej sile vo vybraných ekonomických činnostiach. Vo všeobecnosti, najvyššiu priemernú hrubú mesačnú mzdu mali zamestnanci v informáciách a komunikáciách (1 640 eur). V tomto odvetví mala v roku 2011 najvyššie zárobky veková skupina 35-39 ročných, pričom zárobky 25-29 ročných a 55-59 ročných boli takmer totožné.

Druhú najvyššiu priemernú hrubú mesačnú mzdu dosiahli zamestnanci vo finančných a poisťovacích činnostiach (1 556 eur). Z nižšie uvedených údajov

[46] Ako zdroj údajov sme použili po dohode so zástupcami Treximy, s.r.o., Bratislava, dáta z ich hlavných výpočtových tabuliek zo štatistického zisťovania o cene práce ISCP (MPSVR SR) 1-04. Touto cestou Trexime, s.r.o. vyjadrujeme naše poďakovanie za poskytnutie dát pre túto analýzu.

vyplýva, že aj pre toto odvetvie je charakteristický pokles zárobkov vo vekových kategóriách nad 40 rokov oproti mladším zamestnancom.

Jedine v odvetví vzdelávania mal index priemernej hrubej mesačnej mzdy rastúcu tendenciu v závislosti od veku.

Najnižšie priemerné hrubé mesačné mzdy zarobili v roku 2011 najmä zamestnanci v ubytovacích a stravovacích službách (511 eur), v ostatných činnostiach (647 eur), administratívnych a podporných službách (660 eur), v umení, zábave a rekreácii (669 eur) a v poľnohospodárstve, lesníctve a rybolove (690 eur)[47]. Pre tieto odvetvia sa nedá jednoznačne povedať, že by u nich platil princíp seniority v odmeňovaní.

Tabuľka 2: Indexy priemernej hrubej mesačnej mzdy podľa odvetvia (veková skupina 20-24 roční = 100), 2011

Názov	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	nad60
Poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov	100,0	113,3	123,1	127,1	119,5	126,1	123,4	121,0	129,0
Ťažba a dobývanie	100,0	117,9	122,1	126,6	125,5	124,3	124,4	121,5	136,3
Priemyselná výroba	100,0	125,0	143,3	142,9	139,3	134,5	131,7	131,5	153,2
Dodávka elektriny, plynu, pary a studeného vzduchu	100,0	150,3	180,4	175,9	167,8	169,5	170,9	163,8	158,7
Dodávka vody; čistenie a odvod odpadových vôd, odpady a služby odstraňovania odpadov	100,0	128,5	144,1	146,5	145,1	143,9	146,4	141,8	136,4
Stavebníctvo	100,0	122,8	140,5	135,3	140,4	144,0	143,0	140,2	150,8
Veľkoobchod a maloobchod; oprava motorových vozidiel, motocyklov	100,0	131,1	154,5	159,1	156,0	153,1	146,1	139,6	130,5
Doprava a skladovanie	100,0	122,6	136,8	128,3	126,9	129,3	135,3	132,1	144,0
Ubytovacie a stravovacie služby	100,0	113,8	120,9	117,7	122,8	112,9	117,1	127,2	117,9
Informácie a komunikácia	100,0	142,0	194,1	229,9	212,6	177,8	163,2	144,0	151,2
Finančné a poisťovacie činnosti	100,0	138,1	194,3	231,0	222,2	211,8	196,2	206,8	241,6
Činnosti v oblasti nehnuteľností	100,0	105,6	163,2	133,2	150,1	158,2	139,8	146,3	132,3
Odborné, vedecké a technické činnosti	100,0	166,7	207,7	223,3	205,4	187,9	187,8	194,8	189,9
Administratívne a podporné služby	100,0	133,2	144,5	139,4	128,4	153,3	123,2	115,6	119,0
Verejná správa a obrana; povinné sociálne zabezpečenie	100,0	128,7	147,9	153,0	150,7	136,0	133,8	130,2	133,4
Vzdelávanie	100,0	126,5	141,5	142,8	145,3	146,2	147,3	153,3	161,2
Zdravotníctvo a sociálna pomoc	100,0	130,8	137,3	142,1	143,9	129,3	130,7	137,1	145,4
Umenie, zábava a rekreácia	100,0	105,1	119,7	128,5	120,8	126,5	135,9	126,8	120,9
Ostatné činnosti	100,0	125,9	111,6	100,8	107,8	115,9	119,1	130,5	120,4

Zdroj: Štatistické zisťovanie o cene práce ISCP (MPSVR SR) 1-04, Trexima, s.r.o., Bratislava

Princíp seniority neplatí ani v najdôležitejšom odvetví hospodárstva, a to v priemysle, kde je úroveň priemerných mesačných zárobkov najvyššia vo vekovej kategórii 30-34 r. (920,59 eur), potom sa postupne znižuje a až skupina nad 60 rokov presiahne úroveň priemerných zárobkov spomínanej vekovej skupiny (984,19).

[47] Štatistický úrad SR (2011)

Čiastočne na to môže mať vplyv fakt, že podiel zahraničím kontrolovaných podnikov na zamestnanosti v priemysle je takmer 60% (v roku 2010 – 59,1%)[48].

Porovnanie hrubých mesačných miezd podľa veku a podľa veľkostného typu organizácií

V roku 2011 sa štatisticky vykázali hrubé mzdy podľa vekových skupín a veľkostných skupín organizácií (podľa počtu zamestnancov), ktoré charakterizujú údaje v tabuľke 3.

Štruktúru hrubých miezd podľa veku a veľkostných skupín organizácií (podľa počtu zamestnancov) charakterizujú dva podstatné javy. Prvým je skutočnosť (ktorá platí všeobecne bez ohľadu na druh triedenia štatistických dát o hrubých mzdách podľa veku), že najvyššiu úroveň miezd vykazuje veková skupina 30-34 ročných za celé národné hospodárstvo (930 eur v roku 2011, keď priemerná mzda dosiahla 846 eur). Druhým je skutočnosť, že najnižšia úroveň miezd je vo vekovej skupine 20 až 24 ročných[49] a až na malé výnimky s veľkosťou organizácií rastie aj výška priemerných hrubých miezd.

Tabuľka 3: Hrubé mzdy (v EUR) a ich štruktúra podľa veku a veľkostných skupín organizácií (veková skupina 20-24 roční = 100) v roku 2011

Veľkostná skupina	**20-24**	**25-29**	**30-34**	**35-39**	**40-44**	**45-49**	**50-54**	**55-59**	**nad 60**
EUR									
1 – 9	510	682	755	803	769	807	764	779	733
10 – 19	492	696	826	868	777	791	809	801	762
20 – 49	532	674	794	771	781	749	729	728	756
50 – 99	562	732	853	839	820	781	756	744	762
100 - 249	617	818	963	950	921	862	843	806	859
250 - 499	616	847	954	935	894	853	826	838	900
500 - 999	635	879	1020	973	940	891	861	885	1046
1000 a viac	671	924	1094	1096	1056	995	970	950	1021
Celé NH	597	799	930	919	882	845	823	813	848
Indexy									
1 – 9	100,0	133,6	148,0	157,4	150,8	158,1	149,7	152,7	143,6
10 – 19	100,0	141,5	167,8	176,5	158,0	160,9	164,5	162,7	154,8
20 – 49	100,0	126,8	149,3	145,0	146,9	140,8	137,1	137,0	142,1
50 – 99	100,0	130,3	152,0	149,3	146,0	139,1	134,6	132,4	135,8
100 - 249	100,0	132,6	156,0	154,0	149,2	139,6	136,6	130,6	139,2
250 - 499	100,0	137,6	155,0	151,9	145,2	138,7	134,1	136,2	146,2
500 - 999	100,0	138,5	160,6	153,4	148,2	140,3	135,6	139,5	164,8
1000 a viac	100,0	137,7	163,0	163,2	157,3	148,3	144,5	141,6	152,1
Celé NH	100,0	133,8	155,8	153,9	147,7	141,5	137,9	136,2	142,0

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe Štatistického zisťovania o cene práce ISCP (MPSVR SR) 1-04, Trexima, s.r.o., Bratislava

[48] V roku 2007 bol tento podiel nižší, t.j. 51,6%.

[49] Abstrahovali sme od hrubých miezd vekovej skupiny do 20 rokov aj z toho dôvodu, že predchádzajúce medzinárodné porovnanie začínalo práve vekovou skupinou nad 20 rokov. Rozdiel medzi medzinárodným porovnaním a touto analýzou za Slovensko je, že pre medzinárodné porovnanie boli k dispozícii dáta za desaťročné vekové skupiny a za Slovensko za päťročné vekové skupiny.

Z pohľadu starších pracovníkov (nad 50 rokov) je relevantné, že úroveň hrubých miezd vo vekových skupinách v produktívnom veku (t.j. vo vekových skupinách 50-54 roční a 55-59 roční) je relatívne najlepšia vo veľkostnej skupine malých podnikov (do 9, resp. do 19 zamestnancov). Ak vo veľkostnej skupine organizácií s počtom do 9 zamestnancov zaostáva priemerná úroveň hrubých miezd vo vekovej skupine 50-54 ročných a 55-59 ročných za vekovom skupinou s najvyššou úrovňou priemerných hrubých miezd (vo vekovej skupine 45-49 ročných) len o 8,4, resp. 5,4 p. b., tak vo veľkostnej skupine organizácií s počtom zamestnancov od 10 do 19 je toto zaostávanie (za úrovňou miezd vo vekovej skupine 35-39 ročných, kde sú najvyššie mzdy v tejto veľkostnej skupine organizácií) už 12,0, resp. 13,8 p.b. Toto zaostávanie miezd starších pracovníkov v organizáciách s vyššími počtami zamestnancov, t.j. v organizáciách, kde sú z celého národného hospodárstva najvyššie mzdy, je ešte väčšie. Napríklad vo veľkostnej skupine organizácií 100 až 249 zamestnancov predstavuje 19,4; resp. 25,4 p. b. oproti úrovni najvyššej úrovni miezd vo vekovej skupine 30 až 34 ročných. V najväčšej veľkostnej skupine organizácií s počtom zamestnancov nad 1000 je zaostávanie (za najvyššou úrovňou miezd vo vekovej skupine 35-39 ročných) starších zamestnancov až o 18,7 p.b., resp. 21,6 p.b.

Úroveň miezd vo vekovej skupine nad 60 rokov sa v porovnaní s oboma vekovými skupinami starších zamestnancov v produktívnom veku (50-54 a 55-59 ročných) značne odlišuje. Ak v dvoch najmenších veľkostných skupinách organizácií podľa počtu zamestnancov (do 9 a v skupine 10-19 zamestnancov) je úroveň hrubých miezd starších zamestnancov nad 60 rokov nižšia o 6,1, resp. o 9,1 p.b. a o 9,7, resp. o 7,9 p.b., tak od veľkostnej skupiny organizácií s počtom zamestnancov od 20 do 49 a potom vo všetkých ďalších vyšších veľkostných skupinách, je hrubá mzda vyššia! Dokonca vo veľkostnej skupine organizácií s počtom zamestnancov 500 až 999 je úroveň miezd absolútne vo vekovej skupine nad 60 rokov najvyššia zo všetkých vekových skupín. Taktiež vo veľkostnej skupine organizácií s počtom zamestnancov nad 1000, úroveň hrubých miezd zaostáva za najvyššou úrovňou miezd vo vekovej skupine 35-39 ročných len o 11,1 p. b. Zdôrazňujeme, že úroveň miezd vo vekovej skupine nad 60 rokov je vyššia ako vo všetkých vekových skupinách od 45 do 59 rokov.

Základná otázka, ktorá vyplýva z uvedeného porovnania je, ako si vysvetliť vysokú úroveň miezd vo vekovej skupine nad 60 rokov v organizáciách s vysokým počtom zamestnancov? S najväčšou pravdepodobnosťou zostávajú po dosiahnutí veku 60 rokov a dlhšie (teda z veľkej časti ide o zamestnancov, ktorí paralelne so mzdami z pracovného pomeru poberajú aj starobný dôchodok) pracovať len tí najlepší, ktorých organizácie potrebujú, a ktorým sú ochotné zaplatiť vysoké mzdy, zodpovedajúce hodnote ich individuálneho ľudského kapitálu. Ide taktiež bezo sporu o pracovné sily s vyššími, resp. s najvyššími stupňami kvalifikácie. Vysoké mzdy, ktoré môžu títo starší zamestnanci po 60 roku veku poberať, je zároveň dostatočným motívom na zotrvanie v pracovnom procese.

5 Záver

Napriek tomu, že analýza rozdielov v zárobkoch obsahovala len jeden faktor, a to vek, sme si vedomí toho, že v pozadí je celý rad faktorov, ktoré vysvetľujú rozdiely

v mzdách podľa veku. Už z tejto základnej analýzy je možné vyvodiť predbežný záver, že pracovné sily sa nemôžu spoliehať na princíp seniority v odmeňovaní, ktorý pravdepodobne slabne aj vo vyspelých krajinách. Z medzinárodných porovnaní miezd sa ukazuje, že práve starobné dôchodky tvoria najväčšiu zložku príjmov domácností 65+. Tie síce predstavujú stabilný príjem, no najmä v krajinách východnej Európy sú na relatívne nízkej úrovni, čo môže následne negatívne ovplyvniť spotrebu. Stieranie rozdielov v odmeňovaní medzi vekovými skupinami môže zamedziť tvorbu finančných, ale aj nefinančných aktív v strednom veku, ktoré by mohli byť následne po dosiahnutí dôchodkového veku využité na financovanie budúcej spotreby.

Ďalším dôležitým záverom je, že dôchodkový systém by mal na Slovensku vo väčšej miere zohľadňovať odpracované roky (roky prispievania do dôchodkových fondov) a nárokom na poberanie starobného dôchodku by nemalo byť len dovŕšenie dôchodkového veku, ale by sa malo umožniť odísť do dôchodku aj skôr, a to po dostatočne dlhej pracovnej činnosti a odvádzaní príspevkov do dôchodkových fondov.

Je pravdepodobné, že starší pracovníci strácajú zamestnanie z dôvodu straty špecifických zručností, keď firmy do nich nie sú ochotné investovať formou poskytovania školení. Mali by sa preskúmať možnosti vypracovania poskytovania špeciálnych školení v rámci aktívnych politík trhu práce, ktoré by zabezpečovali starším pracovníkom (resp. už pracovníkom v strednom veku), aby sa kontinuálne vzdelávali v kurzoch ďalšieho (celoživotného) vzdelávania, čím by sa zvýšili ich šance pre udržanie sa v zamestnaní.

Literatúra

van DALEN, H., HENKENS, K., HENDERIKSE, W., SCHIPPERS, J. 2006. *Dealing With an Ageing labor Force: What do European Employers Expect to Do? Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute*. Hague. ISBN: 10: 90-8780-004-5.

van DALEN, H., HENKENS, K., SCHIPPERS, J. 2010. How Do Employers Cope With an Ageing Workforce? Views from Employers and Employees. In: *Demographic Research*, volume 22, article 32, pages 1015-1036.

de HEK, P., van VUUREN, D. 2010. *Are Older Workers Overpaid? A literature review. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis*. Netherlands. ISBN: 978-90-5833-490-9.

van OURS, J. C., STOELDRAIJER, L. 2010. Age, Wage and productivity. IZA Discussion Papers, No. 4765. Dostupné na: < http://hdl.handle.net/10419/36360>, dňa 27.6.2012.

TILLSLEY, Ch. 1990. The Impact of Age Upon Employment. *Warwick Papers in industrial Relations*, 33.

Štatistický úrad SR 2011. Štruktúra miezd v SR. ISBN: 978-80-8121-139-3.

DOVÁĽOVÁ, G. 2011. *Strieborná ekonomika v domácej a svetovej ekonomike*. WP 34. Ekonomický ústav SAV. ISBN: 1337-5598.

Vzdelanie ako nástroj znižovania chudoby

Darina Orbánová[1] Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave

Education as a tool for poverty reduction

Author's contact details
[1]*University of Economics in Bratislava, Faculty of National Economy, Department of pedagogy Dolnozemská cesta 1 852 35 Bratislava*
darina.orbanova@euba.sk

Abstract: Poverty is one of the serious social pathological phenomena in contemporary society. Bellow the poverty line live around 80 million citizens of European Union and their number is constantly growing. Therefore Europe 2020 Strategy aims to reduce the number of people at risk of poverty. It shows the basic determinants that affect poverty. The most important are low income, unemployment and inadequate education. The problem of poverty requires a proactive approach, not only at national level but also at European and world level.

Keywords: poverty, inadequate education

Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu: KEGA 002EU-4/2012 Inovácia obsahu, foriem a metód ekonomického vzdelávania vo výchovno-vzdelávacích programoch stredných škôl.

Úvod

Nerovnomerné a nespravodlivé rozdelenie bohatstva je jedným z veľkých paradoxov modernej doby. Svet ako celok v priebehu 2. polovice 20. storočia veľmi zbohatol, ale tvorba bohatstva a prosperity prebiehali nerovnomerne. Vzniknutá ekonomická nerovnováha v súčasnosti významne prispieva k zhoršovaniu sociálnych problémov a k vzniku politickej nestability prakticky vo všetkých častiach sveta. Napriek veľkému svetovému bohatstvu milióny ľudí nielen v rozvojových, ale i v rozvinutých krajinách žijú v chudobe. Táto situácia nie je dlhodobo udržateľná a vyskytujú sa názory, že nespravodlivé rozdelenie bohatstva vo svete je hrozbou, ktorá môže byť príčinou vzniku celosvetových konfliktov, ale aj výzvou k úsiliu o jej zlepšenie.

1 Vymedzenie chudoby a význam vzdelávania pri jej znižovaní

Chudoba a bohatstvo boli v odbornej i laickej verejnosti široko diskutované a analyzované už v staroveku. V našej ére, v poslednom období, zvlášť v rovine vývoja príjmových nerovností vo svete. Sú previazané, vzájomne podmienené a ich skúmanie predpokladá multidisciplinárny a interdisciplinárny prístup. Na základe toho je možné stretnúť sa s veľkým množstvom definícií, ktoré sa ich pokúšajú vysvetliť a charakterizovať (Pauhofová et al., 2007). Definovať bohatstvo a chudobu je veľmi ťažké, pretože tento pojem je všeobecne považovaný za relatívny a vo vzťahu k štandardnej norme, v rozličných obdobiach a v rozličných spoločnostiach, je odlišný. Najčastejšie sa v literatúre stretávame s vyjadrením bohatstva krajiny prostredníctvom ukazovateľa hrubý domáci alebo národný produkt, prepočítaný na obyvateľa (Pauhofová, 2008). Svetová banka už v roku 1995 zaviedla novú sústavu kritérií. Organizácia spojených národov (OSN) sa pokúsila definovať chudobu v roku 1995 v Kodani. Podľa OSN je chudobný ten človek, ktorý trpí hladom a podvýživou, nemá prístup k pitnej vode, k hygienickým zariadeniam ani k zdravotnej starostlivosti, má obmedzený alebo žiadny prístup k vzdelaniu a informáciám. Okrem toho býva v neadekvátnych podmienkach, navyše v nezdravom životnom prostredí a v rámci jeho

sociálnej skupiny rastie úmrtnosť (Lesay, 2007). V súčasnosti prevláda v európskych krajinách vymedzenie chudoby podľa Rady Európy z roku 1984, podľa ktorého chudoba označuje osoby, rodiny alebo skupiny osôb, ktorých zdroje (materiálne, kultúrne a sociálne) sú natoľko limitované, že ich vylučujú z minimálne akceptovaného životného štýlu štátov, v ktorých žijú. Podľa tohto štandardu sa počty chudobných v Európskej únii pohybujú od 6 % - 26 % (Mihalik, 2003).

Z ekonomického a sociálneho pohľadu existujú dva základné koncepty chudoby, a to subjektívna a objektívna chudoba. Subjektívny koncept chudoby je založený na hodnotení vlastnej životnej situácie jedincom. Naproti tomu objektívny koncept vymedzuje chudobu pomocou faktorov, ktoré nie sú závislé od osobnej mienky a pocitu jednotlivca. Vychádza sa z analýz sociálno-ekonomických informácií o domácnostiach. Okrem týchto dvoch konceptov chudoby existujú aj ďalšie.

Jedným zo základných prístupov v členení chudoby je jej rozdelenie na absolútnu a relatívnu. Absolútna chudoba je stav nedostatku zdrojov, ktorý ohrozuje základnú existenciu človeka. Chudobný človek nemá príjmové ani majetkové prostriedky na existenčné prežitie. Nemá žiadne zdroje na zabezpečenie jedla, ošatenia, primeraného bývania a hygienických podmienok. Je to reálne strádanie v dôsledku neuspokojenia základných životných potrieb. Naproti tomu relatívna chudoba je stav, kedy jednotlivec alebo rodina uspokojujú svoje potreby na podstatne nižšej úrovni, než je priemerná úroveň v danej spoločnosti. Jej hranica je vymedzená ako 40 %, 50 %, resp. 60 % z úrovne dôchodku priemernej domácnosti. V súčasnosti sa môžeme stretnúť aj s pojmami moderná, stará a nová chudoba. Moderná chudoba zdôrazňuje, že v súčasnom vyspelom svete sa chudoba stala len chudobou relatívnou, že sa mení konkrétna podoba a rozmer chudoby, že sa vyskytuje napriek intenzívnemu záujmu vyspelých krajín o jej riešenie. S vplyvom životného cyklu na neschopnosť práce (staroba, choroba a i.) je spojená stará chudoba.

Nová chudoba sa spája s pozíciou jednotlivcov a sociálnych skupín na trhu práce (nezamestnaní, neúplné rodiny, znevýhodnené skupiny na trhu práce) a súvisí s dlhodobou nezamestnanosťou. Základné charakteristiky presunu k novej chudobe v štátoch Európskej únie môžeme identifikovať na základe týchto znakov:

- veľký nárast počtu osôb závislých na rôznych formách sociálnej pomoci, ako jeden z dôsledkov zvyšujúcej sa masovej nezamestnanosti,
- rast nezamestnaných a neistota zamestnania spôsobujú, že chudoba a jej riziko sa reálne dotýka početnej časti populácie a nevyhýba sa ani stredným vrstvám (objavuje sa napr. nová kategória, tzv. pracujúca chudoba), zvyšuje sa podiel dlhodobo nezamestnaných a osôb nezamestnaných krátkodobo, ale opakovane,
- vzrastajúci počet dlhodobo zadlžených osôb a domácností, ktoré majú nedoplatky za pôžičky a úvery, nájomné, elektrinu, plyn a i., pričom dôvodom nie je len zníženie príjmu, ale aj skutočnosť, že po období relatívnej prosperity nie sú členovia domácnosti zvyknutí vychádzať s obmedzenými príjmami, nakoľko ešte stále majú neprimerané konzumné ašpirácie,
- rastúci počet ľudí bez domova, ktorí sú najzreteľnejším prejavom novej chudoby, a ktorí potrebujú okamžitú sociálnu pomoc,

- koncentrácia mnohých, ktorí sú najviac postihnutí týmto vývojom do špecifických mestských oblastí, ohrozuje sociálnu štruktúru a aj verejný poriadok v týchto oblastiach a i.

Bez ohľadu na charakter jednotlivých definícií chudoby môžeme povedať, že ide o závažný sociálno-patologický jav, určitý komplexný ukazovateľ ekonomického a sociálneho prostredia a individuálnych schopností jednotlivca.

V súčasnosti nemôžeme o chudobe uvažovať tak, akoby sa týkala len rozvojových krajín v Afrike alebo Južnej Amerike. Realita je taká, že rastie aj vo vyspelých krajinách, napríklad Spojených štátov amerických a Európskej únie. Na tomto stave sa nepriaznivo podieľa aj svetová kríza, ktorá prispieva k zvyšovaniu počtu chudobných. V Európskej únii sa meria chudoba na základe príjmov, pričom za ľudí vystavených riziku chudoby sa považujú tí, ktorých príjem sa rovná alebo je nižší ako 60 % mediánu príjmov príslušnej krajiny. Pri jej posudzovaní sa berú do úvahy aj ďalšie ukazovatele, napríklad miera nezamestnanosti, bývanie, podiel tých, ktorí predčasne skončili školskú dochádzku alebo prístup k verejných službám.

Napriek hospodárskemu rastu a zvyšovaniu zamestnanosti v období pred hospodárskou krízou sa nepodarilo splniť cieľ Lisabonskej stratégie – prispieť k zníženiu chudoby v Európskej únii do roku 2010. Otázkami chudoby a jej zníženia sa zaoberá aj spoločná stratégia, Európa 2020, ktorú Európska komisia predstavila v marci 2010. Hlavným cieľom tejto vízie je vyviesť európsku ekonomiku zo súčasnej krízy a obnoviť jej ekonomický rast.

Medzi hlavné ciele stratégie Európa 2020 patria:

- zamerať sa na zvýšenie miery zamestnanosti obyvateľov vo veku 20 – 64 rokov na 75 %,
- zvýšiť celkovú úroveň verejných a súkromných investícií pre výskum a vývoj na 3 % HDP,
- zvýšiť úroveň vzdelania, najmä snahou o zníženie miery predčasného ukončenia štúdia na menej ako 10 % a zvýšením podielu ľudí vo veku 30 – 34 rokov, ktorí skončili vysokoškolské vzdelanie, na 40 %,
- usilovať sa o vymanenie aspoň 20 miliónov ľudí z ohrozenia chudobou alebo zo sociálneho vylúčenia,
- znížiť emisie skleníkových plynov o 20 % v porovnaní s úrovňami v roku 1990, zvýšiť podiel energie z obnoviteľných zdrojov na konečnej spotrebe energie na 20 % a pokročiť na ceste k zvýšeniu energetickej efektívnosti o 20 % (Čaplovič, 2011, s. 3).

Ako vidíme, otázky riešenia chudoby sú jednou z hlavných oblastí, ktorým sa Európska únia venuje. Pokiaľ ide o chudobu, Slovensko taktiež sleduje splnenie cieľa v tejto oblasti, znížením počtu ľudí ohrozených chudobou o 170 tisíc obyvateľov (Čaplovič, 2011, s. 7). O tom, že splnenie tohto cieľa je veľmi dôležité, svedčia údaje o úrovni chudoby na Slovensku. Podľa výsledkov EU SILC 2008 bolo v roku 2007 rizikom chudoby ohrozených 11 % obyvateľov, v roku 2004 až 13,3 % obyvateľov (Čaplovič, 2011, s.7). Úroveň chudoby ovplyvňujú rozličné faktory. Existujúce

poznatky ukazujú, že chudobou sú na Slovensku najviac ohrození jednotlivci alebo domácnosti, ktorých prednosta:

- je dlhodobo nezamestnaný,
- má iba základné vzdelanie alebo je bez vzdelania,
- pracuje v nízko-príjmovom nekvalifikovanom zamestnaní,
- vedie početnú alebo neúplnú rodinu (iba jeden rodič),
- je príslušníkom rómskej menšiny, žijúcej v izolovanej osade,
- má problémy s uspokojením základných životných potrieb (napr. bezdomovci).

V skutočnosti dochádza často k prepojeniu týchto faktorov. Vylúčenie z trhu práce patrí spolu s nedostatočným vzdelaním k hlavným znakom chudoby (Ginter et al.).

Ciele stratégie Európa 2020 sú navzájom prepojené. Významným aspektom v znižovaní chudoby predstavuje vzdelávanie, ktoré taktiež figuruje v danej stratégii, ako jedna zo sledovaných oblastí.

Význam vzdelania v znižovaní chudoby

Význam vzdelania pre zdravý hospodársky život a prosperitu a pre kultúrny rozvoj každej civilizovanej krajiny bol a je významný a naďalej sa bude zvyšovať. Svojimi účinkami sa prejavuje nielen v oblasti ekonomickej, ale je aj významným nástrojom utvárania sociálnej štruktúry spoločnosti. Významne ovplyvňuje hodnotové orientácie ľudí, politicko-morálny profil jednotlivcov i celej spoločnosti, stále viac sa stáva hodnotou pre spoločnosť i každého jej člena. Nie je len akýmsi zdrojom inovácií a zmien v kvalite pracovnej sily, ale má zásadný význam aj pre rozvoj ľudskej osobnosti a kvality života. V rámci svojej preventívnej funkcie je nástrojom toho, aby človek získal zamestnanie a mohol si zabezpečovať svoju životnú existenciu, a aby bol schopný plniť svoje ďalšie úlohy. Táto funkcia je chápaná v širšom slova zmysle ako prevencia celospoločenská, zameraná na všestrannú kultiváciu jedinca a jeho integráciu do spoločnosti (Krebs, 2005). Na význam vzdelávania poukazuje aj UNESCO, nakoľko úlohu vzdelávania charakterizoval Jacques Delors v správe Medzinárodnej komisie UNESCO „Vzdelávanie pre 21. storočie“, nasledovne: „Jednou z hlavných funkcií vzdelávania je sformovať ľudstvo tak, aby mohlo prevziať kontrolu nad svojím vlastným rozvojom. Ten musí umožniť všetkým ľuďom bez výnimky zobrať svoj osud do vlastných rúk, tak, aby mohli prispieť k pokroku spoločnosti, v ktorej žijú. Súčasne by mal byť založený na zodpovednej účasti všetkých jednotlivcov a komunít“ (Delors, 1997).

Rozvoj vzdelanosti patrí vo vyspelých krajinách z hľadiska budúceho vývoja k najdôležitejším úlohám. Pre obdobie ostatných rokov sú charakteristické radikálne zmeny a spoločenské procesy sú ovplyvňované podstatnými a dlhodobými tendenciami, akými sú napríklad:

- zmeny vo svete v dôsledku nových technológií a médií,
- demografický vývoj a dôsledky migrácie,
- internacionalizácia životných pomerov,

§ zmeny v hodnotových predstavách a orientáciách a i.

Vzdelávanie je pre každého jednotlivca tou najlepšou cestou, ako sa vyrovnať s prichádzajúcimi zmenami. Jeho úlohou je poskytnúť deťom i dospelým kultúrny základ, ktorý im umožní čo najviac vnímať prebiehajúce zmeny. Každá vyspelá spoločnosť si uvedomuje, že vznik ekonomiky založenej na vedomostiach dáva vzdelávaniu nový rozmer a predstavuje pre neho novú výzvu. Okrem ekonomických, má vzdelanie aj mimoekonomické účinky, ktoré vyplývajú z celospoločenského cieľa otvorenej a informačnej spoločnosti. Mimoekonomické účinky vyzdvihujú humanizujúcu funkciu vzdelania, napríklad:

- formovanie človeka a jeho ľudského potenciálu, rozvoj duševných a fyzických schopností s dôrazom na rozvoj kreativity,
- vytváranie zásoby vedomostí, čo sa prejavuje v tom, že zásoby vedomostí spoločnosti sa stále zvyšujú a človek ich musí prostredníctvom vzdelania uchovávať a rozširovať z hľadiska potrieb vedecko-technického pokroku,
- vytváranie kultúrno-sociálnej štruktúry spoločnosti – ide o efekt vzdelania, ktorým sa meria celková kultúrna úroveň spoločnosti, pretože intelektuálne schopnosti umožňujú človeku uplatniť sa v rýchle sa meniacich trhových podmienkach, meniť svoje sociálne postavenie, formovať politické a spoločenské vedomie, uspokojovať kultúrno-umelecké a hmotné potreby, a tým aj celkovú sociálnu štruktúru spoločnosti.

V odbornej literatúre existuje výrazná zhoda v tom, že významným faktorom zvýšenia rizika chudoby je nedostatočná úroveň vzdelania. Vzdelanie je jedným z kľúčových faktorov, ktorý sa v rozhodujúcej miere zúčastňuje na utváraní podmienok života jednotlivca alebo rodiny. Od neho sa odvíjajú nielen vzory reprodukčného správania, ale súvisí s ním aj úspešnosť zapojenia sa na trhu práce. Medzi rizikom chudoby a úrovňou vzdelania sa prejavuje nepriamo úmerný vzťah. Platí, že čím vyšší je stupeň vzdelania, tým nižšie je riziko chudoby a naopak. Akumulácia ľudského kapitálu má teda významný vplyv tak na individuálne zárobky, ako aj na ochranu domácností pred chudobou. Potvrdzujú to napríklad údaje EU-SILC, podľa ktorých v prípade domácností s najnižším stupňom vzdelania, je riziko chudoby až takmer 26 %, kým v rámci domácností s vyšším vzdelaním „hlavy“ domácnosti, je len 8,3 %. Dosiahnuté vzdelanie je jedným z najdôležitejších predpokladov, aby jednotlivec mohol urobiť niečo pre to, aby neupadol do chudoby. Negarantuje však získanie dobre plateného miesta.

Z pohľadu znižovania chudoby na Slovensku vo vzťahu k vzdelávaniu je dôležité, nielen aby štatistiky vykazovali pozitívne čísla, ale aby bolo vzdelanie kvalitné, aby sa absolventi uplatnili v širšom európskom kontexte. O tom, že zvyšovanie kvality vzdelania je dôležitá úloha pre našu krajinu, svedčí aj konštatovanie v projekte Milénium, kde sa uvádza, že „kvalitné vzdelanie je rozhodujúcim zdrojom budúceho rozvoja, prosperity a konkurencieschopnosti Slovenskej republiky. Tvorivo humánne vzdelanie a výchova je podmienkou sociálneho konsenzu – odstraňovania sociálnych nerovností, riešenia rómskej problematiky, sociálnych konfliktov. Vzdelanie je najlepšou prevenciou v boji proti kriminalite, drogám, nezamestnanosti, ale aj

najlepším stimulom na vytvorenie kvalitného života občanov Slovenska v budúcnosti“ (Rosa et al., 2002).

2 Záver

Môžeme konštatovať, že chudoba je celosvetový problém s bežným výskytom a v súčasnosti zasahuje okrem rozvojových krajín aj ekonomicky najvyspelejšie krajiny sveta. Rozpor medzi bohatstvom a chudobou narastá ako v globálnom meradle (chudobné a bohaté štáty), tak aj v národnom meradle (chudobní a bohatí občania) (Mareš, 1999). Táto situácia by mala byť mementom pre všetkých, aby si uvedomili, o aký závažný problém ide a snažili sa ho riešiť. Aj k tomu nám môže slúžiť Medzinárodný deň boja proti chudobe, uznaný oficiálne Organizáciou spojených národov v roku 1992, ktorý si pripomíname dňa 17. októbra a jeho cieľom je poukázať na príčiny hladu, chudoby a negramotnosti. V súvislosti so vzdelaním si treba uvedomiť, že vyššia vzdelanosť pomáha pri snahe zamestnať sa a zvyšovanie úrovne zamestnanosti pomáha znižovať chudobu.

Literatúra

ČAPLOVIČ, M. 2011. *Európska únia má pred sebou desaťročný plán.* In: Európa 2020 a Slovensko. Mimoriadna príloha Pravdy zo dňa 6. apríla 2011.

ČAPLOVIČ, M. 2011. *V roku 2010 sa začal boj proti chudobe.* In: Európa 2020 a Slovensko. Mimoriadna príloha Pravdy zo dňa 6. apríla 2011.

DELORS, J. 1997. *Učení je skryté bohatství. Správa Medzinárodnej komisie UNESCO, „Vzdělávání pro 21. století.“* Praha: ÚVRŠ.

GINTER, E. et al. 2004. *Miléniové rozvojové ciele. Cesta k znižovaniu chudoby a sociálneho vylúčenia*. Bratislava: Centrum pre hospodársky rozvoj.

KREBS, V. a kol. 2005. *Sociální politika.* Praha: ASPE, a. s.

LESAY, I. 2007. *Chudoba: nebezpečné tabu.* [cit. 23. 08. 2007]. Dostupné na: http://www.noveslove.sk/printClanok.php.?c=13775.

MAREŠ, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby.* Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

MIHALIK, J. 2003. *Medzinárodná komparácia sociálno-ekonomického rozvoja a konvergencia SR s EÚ*. Bratislava: IRIS.

PAUHOFOVÁ, I. 2008. *Determinanty bohatstva a chudoby vo svetovej ekonomike (vybrané aspekty).* Bratislava: Ekonóm.

PAUHOFOVÁ, I. – SIVÁK, R. – STANĚK, P.: *Megatrendy a finančné trhy v 21. storočí (vybrané aspekty).* Bratislava: Sprint - vfra.

ROSA, V. – TUREK, I. – ZELINA, M.: *Milénium. Národný program výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike na najbližších 15 – 20 rokov*. Bratislava: IRIS.

Vybrané aspekty vzťahu etiky a ekonomiky v podnikateľskom vzdelávaní

Ľudmila Velichová[1] Ekonomická univerzita v Bratislave

Selected aspects of the relation between ethics and economics in the entrepreneurship education

Author's contact details
[1] *University of Economics in Bratislava, Faculty of National Economy, Department of pedagogy, Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratislava, E- mail: ludmila.velichova@euba.sk*

Abstract: Entrepreneurship in market economy stands in a point, where economics, politics, law, techniques and ethics meet. During the last period bigger stress is put on business ethics in the whole world. The business ethics is urging for an economics based on human principles. It comes from an assumption, that the entrepreneurially activities are not one-sidedly oriented on profit, they are established for people and through people and they should help to improve the quality of their life. The ethical and the economic sphere are no more regarded as a separate area of social life. A new approach pointing out that the connection of the economics with social-ethical issues is ruling. This paper is focused on selected aspects of the relation between ethics and economics and possibilities of business ethics education at secondary schools and universities.

Keywords: economics, ethics, profit, business ethics, entrepreneurship education

Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu: KEGA 002EU-4/2012 Inovácia obsahu, foriem a metód ekonomického vzdelávania vo výchovno-vzdelávacích programoch stredných škôl.

Úvod

Podnikateľská činnosť sa v trhovej ekonomike nachádza v priesečníku ekonomiky, politiky, práva, techniky a etiky. Počas ostatného obdobia sa na celom svete kladie väčší dôraz na podnikateľskú etiku. Podnikateľská etika sa zasadzuje o to, aby ekonomika bola založená na humánnych princípoch. Vychádza z predpokladu, že podnikateľské aktivity nie sú jednostranne zamerané len na dosiahnutie zisku, vznikajú pre ľudí a prostredníctvom ľudí a mali by napomáhať skvalitneniu ich života. Etická a ekonomická sféra prestávajú byť dve samostatné oblasti spoločenského života a do popredia sa dostáva prístup, ktorý zdôrazňuje prepojenosť ekonomiky so sociálno-etickými témami.

1 Vzťah etiky a ekonomiky

Ekonomika a etika sa často vnímajú ako protiklady. Tento postoj verejnosti je skreslený a je vyvolaný najmä negatívnym statusom podnikateľského sektora a podnikateľov, ktorý v spoločnosti nielen pretrváva, ale sa v ostatnom období prehlbuje. Podnikateľom sa dlhodobo vyčíta ignorovanie sociálnych, ekologických a humanitárnych otázok. Redukcia pracovných miest i pri zabezpečenom firemnom zisku a neprimerane tvrdé rozhodnutia manažérov s vysokými platmi sa uvádzajú ako dôkaz bezohľadnej snahy o zisk. Aj súčasná svetová finančná a ekonomická kríza je spôsobená okrem iných faktorov predovšetkým neprimeraným úsilím o maximalizáciu zisku a stratou spoločenskej zodpovednosti najmä finančného sektora voči spoločnosti, klientom, zamestnancom a širokej verejnosti. Ako uvádza I. Rolný „Etika a podnikanie

netvoria dva, ale jeden svet a hľadanie nových cieľov, presahujúcich iba zisk, bude zrejme príkazom nielen dnešnej doby, ale i budúcnosti“ (Blaškovič, 2010, s. 61).

Aký má byť teda náš postoj k zisku? Nemožno poprieť, že podniky, ktoré úspešne hospodária, prinášajú dôležitý a nenahraditeľný príspevok k všeobecnému blahu. Prostredníctvom ziskov môžu vytvárať a zabezpečovať pracovné miesta a investovať do inovácií a vzdelania. Zisk sa preto nedá z morálneho hľadiska odsudzovať, je signálom toho, že podnik uplatňuje na trhu správnu stratégiu a má budúcnosť. Pritom sa vzájomne nevylučuje zodpovednosť za úspešné hospodárenie a spoločenská zodpovednosť podnikov, naopak, tieto sa vzájomne podporujú. Pozitívny výsledok hospodárenia podniku je predpokladom jeho ďalšieho spoločenského konania. Podľa A. Remišovej má v konflikte medzi etikou a ziskom prioritu etika, čím sa pripája ku koncepcii podnikateľskej etiky P. Ulricha, ktorý vychádza z premisy, že úlohou ekonomiky je slúžiť životu (Remišová, 2011, s. 17). V tomto kontexte aj M. Klopfer zdôrazňuje, že „zisk sám o sebe nie je etickou kategóriou. Etika len skúma a hodnotí jeho použitie. Ani v sociálnom trhovom hospodárstve zisk neslúži spravodlivosti, ale plní svoje ekonomické funkcie. Z etického hľadiska finančné prostriedky a zisk nie sú samoúčelom, ale iba prostriedkom uspokojovania potrieb, a teda prostriedkom zvyšovania kvality života“ (Klopfer, 1995, s. 27) a ako v tejto súvislosti ďalej uvádza A. Remišová: „Zisk sa stáva neetický vtedy, keď je neetický jeho účel, získava sa neetickými prostriedkami, a keď pri jeho tvorbe vznikajú externality, ktoré poškodzujú iných ľudí“ (2010, s. 74). Zisk by nemal byť hlavným cieľom podnikania, mal by byť vedľajším produktom dobre poskytnutého produktu.

Aby si podniky zabezpečili perspektívu budúcnosti, sú odkázané aj na etické hodnoty. Podceňovanie etických princípov, porušovanie pravidiel poctivého obchodovania a uplatňovanie nekalej konkurencie nevedie k trvalému úspechu. Javí sa ako krátkodobá podnikateľská politika. Neetické správanie nemôže trvať večne. V súčasnosti možno konštatovať, že úsilie o zvýšenie etickej a sociálnej zodpovednosti podnikov, ako súčasť konkurenčného boja, ale aj pod tlakom verejnej mienky narastá. Práve verejná mienka funguje často ako určitý regulátor, ktorý núti podnikateľov a podniky konať v súlade so všeobecne platnými etickými zásadami. Väčšina podnikov chápe a uvedomuje si svoju etickú zodpovednosť. Podniky, ako zamestnávatelia, čelia týmto otázkam, sú si vedomé svojej etickej zodpovednosti a berú ju na vedomie. Zabudovanie hodnotových požiadaviek a hodnotových postojov podniku do jeho výkonných štruktúr je dôležitou úlohou manažmentu podniku. Tieto štruktúry sú kontextom, v ktorom sa musia uplatniť individuálne cnosti, a v ktorom vznikajú podnety pre etické konanie. Riadenie podniku, orientované na hodnoty, musí podľa nášho názoru vychádzať od podnikateľov (vlastníkov) a manažéri a vedúci zamestnanci musia pokračovať v jeho presadzovaní. Dôležité je, aby sa hodnoty v podniku nielen vyznávali, ale aj uplatňovali. Väčšina podnikov si uvedomuje, že budovanie dobrého mena je náročný proces, ktorý trvá niekoľko rokov, ale k jeho znehodnoteniu môže dôjsť veľmi rýchlo, pričom to môže viesť k nepredvídateľným až fatálnym následkom.

Sociálne trhové hospodárstvo je viazané etikou zodpovednosti, ktorá slúži ako istá forma zábrany voči strate kontroly a bezohľadnosti. Je preto nesmierne potrebné jasne odsúdiť nešváry, ktoré majú podobu klamania, podvádzania, krádeží a iných

nezákonných a nekorektných činov a takéto konanie jednotlivcov potrestať. Etické princípy správneho podnikateľského konania, ktoré už roky stelesňuje „počestný obchodník“, nestrácajú ani v čase globalizácie na význame. Nadnárodné, medzinárodne pôsobiace spoločnosti sa pri svojom konaní orientujú na medzinárodne uznávané smernice a uzancie a pri svojej činnosti tak rozširujú rámec zodpovedného konania aj do zahraničia.

K dlhodobej tvorbe hodnôt prispieva aj spoločenské angažovanie sa podnikov. Podľa K. Heretíkovej je spoločenská zodpovednosť podnikov a podnikania jednou z najdôležitejších tém etiky (2010, s. 132). Spoločenskú zodpovednosť podnikov môžeme chápať ako „neustály záväzok podnikov správať sa eticky a prispievať k ekonomickému rozvoju, pričom je kladený dôraz na zlepšovanie kvality života zamestnancov a ich rodín, lokálnej komunity a spoločnosti ako celku“ (Holme, Wats, 2000, s. 8). Už dnes sa prevažná časť podnikov viacnásobným spôsobom spoločensky angažuje. Spoločenské angažovanie je pre podnik šancou vytvárať osoh pre spoločnosť a hospodárstvo. Podniky, ktoré chápu princípy spoločensky zodpovedného konania, vnímajú spoločenské problémy ako svoje príležitosti. Napríklad sú to programy podporujúce úspory energie, recyklačné programy riadenia odpadov, výroba ekologických produktov, charitatívne projekty, zdravotnícke a sociálne akcie.

2 Podnikateľská etika v podnikateľskom vzdelávaní

Podnikateľská etika je reflexiou etických noriem a princípov do akýchkoľvek podnikateľských rozhodnutí. Vyjadruje potrebu akceptácie etických noriem v súčasnom globálnom svete. Jej základným poslaním je hľadanie rovnováhy medzi ekonomickým prospechom a spoločenskými dôsledkami tohto prospechu. Ako systém poznatkov a prístupov sa snaží riešiť otázky či sú konkrétne podnikateľské aktivity prijateľné, alebo nie.

Nemôžeme očakávať, že všetky podniky a všetci podnikatelia sa zmenia na spoločensky zodpovedné subjekty a budú usilovať o blaho a záujmy celej spoločnosti. Podnikatelia sa často dostávajú do situácií, kedy sa ich morálne presvedčenie dostáva do konfliktu s ekonomickými cieľmi. Cestu k úspechu často sprevádzajú nástrahy nenásytnosti a nečestného obohatenia sa. Túžba po nezaslúženom zisku na úkor iných partnerov sa môže stať pravidlom, a nielen výnimočným prípadom. Podľa nášho názoru má väčšina spoločenských konfliktov svoje korene v nedostatku morálky. Či sú to krádeže, násilie, podvody, korupcia, zlé medziľudské vzťahy, ale aj nespravodlivosť pri rozdeľovaní príjmov a sociálna nerovnosť ľudí. Napriek tomu, že ľudská civilizácia neustále napreduje, v niektorých ohľadoch zostávajú ľudia rovnakí. Morálka sa nedá prikázať, ale dá sa jej naučiť a jej úroveň sa dá zlepšovať výchovou a vzdelávaním. Toto konštatovanie nám dáva nádej, že práve vzdelávací systém môže a musí zohrať významnú rolu v oblasti akceptácie princípov podnikateľskej etiky súčasnými učiacimi sa, ktorí sú dnes v role žiakov stredných škôl alebo študentov univerzít a vysokých škôl a pripravujú sa na svoje budúce povolanie. Mnohí z nich budú v budúcnosti v role podnikateľov, manažérov, ale i zamestnancov a budú musieť rozhodovať a predvídať rôzne ekonomické, sociálne a environmentálne dopady svojich alebo podnikových podnikateľských aktivít. Úlohou vzdelávacieho systému na všetkých úrovniach je prezentovať vzory spoločensky zodpovedných podnikateľov, ktorí si cez svoju

podnikateľskú víziu a misiu napĺňajú zmysel svojho života. V podnikateľskom vzdelávaní je najdôležitejšie, aby si žiaci a študenti vnútorne osvojili morálne princípy. Takto budú v budúcnosti kontrolovať svoje správanie sami a nebudú potrebovať vonkajšiu kontrolu. Zastávame názor, že etika a morálka spočívajú na dobrovoľnosti a nie na donútení.

O potrebe vyučovania podnikateľskej etiky niet pochybností. Otázkou, ktorá rezonuje v odborných pedagogických kruhoch je, či sa etiku možno naučiť a kedy s výučbou etických a morálnych princípov začať. D. Koehn napríklad zastáva názor, že je „ťažké zmeniť v ľuďoch ich spontánnu potrebu sebaobohacovania, ktorá pravdepodobne stojí za väčšinou etických škandálov v podnikaní“ (Hrehová, 2011, s. 279). Iní autori L. B. Toffler a G. M. Velasquez uvádzajú, že „v čase, keď sa študenti hlásia do kurzov etiky či na predmet na vysokej škole, ich morálne hodnoty sú už vytvorené a vzdelávanie v oblasti podnikateľskej etiky považujú za stratu času.“ B. Hindo dokonca tvrdí, že „študenti sú dospelí, príliš zrelí, aby sa učili etiku“ (2011, s. 279 - 280). Podľa nášho názoru je potrebné začať s výučbou etiky čo najskôr, t. j. už v predškolskom veku a kontinuálne na základných školách. Žiaci už v tomto veku reflektujú to, čo sa v spoločnosti deje a potrebujú vedieť, čo je správne, morálne a etické. Výchova vzorom zohráva u tejto cieľovej skupiny rozhodujúcu úlohu. Pri nadobúdaní postojov k základným etickým otázkam a dilemám treba dôraz klásť na obdobie stredoškolského štúdia, kde je podľa nášho názoru dostatočný časový priestor integrovať už poznatky podnikateľskej etiky ako vednej disciplíny do viacerých predmetov (bližšie sa venujeme tejto cieľovej skupine ďalej). Pokiaľ ide o vysokoškolské štúdium, podnikateľská etika je dôležitou súčasťou akreditovaných študijných programov a úsilie vysokých škôl a univerzít ekonomického, ale aj technického smeru môže prispieť k zlepšeniu úrovne podnikateľskej etiky v podnikateľskej praxi. Zároveň sa žiada uviesť, že ani absolvovaním vysokoškolského a univerzitného štúdia sa štúdium podnikateľskej etiky nekončí a je dôležitou súčasťou celoživotného vzdelávania. Pretože, ako vraví rímsky filozof a politik Seneca: „Nikdy nie je neskoro na cestu k dobrým mravom“ (2010, s. 17).

V súčasnosti možno konštatovať, že náš vzdelávací systém v oblasti kurikula disponuje prepracovanou koncepciou podnikateľskej etiky, ktorá je súčasťou vzdelávacích programov mnohých škôl najmä ekonomického, ale i technického zamerania. Platí to najmä pre oblasť vysokoškolského a univerzitného vzdelávania, ale aj neformálneho vzdelávania. Našim cieľom je posilniť oblasť stredoškolského vzdelávania, kde sa na základe našich prieskumov a skúseností nevyučuje podnikateľská etika v dostatočnej miere. Napríklad vo väčšine školských vzdelávacích programov obchodných akadémií, škôl podnikania, združených stredných škôl sa vyskytuje len ako prierezová téma v podnikovej ekonomike (v tematickom celku Podnik a podnikanie) a okrajovo v predmetoch etika a spoločenská komunikácia, občianska náuka, právna náuka. Určitý, iba obmedzený priestor získala táto problematika v predmetoch cvičná firma a aplikovaná ekonómia, kde sa žiaci pri simulovaní podnikateľskej činnosti v prostredí cvičných firiem a študentských spoločnosti stretávajú s problematikou firemnej kultúry, spoločensky zodpovedného marketingu, etickým rozhodovaním, etickými problémami v simulovaných pracovnoprávnych vzťahoch, etickým kódexom, etikou zverejnenia a pod. V budúcnosti očakávame posilnenie problematiky podnikateľskej etiky

prostredníctvom novo koncipovaného predmetu, podnikateľské vzdelávanie, pre ktorý vypracovalo Združenie podnikateľov Slovenska modulový systém výučby. V koncepcii tohto predmetu etika v podnikaní a sebapoznanie predstavujú samostatný modul, ktorý v dostatočnom rozsahu a primeraným počtom vyučovacích hodín umožňuje učiteľom a žiakom venovať sa problematike etiky v podnikaní. Lekcie sú založené na interaktívnych metódach s podporou moderných IKT technológií. Ich cieľom je nielen objasniť žiakom problematiku etiky slobodného podnikania a etického riadenia podniku, ale najmä analýzou etických problémov prostredníctvom reálnych a aktuálnych prípadových štúdií neetických a nelegálnych praktík v rôznych oblastiach hospodárskeho života (napr. v sfére služieb, reklame, riadení ľudských zdrojov, účtovníctve, bankovníctve a i.) viesť žiakov k získaniu návykov etickej sebareflexie, ktorá im umožní eticky správne sa rozhodnúť v zložitých situáciách podnikateľskej praxe.

3 Záver

V súčasnosti je podnikateľská činnosť všestranne vymedzená a aj právne upravená. Legislatíva však predstavuje len tzv. etické minimum. Neurčuje podnikateľským subjektom, ako sa majú správať v konkrétnych situáciách a neponúka riešenia rôznych morálnych dilem, ktoré súvisia s podnikaním. Podnikateľská etika musí byť pevnou súčasťou vzdelávania na každej úrovni vzdelávacieho systému. Začať s výučbou podnikateľskej etiky na vysokých školách a univerzitách je neskoro. Proces etického rozhodovania sa nie je ľahký. Kedykoľvek robíme nejaké rozhodnutie, kde časťou otázky je „urobiť správnu vec“, stojíme pred etickou dilemou. V tomto kontexte súhlasíme s názorom G. Blaškoviča, ktorý tvrdí: „Čestnosť, slušnosť, poctivosť, korektnosť, dodržanie daného slova, sú prinajmenšom rovnako dôležité atribúty trvalého podnikateľského úspechu ako kvalita a technické parametre ponúkaného tovaru alebo služieb“
(2010, s. 53).

Literatúra

BLAŠKOVIČ, G. 2010. *Breviár etiky podnikania*. Bratislava: Vyd. EUROSTAV, spol. s.r.o., ISBN 978-80-89228-28-7.

HOLME, R. – WATTS, P. 2000. *Corporate social responsibility: making good business sense.* Geneva*:* World Business Council for Sustainable Development, 2000.

HREHOVÁ, D. 2011. Vyučovanie podnikateľskej etiky (prehľadová štúdia). In: *Pedagogika,* roč. 2, č. 4, s. 175 – 294.

KLOPFER, M. 1995. *Etika podnikania*. Bratislava: SPN, ISBN 80-08-01023-1.

REMIŠOVÁ, A. 2011. *Etika a ekonomika*. Bratislava: Kalligram, ISBN 978-80-8101--402-4.

Poistný trh ako súčasť finančného trhu v súvislosti s polarizáciou bohatstva

Ingrid Vachálková[1] Ekonomická univerzita v Bratislave

Insurance - one of the determinants of the wealth

Author's contact details
[1] *University of Economics in Bratislava, Faculty of National Economy, Dolnozemská cesta 1, 852 35 Bratislava, Ingrid.vachalkova@euba.sk*

Abstract: In the present contribution we discuss the relationship of the insurance market and the economic growth of the country. Insurance is of great importance to a modern society by making possible many economic activities, economic growth is characterized by the soundness of a national insurance market. In the Czech and Slovak Republic we note the development of the insurance market in the period 1995 - 2010, which is characterized by growth written premium, density and penetration rate. What is important is the growth of the share of life written premium, especially in the Slovak Republic, which is characteristic of developed countries. Despite the development of the insurance market in the analyses period in Slovak and Czech Republic, the insurance market of these countries is below the average rate of development of the countries of the EU. The amount of money spent on insurance - density rate, especially for life insurance affects the economic growth of the country. Allows effectively allocate available resources of the population, increasing the productivity and efficiency of the country's economy.

Keywords: insurance density, penetration, economic growth, insurance development

Napísanie príspevku bolo podporené výskumným projektom: VEGA č. 1/0681/12 Ekonomické prostredie a dynamika zmien v sektore poisťovníctva, riešeného na Katedre poisťovníctva NHF EU v Bratislave.

1 Úvod

Rozvoj a vyspelosť finančného trhu významne vplýva na bohatstvo krajiny, v predkladanom príspevku sa sústredíme na rozvoj poistného trhu a jeho vplyv na hospodársky vývoj. Koncentrujeme sa na analýzu poistného trhu českej a slovenskej republiky, ktorú komparujeme s vývojom poistného trhu v EÚ. Cieľom predkladaného príspevku je poukázať na vzťah medzi vývojom poistného trhu a ekonomickým rastom, v sledovanom období od 1995 – 2010. Vzťah rozvoja poistného, respektíve finančného a ekonomického rastu krajiny, bol predmetom viacerých štúdií, napr. Levine and Zervos (1998), Beck and Levine (2004). Na naplnenie cieľa využívame údaje z databáz Eurostatu a Insurance Europe - CEA.

2 Charakteristika poistného trhu Českej, Slovenskej republiky a Európskej únie

Poistenie definujeme ako zmluvný vzťah medzi dvoma stranami, pri ktorom je jedna zmluvná strana, tá, ktorá poisťuje za to, že dostáva poistné, ochotná odškodniť druhú zmluvnú stranu v prípade vzniku poistnej udalosti (Majtánová et.al., 2009). Poistenie slúži na krytie následkov rizík . Poistenie má veľký význam pre modernú spoločnosť tým, že alokuje voľný kapitál do investičných príležitostí, umožňuje realizáciu ekonomickej aktivity. Makroekonomický význam poistenia sledujeme nepriamo na

vývoji zamestnanosti, raste HDP. Hospodársky rast krajiny je charakterizovaný správnym fungovaním národného trhu poistenia (Skipper, 1997). Rozvoj poistného trhu má pozitívny vplyv na ekonomický rast, veľkosť vplyvu však záleží od vyspelosti krajiny a štruktúry poistného trhu. Pre rozvojové krajiny má podstatne väčší význam rozvoj poistného trhu, a to či už životného, alebo neživotného ako pre rozvinuté krajiny (Han et. al., 2010). Rozvoj poistného trhu sledujeme prostredníctvom ukazovateľov rastu predpísaného poistného, miery density a penetrácie trhu. Ako ďalší ukazovateľ sme sledovali podiel životného a neživotného poistenia na celkovom predpísanom poistnom, nakoľko viaceré štúdie poukázali na rozdielny vplyv životného a neživotného poistenia - štruktúry poistného trhu na ekonomický rast krajiny.

Obrázok 1 zachytáva vývoj rastu hrubého predpísaného poistného v %, pričom konštatujeme, že krajiny ČR a SR sú charakterizované rastom. Priemer EÚ vykazuje nižšie % rastu. Vysoký rast v sledovanom období je typický pre krajiny V4 (Tipuric et. al., 2008). ČR je krajina s kontinuálnym rastom objemu hrubého predpísaného poistného - HPP, dá sa povedať, že aj v čase hospodárskej krízy v období 2008 – 2010. SR dosahovala vysoký rast HPP v rokoch 2000 až 2008, žiaľ recesia hospodárstva sa v tejto krajine prejavila aj na výraznom poklese rastu HPP v posledných rokoch.

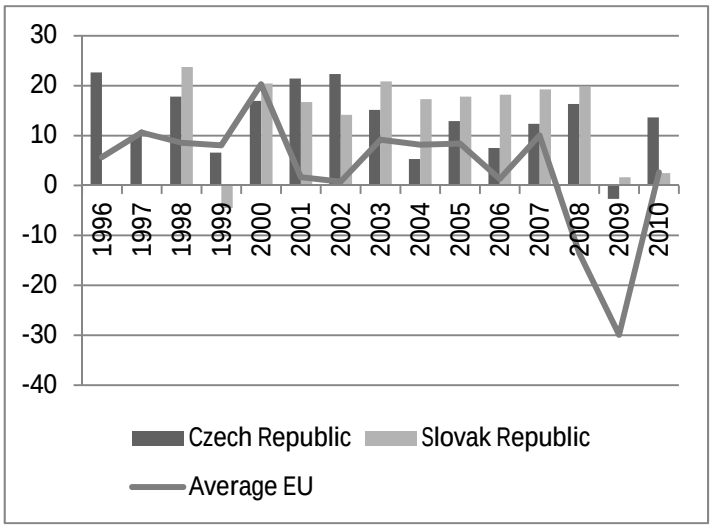

Obrázok 1: Vývoj rastu hrubého predpísané poistného v %
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov CEA a Eurostatu

Sledovaním ukazovateľa density rate, sledujeme, koľko peňazí v priemere vynakladá obyvateľ krajiny na poistenie. Density rate vyjadruje priemerné zaplatené poistné v eurách[50] na jedného obyvateľa (Ducháčková a Daňhel, 2006). V porovnaní s priemerom krajín EÚ je density rate veľmi nízka, obyvatelia krajín V4 vynakladajú na poistenie menej zo svojho príjmu a majú tak aj nižšiu poistnú ochranu. V roku 1995 tvoril priemer ČR a SR len 6, 12% priemeru EÚ, počas sledovaného obdobia podiel rástol až na 15% priemeru EÚ v roku 2008. Obyvatelia ČR vynakladajú viac peňazí na poistenie. Poistenie môžeme definovať ako luxusný statok, nie ako statok základnej

[50] Najčastejšie sa udáva v USD, ale my v článku uvádzame v eurách, nakoľko euro (ecu) sme si určili ako bázickú menu pre všetky uvedené grafy.

potreby. Rast výdavkov na poistenie nepriamo demonštruje rast bohatstva národa. Miera density je pozitívne korelovaná s ekonomickým rastom krajiny, 2,495 % rast ekomiky je sprevádzaný v 1% rastom miery density v životnom poistení u rozvojových krajín, kam autor štúdie zaradil aj obe analyzované krajiny (Han et. al., 2010).

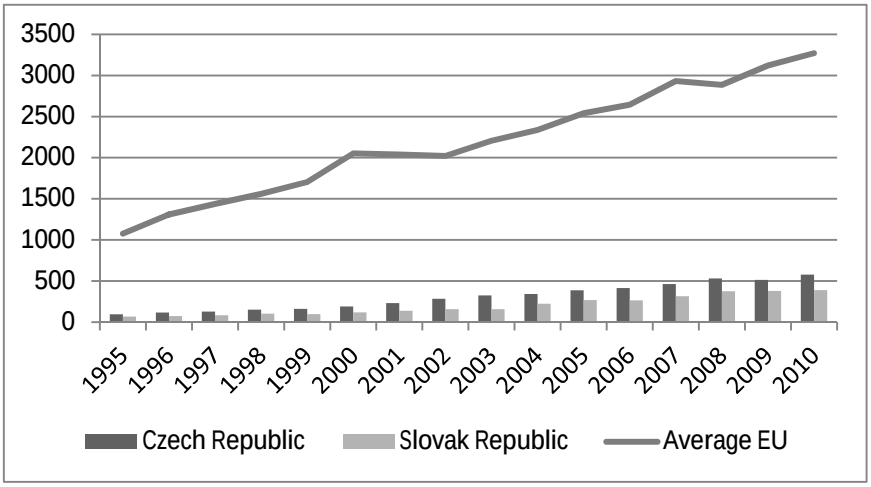

Obrázok 2: Vývoj density rate v eurách

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov CEA a Eurostatu

Hustota poistenia je určujúci ukazovateľ rozvoja poistného trhu, spolu s ukazovateľom určujúcim veľkosť poistného odvetvia na hospodárstve krajiny – penetráciou. Význam poisťovníctva v tranzitívnych ekonomikách je pomerne nízky, v roku 1995 to bolo cca. 2%. V roku 2010 tvoril objem predpísaného poistného na hrubom domácom produkte 4%. V krajinách EÚ sa penetrácia pohybovala v rozpätí od 6% do 10%, čo je podstatne viac. Od roku 2008 konštatujeme prudký pokles poisťovníctva na hospodárstve EÚ. Význam poistného trhu na celkovej ekonomike je v analyzovaných krajinách malý, dôležitý je ale trend vývoja. Môžeme povedať, že od roku 2003 sa podiel predpísaného poistného na hrubom domácom produkte krajiny v Slovenskej a Českej republike nemení – stagnuje. Recesia hospodárstva, však tento stav môže negatívne ovplyvniť, čoho dôkazom je pokles predpísaného poistného v posledných rokoch hlavne v Slovenskej republike.

Nejde len o pokles celkového predpísaného poistného, ale aj o z meny v jeho štruktúre. Od roku 1995 konštatujeme v ČR a SR rast podielu životného poistenia na celkovom predpísanom poistnom. SR vykazuje podstatne vyšší podiel životného poistenia ako ČR, tempo rastu životného poistenia je rýchlejšie. V roku 2008 predpísané poistné zo životného poistenia predbehlo objemom neživotné poistenie.

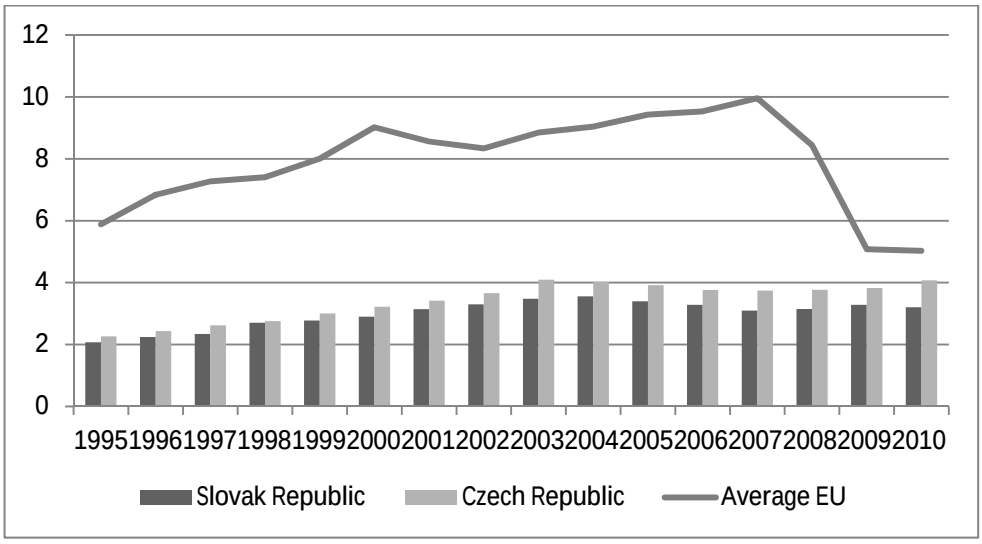

Obrázok 3: Vývoj penetrácie v %

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov CEA a Eurostatu

V krajinách EÚ je podiel životného poistenia podstatne vyšší ako v analyzovaných krajinách, podiel sa v priemere pohybuje okolo 60%. V Nemecku je to až 75%, v roku 2008. Životné poistenie pozitívne pôsobí na rast produktivity ekonomiky, znížením dopytu po likvidite a presunom zdrojov z neproduktívneho využitia k produktívnejším alternatívam (Han et. al., 2010). V analyzovaných krajinách je aj produktivita ekonomiky nižšia, ako je priemer EÚ. V obr. 4 zachytávame podiel životného poistenia v jednotlivých krajinách.

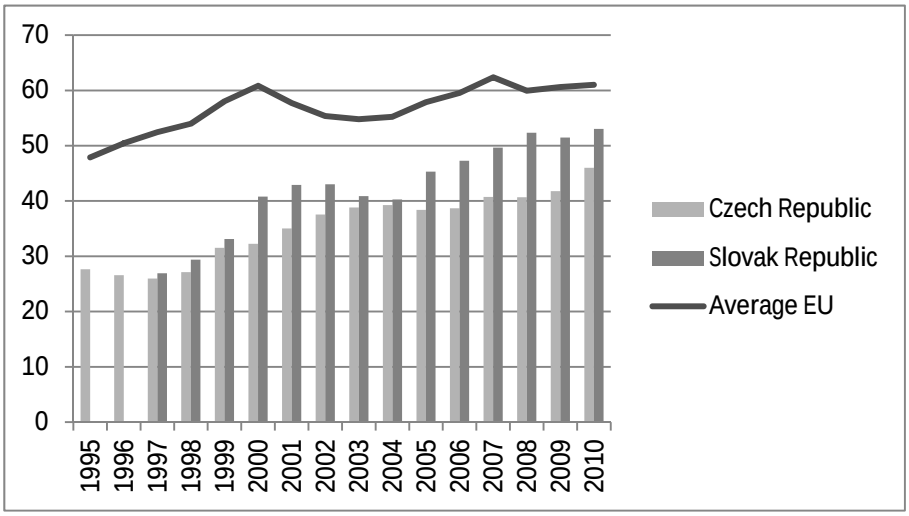

Obrázok 4: Vývoj podielu životného poistenia na celkovom predpísanom poistnom v %

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov CEA a Eurostatu

Konštatujeme, že nastal rozvoj poistného trhu v krajinách Českej a Slovenskej republiky v sledovanom období 1995 – 2010. Nárast objemu predpísaného poistného do roku 2008, rastúci podiel životného poistenia, rast významu poistenia na celkovom hospodárstve krajiny a rast podielu výdavkov obyvateľstva na poistenie sú pozitívne dôkazy pre rozvoj poistného trhu v charakterizovaných krajinách. Rozvoj poistného

trhu je jeden z determinantov pre rozvoj hospodárstva, nakoľko rozvoj poistného trhu je pozitívne korelovaný s ekonomickým rastom (Han et. al., 2010).

3 Vývoj hrubého domáceho produktu vo vybraných krajinách

Cieľom makroekonomickej politiky je makroekonomicky stabilné obdobie, ktoré charakterizuje kontinuálny rast hrubého domáceho produktu (HDP), nízka miera inflácie, vyrovnaná až kladná hodnota bilancie zahraničného obchodu a nízka miera nezamestnanosti, pričom prevládajúci trend je stabilná zamestnanosť (Samuelson a Nordhaus, 1991). Výkonnosť ekonomiky reprezentujú základné makroekonomické veličiny, ako hrubý domáci produkt, respektíve ekonomický rast. Pod ekonomickým rastom sa zvyčajne rozumie zvyšovanie úhrnného produktu ekonomiky v istom časovom období (Samuelson, Nordhaus, 1991). Zatiaľ čo hrubý domáci produkt vyjadruje stav ekonomiky, ekonomický rast hovorí o zmene v čase (Dobeš, 2001). V príspevku sa sústredíme len na zmeny ukazovateľa hrubého domáceho produktu.

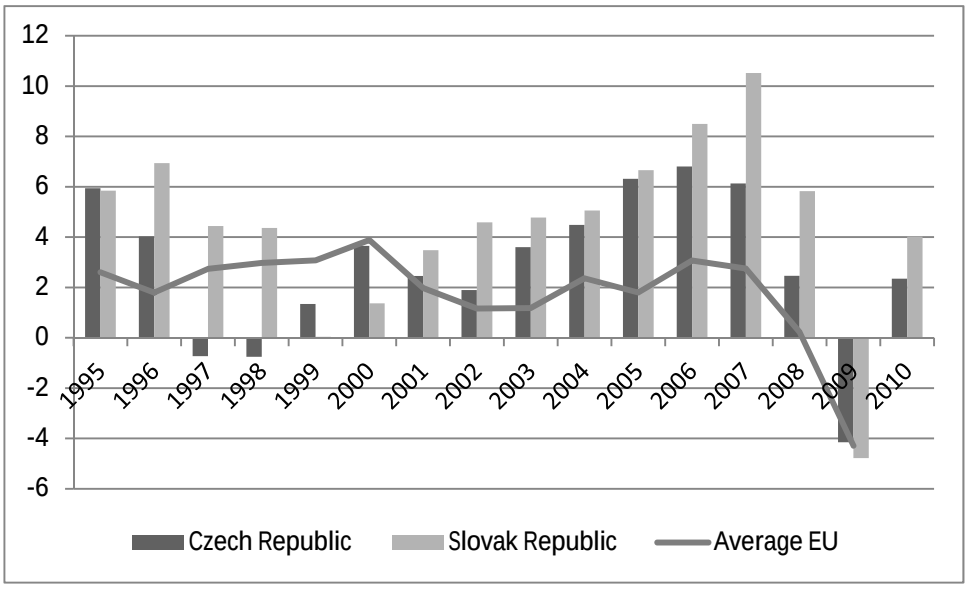

Obrázok 5: Vývoj hrubého domáceho produktu v %
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu

Hrubý domáci produkt je základný ukazovateľ výkonnosti ekonomiky, ktorý vyjadruje hodnotu všetkých tovarov a služieb, ktoré sa v krajine vyprodukovali v danom roku. Zahŕňa spotrebu, súkromné domáce investície, spotrebu a investície vlády a čistý vývoz – rozdiel medzi vývozom a dovozom (Ekonomický slovník, 2012). V sledovanom období evidujeme viacero fáz vývoja hrubého domáceho produktu, vysoké tempo rastu vývoja hrubého domáceho produktu v období 1995 – 1997 súvisiace s oživením ekonomík po transformácií, expanzívny rast viedol k makroekonomickej nestabilite, ktorá sa prejavila poklesom tempa rastu vývoja hrubého domáceho produktu v období od 1998 - 2002. Obdobie 2002 až 2008 je charakteristické nadpriemerným rastom vývoja hrubého domáceho produktu v porovnaní s vývojom v EÚ. Z hľadiska analýzy jednotlivých krajín je SR krajina s najvyššou dynamikou rastu vývoja hrubého domáceho produktu v krajinách Vyšehradskej štvorky, nasledovaná ČR. Ekonomická recesia, finančná kríza a problémy v eurozóne stlmili tempo rastu hrubého domáceho produktu.

4 Záver

Viacerí autori považujú ekonomickú úroveň krajiny, ako najvýznamnejší determinant rozvoja poistného trhu (Tipuric et.al., 2007, Ducháčková, Daňhel, 2006), existujú však aj štúdie, ktoré uvádzajú rozvoj poistného trhu, ako jeden z faktorov, ovplyvňujúcich ekonomický rast (Han et. al., 2010). Konštatujeme, ekonomický rast a rozvoj poistného trhu sa navzájom ovplyvňujú. Poistenie, ktoré slúži na krytie následkov prevzatých rizík (Majtánová, 2009) je vo vyspelých krajinách sveta podstatne viac rozšírené. Vo vyspelýchh krajinách je objem peňazí, ktoré ľudia vydávajú na poistenie (miera density) niekoľko násobne vyšší ako v Slovenskej a Českej republike. V prípade životného poistenia, je objem peňazí, ktorý vydávajú obyvatelia Českej a Slovenskej republiky na životné poistenie výrazne nižší, ako vydávajú obyvatelia rozvinutých krajín. Životné poistenie považujeme za luxusný statok, ktorý ľudia častokrát považujú nie úplne správne za formu sporenia. Krytie následkov životných rizík formou poistenia v dnešnej spoločnosti nie je považované za bežné konanie. Je potrebné upozorniť, že práve objem peňazí vynakladaných na poistenie, obzvlášť na životné poistenie, ovplyvňuje ekonomický rast krajiny. Umožňuje efektívnejšie alokovať voľné zdroje obyvateľstva, čím zvyšuje produktivitu a efektivitu hospodárstva krajiny. Poistný trh je významná časť finančného trhu, ktorý ovplyvňuje vývoj ekonomickej situácie.

Literatúra

BECK, T., LEVINE, R. 2004. ‘Stock markets, banks, and growth: Panel evidence’, In: *Journal of Banking and Finance* 28(3) pp. 423–442.

DOBEŠ, M. 2001. *Ľudský kapitál a výkonnosť ekonomiky***.** [cit. 31.08.2012]. Dostupné na: http://www.saske.sk/stredisko/ludsky_kapital.pdf.

DUCHÁČKOVÁ, E., LEJKOVÁ, Z., KAFKOVÁ, E.,MAJTÁNOVÁ, A., MEHEŠ, M,. SZAKARLAT, A., VOLOŠINOVÁ, D. 2009. *Vývoj poistného trhu krajín Vyšehradskej štvorky v období 1995-2007*. Bratislava : EKONÓM. ISBN 978-80-225-2677-7.

DUCHÁČKOVÁ, E; DAŇHEL, J. 2006. *Postavení zemí V4 na pojistném trhu Evropské unie.* In: International scientific days 2006 faculty of Economic and Management SAU in Nitra "*Competitiveness in the EU – Challenge for the V4 countries*". [cit. 31.08.2012]. Dostupné na: Http://www.fem.uniag.sk/konferencie_a_seminare/mvd/2006/zbornik/sekcia5/s5_duchackova_eva_246.pdf.

EUROSTAT. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/.

Glossary of Insurance and Risk Management Terms. (2012). [cit. 31.08.2012]. Dostupné na: http://www.irmi.com/online/insurance-glossary/terms/g/gross-written-premium-gwp.aspx.

HAN.L. et.al. 2010. Insurance Development and Economic Growth In: *The Geneva Papers*, 2010, 35, pp.183–199.

Insurance Europe – CEA. Dostupné na: http://www.insuranceeurope.eu/.

LEVINE, R., ZERVOS, S. 1998. Stock markets, banks, and economic growth. *In: American Economic Review*,88(3), pp. 537–558.

MAJTÁNOVÁ, A. et.al.. 2009. *Poisťovníctvo*. Bratislava: IURA EDITION. ISBN 978-80-8078-260-3.

SAMUELSON, P.A.;NORDHAUS, W. 1991. *Ekonomie.* Praha. ISSN 80-205-0192-4.

TIPURIC ET.AL. 2008. Concentration of the insurance industry in selected transition countries od Central and Eastern Europe 1998-2006. In: *Post- Communist Economies*, Vol.20, 2008. No.1, pp. 97-118.

Informácie o konferencii

NÁZOV KONFERENCIE

Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete (súčasnosť a budúcnosť)

MIESTO A ČAS KONANIA

Bratislava, 6. septembra 2012

VEDECKÝ VÝBOR KONFERENCIE

Dr. h. c. prof. JUDr. Milan Čič, DrSc.
Vedúci Kancelárie prezidenta SR

prof. Dr. Manfred M. Fischer
Vienna University of Economics and Business,Rakúsko

prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc.
VŠMVV, Praha, ČR

doc. RNDr. Karol Nemoga, CSc.
MÚ SAV, Bratislava, SR

doc. Ing. Ingeborg Němcová, CSc.
FMV VŠE, Praha, ČR

prof. PhDr. František Ochrana, DrSc.
Univerzita Karlova, Praha, FSV, CESES, ČR

doc. Ing. Iveta Pauhofová, CSc.
Ekonomický ústav SAV, Bratislava, SR

RNDr. Viliam Páleník, PhD. hosť. doc.
Ekonomický ústav SAV, Bratislava, SR

RNDr. Miroslav Rusko, PhD.
Slovenská technická univerzita v Bratislave, SR

prof. Ing. Peter Staněk, CSc.
Ekonomický ústav SAV, Bratislava, SR

doc. Ing. Michal Šoltés, PhD.
Ekonomická fakulta TU, Košice, SR

prof. RNDr. Vincent Šoltés, CSc.
Ekonomická fakulta TU, Košice, SR

prof. Dr. Štefan Volner, CSc.
VŠEMvs, Bratislava, SR

doc. Dr. Ing. Menbere Workie Tiruneh, PhD.
Ekonomický ústav SAV, Bratislava, SR

GESTORKA KONFERENCIE

doc. Ing. Iveta Pauhofová, CSc.

ORGANIZAČNÝ VÝBOR KONFERENCIE

Mgr. Ing. Peter Cmorej
Ing. Eva Chovancová
Mgr. Ing. Michal Páleník, PhD.

TÉMY KONFERENCIE

Vplyv finančných trhov na polarizáciu bohatstva

Regionálne faktory polarizovania bohatstva

Vplyv nových technológií na polarizáciu bohatstva

Podoba sociálnych modelov pre 21. storočie - Európa

Súvislosti etiky a ekonomiky

Polarizácia bohatstva a problémy globálnej spotreby

Kvalitatívne a kvantitatívne parametre formovania bohatstva

Vývoj tradičných vyspelých ekonomík a nových pólov rozvoja

Komparatívna analýza regiónov EÚ, SR - priemet diferencovaného vývoja regiónov do polarizovania bohatstva, príjmov a chudoby

Scenáre polarizácie bohatstva v globálnej a národnej ekonomike pre 21. storočie

Conference Information

CONFERENCE TITLE

Determinants of Wealth Polarization in the Globalized World (Present and Future)

CONFERENCE VENUE

Bratislava, Slovakia, 6th September 2012

INTERNATIONAL SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Milan Čič
Head of the Office of the President of the Slovak Republic

Prof. Dr. Manfred M. Fischer
Vienna University of Economics and Business, Austria

Prof. Dr. Oskar Krejčí
University of International and Public Relations Prague, Czech Republic

Assoc. Prof. Dr. Karol Nemoga
Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovakia

Assoc. Prof. Dr. Ingeborg Němcová
University of Economics, Prague, Czech Republic

Prof. Dr. František Ochrana
Charles University, Prague, Czech Republic

Assoc. Prof. Dr. Iveta Pauhofová
Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovakia

Dr. Viliam Páleník
Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovakia

Dr. Miroslav Rusko
Slovak University of Technology in Bratislava, Slovakia

Prof. Dr. Peter Staněk
Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovakia

Assoc. Prof. Dr. Michal Šoltés
Technical University of Košice, Slovakia

Prof. Dr. Vincent Šoltés
Technical University of Košice, Slovakia

Prof. Dr. Štefan Volner
School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, Slovakia

Assoc. Prof. Dr. Menbere Workie Tiruneh
Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovakia

SCIENTIFIC SUPERVISOR

Assoc. Prof. Dr. Iveta Pauhofová

ORGANIZING COMMITTEE

Peter Cmorej, M. A.
Eva Chovancová, M. A.
Dr. Michal Páleník

CONFERENCE THEMES

Impact of financial markets on wealth polarization

Regional factors of wealth polarization

Impact of new technologies on wealth polarization

Social models for the 21st century – Europe

Relations between ethics and economy

Wealth polarization and problems of the global consumption

Qualitative and quantitative parameters of wealth formation

Progress of the traditional developed economies and the new development poles

Comparative analysis of EU regions and Slovakia – projections of differentiated development of regions into polarization of wealth, incomes and poverty

Scenarios of wealth polarization in global and national economy for the 21st century

Determinants of Wealth Polarization in the Globalized World

Determinants of Wealth Polarization in the Globalized World
(Present and Future)
Scientific Conference Proceedings

Editor:
Iveta Pauhofová

Rewiers:
Vladimír Gazda
František Ochrana
Menbere Workie Tiruneh

Published by:
© Slovak Academy of Sciences
Institute of Economic Research
Bratislava 2012

Number of Copies: 150

ISBN 978-80-7144-200-4
e-ISBN 978-80-7144-201-1

Do pozornosti odbornej i laickej verejnosti dávame tiež publikácie, ktoré vyšli v roku 2012 a sú dostupné v knižnici Ekonomického ústavu SAV v Bratislave.

- PARADIGMY ZMIEN V 21. STOROČÍ
  HĽADANIE KONTÚR V MOZAIKE
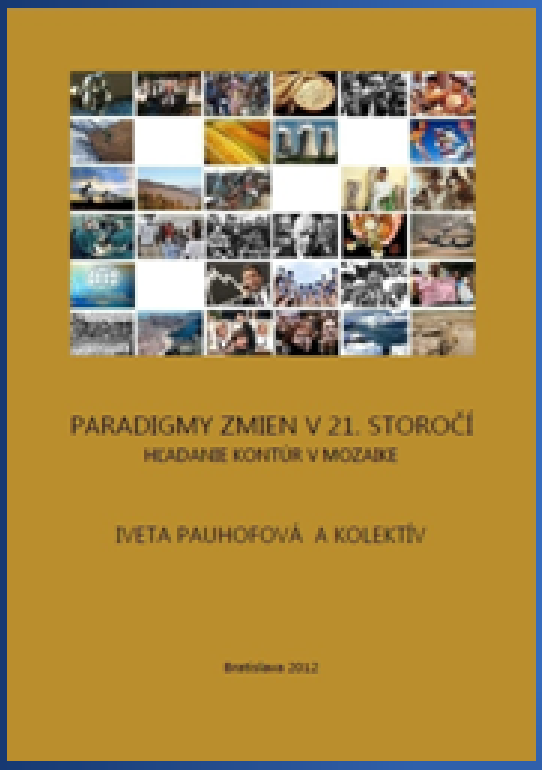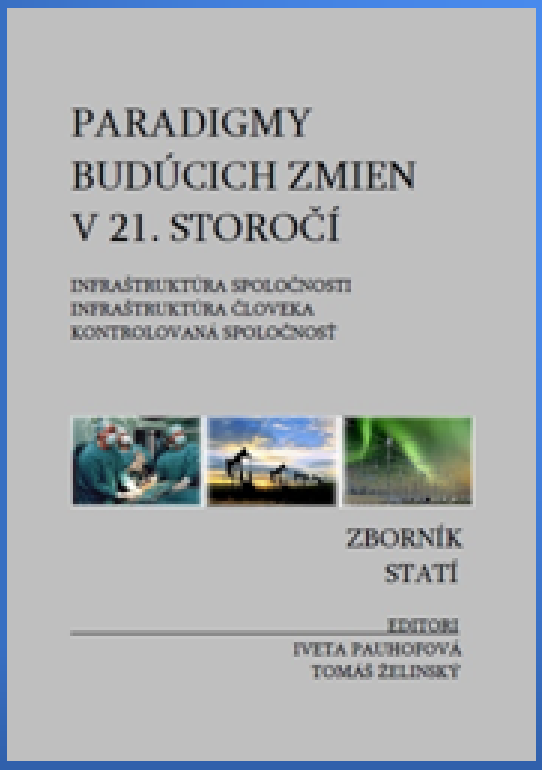
- PARADIGMY BUDÚCICH ZMIEN V 21. STOROČÍ
  INFRAŠTRUKTÚRA SPOLOČNOSTI
  INFRAŠTRUKTÚRA ČLOVEKA
  KONTROLOVANÁ SPOLOČNOSŤ